

**ВОЛИНСЬКИЙ МУЗЕЙ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ**

м. Луцьк, 2024

ВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА РАДА
ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ВОЛИНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ
ВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ІМЕНІ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ
ВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ
УКРАЇНИ

ВОЛИНСЬКИЙ МУЗЕЙ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Науковий збірник

Випуск 7

Матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої
95-річчю Волинського краєзнавчого музею та 75-річчю Колодяжненського
літературно-меморіального музею Лесі Українки,
м. Луцьк 14 червня 2024 року

м. Луцьк

УДК 069(477.82)(06)

В 68

Волинський музей: історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 7. Матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 95-річчю Волинського краєзнавчого музею та 75-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, м. Луцьк, 14 червня 2024 року. Упоряд. Є. Ковальчук. Луцьк, 2024. – 229 с., іл.

У науковому збірнику вміщено статті учасників VII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 95-річчю Волинського краєзнавчого музею та 75-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, яка відбулася в Луцьку 14 червня 2024 року. У виданні представлено статті з історії та діяльності Волинського краєзнавчого музею, його філіалу та відділів; публікації з питань ролі музеїв у збереженні, вивченні та популяризації культурної спадщини. Окремий розділ збірника присвячений Олені Пчілці і родині Косачів.

Розраховане на науковців, краєзнавців, музейних працівників та широке коло шанувальників минувшини.

Відповідальна за випуск: *Оксана Важатко.*

Технічний редактор: *Олександр Трофімук.*

Матеріали надруковані в авторській редакції.
У разі передруку посилання на науковий збірник обов'язкове.

Видання здійснене в рамках Регіональної програми розвитку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини в області на 2024–2025 роки.

© Волинський краєзнавчий музей, 2024

Розділ 1.
ВОЛИНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ: ІСТОРІЯ, ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 069(477.82)(091)

Євгенія Ковальчук (Луцьк)

**РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ
ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ**

Майбутнє не прийде до того, хто забув минуле

У статті йдеться про роль особистості в історії музею, її вплив на діяльність закладу, його історію, процеси, які відбуваються в музейній сфері. Дослідження побудоване на матеріалах Волинського краєзнавчого музею. Персоналії в історії Волинського краєзнавчого музею, їх пошанування, введення їх імен до історії музейної справи в Україні.

Ключові слова: особистість, персоналії, музейна справа, Волинський краєзнавчий музей.

Музейна сфера в сучасному вимірі, зберігаючи артефакти минулого, має орієнтуватися на майбутнє. Світові музеї невпинно крокують у ногу з часом та активно залучають найактуальніші інноваційні тренди у базу своєї діяльності. Сьогодні ми фіксуємо факт багатства культурної спадщини та подвижництва і жертвовності музейників, які зуміли її зберегти. Водночас маємо стратегічні плани, щоб рухатися вперед: оцифрування фондів, розвиток інфраструктури, вдосконалення комунікаційних процесів, інновації, апробація нових методів популяризації культури.

Для розкриття теми означимо поняття особистості (персоналії) в контексті нашого дослідження, використавши антропоцентричний підхід. Цілком очевидно, що активна роль особистості в суспільстві проявляється у сфері духовного життя, активності людини у засвоєнні, створенні та вдосконаленні духовних цінностей. Саме від особистості, від її дій, конкретних вчинків залежить багатство суспільного життя, його унікальність. Тому історичний процес є процесом зростання ролі особистості в суспільстві. Це неперехідна частина людського розвитку, яка і впливає на роль особистостей у розвитку суспільства, діалектику об'єктивних умов та індивідуальних особливостей у її діяльності. Поняття «особистість» визначає суспільну сутність людини, пов'язану із засвоєнням різноманітного виробничого і духовного досвіду суспільства. Особистість – це конкретна людина, яка є представником певного суспільства, певної соціальної групи, займається конкретним видом діяльності, усвідомлює своє ставлення до навколишнього світу і наділена певними індивідуально-психологічними відмінностями.

Для того, щоб прийти до певних висновків, чи висунути якісь тези, погляди чи припущення, розглядаючи питання про роль особи в історії слід відмовитись від політичних, емоційних чи, власне професійно-історичних переконань.

Політика музеїв як сьогодні, так і в минулі часи тісно пов'язана з конкретними особами, які творять історію закладу в певний проміжок часу, історичний період. Від того, як їхню (чи його) діяльність осмислюватимуть, розумітимуть і пізнаватимуть наступні покоління і буде оцінена роль особистості в історії музею. На ці процеси впливатимуть, як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. В цій оцінці ми маємо базуватися на джерелах, які можна віднайти як у самому музеї, так і за його межами в архівних документах, літературі, спогадах і т. ін.

Розвиток музейної справи в Україні вимагає звернення до попереднього досвіду у цій галузі, його фахового вивчення, зокрема, системного цілісного дослідження практики роботи музейних закладів. Малодослідженими на сьогодні залишаються надбання регіональних музеїв, хоча аналіз набутого ними досвіду є важливим для повноцінного функціонування сучасних музеїв. Так, зокрема, в українській історичній науці, мистецтвознавстві й музеєзнавстві історія музейної справи на Волині згадується лише епізодично й побіжно; недослідженою залишається тема ролі особистості у розвитку волинських музеїв. Частіше можемо зустріти дослідження про роль музею в розвитку особистості, підготовці реального і потенційного музейного відвідувача, вихованні музейної культури.

Коли говорити про персоналії в історії Волинського краєзнавчого музею – це з одного боку люди, які працювали в музеї і люди, які в ті чи інші моменти були долучені до музейної сфери безпосередньо, тобто до практичної роботи у різних формах діяльності музею. Вони брали участь у створенні та розбудові установи, формуванні музейного фонду, побудові експозиції, різних форм комунікації, вирішенні проблемних питань і т. ін. Це – яскраві особистості та просто музейники нібито й непомітні, однак саме вони є тим каркасом, на якому тримається і розвивається музей.

Є різні форми реалізації особистості музейного працівника згідно з тими задачами і не тільки, які стояли та стоять, у певні періоди історії музею. Введення персоналій до наукового обігу відбувається через музейні предмети, створені експозиції чи музеї, наукові публікації, презентації й т. ін. Поставимо у нашому дослідженні кілька запитань, на які спробуємо відшукати відповіді. Як багато в успішній роботі музейника залежить від професіоналізму, освіти, характеру, ентузіазму, любові й т. ін. ? Чи мали б ми сьогодні Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського без пошукової, дослідницької роботи, проведеної родиною Кушнірів із Затурець попередньо ще задовго до створення музею? Чи був би в Луцьку Художній музей без його будівничого художника Миколи Черенюка і його вірної сподвижниці науковиці Тамари Левицької ? Чи була б збережена колекція сакрального мистецтва Волинського краєзнавчого музею, якби не виникла ідея створення Музею волинської ікони ? Чи був би Музей історії Луцького братства без його фундатора Андрія Бондарчука і талановитої музейниці Олени Бірюліної ? Чи мав би Волинський краєзнавчий музей сучасне презентабельне приміщення без директора музею Олексія Зарицького і його подвижницької праці у 1970–1980-х роках ? Чи зберегли б ми колекцію західноєвропейського мистецтва, якби не Тетяна Андреева, яка попри розпорядження влади не віддала колекцію до Львівської картинної галереї ? Це лише частина запитань, над якими варто задуматись і на які не завжди знайдемо однозначні відповіді.

Починається музей з людини – особистості, яка зацікавлена і докладає зусиль до його створення, а також збірки – колекції (систематичної, тематичної чи комплексної), яка й визначає профіль і наукову концепцію майбутнього музею. Колекції музею характеризують й віддзеркалюють через музейний предмет вплив історичних процесів на розвиток музею, комплектування фондів, пріоритети у збиранні пам'яток та шляхи надходження їх до музею. Колекції предметів старовини зібрані, збережені, науково опрацьовані, розміщені і художньо оформлені у цілісну музейну експозицію репрезентують сторінки історії краю, чітко окреслюють роль і місце населення краю в історичному загальноукраїнському процесі. Варто відзначити, що пріоритетом для музейника завжди є музейний предмет та імідж музею. Можемо прослідкувати це в різні періоди історії Волинського краєзнавчого музею від часу його створення у 1929 році і до сьогодні. Історія музею, його відділів – це факти, події, хронологія і персоналії. Джерельною базою

є музейні предмети та документальні матеріали, які зберігаються в самому музеї; серед них: матеріали спеціальної фондової документації та наукового архіву.

В історії Волинського краєзнавчого музею можна виділити кілька історико-хронологічних періодів, кожен з яких пов'язаний з особистостями музейників, має свої особливості та зробив свій внесок у створення чи розбудову закладу. Діяльність музею регламентується статутом, який визначає його профіль, як комплексний і напрямки роботи: збиральницька, експозиційна, популяризаторська. Відрізнялись задачі, які ставились перед закладом і реалізовувались працівниками. Наведемо кілька прикладів. У польський період (1929–1939) часопис «Przegląd Wołyński» писав: «Волинський музей за своїм змістом є строго регіональний і має завдання не лише збирати різноманітні зразки пам'яток, але й поширювати знання про пам'ятки культури і мистецтва і любов до них, досліджувати терен Волині, її природу, пам'ятки історії, етнографії ...» [1].

У роки окупації Волині нацистами (червень 1941 – лютий 1944 рр.) основне завдання було зберегти фондову збірку, що успішно виконав працівник музею Анатолій Дублянський.

«Значного розвитку набула музейна справа на Волині в 1960–1970-х роках. Це були роки небувалого піднесення рівня музейної та краєзнавчої роботи на Волині, яка була направлена на розширення музейної мережі», – стверджував відомий краєзнавець, багаторічний співпрацівник музею Генналій Бондаренко [2, с. 14]. Музейниця Тетяна Андреева у своїх спогадах писала: «Радянська влада ставила власні завдання перед освітою, наукою і культурою. Всі галузі суспільного життя спрямовувались на радянізацію та політичне забезпечення соціалістичних перетворень» [3, с. 10].

За більше як тридцять років незалежності України змінилися орієнтири для українських музеїв. Вони стали незалежними, інноваційними, самі розробляють стратегію розвитку закладу. Які форми реалізації музейного працівника бачимо сьогодні? Розглянемо спробу представити персоналії в історії музею через музейні проекти. Це можуть бути експозиційні, виставкові чи науково-дослідницькі проекти, які втілюються через різні види музейного продукту створеного у процесі діяльності музейного закладу.

Частково ця ідея була реалізована у виставковому проекті «Віддзеркалення» до 90-річчя Волинського краєзнавчого музею (автор наукової концепції Євгенія Ковальчук), який був спробою показати через особистість музейного працівника історію закладу, формування фондової збірки музею з врахуванням комплексного профілю музею, представивши надходження до музею різних років (1929–2019). Пропонувалось використати експозиційний підхід – підготувати комплекси виставок на базі Волинського краєзнавчого музею. Проект мав дві складові. Перший блок – це фотодокументальні виставки «Музейники» під гаслом «Покажемо музей через працю музейного працівника!», які було представлено впродовж ювілейного року (на жаль, не повністю). В основі наукової концепції був задум через особистість професіонала-музейника показати складність і багатогранність музейної роботи; розкрити «музейну кухню». Пропонувалось представити персоналії, які відіграли важливу роль в історії Волинського краєзнавчого музею; створити 10 виставок з різних періодів історії музейної справи на Волині, а саме:

- «Три роки у Волинському музеї» про польського археолога Яна Фітцке;
- «Директор з майбутнього» про директора музею Олексія Зарицького;
- «Мистецьке кредо і музейне подвижництво» про художника Миколу Черенюка;
- «Півстоліття у музеї» про заступника директора Тетяну Андрееву;
- «Головний зберігач» про Наталію Пушкар;
- «Екскурсовод від Бога» про екскурсовода Лідію Грицину;

- «З неї починалась музейна реставрація на Волині» про художника-реставратора Лесю Обухович;
- «Краєзнавець у музеї» про директора Володимир-Волинського краєзнавчого музею Петра Заклекту;
- «Козак, політик і музейник» про директора Рокинівського музею історії сільського господарства-скансену Олександра Середюка;
- «Він подарував Луцьку музей» про фундатора Музею історії Луцького братства Андрія Бондарчука;
- «Молодняк» про музейну молодь (випускники і аспіранти кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки у Волинському краєзнавчому музеї).

Друга частина проєкту – це стаціонарна виставка «Віддзеркалення». Задум передбачав поєднання кількох виставкових тем, в яких представити музейників через музейні предмети різного часу надходження; їх збір, вивчення та використання в різних формах музейної роботи. Важливим було через особистості, які будували експозицію означеної виставки, поєднати минулу історію музею і сучасну. Кожен блок виставкового проєкту, а це 4 виставки, мали б створювати різні відділи музею, а саме:

- «Старе фото» – колекція знімків з фондів музею; хронологічні рамки – середина ХІХ – остання чверть ХХ ст.; відомі особи, етнографічні фото, актори німого кіно. Доповнене характерними речами побуту того часу. Відділ фондів;
- «Радянська ідеологізація» (Радянська епоха: ідеологія, побут) – колекція матеріалів радянського періоду. Надходження 1950–1980-і. Відділ новітньої історії;
- «Природничі колекції: гербарій Стефана Мацко у збірці Волинського краєзнавчого музею». Відділ природи;
- «Унікальні пам'ятки: останні надходження». Відділ давньої історії, Музей волинської ікони, Художній музей.

У суспільстві досить часто музей асоціюється лише з музейною експозицією та екскурсією, які презентують готовий продукт для споживача. Пропонований проєкт «Віддзеркалення» мав на меті показати складність професії музейника, її творчий потенціал і багатогранність, різні форми музейної роботи. Це була спроба дати відповіді на питання: як функціонує музей? Як створюється музейна експозиція? Наскільки це трудомісткий процес, що складається з багатьох творчих і робочих моментів.

У проєкті було використано матеріали з фондів Волинського краєзнавчого музею та приватних архівів. До співпраці та наповнення експозиції запрошували долучитися всіх охочих. Результат реалізації цього виставкового проєкту бачиться в наступному:

- вперше через особистість професіонала-музейника було показано працю музейного працівника, діяльність музею;
- без політичних та ідеологічних нашарувань представлено історію Волинського краєзнавчого музею та його будівничих крізь призму життя і творчості музейного працівника;
- розкрито місце науковця, творчої особистості в житті соціуму;
- впровадженні людських, європейських цінностей розвитку цивілізованого суспільства;
- атмосфера виставки формує бажання покращення нашого буденного життя.

Переймаючись актуальними питаннями, для нинішнього музею маємо не забувати про роль особистості, людей котрі зробила важливий вклад в історію Волинського краєзнавчого музею. Віднайти їх імена, ввести до наукового обігу, адже часто їх немає ні в наукових виданнях, ні навіть у Вікіпедії. Їх самовіддана праця не відзначена ні державними

нагородами, ні почесними званнями, хоча вони десятки років жертовно служили музею, українській культурі. Тому надзвичайно позитивно сприймаються практики пошанування музейних працівників. Це спостерігається як у проведенні наукових конференцій чи інших наукових заходів присвячених конкретним особистостям, створенням виставок, підготовкою наукових публікацій. У жовтні 2024 року у Луцьку відбулася вже XXX міжнародна наукова конференція присвячена Павлу Жолтовському видатному вченому мистецтвознавцю, науковому керівнику експедицій Волинського краєзнавчого музею [4; 5]. На базі колекції сакральних пам'яток, зібраної в ході експедицій, було створено Музей волинської ікони, відділ Волинського краєзнавчого музею [6; 7]. Дві етнографічні конференції, проведені музеєм у 2003 і 2013 роках, були присвячені Олексі Ошуркевичу видатному етнографу, фольклористу, завідувачу відділу етнографії і народних промислів Волинського краєзнавчого музею [8; 9]. На Волині проводяться щорічні музейні читання присвячені пам'яті Григорія Гуртового, фундатора і багаторічного директора Торчинського народного історичного музею. Нині музей має ім'я Г. Гуртового [10]. В Україні бачимо позитивні тенденції в цьому контексті. Спостерігаємо повернення імен фундаторів закладам, які вони створили. Так, Сумський художній музей нині носить ім'я Никанора Онацького, Київський музей західного і східного мистецтва став музеєм Богдана і Варвари Ханенків.

На жаль, не завжди влада підтримує ідеї, які є на часі. У 2019 році Волинський краєзнавчий музей напередодні свого 90-ліття звернувся до Волинської обласної Ради з пропозицією про заснування премії імені Тетяни Андреевої на відзначення музейних працівників. Однак, отримав відмову. Вважаємо, що ця ідея є актуальною й сьогодні.

Історичні досягнення здобуваються непересічними особистостями. Ця об'єктивна закономірність проявлялася протягом століть і в музейній справі. Між музеєм і особистістю існують багатоаспектні зв'язки. Музей орієнтований на відвідувачів, але й сам не може успішно функціонувати без подвижницької праці музейників. 95 років Волинського краєзнавчого музею – це історія, але й майбутнє. Музей відзначатиме і наступні ювілеї завдяки зв'язку музейних поколінь, що будуть об'єднані досягненнями попередників, здобутками сучасників та успіхами нащадків. Вважаємо важливо зрозуміти роль особистості в музейній справі, зберегти традиції та рухатися вперед – персоналії, традиції та поступ.

Джерела та література

1. Przegląd Wołyński. 1929. 23 czerwca.
2. Бондаренко Г. Музейне будівництво у Волинській області від 1939 р.: історико-краєзнавчий аспект. *Волинський музей: історія і сучасність*. Наук. зб.. Вип. 3. С. 14–20.
3. Андреева Т.П. З історії Волинського краєзнавчого музею (1960–1985 рр.). *Волинський музей: історія і сучасність*. Наук. зб. Вип. 3. С. 8–12.
4. Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Тези та матеріали наукової конференції, присвяченої 90-річчю П. М. Жолтовського. 23–24 листопада 1994 року. Луцьк, 1994.
5. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. Вип. 30. Матеріали XXX Міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 31 жовтня 2024 року. Упоряд. Т. Єлісеєва. Луцьк, 2024. 103 с.
6. Ковальчук Є. І. Музейні експедиції Павла Жолтовського по Волині. *Минуле майбутньому. Роль польського і українського музейництва в збереженні і документуванні культурної спадщини Пограниччя*. Замосцько-Волинські музейні зошити. Zamosc, 2006–2007. Т. 4. С. 253–60.
7. Ковальчук Є. І. Формування фонду сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї (1929–2012 роки) : Монографія. Луцьк : Волинські старожитності, 2013. 296 с.

8. Минуле і сучасне Волині і Полісся: народна культура – шлях до себе. На пошану О. Ф. Ошуркевича з нагоди 70-річчя від дня народження. Зб. наук. праць. Матеріали Волинської обласної наук.-етнографічної конф., м. Луцьк, 10–11 квіт. 2003 р. Луцьк, 2003. Вип. 11. С. 71–73.

9. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї. Матеріали Четвертої Всеукр. Наук.-етнографічної конф., присвяченої 80-річчю від дня народження Олекси Ошуркевича, м. Луцьк, 16–17 квіт. 2013 р. Наук. зб. Вип. 44. Луцьк : Волинські старожитності, 2013. С. 77–82.

10. І Волинські обласні краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Григорія Гуртового. Наук. зб. Упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. 160 с.

УДК 069.5 (477.82) «1985»

Олександр Вернидубов (Луцьк)

СТВОРЕННЯ ЕКСПОЗИЦІЇ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ У 1985 РОЦІ

У статті подається короткий опис історії створення експозиції Волинського краєзнавчого музею у новому приміщенні, наданому у 1983 р. Називаються автори побудови експозиції, вказуються найцікавіші експонати.

Ключові слова: експозиція, експонати, діорами, археологічні знахідки

У серці Луцька розташувався Волинський краєзнавчий музей – один із найстаріших закладів, що зберігає та презентує багатий культурно-історичний спадок Волині. Експозиція музею охоплює різні аспекти життя та традицій волинян. Серед експонатів – унікальні артефакти, що висвітлюють важливі події та постаті, пов'язані з регіоном.

В історії музею можна виділити кілька історико-хронологічних періодів – кожен з яких має свої особливості – пов'язаний з особистостями музейників і вніс свій вклад у створення і розбудову закладу [3; 4].

Урочисте відкриття Волинського музею (так він тоді називався) відбулось 16 червня 1929 року у м. Луцьк. Того дня було багато відвідувачів і почесних гостей, їм презентували стародруки, оздоби з металу та рукописні документи. На освяченні музею 28 червня 1929 року ксьондзем Фаустином Лісіцьким був і президент Речі Посполитої Ігнацій Мостицький, який залишив свій автограф на першій сторінці книги відгуків [6]. Перша експозиція музею розміщувалася в приміщенні, у провулку від вулиці Ягелонська, 91 (нині вулиця Лесі Українки). [3; 4; 5].

До наповнення фондів музею долучилися, зокрема, перший директор і хранитель, польський етнограф і музеолог Олександр Прусевич, археолог Ян Фітцке, польський історик, етнограф, дослідник Волині Якуб Гоффман, лікар з душею краєзнавця Адам Войніч, реставратор пам'яток культури, дослідник волинської старовини Збігнєв Ревський, мистецтвознавець Йозеф Едвард Дуткевич, археолог Тадеуш Сулімірський, педагог і палеонтолог, дослідник Волині Казимір Пшемиський, історик, бібліограф, науковець Юліан Нець [5].

Музей розширювався, поповнювались його фонди і в 1933 році він переїхав у будинок по вулиці Сенкевича, 31 (нині вулиця Богдана Хмельницького). У 1935 році була створена нова експозиція музею, яка складалася з чотирьох розділів природничого (завідувач Стефан Мацко (Мацько)), археологічного (завідувач Зигмунд Ленський), етнографічного (завідувач Олександр Яворчак) та історико-мистецького (завідувач Анатолій Дублянський) [5].

З кінця 1950-х до початку 1980-х років музей знаходився у приміщенні по вулиці Шопена, 7. Приміщення було невелике, штат музейних співробітників збільшувався, поступово збільшувались фондові колекції. Сховища, робочі кабінети й експозиційні зали залишалися тісними і непристосованими. Не рятувало ситуацію й те, що два відділи – художній (нині Художній музей) та атеїзму – музей атеїзму (нині Музей волинської ікони) – відгалузилися від головного музею і мали окремі приміщення (перший на території Замку Любарта, а другий – у римо-католицькому костелі Петра і Павла), а під фондосховища Волинського краєзнавчого музею надали тимчасове приміщення у виробничих майстернях Луцької середньої школи № 5. Отже, виникла потреба у розширенні експозиційних площ, кабінетів, у поліпшенні умов зберігання фондів. Спочатку планувалось звести новий будинок. Навіть був оголошений конкурс на кращий проєкт. Але за браком коштів залишалось одне – домогтися виділення нового більшого за площею приміщення. Весь колектив переймався долею музею [2].

З великими труднощами, але саме завдяки наполегливості і старанням тодішнього директора Олексія Зарицького, Волинський краєзнавчий музей отримав нове приміщення в центрі Луцька – триповерховий будинок з колонами у стилі класицизму, що має три надземні та цокольний поверхи. У центрі будівлі – шестиколонний портик коринфського ордеру. Збудоване приміщення у 1928–1930-х рр. за проєктом луцького архітектора Казимира Яницького як приміщення Волинського окружного земельного управління. У різні роки будівля використовувалась як адміністративний будинок, пізніше – як Луцька міська лікарня [5; 6].

У 1983 році в приміщенні провели капітальний ремонт із частковим переплануванням внутрішніх кабінетів. Тим часом науковці музею розробляли та готували тематико-експозиційні плани, які рецензували у Міністерстві культури УРСР. Оформлення експозиції здійснювали художники Волинського художньо-оформлювального комбінату (директор Анатолій Санілевич).

У 1984 році музей переїжджає у нове приміщення на вулиці, яка у різні часи мала різні назви – Таборова, Шопена (частина вулиці), Листопадового повстання, Штабна, Галана. І лише у 1991 році вся вулиця, від проспекту Волі до проспекту Перемоги, стала носити ім'я всесвітньовідомого польського композитора і піаніста Фредеріка Шопена (1810–1849). У 2010 році на честь 200-річчя від дня його народження, на будинку Волинського краєзнавчого музею встановлено меморіальну дошку.

До 900-річчя першої писемної згадки про Луцьк в Іпатіївському літописі (1085 р.), в серпні 1985 року урочисто відкрито нову експозицію Волинського краєзнавчого музею. Першу екскурсію провела співробітниця музею Лідія Григорівна Грицина [2].

Для експонування виставок було виділено один великий зал на третьому поверсі. Першою була оформлена виставка ляльок у національному вбранні різних країн із приватної колекції лучанки Є. І. Єрхоїної. Спеціальних меблів тоді ще не було, тож експонати розміщувались на столах, тумбах, підіумах. Другою була виставка годинників із приватної колекції Б. С. Крижанівського. Пристінні, настінні, наручні, кишенькові та інші рідкісні годинники – всього 85 одиниць відомих брендів із різних країн світу були представлені на виставці. Згодом почали організовувати багато інших, цікавих за формою та змістом виставок [2].

Експозиція музею займала велику площу – ліве крило першого, увесь другий та частину третього поверху, тобто площу понад 2 тисячі кв. м у 23 стаціонарних залах.

Матеріали відділу природи (автор експозиції Людмила Туліна) розміщені у 8 залах та розповідають про природу волинського краю. Експозиція побудована за тематичним принципом [4].

Зал 1. Географічне положення області. Геологічна історія та геологічна будова території Волині. Корисні копалини. Рельєф. В експозиції показано фото вчених, що зробили помітний внесок у вивчення природи Волині, представлено геохронологічну таблицю, яка допомагає простежити розвиток земної кори і життя на Землі за ерами та періодами. На карті позначено місця родовищ корисних копалин, експонуються їх зразки: кам'яне вугілля, торф, крейда, мергель, глина, пісок.

Зал 2. Кліматичні умови та фенологічна характеристика Волині. Експонуються карти, схеми, таблиці, що детально характеризують кліматичні умови Волинської області. Діорами «Зима», «Весна», «Літо», «Осінь» (худ. І. Б. Александрович) унаочнюють сезонні зміни в природі Волині.

Зал 3. Води області. В експозиції представлена діорама «Озеро Світязь» (худ. Л. А. Жабинський), яка знайомить відвідувачів із перлиною Волинського Полісся. Експонуються карти, чорно-білі фотографії і кольорові слайди водойм Волині, подано гідрологічні характеристики річок та озер, гербарій рослин низинних боліт, схему болота Мельоване (Любомльщина).

Зал 4. Ґрунти. Експонуються схема процесу ґрунтоутворення, карта, моноліти основних типів ґрунтів, таблиці їх фізико-хімічних властивостей. На фото зафіксовано різні типи рослинності, характерні для певного виду ґрунтів.

Зал 5, 6. Рослинний світ. До огляду відвідувачів – карта лісових формацій Волині, профілі розміщення рослин лісів по ярусах, зрізи найпоширеніших порід дерев. Діорами «Лісостеп» і «Полісся» (худ. Б. В. Розанов) доповнюють експозиційну розповідь про лісові ландшафти.

Гербарій та ілюстрації дають уявлення про рослинність суходільних, низинних та заплавних лук Полісся і лісостепу. Подана карта поширення та календар збору лікарських рослин. Експозиція знайомить з деякими їх видами. Окрема музейна збірка представляє рідкісну флору Волині. Понад 100 видів рослин, що зростають тут, занесені до Червоної книги України.

Зал 7, 8. Тваринний світ.

Тваринний світ волинських лісів багатий та різноманітний. Експонуються чучела тварин водойм, річкових заплав – видри, ондатри; птахів – лиски, широконоски, кроншнепа великого, турухтана, бугая, сірої чаплі, норця великого та ін. Привертають увагу чучела птахів – сови сірої, яструба великого, рябчика, тетерева, крука, зозулі, вальдшнепа; тварин – лисиці звичайної, куниці кам'яної, тхора чорного, хом'яка, ховраха крапчастого, зайця-русака. Біогрупи «Вовк на полюванні», «Дикий кабан», «Олень благородний», «Лосиха з лосеням» презентують особливості екології найбільших тварин Волині. Діорама «Зубри в Цуманській пуші» (худ. І. Б. Александрович, Є. С. Антохін) представляє рідкісну тварину – зубра європейського, найкрупнішого представника фауни Європи. Довжина самців до 3 м, висота в холці до 2 м, вага 1–1,2 т. Винищений у XVIII ст., він повернувся до волинських лісів у 1965 р. – 15 зубрів, а у 1987 їх вже налічувалось 140 особин.

Закінчується експозиція відділу темою «Природні райони та типові ландшафти», яка знайомить з фізико-географічним районуванням Волині [1].

Відділ історії дорадянського періоду (нині – відділ давньої історії) охоплював період історії волинського краю від найдавніших часів до 1917 року (автори експозиції Римма Кашевська і Тамара Садовнік). Експозиція була побудована за тематико-хронологічним принципом [4].

Зал 9. Первіснообщинний лад на території Волині.

Експонована схема ілюструє процес становлення і розвитку людини у палеолітичну добу (бл. 3 млн. – до 11 тис.р. до н.е.). Про спосіб життя та традиції первісних людей

свідчать знахідки з поселень. На стенді – карта «Памятки палеоліту на території Волині», у вітрині – знаряддя праці пізнього палеоліту, знайдені в північних районах області: гостроконечники, рубила, скребки, сокири.

Детальніше життя первісних людей ілюструють діорами «Мисливство і рибальство в епоху мезоліту» та «Вишлавка металу в епоху бронзи».

Значне місце в експозиції займають матеріали епохи середнього кам'яного віку – мезоліту (10–6 тис.р. до н.е.). У музейній археологічній колекції – скребки, мікроліти (дрібні, до 1–2 см, крем'яні леза), наконечники стріл.

Епоха неоліту, або нового кам'яного віку (4–6 тис.р. до н.е.) представлена кам'яними шліфованими сокирами, долотами, ножами.

Однією з найяскравіших культур енеоліту або мідного віку (4–3 тис. р. до н. е.), була на території України трипільська культура. Експонуються фрагменти кераміки Голишівського пізньотрипільського поселення (Луцький район). Представлені археологічні пам'ятки культур лінійно-стрічкової розписної кераміки, лійчастого посуду та кулястих амфор, знайдених у західній частині області.

Бронзовий вік (XIX–IX ст. до н.е.). До уваги відвідувачів представлено кераміку, кам'яні та мідні знаряддя праці, вироби побутового призначення із поселень і могильників сіл Чаруків, Ставок, Черськ.

Ранній залізний вік (IX–III ст. до н.е.). В експозиції представлені глиняні пряслиці, кістяна сокира, бронзові наконечники стріл, кераміка, прикраси лужицької культури (шпильки, браслет, фібула, уламок дзеркала), знайдені на Любомльщині.

Пам'ятки пшеворської культури (I–IV ст. н.е.) знайдено у с. Боратин та с. Гірка Полонка. У вітринах представлені залізні ножі, рибальські гачки, бронзові пряжки, фібули, кістяні гребінь і голка, фрагмент керамічного грузила, світильник, глиняний ритуальний хлібець.

Археологічні пам'ятки, виявлені при розкопках ранньослов'янських могильників, представляють зарубинецьку (кінець II ст. до н.е.–I ст. н.е.) та черняхівську (II–V ст. н.е.) культури. Експонуються фото загального вигляду цього могильника та знайдені речі – скляне намисто, бронзові прикраси: браслет, перстень, пряжки. Поховальні традиції представлені реконструкцією жіночого поховання ранньозалізного часу.

В експозиції представлено частини скарбів, знайдених у Володимир-Волинському та Горохівському районах: динарій Септімія Севера (201 р. до н.е.), динарій Веспасіана (69 р. до н.е.). Окрасою розділу експозиції є Качинський скарб готських срібних речей (V ст. н. е.), який складається із 19 унікальних жіночих і чоловічих прикрас та елементів кінської зброї.

Зал 10. Край у період феодалізму.

Розміщені матеріали, які охоплюють значний історичний період – з VI по XVI ст. Демонструється план-схема класичної пам'ятки ранньослов'янського періоду – городища VI–VII ст., знахідки, що ілюструють спосіб життя прадавніх землеробів, скотарів та ремісників. У вітринах – залізні ножі, гвіздки, наконечники списів і стріл, пряжки, фібули, майстерно виконані прикраси із бронзи і срібла. Окремо представлена зброя давньоруських воїнів: бойові сокири, кольчуга, шолом, місьюрка, булава.

В експозиції представлено карту Галицько-Волинського князівства, витяги з Іпатіївського літопису – перші писемні згадки про міста Володимир (988 р.) та Луцьк (1085 р.).

Експонуються численні карти-схеми «Походи Батія на Русь», малюнки «Облога міста Володимира», мечі XIII–XIV ст., кам'яні ядра – матеріали, що свідчать про трагічні тогочасні події.

Численні експонати свідчать про високий рівень та самобутність давньоруської культури. Експонується репродукція ікони Волинської (Луцької) богоматері, яку датують 1289 р. Виставлені плінфа, фрагменти керамічної плитки, смальтової мозаїки, вироби з бронзи та скла. Словянський срібний скарб (IX-XI ст), знайдений поблизу с. Городище доповнює уявлення про високий художній смак давніх майстрів.

Окрема вітрина розповідає про Луцьке братство (засноване 1617 р. при Хрестовоздвиженському монастирі, проіснувало до початку XVIII ст.). Тут представлено копію титульного листа «Ляменту» – першого друкованого видання у Луцьку (1628 р.), факсимільне видання «Граматики словенської» (1619 р.) Мелетія Смотрицького. Зацікавлюють стародруки з бібліотеки Луцької братської школи.

В експозиції представлено вироби ремісників XVI–XVII ст.: дверні замки та ключі до них, мідні дзвони, кахлі. Також печатка гільдії купців (XVI ст.), гроші, що були в обігу в Україні у XIV-XVII ст.

Зал 11. Центральне місце в експозиції займають матеріали про визвольну боротьбу українського народу (1648–1654 рр.) під проводом Богдана Хмельницького. Перед відвідувачами – скульптурне зображення Богдана Хмельницького (скульптор І. С. Зноба), карта із позначенням населених пунктів, де відбулись основні битви визвольної війни, схеми, гравюри, зразки зброї і спорядження селянсько-козацького війська: гармата, крем'яні рушниці, наконечники списа, пернач XVII ст., атрибут влади полковника в козацькому війську, рогатина, кінська зброя, козацькі люльки, пояси, порохівниці. Виставлено знайдені в Олиці панцир і шолом польського крилатого гусара XVII ст., турецький ятаган, щит та кальян.

Зал 12. Соціально-економічні відносини в краї у XVIII ст., боротьба проти релігійного та національного гніту – тематична розповідь цього залу. В експозиції – фотокопія «Проект статуту плебейства», знайдений 14 червня 1767 р. у Торчині та відомий під назвою «Торчинський маніфест».

Музейна добірка матеріалів присвячена відомому діячеві польського національно-визвольного руху Тадеушу Костюшку – його портрет, малюнок школи монастирського ордену піарів у м. Любешові, де він навчався у 1755-1760 рр.

Зал 13. Зібрані в експозиції залу матеріали охоплюють період кінця XVII – першої половини XIX ст., коли кріпосницька система зазнає кризи і в її надрах зароджується капіталістичний лад.

Зал 14. Експозиція залу розповідає про стан економіки краю після скасування кріпацтва, розвиток капіталізму наприкінці XIX – на початку XX ст. В експозиції розміщено квітації про оплату викупних платежів та уставні грамоти, що фіксували розмір повинностей, порядок їх виконання, кількість землі, виділеної у користування селян.

Матеріали експозиції розповідають про польське повстання 1863–1864 рр. Демонструється фото Зигмунда Сераковського – одного з керівників повстання.

Пожвавленню економічного розвитку Волині сприяло будівництво залізничних ліній Здолбунів-Рівне-Ковель (1873 р.), Варшава-Люблін-Ковель (1902 р.). На фото в експозиції зафіксовано прокладення колій, паровоз на станції Ківерці (поч. XX ст.); виставлено: публікацію в журналі «Всемирная иллюстрация» (1890 р.) про спорудження Луцької залізниці; кирку, кашкет залізничника, ліхтар, жезл та ін.

В експозиції розміщено інтер'єр селянської хати та сіней кінця XIX ст.

Зал 15. Матеріали експозиції характеризують суспільно-політичний рух та революційну боротьбу трудящих Волині наприкінці XIX – на початку XX ст.

Експонуються фото, особисті речі членів організації «Народна воля» С. І. Студзинського та П. Г. Дашкевича із с. Цумань.

Музейна добірка висвітлює події російсько-японської війни 1904-1905 рр. Експонуються карта театру воєнних дій, фото проводів мобілізованих на війну.

Окремо подані матеріали про уродженців Волині, які воювали на Далекому Сході. Зокрема, експонуються особисті речі учасника Цусімського бою В. К. Невядомського із с. Мельниця, Ковельського повіту; матроська форма, особисті речі та нагороди Л. Г. Мазурця – матроса з крейсера «Варяг», уродженця с. Теремно Луцького повіту.

Зал 16. Розвиток культури на території краю у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., Волинь у період першої світової війни та Лютневої буржуазно-демократичної революції – тематична розповідь цього залу.

В експозиції – фото церковноприходської школи початку ХХ ст., шкільні приладдя, поштова листівка. У вітринах – підручники з історії та геометрії учнів Луцької чоловічої гімназії, книги з бібліотеки.

Чільне місце в експозиції відведено великій українській письменниці Лесі Українці (1871–1913 рр.). В експозиції представлено скульптура Лесі Українки (автор Г. Н. Кальченко). На фото – будинки у Луцьку, де мешкала родина Косачів; Лесиною «білого будиночка» в Колодяжному; перший вірш Лесі Українки «Надія» (1880 р.); збірка поезій «На крилах пісень» (Львів, 1892 р.); журнали «Зоря», «Молода Україна», в яких друкувались ранні твори поетеси. Привертає увагу вишита сорочка, подарована Лесею товаришці дитячих років Варварі Дмитрук.

Серед матеріалів музею – портрет А. Ю. Кримського, фотокопія документа 1900 р. про заборону цензурою друкувати його оповідання «Сирота Захарко», «Історія однієї подорожі».

В експозиції – медаль та медальон, випущені до 50-річчя літературної та громадської діяльності польського письменника Юзефа Крашевського (1812–1887 рр.), який багато років жив і творив на Волині.

Окремий музейний комплекс присвячений І. Ф. Стравінському (1882–1971 рр.), відомому композитору, диригенту зі світовим іменем, який у 1907–1914 рр. жив і працював у своєму маєтку в Устилузі.

Перша світова війна представлена в експозиції схематичними картами та малюнками, що відтворюють блискучу, як на той час, військову операцію, відому під назвою «Луцький прорив» – визволення Луцька та ряду населених пунктів Волині від австро-німецьких окупантів у червні 1916 р.

Зал 17. Постійнодіюча етнографічна виставка, на якій широко представлено зразки народного одягу, вишивок, ткацтва, ужиткового мистецтва дореволюційної Волині[1].

Відділ історії радянського суспільства охоплював період з 1917 по 1985 роки, представляючи сторінки історії радянського будівництва Волині. Експозиція складалася з ряду розділів. Значні експозиційні площі займала тема присвячена історії Волині з 1917 по 1941 рр. (автори експозиції Олександра Нагорна та Анатолій Огородній) [4].

Зал 20. Боротьба волинян за національне визволення.

Більша частина Волинської губернії, що відійшла за Ризьким мирним договором 1921 р. до буржуазно-поміщицької Польщі, стала, по суті, її колонією. Проводилась політика ополячення та покатоличення місцевих українців. В експозиції – документи, фото тих років, що свідчать про жорстоку експлуатацію робітників та напівкустарну промисловість. Не в кращих умовах жило і селянство. У вітринах – знаряддя праці, документи про купівлю-продаж землі. Багато знедолених кидали рідний край і шукали

кращої долі за океаном. Так, лише в 1927–1929 рр. з Волинського воєводства емігрувало 23 927 осіб (зразки паспортів для виїзду за кордон подано в експозиції).

Завершує експозицію стенд про участь волинян у складі інтернаціональних бригад, які надавали допомогу іспанському народу в його боротьбі проти нацизму. В роті Т. Г. Шевченка воювали М. Ф. Галета, С. І. Заголюк, П. З. Шевчик (в експозиції – фото, документи, особисті речі).

Зал 21. Перебудова народного господарства новоствореної Волинської області – ось тематика цього залу. Привертає увагу схема, що ілюструє перетворення в галузі промисловості. На базі дрібних підприємств та майстерень створено 185 державних і 139 кооперативних підприємств., 66 міських та районних харчокомбінатів, почали створювати колгоспи (40 були забезпечені електроенергією).

Для підготовки місцевих учительських кадрів 1 квітня 1940 р. відкрито Луцький учительський інститут, перший на Волині вищий учбовий заклад. Почали діяти Володимир-Волинська, Луцька і Любешівська педагогічні школи, у ряді міст – курси по підготовці вчителів молодших класів.

В обласному центрі запрацювали Державний український драматичний театр, філармонія, Будинок народної творчості, дитяча музична семирічна школа.

Комплекс експонатів висвітлює стан охорони здоров'я волинян у передвоєнний період [1].

Особлива увага приділялася періоду Другої світової війни (автор експозиції Леонід Потапчук) [4].

Зал 22–25. Численні музейні матеріали розповідають про початковий період війни – перші трагічні години та дні, коли відстоюючи кожен метр рідної землі, волинські прикордонники вели бої з нацистами. 8 липня 1941 р. нацисти окупували Волинь, запровадивши режим кривавого терору та розбою. Як свідчать музейні матеріали, в області розстріляно та закатовано понад 165 тис. осіб; зруйновано 422 населених пункти, з них 107 – стерли з лиця землі. На каторжні роботи до Німеччини вивезли 30 тис. юнаків та дівчат. Не працювали школи, лікарні, були пограбовані фонди музеїв, бібліотек, приміщення драмтеатру перетворено на стайню.

2 лютого 1944 р. Луцьк було звільнено. В експозиції – особисті речі, форма, фото визволителів міста – В. В. Юдіна, П. С. Вашуріна.

Тривалі та жорстокі бої точились за Ковель – важливий вузол залізничних шляхів. Експонована карта-схема ілюструє хід боїв за Ковель. Поряд – фото визволителів.

21 липня 1944 р. уся територія Волинської області була звільнена від нацистів. В експозиції – фото, особисті речі, нагороди визволителів.

Підписанням 2 вересня 1945 р. акту про капітуляцію Японії закінчилась друга світова війна. В експозиції – фото, нагородна грамота учасника боїв на Далекосхідному фронті волинянина М. І. Никончука, медаль волинянина Б. М. Чахрайчука [1].

В експозиції представлено Волинь у період відбудови народного господарства (1945–1961) (автор експозиції Петро Троневиц) [4].

Зал 26–28.

Налагоджувалася безперебійна робота залізничного транспорту: протягом 1945 р. відбудовано 546 км колії, 25 мостів, 27 вокзалів, депо в Ковелі. Експонуються фото зруйнованого та відбудованого Ковельського залізничного вокзалу.

На прикладі роботи Цуманського та Ківерцівського деревообробних комбінатів розкривається в експозиції тема лісу.

У липні 1947 р. поблизу Володимира-Волинського були виявлені перші поклади кам'яного вугілля. Комплекс матеріалів розповідає про створення на початку 50-х рр.

Львівсько-Волинського вугільного басейну. В експозиції представлені документи та речі старшого геолога шахти В. В. Шпакової, яка виявила перший кам'яновугільний пласт; зразки кам'яного вугілля, видобутого на шахті № 1 м. Нововолинська у 1954 р., макет шахти, знак «Шахтарська слава» I ступеня.

Наступний розділ знайомить з роботою первістків машинобудування області – Луцьких машинобудівного та ливарно-механічного заводів. Експонуються фото колишніх дрібних напівкустарних майстерень, на базі яких вирости ці підприємства; зразки заводської продукції – деталі токарного верстата, автопоїлка та ін.

У залі експонуються бюсти: Н. М. Ужвій (1898–1986) – видатної української акторки театру та кіно, лауреатки Державної премії імені Тараса Шевченка, народної артистки СРСР, Героя соціалістичної праці, уродженки м. Любомль; та Є. С. Шабліовського (1906–1983) – відомого українського літературознавця, члена-кореспондента АН УРСР, лауреата Державної премії Української РСР ім. Т. Г. Шевченка, заслуженого діяча науки УРСР, уродженця м. Каменя-Каширського [1].

Окремий експозиційний розділ характеризує розвиток промисловості (автор експозиції Ольга Гриморович) [4].

Зал 30. Окремий експозиційний розділ характеризує промисловість Волині, як складову і невід'ємну частину народногосподарського комплексу країни.

Музейна розповідь про Луцький автомобільний завод. Експонується макет малолітражного вантажопасажира автомобіля підвищеної прохідності ЛуАЗ-969М та комплектуючі до нього.

В експозиції представлено Луцький державний підшипниковий завод № 28, першу продукцію якого для автомобільної та транспортної промисловості випущено у 1981 р.

Електротехнічна промисловість представлена в експозиції Луцьким електроапаратним заводом та Нововолинським заводом спеціального технологічного обладнання (СТО), побудованим за участю країн членів Ради Економічної Взаємодопомоги. Експонується верстат для автоматичної намотки котушки «Ряд-01», що постачається до багатьох країн Європи.

Хімічна промисловість – одна з наймолодших галузей на Волині. До уваги відвідувачів – зразки продукції Луцького заводу виробів із пластмас: запчастини до автомобіля «Москвич»; етрол, з якого виготовляють оправу для окулярів, сумки, гаманці, пояси.

У вітринах залу продукція Луцького заводу синтетичних шкір: зразки синтетичних шкір та взуттєвого картону.

В експозиції висвітлено роботу підприємств по виробництву меблів та щитового паркету, що виготовляється за новою технологією морення дуба (Ківерцівський ДОК). Волинський художній паркет широко використовувався для оздоблення багатьох архітектурних споруд [1].

Розвиток сільського господарства Волині (автор експозиції Людмила Остапчук) [4].

Зал 31. Зв'язок науки з сільськогосподарським виробництвом висвітлюється на прикладі Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції. Тут виведено нові високоврожайні сорти сільськогосподарських культур, вирощують їх елітне насіння. В експозиції розкривається тема розвитку механізації та хімізації сільськогосподарського виробництва, впровадження прогресивних технологій вирощування зернових культур, картоплі, льону-довгунця, цукрових буряків; підвищення племінних, продуктивних та м'ясних якості великої рогатої худоби і свиней. Експозиція розповідає про хліборобів Волині, які за будь-яких умов вирощують і збирають високі врожаї зернових та інших культур.

Музейна розповідь про майстрів провідних галузей землеробства області – льонарства, картоплярства, плодоовочівництва, буряківництва [1].

Розвиток культури у регіоні (автор експозиції Тетяна Чирва) [4].

З діаграм видно, що в області діють 1028 клубів і Будинків культури, 842 масові бібліотеки. Фонд тільки обласної наукової бібліотеки для дорослих становить більше півмільйона книг; послугами користуються 22 тис. лучан. Для огляду представлені матеріали про Волинський обласний музично-драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка, який від часу створення у 1940 р. Здійснив постановку понад 300 вистав. У вітринах – театральні афіші, портрети провідних артистів театру, сцени з вистав, сувеніри.

У 1975 р. відкрито обласний театр ляльок. Експонуються дипломи, якими нагороджено колектив театру на республіканських фестивалях; афіші театру, ляльки – герої вистав.

Частина експозиції присвячена Волинській обласній філармонії, при якій працює 8 творчих колективів. Музейна розповідь про її провідних митців: керівника Волинського державного народного хору народного артиста УРСР А. М. Пашкевича, соліста ВІА «Світязь» народного артиста УРСР Василя Зінкевича, вокальне тріо – заслужених артистів УРСР Валерія, Антоніну та Світлану Мареничів.

Наступний розділ розповідає про діяльність Волинської організації Спілки письменників України, створеної у 1980 р. Плідно працюють волинські поети П. П. Мах, Й. Г. Струцюк, І. І. Чернецький, М. Г. Пронько, В. С. Гей.

Численні матеріали представлено про відзначення у 1985 р. 900-річчя древнього Луцька [1].

Завершувалась експозиція музею залом про керівну роль Комуністичної партії (автор експозиції Олександра Нагорна). Експозиція історії радянського суспільства будувалася під керівництвом завідувача відділом Олександри Нагорної [3; 4], методичну допомогу надавав науковець музею Олександр Вернидубов.

Такою була експозиція Волинського краєзнавчого музею у 1985 році. Йшли роки, змінювалася країна, змінювались пріоритети. З'явилися нові експонати, експозиції, виставки, відділи і розділи.

Джерела та література

1. Волинський краєзнавчий музей. Путівник /В. Т. Денисюк, А. М. Кажан, М. Л. Казак, упоряд. В. Т. Денисюк. Львів; Каменяр, 1988. 119 с.

2. Грицина Л. З історії науково-освітньої роботи Волинського краєзнавчого музею. Спогади. *Волинський музей: історія і сучасність*: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 80-річчю Вол. краєзн. музею та 60-річчю Колодяжн. літ.-мемор. музею Лесі Українки, (Луцьк-Колодяжне, 19–20 травня 2009 р.). Луцьк. 2009. С. 38–42.

3. Ковальчук Є. Волинський краєзнавчий музей – скарбниця історико-культурної спадщини Волинського краю: до 80-річчя з часу заснування. Луцьк : Медіа, 2009. 28 с.

4. Ковальчук Є. Волинський краєзнавчий музей. До історії музейної експозиції. *Волинський музей. Історія і сучасність*: наук. зб. Випуск 5. мат. V Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф., присвяч. 23-й річниці Незалежності України та 85-й річниці ств. Вол. краєзн. музею, (Луцьк, 16 травня 2014 р.), упоряд. А. Силіук. Луцьк, 2014. С. 250–255.

5. Ковальчук Є. Музеї Волині в комплектуванні і дослідженні етнографічних матеріалів. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї*: наук. зб. Вип. 44. мат. IV всеукр. наук.-етногр. конф., присвяч. 80-річчю від дня народження Олексі Ошуркевича (16–17 квітня 2013 р.), м. Луцьк. упоряд. Є. І. Ковальчук, Л. А. Мірошниченко-Гусак. Луцьк, 2013. С. 77–82.

6. Пушкар Н., Несторук І. Волинському краєзнавчому музею 85. *Волинський монітор*. Ч. 1, 6.

ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ МУЗЕЙНОЇ КОЛЕКЦІЇ МАТЕРІАЛІВ ПРО ЖИТТЯ ТА ТВОРЧИСТЬ АКАДЕМІКА АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО

У фондах Волинського краєзнавчого музею зібрано багато колекцій матеріалів про життя та діяльність наших видатних земляків. Однією з таких є збірка матеріалів про українського вченого-сходознавця академіка Агатангела Кримського. Збірка почала формуватися одразу після реабілітації імені вченого, з другої половини ХХ ст. Вже у 2020-х рр. вона поповнилася особливо цінними матеріалами – оригінальними фото, документами та листами завдяки співпраці музею із дослідником спадщини академіка краєзнавцем, істориком та журналістом Володимиром Хоменком.

Ключові слова: Агатангел Кримський, Володимир Хоменко, Волинський краєзнавчий музей, фондова колекція, листи, фото, автограф.

На початку 1970-х рр. директор Володимир-Волинського історичного музею, краєзнавець Петро Заклекта і тодішня завідувачка відділу давньої історії Волинського краєзнавчого музею (ВКМ) Римма Кашевська привезли із відрядження у Звенигородку перші експонати – оригінальні фото та копії фото і документів уродженця Володимира-Волинського вченого Агатангела Кримського. Так почала формуватися музейна колекція. У наступні кілька десятків років колекція поповнювалася переважно завдяки старанням кандидатки історичних наук Олени Огневої – наукової співробітниці Інституту сходознавства імені А. Кримського і ВКМ. З кожної робочої поїздки в Київ О. Огнева привозила до музею певні матеріали – книги, журнали зі статтями про А. Кримського, конверти зі спецпогашенням, копії документів і фото. Поповнювалась збірка і місцевими матеріалами на пошану академіка. Фактично за півстоліття сформувалася невелика фондова колекція – близько 160 музейних предметів, але вона дозволяла музейникам організовувати виставки і проводити наукові заходи, присвячені вченому [3;5;6].

Історія формування колекції знайшла своє відображення у колективній публікації науковців музею [10]. Зважаючи на зацікавленість, яку викликала стаття, був підготовлений Каталог матеріалів про життя і творчість А. Ю. Кримського у фондах ВКМ [4]. Пізніше планувалося видання каталогу окремою збіркою, але ці плани на деякий час відкладені, адже в останні кілька років іде активне поповнення колекції завдяки співпраці з відомим істориком, краєзнавцем, журналістом, дослідником життя і творчості академіка Володимиром Михайловичем Хоменком.

Між Агатангелом Кримським і Володимиром Хоменком можна провести певну паралель – для обох малою батьківщиною є Звенигородка, кожен присвятив життя улюбленій справі – історії і краєзнавству. Працюючи у Звенигородському краєзнавчому музеї, Володимир Михайлович Хоменко, окрім краєзнавства загалом, багато часу і зусиль приділяв дослідженню життя і творчості Агатангела Кримського. Саме Володимир Хоменку значною мірою ми завдячуємо збереженням документального фонду А. Ю. Кримського, який від 1968 р. зберігається у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України у Києві (фонд 883). Частина документів з архіву А. Кримського в Інституті сходознавства, які установі передав прийомний син академіка Микола Кримський свого часу були виявлені теж Володимиром Михайловичем [12, с. 127, 134]. Стараннями в тому числі й Володимира Михайловича у 1973 р. було реабілітовано учня А. Кримського Миколу Левченка.

Тісна співпраця ВКМ з Володимиром Михайловичем розпочалася наприкінці 2020 р., коли він передав для музею деякі матеріали про А. Кримського. Від тоді триває листування і співпраця музейників з дослідником. Влітку 2021 р. він передав ще невелику частину експонатів. Але по справжньому вразили дві бандеролі у 2022 р. Напередодні Дня Української Державності співробітники Музею історії Луцького братства, відділу ВКМ, які, власне, й співпрацюють з краєзнавцем, отримали понад сотню предметів, що стосуються А. Кримського і становлять музейну цінність.

Отже, передана Володимиром Михайловичем колекція матеріалів про життя і творчість академіка Кримського нараховує 266 одиниць збереження, з яких – 151 внесена до основного фонду і 115 – до науково-допоміжного. Предмети основного фонду входять у фондові групи збереження КДФ – книги, документи, фото та ОМ – образотворче мистецтво (у цьому випадку це поштові листівки та конверти). До основного фонду входять книги, журнали, газети, оригінали документів, листи, поштові листівки, конверти із спецпогашенням, оригінальні фото тощо. У випадку, коли передавалося по кілька примірників перелічених вище предметів, один примірник реєструвався в основному фонді, решта – в науково-допоміжному. Серед одиниць збереження науково-допоміжного фонду також присутні фотокопії та копії документів. Всі ці предмети складають групу збереження ДМ – допоміжні матеріали. Спробуємо показати структуру переданої нам колекції і проаналізувати її складові.

Усі передані матеріали можна поділити на три великі групи: прижиттєві видання, матеріали на пошану академіка, листування В. Хоменка.

У музейній колекції є не так багато видань, що вийшли друком ще за життя академіка Кримського, а тому особливу музейну цінність має прижиттєве видання «Бібліографічного покажчика писаннів академіка А. Е. Кримського», надруковане Українською Академією Наук у 1926 р. [1].

Значну частину переданої колекції складають матеріали на пошану академіка Кримського – книги про нього та його батька, вирізки з газет, конверти, фото тощо. У фондах музею уже тривалий час зберігалася одна з перших таких робіт «Кримський як історик» авторства закарпатського історика, викладача історії, доцента Ужгородського державного університету упродовж 1960–1990 рр. Казимира Гурницького, написана на основі його кандидатської дисертації [7]. Тому дуже доречним доповненням до неї став переданий В. М. Хоменком автореферат дисертації Казимира Івановича «Исторические взгляды А. Е. Крымского» [8].

За роки наполегливої праці і невтомних пошуків Володимир Хоменко до дрібниць вивчив життя і творчість академіка Кримського, його родинне та професійне оточення. Його авторству належить чимало публікацій наукового і науково-популярного характеру про Агатангела Юхимовича. У 2013 р. вийшла книга «Кримський». У книзі висвітлені основні періоди життя і наукової діяльності академіка, подані цікаві, маловідомі факти про його рідних. Весь матеріал розділений на невеликі тематичні розділи, багато ілюстрований фотографіями [15]. У 2019 р. доступним стало науково-популярне видання «Агатангел Кримський, якого знаємо» [13]. На початку 2021 р. з'явився збірник «Довкола Агатангела Кримського» [14]. Роком пізніше вийшла праця «Рік Агатангела Кримського» [16]. Важливим є те, що в усіх цих роботах автор детально аналізує листування академіка Кримського, з іншого боку показує нам стосунки Агатангела Юхимовича з деякими родичами чи колегами. Багато уваги В. Хоменко приділяє питанню збереження родинного будинку (точніше питанню його знищення і відбудови, яка так і не відбулася). Вартими уваги є спростування деяких фактів, які знайшли місце у різних дослідженнях, зокрема й у

праці української письменниці, Соломії Павличко [11]. Крім своїх досліджень В. Хоменко передав також кілька робіт й інших авторів.

У нашій музейній колекції до тепер були представлені лише праці Агатангела Юхимовича, натомість матеріалів про доробок і життєвий шлях його батька Юхима Степановича у нас не було. Завдяки новим надходженням ця прогалина частково заповнена. Тепер у музейних фондах є художній твір черкаського письменника-публіциста та краєзнавця Феофана Білецького «Звенигородський дивак» [2]. Володимир Михайлович також передав сучасне видання «Хроніки провінційного життя» Юхима Кримського [9]. В. Хоменко також передав до музею рукопис вірша волинського поета Петра Маха «Він мав сорок доріг», написаного з нагоди 100-ліття від дня народження А. Ю. Кримського. Текст написаний рукою поета і засвідчений його автографом. На аркуші також є підкреслення та помітки Володимира Михайловича. Доповненням цього віршованого пошанування є копія оповідання українського письменника Василя Шкляра «Агатангел і Марія: нечестиве кохання в блакитному інтер'єрі».

Дослідник подбав, аби у нашій колекції були матеріали про вшанування вченого й у Звенигородці, передавши до музею підшивки звенигородських газет. Серед матеріалів на пошану А. Ю. Кримського у музейній колекції є й поштові конверти, які випускалися до певних ювілейних дат. Ця збірка поповнилася ще двома конвертами, випущеними в Пермі в 1970 та 1991 рр.

Значну частину переданої колекції складають фотоматеріали – 43 одиниці збереження. Найбільша кількість – 23 одиниці – це родинні фото, зроблені переважно під час перебування Агатангела Юхимовича у Звенигородці. Найцікавішим і таким, що має найбільше музейне значення, є оригінальне чорно-біле фото початку 1930-х рр., на якому зображена мати прийомного сина А. Кримського Олександра Каштанова з, власне, сином Миколкою. Решта – це чорно-білі фотокопії, зроблені Володимиром Михайловичем з оригіналів у період, коли він активно досліджував життя і творчість свого земляка. Серед них – портретні фото батьків вченого Юхима Степановича та Аделаїди Матвіївни, сестер Марії та Ганни, брата Юхима і його дружини Марії, їхнього сина Бориса, а також фото родинного будинку, могили Юхима Степановича тощо. 15 фото – це зображення Агатангела Кримського (портретні та на природі). Портретне Миколи Левченка – фото учня і помічника академіка та колективне фото членів Комісії для складання живої української мови ВУАН. Також цікавим є фото, на якому зображений Агатангел Юхимович зі своїм прийомним сином Миколкою. Маємо також оригінальне фото, передане Володимирі Михайловичу Миколою Кримським, на якому він зображений зі своєю дружиною Анною.

Багаторічна копійка праця Володимира Михайловича Хоменка по дослідженню та збереженню спадку А. Ю. Кримського відображена у листах, які він також передав ВКМ. Загалом було передано 55 листів від приватних осіб та установ, з якими В. Хоменко листувався упродовж кінця 1960-х – початку 2000-х рр. Це листування з родичами академіка, його колегами та представниками державних установ, дослідниками тощо. Теми листів залежать від адресантів. Тобто, з листів від родичів ми отримуємо інформацію про особисте життя Агатангела Юхимовича, його родинні стосунки, родинний будинок у Звенигородці тощо; листи колег за невеликим виключенням присвячені науковій діяльності вченого; листування з державними установами стосується збереження наукового спадку та вшанування пам'яті академіка Кримського.

Отож, серед переданих маємо 23 листи від родичів академіка. Розпочавши у Звенигородці свою краєзнавчу і дослідницьку діяльність, спрямовану найперше на збереження будинку Кримських, відкриття там меморіального музею та на вшанування пам'яті академіка, В. Хоменко цілком логічно шукав контактів з родиною. Найтриваліше

листування Володимир Михайлович мав із племінницею Агатангела Кримського, донькою його сестри Ганни – Наталією Григорівною Іванець. Усього збереглося 15 її листів, які датуються 1971–1975 рр. У цих листах Надія Григорівна розповідає досліднику про родину Кримських, взаємини Агатангела Юхимовича з сестрами Марією та Ганною, братом Юхимом, його дружиною Марією Фердинандівною і сином Павлом. Саме ці листи пояснюють велику прив'язаність Агатангела Юхимовича до Миколи Левченка. За твердженням Наталії Григорівни, академік, не маючи власної сім'ї і дітей, був надзвичайно прив'язаним до племінника Бориса. Смерть Бориса підкосила А. Кримського, адже він втратив дуже близьку людину. Приблизно тоді ж при академії з'явився Микола Левченко, який чимось нагадував академіку племінника, а тому він і зацікавився юнаком. Свої роздуми про Миколу Левченка Н. Іванець висловлює й у інших листах, розповідаючи про своє з ним знайомство, історію його працевлаштування в академії. Розповідаючи про заслання Миколи, Наталія Григорівна радить за деталями звернутися до Марії Данилівни Дем'янчук, дружини репресованого мовознавця та діалектолога, учня А. Ю. Кримського Василя Климентійовича, з яким Микола відбував покарання.

Вивчаючи листи Наталії Григорівни Іванець, стає зрозумілим, що її мати Ганна і вона сама мали дуже близькі стосунки з Агатангелом Юхимовичем. Наталія засвідчила, що в молоді роки підпрацьовувала в академії, допомагала разом з іншими студентами впорядковувати бібліотеку тощо. Таким чином, вона була знайома з оточенням академіка Кримського, а тому у деяких її листах до В. Хоменка йдеться про його колег і учнів – Павла Лозієва, Всеволода Ганцова, Олександра Плевако, Ганну Кухаренко, Тауфіка Кезму і його дружину Ольгу та інших. З нащадками Наталії Григорівни Володимир Хоменко зв'язок не підтримував і про їхню долю йому нічого не відомо.

Володимир Михайлович також передав кілька листів прийомного сина академіка – Миколи Агатангеловича Кримського, з яким дослідник листувався упродовж 1996–1998 рр. Адресант розповідає як в післявоєнний час разом з дядьком Юхимом Юхимовичем впорядковував могили батьків А. Кримського, торкається долі окремих жителів Звенигородки, які були членами ОУН, і спростовує інформацію про їхню співпрацю з німцями в роки Другої світової війни, розповідає про родину і свою матір Олександрю Каштанову. Але темою більшості листів є доля будинку Кримських у Звенигородці. Микола Агатангелович дуже емоційно і з образою писав про занедбаність будинку, і навіть більше – його втрату, обурювався, що зі Звенигородського краєзнавчого музею пропали оригінальні речі і документи А. Кримського, а лишилися лише копії. За словами Володимира Михайловича Микола Агатангелович був дуже порядною людиною, переймався долею родинного будинку та науковою спадщиною свого прийомного батька, важко переживав руйнацію будинку і непрофесійність місцевої влади та місцевих музейників.

Власне, життєвий шлях Миколи Агатангеловича, історія його родини – матері Олександрі Каштанової, дружини та доньок, детально описана у листі його доньки Євгенії Шарапової до В. Хоменка, у якому вона також повідомила й про смерть свого батька. Нащадки Миколи Кримського особисто не застали нікого з родини Кримських, ні з ким не спілкувалися. І сам В. Хоменко не підтримував з ними зв'язків, бо, за словами Володимира Михайловича, «це вже чужі люди Агатангелу Юхимовичу».

Володимир Хоменко також передав до музею листування з колегами та учнями А. Кримського, координати яких у своїх листах люб'язно надала племінниця Агатангела Кримського Наталія Іванець. Маємо 19 листів. 1965 р. датовані три листи літературознавця та фольклориста, наукового співробітника ВУАН часів А. Кримського Павла Миколайовича

Попова. У них мовилося про наукову діяльність Миколи Левченка під керівництвом А. Кримського і дослідження академіка «Звенигородщина».

У колекції Володимира Михайловича також зберігається два листи етнографа Всеволода Дашкевича, у яких той переповідає В. Хоменку свідчення сучасників академіка про нього. Серед них – спогади видатних українських діячів літератури і мистецтва Рильського, Коцюбинського, Сосюри, Козланюка, Курбаса, Білецького.

Упродовж 1972–1974 рр. Володимир Михайлович листувався із учнем, а потім і колегою А. Кримського іраністом, тюркологом Павлом Никифоровичем Лозієвим. У своїх листах Павло Никифорович розповідав про знайомство і дружбу з Агатангелом Юхимовичем, згадував, як допоміг А. Кримському перевезти бібліотеку з Москви до Києва, ділився враженнями про родину Кримських. Розмірковував про конфлікт між А. Кримським і М. Грушевським. Лозієв П. Н. детально описував роботу харківської комісії, яка у 1932–1933 рр. перевіряла АН. З його слів керував перевіркою такий собі Абрамович – людина негідна. Тоді був закритий кабінет арабо-іранської та турецької філології. Через це не вийшло кілька робіт А. Кримського та П. Лозієва. Адресант обурювався, що А. Кримського засудили, а реабілітувавши, не присвоїли помертню Героя праці. Був стурбований, що в Києві після цього не було жодної інституції по сходознавству.

Про наукову спадщину академіка Кримського, його учня Миколу Левченка та прийомного сина Миколу Кримського йдеться у листах співробітників Агатангела Юхимовича історика економіки Олександра Плевако, мовознавця, наукового співробітника ВУАН Всеволода Ганцова, секретарки-друкарки ВУАН Марії Дем'янчук (дружина репресованого мовознавця Василя Дем'янчука).

Ще одна частина листування Володимира Хоменка стосується збереження наукової спадщини та вшанування пам'яті академіка Кримського. Тут маємо листи не лише від конкретних осіб, але й листи-відповіді певних установ на запити краєзнавця. Зокрема, про видання епістолярію А. Ю. Кримського, друк наукових монографій та статей, присвячених вченому, підготовку статті про нього до енциклопедії «Некрополь України» тощо йдеться у листах історика і джерелознавця Віталія Сарбея, письменника Михайла Кутинського, історика-арабіста Ірини Смілянської, завідувача відділу рукописів НБ імені В. Вернадського Миколи Візира, співробітниці Арабського кабінету Ленінградського відділення Інституту народів Азії АН СРСР Л. Ніколаєвой, історика Казимира Гурницького.

Серед цих листів варто виокремити лист татарського вченого, бібліографа Абрама Карімулліна з перекладом статті з кримсько-татарської газети «Терджиман» про візит А. Ю. Кримського до Бахчисараю у вересні 1915 р. та коментарем вченого. До листа адресант також вклав фотокопію цієї статті.

Ще кілька листів – це офіційні відповіді установ на запити В. М. Хоменка. Зокрема, це Постанова Бюро Президії АН УРСР від 6.03.1969 р. «Про утворення комісії по науковій спадщині академіка А. Ю. Кримського», відповідь Президії Верховної ради СРСР про те, що А. Кримському був вручений орден Трудового Червоного Прапора за № 7440. У своєму прагненні організувати меморіальний музей у родинному будинку Кримських Володимир Михайлович свого часу звертався і до місцевої влади, яка, у свою чергу, надсилала відповідні запити до різних організацій. Таким чином, у колекції також маємо відповідь секретаря Правління Спілки Письменників України Павла Загребельного на звернення Звенигородського райкому КП України з приводу створення в Звенигородці музею А. Ю. Кримського. 3.03.1967 р.

В. Хоменко використовував будь яку нагоду, аби достукатися до влади у питанні збереження життєвої та творчої спадщини Агатангела Кримського. Прикладом цього є його лист-звернення як директора Звенигородського народного краєзнавчого музею імені

Т. Г. Шевченка від 1 серпня 1971 р. до голови Звенигородської міської Ради трудящих М. М. Павленка. У ньому йдеться про візит до музею групи екскурсантів – вчителів з Володимира-Волинського, які приїхали у Звенигородку, аби вшанувати пам'ять академіка Кримського, і були надзвичайно вражені занедбаним станом будинку Кримських, про що і написали у музейній Книзі відгуків. До того ж ця подія – ще одна ниточка, що поєднує Волинь і Звенигородку та стосується А. Кримського.

Проаналізована тут колекція матеріалів про життя і творчість Агатангела Юхимовича Кримського, яку Волинському краєзнавчому музеєві передав Володимир Михайлович Хоменко, далеко неповна. Завдяки В. М. Хоменку фондова колекція матеріалів про академіка Кримського продовжує поповнюватися. Вже на час подання цього матеріалу ми отримали надзвичайно унікальні матеріали, які потребують детального опрацювання та аналізу. А тому дослідження ще не завершене, буде продовжуватися, а його результати оприлюднюватимуться.

Джерела та література

1. Бібліографічний покажчик писаннів академіка А. Е. Кримського. Київ: Українська Академія Наук, 1926. 44 с.
2. Білецький Ф. Звенигородський дивак. Звенигородка. 2006. 130 с.
3. Білик В. Агатангел Кримський і Волинь: огляд наукових заходів з нагоди 150-річчя від дня народження вченого). *Східний світ*, 2021, № 2. С. 203–207. Doi: <https://doi.org/10.15407/orientw2021.02.203>
4. Білик В. А., Бірюліна О. А. Матеріали про життя і творчість А. Ю. Кримського у фондах Волинського краєзнавчого музею. Каталог-довідник. *Волинський музей: історія і сучасність*. Вип. 4. Луцьк, 2009. С. 62–67.
5. Білик В., Бірюліна О. Найкращий кримський подарунок Україні: виставковий проєкт Музею історії Луцького братства з нагоди 150-річного ювілею А. Ю. Кримського. *Агатангел Кримський і Волинь: матеріали Всеукраїнського круглого столу, приуроченого до 150-річчя від дня народження Агатангела Кримського та 150-річчя від дня народження Лесі Українки (28 січня 2021 р., м. Луцьк)*; упоряд.: П. С. Олешко, Н. М. Кот, А. М. Силук. Луцьк: Волинський ІІПО, 2021. С. 105–110.
6. Білик В. «Українець за свідомим вибором»: життя і науковий доробок Агатангела Кримського у документах та матеріалах Волинського краєзнавчого музею. *Волинь філологічна: текст і контекст*. Вип. 33. 2022. С.113-126. DOI/10.5281/zenodo.6992034.
7. Гурницький К. Кримський як історик. Київ, Наукова думка, 1971. 183 с.
8. Гурницький К. И. Исторические взгляды А. Е. Крымского. Автореферат дисс. на соискание ученой степени к.и.н. Киев: Институт истории АН УССР, 1970.
9. Кримський. Ю. Хроніки провінційного життя. Київ: Квіц. 2018. 168 с.
10. Огнева О. Д., Бірюліна О. А., Білик В. А. Спадщина Агатангела Кримського у фондах Волинського краєзнавчого музею. *Агатангел Кримський: учений, письменник, українець*. Зб. наук. праць. Луцьк, 2007. С. 96–106.
11. Павличко С. Націоналізм. Сексуальність. Орієнталізм. *Складний світ Агатангела Кримського*. Київ: Основи, 2001. 328 с.
12. Романова О. Архів Агатангела Кримського в Інституті сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. *Український археографічний щорічник*. 2020. Вип. 23/24 (26/27). С. 126–145.
13. Хоменко В. Агатангел Кримський, якого знаємо. Київ: Арт Економі. 2019. 76 с.
14. Хоменко В. Довкола Агатангела Кримського. Київ: Арт Економі, 2021. 50 с.
15. Хоменко В. М. Кримський. Київ: Арт Економі, 2013. 64 с., іл.
16. Хоменко В. М. Рік Агатангела Кримського. Київ: Арт Економі. 2021. 38 с.

*Людмила Завада (Луцьк),
Ірина Самоліч (Луцьк)*

МУЗЕЙ, ЗРОЗУМІЛИЙ ДЛЯ ВІДВІДУВАЧІВ. ДОСВІД СТВОРЕННЯ РУБРИКИ ПРО ІСТОРІЮ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У статті аналізується досвід ведення музейної онлайн-рубрики, яка стала ефективним інструментом комунікації з аудиторією, популяризації колекцій музею та особливостей його діяльності на волинських теренах впродовж різних історичних періодів. Особлива увага приділяється створенню інформативного і яскравого контенту у форматі «сторітелінг», котрий дозволяє зробити музейну історію доступною, цікавою та інтерактивною для широкого кола користувачів соцмережі.

Ключові слова: сторітелінг, контент, хештег, музейний досвід онлайн, коментарі, залучення аудиторії, музей і суспільство, культурна спадщина, історичний контекст.

16 червня 2024 року Волинський краєзнавчий музей відзначав своє 95-річчя. До цієї дати нами було створено на музейній сторінці у Facebook рубрику «Волинський краєзнавчий музей. Історія», яку плануємо вести до кінця року (на 15 серпня 2024 року опубліковано 13 дописів). Для зручного пошуку і систематизації всі публікації рубрики розміщені під хештегом #ВКМ_95. Щоб контент (наповнення) публікацій був інформативним і водночас доступним для широкої аудиторії, ми скористались методом сторітелінгу: кожен допис рубрики став окремою завершеною історією, зі своїми заголовком, сюжетом, персонажами та ілюстраціями (більшість із яких – музейні предмети із фондів колекцій ВКМ).

Допис 1. Волинський музей. Початок історії.

Перший допис рубрики розповідав про урочисте відкриття Волинського музею і починався словами «Otwieram muzeum Wolyńskie dnia 16 czerwca 1929 r.», розміщеними на титулі унікального документа «Пам'ятна книга Волинського музею при Волинському товаристві краєзнавства і опіки над пам'ятками старовини», а під ними – підпис Ігнація Мосціцького, президента Речі Посполитої у 1926–1939 роках. З цієї дати розпочинається офіційна історія нашого закладу [23, с. 168–169]. Тоді як реальна історія, вочевидь, є давнішою – її витoki слід шукати у ціленаправлених акціях створеного у 1927 р. Волинського товариства краєзнавства і опіки над пам'ятками старовини [19, с. 17], найбільш резонансною з яких стала Рільничо-промислова виставка 1928 р. Вона представляла вироби 62-х народних майстрів Волинського воєводства. Власне, ця виставка стала основою для створення Волинського музею в Луцьку, а багато предметів з виставки – першими його експонатами [23, с. 169]. Закінчувався допис запитаннями до читачів, відповіді на які запропонували розмістити в коментарях.

Ілюстрації. Фото 1, 2. Księga pamiątkowa Muzeum Wolyńskiego przy Wolyńskim Towarzystwie Krajoznawczem i Opieki nad Zabytkami Przeszłości w Lucku та лист із автографом Третього Президента Речі Посполитої Ігнація Мосціцького. ВКМ, інв. № КДФ-14085. Фото 3. Ігнацій Мосціцький, президент Речі Посполитої у 1926 – 1939 роках. Фото 4, 5 . Рільничо-промислова виставка Волинського товариства краєзнавства і опіки над пам'ятками старовини (1928 р.). ВКМ, інв. № КДФ-2111/5,6.

Допис 2. Детектив про «зникле» приміщення.

Дослідники [26, с. 7; 25, с. 173] називають адресу першого музейного будинку – вул. Ягеллонська (нині вул. Лесі Українки), 91, і сходяться на думці: «будинок, очевидно, не зберігся». Точніші відомості знаходимо у тогочасній пресі. Так, у номері «Przegląd Wolyński» за 17 лютого 1929 року розміщено оголошення з іншою адресою: «завулок вул. Ягеллонської, будинок Фішмана, № 91 f». А волинський краєзнавець Олександр Котис у своїй книзі про історію Луцька пише: «на той момент завулок ще не мав назви, але дуже швидко розбудувався як окрема вулиця, названа на честь польського письменника Стефана Жеромського. Будинок Фішмана існує на цій вулиці донині» [19, с. 17–18]. Вулиця, добре відома лучанам як вулиця Крилова, з 1 квітня 2024 року була перейменована на честь загиблого бійця Миколи Мялковського.

Ілюстрації: Фото 1. Печатка музею. ВКМ, інв. № ДМ-61122. Фото 2. оголошення в газеті «Przegląd Wolyński» з вказаною точною адресою музею. ВКМ, інв. № ДМ-29012. Фото 3. Перше приміщення Волинського краєзнавчого музею. Сучасний вигляд. Фото О. Котиса.

Допис 3. На замковому дворі.

Подано уривок з листа Анатолія Дублянського (митрополит УАПЦ в Західній Європі, який працював науковим співробітником музею у 1938–1941 рр.) до Анатолія Силука (директор ВКМ у 1991–2019 рр.): «...навчаючись у гімназії... я радо відвідував вже тоді музей у Луцьку, що знаходився на початку в одному з будинків на Замковій площі біля замку Любарта в одній чи двох кімнатах...» (Новий Ульм (Німеччина), 26.08.1994 р.) [28, с. 421].

Наступна цитата – з дослідження Наталії Пушкар (головної хранительки ВКМ у 1992–2020 рр.): «Якщо взяти до уваги рік закінчення А. Дублянським гімназії (1930-ий), то можна зробити висновок, що Волинський музей за адресою «в провулку від вул. Ягеллонської, 91» містився дуже короткий час, а далі перейшов у будинок «na dziedzińcu zamku» («на замковому дворі») [...]. Упродовж довгої історії будинок використовувався для різних потреб, – як адміністративний, житловий. З 1973 року (з невеликою перервою) у ньому розташувався Художній відділ Волинського краєзнавчого музею» [25, с. 174].

Ілюстрації: Фото 1. Друге приміщення Волинського музею (1930-ті рр.). ВКМ, ДМ-67374. Фото 2. Анатолій Дублянський (1912–1997) – митрополит УАПЦ у Західній Європі, історик, журналіст, колишній співробітник Волинського музею. Фото 3. Художній музей м. Луцька, відділ ВКМ.

Допис 4. Палац чи «чотири кімнати на орендних умовах»?

Про те, що для музею планували збудувати спеціальне розкішне приміщення, свідчить ескіз загального вигляду споруди, котрий зберігається у фондах [25, с. 174]. Проект так і не був втілений... Третім музейним приміщенням у 1933 році стала частина будинку – чотири кімнати на орендних умовах – по вул. Сенкевича, 31 (нині – Богдана Хмельницького, 12) [26, с. 7]. Як писав А. Дублянський, музей знаходився «в домі між домом лікаря Ліпінського, поляка, брата ідеолога українського гетьманства В'ячеслава Липинського, і будинком, що за польської влади було кіном «Чари», а далі нижче був тоді театр» [28, с. 421]. Колекції музею значною мірою примножувала пошукова робота його співробітників, імена яких нині стали гордістю польської науки [26, с. 7]. Зокрема, головним хранителем став археолог Ян Юзеф Фітцке – дослідник праісторії Волині, котрий проводив численні розкопки, комплектував і популяризував археологічні пам'ятки. Природничий відділ очолював професор державної гімназії, ботанік Стефан

Статистика дописів

16 череня 1929 року в Луцьку урочисто відкрили Волинський музей. Сьогодні Волинський краєзнавчий муз... Показати більше

Огляд

Охоплення	2 745
Покази	3 183
Реакції, коментарі й поширення допису	152

Статистика дописів

#ВКМ_95
Волинський краєзнавчий музей. Початок історії... Показати більше

Огляд

Охоплення	2 006
Покази	2 326
Реакції, коментарі й поширення допису	65

Анонс рубрики.

*Допис 1. Волинський музей.
Початок історії.*

Статистика дописів

#ВКМ_95
Детектив про «зникле» приміщення

Огляд

Охоплення	4 188
Покази	4 622
Реакції, коментарі й поширення допису	61

Статистика дописів

#ВКМ_95
«На замковому дворі»

Огляд

Охоплення	1 316
Покази	1 420
Реакції, коментарі й поширення допису	58

Допис 2. Детектив про зникле приміщення.

Допис 3. На замковому дворі.

Статистика дописів

#ВКМ_95

Палац чи «чотири кімнати на орендних умовах»?

Огляд 1

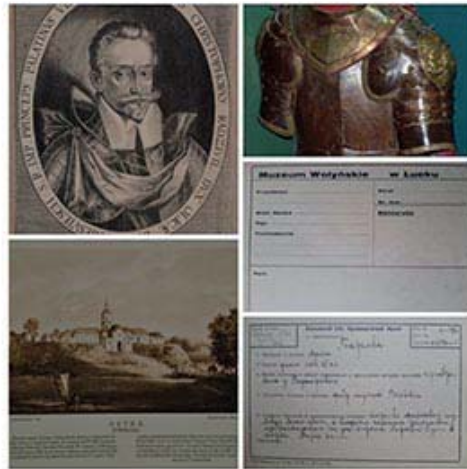
Охоплення	1 489
Покази	1 615
Реакції, коментарі й поширення допису	57

Допис 4. Палац чи чотири кімнати на орендних умовах.

Статистика дописів

#ВКМ_95

Музейна місія: вберегти від «визволителів»...

Огляд 1

Охоплення	1 438
Покази	1 647
Реакції, коментарі й поширення допису	62

Допис 5. Музейна місія вберегти від визволителів.

Статистика дописів

#ВКМ_95

Реліквії з «купи паперового мотлоху»

Огляд 1

Охоплення	1 543
Покази	2 273
Реакції, коментарі й поширення допису	133

Допис 6. Реліквії з купи паперового мотлоху.

Статистика дописів

#ВКМ_95

Воєнні хроніки з музейних протоколів

Огляд 1

Охоплення	630
Покази	732
Реакції, коментарі й поширення допису	63

Допис 7. Воєнні хроніки з музейних протоколів.

Статистика дописів

#ВКМ_95

Про благодійність, музейну справу і радянських «визволителів» / Історія однієї родини

Огляд 1

Охоплення	1 601
Покази	1 844
Реакції, коментарі й поширення допису	178

Допис 8. Про благодійність, музейну справу і радянських визволителів. Історія однієї родини.

Статистика дописів

#ВКМ_95

Про глиняну таріль і «доказательство немецкого варварства»

Огляд 1

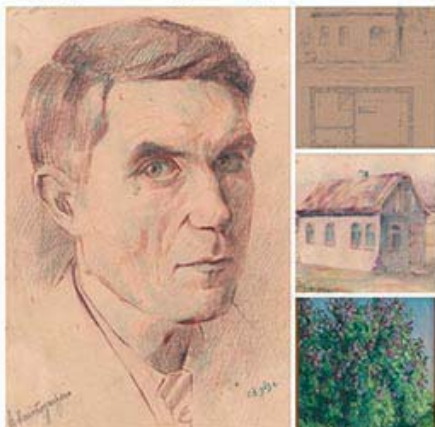
Охоплення	1 264
Покази	1 404
Реакції, коментарі й поширення допису	78

Допис 9. Про глиняну таріль і доказательство немецкого варварства.

Статистика дописів

#ВКМ_95

Історія «білого» будинку Лесі Українки, задокументована у малюнку

Огляд 1

Охоплення	1 280
Покази	1 531
Реакції, коментарі й поширення допису	99

Допис 10. Історія білого будинку Лесі Українки, задокументована у малюнку.

Статистика дописів

#ВКМ_95

Невідома жінка з відомої родини: Оксана Тушкан

Огляд 1

Охоплення	959
Покази	1 078
Реакції, коментарі й поширення допису	75

Допис 11. Невідома жінка з відомої родини Оксана Тушкан.

Статистика дописів

#ВКМ_95

Слідами музейної легенди: як вцілів шедевр

Огляд

Охоплення	837
Покази	871
Реакції, коментарі й поширення допису	69

Допис 12. Слідами музейної легенди як вцілів шедевр.

Статистика дописів

#ВКМ_95

Про ящики, бочки і відра, або звідки беруться скарби

Огляд

Охоплення	2 580
Покази	2 685
Реакції, коментарі й поширення допису	146

Допис 13. Про ящики, бочки і відра або звідки беруться скарби.

Мацко; зібраний ним гербарій складає близько 3 тис. листів. Історико-мистецьким відділом завідував випускник Варшавського університету Анатолій Дублянський, котрий був одним із небагатьох, хто в 1930-ті роки друкував краєзнавчі статті українською мовою у місцевій пресі, «не наукові розвідки, – як сам зазначав згодом, – а популярні, писані з ціллю пробуджувати національну свідомість наших людей, переконуючи їх, що Волинь – давня українська земля і ми їх автохтони» [28, с. 422].

Ілюстрації: Фото 1. Ескіз Регіонального музею в Луцьку, виконаний інженером-архітектором Сидорчуком, 1928 р. ВКМ, інв. № ДМ-6866. Фото 2–4. Стародруки і рукописи з колекцій ВКМ (перша половина XVII ст.): ВКМ, інв. № КДФ-3; ВКМ, інв. № КДФ-25; ВКМ, інв. № КДФ-27. Фото 5. Окремі листки гербарію Стефана Мацко, (1930-ті рр.): ВКМ, інв. № П-870/1; ВКМ, інв. № П-889/4; ВКМ, інв. № П-1161/1; ВКМ, інв. № П-1159/1; ВКМ, інв. № П-883/1. Фото 6. Польський ботанік, доктор наук Стефан Мацко. Фото 7. Ян Юзеф Фітцке, польський археолог. Фото 8. Третє приміщення Волинського музею.

Допис 5. Музейна місія: вберегти від «визволителів»...

Початок Другої світової війни не міг не вплинути на діяльність Волинського музею. Цитуємо Анатолія Дублянського: «В перших днях вересня 1939 року, одразу після вибуху Другої світової війни, оба молоді поляки, директор і його заступник, десь зникли. В музеї залишилися лише поляк археолог, я і сторож. З приходом радянської влади спочатку ніхто долею музею не цікавився» [25, 422]. Нарешті постановою Раднаркому УРСР від 8 травня 1940 р. Волинський музей перетворено на «державний обласний краєзнавчий музей». Зміни не забарились... До вересня 1939-го облікова документація велась польською мовою, а після – лише російською. На звороті Інвентарних карток Muzeum Wolyńskiego w Łucki було віддруковано картки «Волынского Обл. Краеведческого Музея» [25, с. 174].

В цей період колекції музею поповнились унікальними пам'ятками із націоналізованих колишніх приватних маєтків. Частина родинної колекції Радзивіллів, порятована тоді науковцями-ентузіастами, нині є гордістю збірки ВКМ. За свідченнями Анатолія Дублянського, багато безцінних реліквій вивозилось до Києва, Москви, Ленінграду – без будь-якого обліку, порушуючи всі музейні протоколи. А деякі з них просто... варварськи нищились. Ось що він пише про одну пам'ятну поїздку «до Олики, до замку Радзивіллів, куди директор, я і ще дві особи з музею їздили пізньою осінню 1940 року. Ми тоді лише оглянули замок, де жив Радзивілл, та взяли до музею лише якісь портрети і інші менші речі. Знайшли там багато книжок, що були скинені в одній кімнаті на купу, серед яких я знайшов інкунабули, але їх тоді не могли взяти, а сказали командирові тієї частини війська, що перебувала в цьому замку, що приїдемо ці книги забрати весною. Коли ж на весну приїхали більшим авто по ці книги, цей же самий командир зі сміхом заявив нам, що цих книжок нема. Була сувора зима, в замку було холодно і «наші хлопці» попалили ці книжки. Так загинули цінні скарби, що були в різний час друковані латинською мовою» [28, с. 423].

Ілюстрації: Фото 1. Портрет князя Миколи Радзивілла. ВКМ, інв. № Г-230/1. Знайдено під час музейної експедиції в Олиці (замок Радзивіллів) у 1940 р. Фото 2. Наполеон Орда. Літографія «Олика». ВКМ, інв. № ОМ-14113. Знайдено під час музейної експедиції в Олиці (замок Радзивіллів) у 1940 р. Фото 3. Панцир (лати). XVII ст. ВКМ, інв. № Р4-50. Знайдено під час музейної експедиції в Олиці (замок Радзивіллів) у 1940 р. Фото 4, 5. Перші Інвентарні картки Muzeum Wolyńskiego w Łucku, ВКМ, інв. № ДМ-65850/2.

Допис 6. Реліквії з «купи паперового мотлоху».

У травні 1941 року на адресу музею надійшов цінний лист з Чернігівського меморіального літературного музею М. М. Коцюбинського, підписаний директором, Хомою Михайловичем Коцюбинським. У ньому були наступні вкладення: листи Лесі Українки до Віри Крижанівської, Мінськ, 1901 р.; два зошити із записами українських народних пісень, зібраних Лесею Українкою та її сестрою Ольгою у Колодяжному в 1890-тих рр. (з них до нас дійшов лише один); три родинні фотокартки [25, с. 176].

Ольга Косач-Кривинюк у книзі «Леся Українка. Хронологія життя і творчості» свідчить: «Хома Михайлович Коцюбинський казав мені весною 1941 року, що знайшов... Лесині листи до В. Г. Крижанівської в купі паперового мотлоху на підлозі в Київському історичному музеї і забрав до музею ім. Коцюбинського в Чернігові. Звідти він передав ті листи на щось в обмін до Луцького музею ...» [18, с. 524]. Усі ці меморії започаткували фонд Лесі Українки. Згодом, у 1942 – 1943 рр. фонд поповнили особливі пам'ятки: листи сестри поетеси Ольги Косач-Кривинюк до Анатолія Дублянського як до редактора газети, де друкувались її спогади. Відбуваючи 1944 року на еміграцію, Анатолій Захарович залишив їх у музеї [26, с. 8].

Ілюстрації: Фото 1. Уривок з листа Лариси Косач до Віри Крижанівської. Мінськ, 1901 р. ВКМ, інв. № ЛУ-31. Фото 2. Рукописний зошит із автографами Лариси та Ольги Косач. Колодяжне, 1890-ті рр. ВКМ, інв. № ЛУ-28. Фото 3. Портретний знімок сестри Петра Антоновича Косача, Олени Антонівни Тесленко-Приходько, 1870-ті рр. ВКМ, інв. № ЛУ-137. Фото 4. Груповий знімок в помешканні родини Михайла Косача. Дерпт, 1900 р. ВКМ, інв. № ЛУ-29. Фото 5. Лист Ольги Косач-Кривинюк до Анатолія Дублянського. Київ, 1943 р. ВКМ, інв. № ЛУ-141.

Допис 7. Воєнні хроніки з музейних протоколів.

Про реалії німецько-радянської війни довідуємось зі спогадів Анатолія Дублянського: «Німці скоро зайняли Луцьк. [...] Прийшовши до музею, ствердив, що хтось розбив габліотеку з монетами і зникли кілька золотих монет (візантійських). Німецькі вояки й далі приходили до музею, то щоб не повторилося знову якоїсь покражі, я на входних дверях до музею почепив шнурок, який прикріпив сургучем, на якому дав печатку з 18 століття з гербом, подібним до німецького. Після ще були відвідувачі німецькі вояки, але ніхто з них не відважувався зірвати печатку, хоч запитували, хто її причепив, а я відповідав, що якісь урядовці в часі моєї відсутності» [28, с. 424]. А ось свідчення директора Володимира Чубинського (призначеного у 1941 р.): «В музеї при вході з задніх дверей були повішені великі олелячі роги і повішені були так, що нічого не можна було пронести через задні двері» [17, с. 33–34]. Уже 2 листопада 1941 р., після «усунення большевицького пропагандного матеріалу» з експозиції, відбулось урочисте відкриття музею. «На відкритті були присутні представники німецької влади й українського громадянства» (газета «Український голос») [15]. Надати фінансову допомогу нововідкритій українській установі адміністрація міста відмовилась, але деякі пожертвування все ж надійшли...

Були значні музейні втрати, зафіксовані ще в Протоколі перевірки та інвентаризації музейного майна від 30 липня 1943 року: «Було в 41 році 23 монети, але 2 з них [...] украдені. [...] В той самий час забракли два бронзові персні, фрагмент срібного паска, срібна табакерка, хрестик бронзовий» [17, с. 33–34]. Та найбільших втрат музей зазнав під час відступу німецьких військ та у перші місяці післявоєнного безладдя. Згідно рукописних актів, котрі зберігаються у Волинському обласному державному архіві, було зіпсовано або пограбовано 1776 археологічних пам'яток, 807 етнографічних, 667 історичних [17, с. 35].

Ілюстрації: Фото 1. Повідомлення про відкриття музею з газети «Український Голос» за 6 листопада 1941 року. Фото 2. Подяка жертводавцям, котрі не залишились байдужими до долі музею у передвоєнні роки. Газета «Український Голос», 1941 р. Фото 3. Протокол перевірки та інвентаризації музейного майна від 30 липня 1943 року, складений директором музею В. Чубинським (Історія Волинського музею в документах обласного архіву. ВКМ, інв. № ДМ-28241).

Допис 8. Про благодійність, музейну справу і радянських визволителів. Історія однієї родини.

У Дописі 7 згадано деяких меценатів, стараннями яких музей зміг пережити скрутні передвоєнні часи. На опублікованому фото замітки з газети за 1941 р. – подяки директора музею В. Чубинського «за батьківську опіку над музеєм» – бібліотекар Волинського краєзнавчого музею Ріта Наїдко впізнала ім'я одного з невеличкого списку жертводавців. Ним виявився Сергій Наїдко, дід її чоловіка Миколи Наїдка, відомого волинського ортопеда-травматолога. Почувши з перших уст історію життя одного з тих, хто взяв на себе відповідальність за існування музейної справи на Волині, ділимося із вами її подробицями.

Сергій Наїдко – один із організаторів кооперативного руху на Волині; очолював «Маслосоюз», сільськогосподарське підприємство по переробці молока у селі Воротнів. Кооператив працював успішно завдяки тісній співпраці з німецькими і чеськими господарями-колоністами, продукція користувалась попитом навіть у Варшаві. Все змінилося у 1939 році, коли почалась Друга світова війна і Західна Україна увійшла до СРСР. Заможних волинян-господарників почали переслідувати як незгодних із новим режимом: багатьох було заарештовано і вислано. Іноземні колоністи вирішили терміново

виїжджати за кордон. Дізнавшись про неминучий арешт свого директора, кликали його з собою. Їхати слід було спішно і таємно, не попередивши навіть родину. Але, збираючись у далеку подорож, пан Наїдко і подумати не міг, що за це його молоду дружину і двох малолітніх дітей як «ворогів народу» виселять із рідної домівки і відправлять на Сибір, де їм доведеться пережити голод і холод... Молодому подружжю більше не судилося бути разом. Все, що відтоді їх поєднувало до кінця життя – жорстокі переслідування, котрих не вдалось уникнути ні чоловікові, ні дружині, ні дітям.

Отака була дяка радянської влади свідомим українцям-господарникам, котрі своїм коштом зберігали і підтримували культуру рідного краю.

Ілюстрації: Фото 1. Подяка жертводавцям, котрі не залишилися байдужими до долі музею у передвоєнні роки. Газета «Український голос», 1941 р. ВКМ, інв. № ДМ-28241
 Фото 2. Сергій і Феодосія Наїдки. 1930-ті роки (з архіву родини Наїдків).

Допис 9. Про глиняну таріль і «доказательство немецкого варварства».

2 лютого 1944 року Луцьк було звільнено від німецьких окупантів. Музей, треба думати, був залишений напризволяще ще до приходу радянської армії і залишався без догляду, без охорони, без керівництва аж до 30 травня 1944 року – саме цю дату поставлено в Акті прийняття музею В. П. Засядчуком, новопризначеним директором [17, с. 37–38].

Надходження музейних предметів у той період фіксують записи в Інвентарних книгах: фотовиставки «Партизани на Україні», «Більшовицька преса в тилу ворога», фото вождів і членів політбюро; фото на тему «Колгоспне виробництво», таблиці – наочні посібники з історії ВКП(б) тощо. Цікавим можна назвати надходження, яке датується 1948 роком: фрагмент глиняної тарелі ХІХ ст., на денці якої видряпано «Немцы при отступлении все ламали и уничтожали. Эта «пatera» послужит доказательством немецкого варварства. 1945 года. / підпис / Луцк». Хто передав цей предмет і яка у нього історія – невідомо. А отже так само невідомо, доказом чийого варварства він, зрештою, «послужить»...

Ілюстрації: Фото 1, 2. Глиняна таріль, ХІХ ст., фрагмент. ВКМ, інв. № РЗ-621. Фото 3. Запис у музейній книзі відгуків, залишений відвідувачами-червоноармійцями 20 червня 1944 р. ВКМ, інв. № КДФ-3494.

Допис 10. Історія «білого» будинку Лесі Українки,
 задокументована у малюнку.

Відразу після закінчення війни неодноразово піднімалося питання про передачу колишньої садиби Косачів у Колодяжному у власність держави і створення у вцілілих будинках музейного комплексу. Одна з комісій, до складу якої увійшов і волинський художник (а тоді ще й музейний співробітник) Гаврило Остапенко, працювала в Колодяжному в кінці серпня 1945 року. Про цей факт переконливо свідчать два музейних експонати: зображення Лесиною «білого» будинку і план розташування його кімнат, а також малюнок того ж будинку, виконаний кольоровими олівцями Г. Остапенком, з датою: «26/VIII 1945». Нарешті, 10 липня 1949 року у відремонтованому Лесиною «білому» будинку було відкрито музей на громадських засадах. Таким був початок освоєння Косачівської садиби, у майбутньому – музейного комплексу, який став філіалом Волинського краєзнавчого музею [23].

Ілюстрації: Фото 1. Г. Н. Остапенко (1892-1971). Автопортрет, 1943 р. ВКМ, інв. № Г-357. Фото 2, 3. Г. Остапенко. «Білий» будинок Лесі Українки і план розташування його кімнат. 1945 р. ВКМ, інв. № Г-359. Фото 4. Г. Остапенко. Краєвид квітучого Луцька (Колекція ВКМ).

Допис 11. Невідома жінка з відомої родини: Оксана Тушкан.

Мабуть, сьогодні ім'я Оксани Тушкан навряд чи відоме українцям. Прикрим підтвердженням цього факту є опублікований у мережі Центральним державним архівом-музеєм літератури і мистецтва України документ з подвійною помилкою – щодо імені і статі авторки [29]: «С. Тушкан. «Розповідь Ганни Поліщук». Машинопис спогадів Ганни Поліщук, яка працювала служницею в родині Косачів у с. Колодяжному Волинської області. Машинопис з рукописними правками та автографом С. Тушкана. 26 листопада 1953 р.». Зате добре відоме ім'я її чоловіка, Володимира Покальчука (1896–1983) – українського діалектолога, краєзнавця, педагога, дослідника життя і творчості Лесі Українки, особисто знайомого з Климентом Квіткою та Оленою Пчілкою. Доля подружжя тісно переплелась із історією музею і волинського краю, тож пропонуємо вдивитись у деякі її сюжети.

З нечисельних джерел [16] довідуємось, що Оксана Павлівна Тушкан (1907–1985) народилась у Полтаві в родині статського радника, професора-агронома Павла Федоровича Тушкана (1867-1942). «У родині Павла Федоровича Тушкана зберігали народні традиції України і всіляко прищеплювали дітям любов та повагу до рідного народу. Дітям розповідали про козацьке походження роду Бровків, з якого була дружина Павла Федоровича Юлія Платонівна [...] Часті візити кума Дмитра Яворницького (хрещеного батька Оксани – авт.) також мали великий вплив на дітей», – згадувала сестра Оксани Єлизавета Павлівна Тушкан (1902–1978). За спогадами Олега Покальчука, «початкову освіту мама та її старша сестра отримали домашню. Була у них вихователька-німкеня («бонна», як казала мама). Потім вчилася у полтавській приватній гімназії Старицьких». Тож не дивно, що Оксана Павлівна була надзвичайно ерудованою, згодом отримала дві вищі освіти: біологічну і геологічну (якийсь час у 1940-х роках працювала геологом, була учасницею експедицій). 1929 року Володимир та Оксана одружуються. А невдовзі аспіранта Покальчука заарештовують у справі Спілки визволення України (СВУ). Переживши процес (Володимир відбув ув'язнення у Лук'янівській тюрмі), сім'я переїздить з місця на місце, і, нарешті, з початком війни 1941 року осідає в Луцьку. Оксана Павлівна Тушкан у 1950-х очолила Волинський краєзнавчий музей [16]. Не маючи досвіду музейної справи, гостро усвідомлювала величезну відповідальність за колекції, котрі потребували фахової атрибуції і впорядкування. Саме їй належить ідея звернутись за методичною і практичною допомогою до Ігоря Свешнікова, відомого українського археолога, котрий тоді працював у Львівському історичному музеї. Ігор Кирилович відгукнувся, приїхав особисто і надав консультації щодо збереження предметів археології, а також допоміг з описом пергаментів [23].

У той самий час Володимир Феофанович Покальчук, працюючи у Луцькому педінституті, здійснює ряд наукових експедицій місцями Лесі Українки на Волині, зустрічається зі старожилами, які знали і пам'ятали родину Косачів, записує їх цінні розповіді. 13 липня 1953 р. у Львові спілкується з Аріадною Михайлівною Труш (дочкою Михайла Драгоманова), від якої записує спогади. Зібрані матеріали лягли в основу нарису «Слідами Лесі Українки» [21], опублікованого у збірнику «Спогади про Лесю Українку» [22]. Повертаючись до архівного документу, про який ми вже згадували [29], робимо висновок: цю величезну роботу дослідник здійснював не сам. Ось воно, щире і непідробне свідчення відданості одне одному і спільній справі – машинописний текст спогадів очевидця на п'яти аркушах, задокументований дружиною та кілька рядків, якими її чоловік завершує вже готовий опублікований нарис: «...висловлюємо подяку всім, хто сприяв збиранню мемуарних матеріалів про нашу письменницю..., а особливо О. П. Тушкан [...], що своєю безпосередньою участю у записах допомогли встановленню деяких фактів, які стосуються життя й творчості Лесі Українки» [22, с. 129].

Ілюстрації: Фото 1. Володимир Покальчук після звільнення з Лук'янівської в'язниці з дружиною Оксаною Тушкан, 1930-ті рр. Фото 2, 3. Машинопис із правками О. Тушкан. ЦДАМЛМ України ф. 1181, оп. 1, од. зб. 744, арк. 2, 5. Фото 4. Володимир Покальчук з дружиною Оксаною Тушкан та сином Юрієм, 1941 р.

Допис 12. Слідами музейної легенди: як вцілів шедевр.

На початку 1950-х музей знову переїхав, цього разу до будинку по вулиці Шопена, 7. Нове музейне приміщення було розподілене таким чином: перший поверх займали відділ природи, відділ історії дорадянського періоду і бібліотека; на другому поверсі найбільше крило було відведено під відділ історії радянського суспільства; в актовому залі розмістилися найкращі твори західноєвропейського живопису, перлиною серед яких був «Святий Ієронім» Хусепе Рібери з колекції Радзивіллів. У 1950-х, коли директоркою музею була Варвара Захарівна Пономарьова, склалася ситуація, яку можна віднести до розряду музейних легенд. Ті ж самі «спеціалісти», які у 1939-40 рр. націоналізували скарби Олицького замку Радзивіллів, картину Х. Рібери... «не побачили», адже вона була дуже пошкодженою. Після реставрації, а особливо, коли стало відомо, що полотно знаменитого іспанського художника – друге в СРСР (нині колишньому), його спробували у Волинського музею відібрати на користь якогось зі столичних музеїв. Але Варвара Захарівна воліла радше отримати догану від Міністерства культури СРСР, аніж віддати «Святого Ієроніма»[23]...

Ілюстрації: Фото 1. Нове приміщення музею по вул. Шопена, 7. Сучасний вигляд. Фото 2. Хосе де Рібера, «Святий Ієронім», XVII ст. ВКМ, інв. № КВ – 16430.

Допис 13. Про ящики, бочки і відра, або звідки беруться скарби.

У новому музейному приміщенні під фондосховище було пристосовано лише одну з трьох кімнат. В кімнаті стояли шафи, в яких зберігались предмети на паперовій основі – документи, фото, гравюри, фотонегативи, книги тощо. А ще була частина підвалу: там зберігались археологічні колекції, у тому числі й знахідки Яна Фітцке, Зигмунта Леського, гербарії Стефана Мацко, Перемильська колекція, – в ящиках і бочках. Нумізматичні колекції були зсіпані в кілька відер. Отже, умов для зберігання колекцій фактично не було. А в невеличкого колективу музейників бракувало часу на їх комплектування: слід було висвітлити – через експонати! – розвиток колгоспного руху і розбудову Львівсько-Волинського вугільного басейну з першими Героями Соціалістичної праці, перший політ людини в космос і процеси містобудування, партійні, комсомольські і профспілкові з'їзди тощо [24].

Потрібне було диво, аби зупинити весь цей потік «радянщини». Таким дивом стало одне з найцінніших надходжень Волинського краєзнавчого музею: срібний скарб (жіночі прикраси і фрагменти кінської зброї), знайдений 1961 року під час копання силосної ями у селі Качин Камінь-Каширського району. Подібних скарбів в Україні виявлено менше десяти. Науковці пов'язують його з племенем готів і датують V століттям. Качинський скарб – гордість Волинського краєзнавчого музею, тож недаремно він свого часу експонувався на виставці «Історія готів» в Німеччині.

Ілюстрації: Фото 1. Качинський скарб срібних речей. V ст. ВКМ, інв. №№ А-1 – А-14. Фото 2. Бляшка. ВКМ, інв. № А-12. Фото 3. Бляшка (підвіска). ВКМ, інв. № А-10. Фото 4. Пряжка. ВКМ, інв. № А-9.

Проаналізувавши 13 опублікованих дописів рубрики (на що найбільше звертали увагу читачі, які публікації набирали найбільшу кількість вподобань, коментарів чи

репостів), можемо виокремити ряд ключових моментів нашої роботи. По-перше, один із найважливіших факторів привернення уваги аудиторії – візуальне оформлення дописів: якісні світлини, заголовки, виділені фрагменти тексту, символи. Яскравий візуальний контент демонструє унікальність музейного простору, збільшує охоплення сторінки та стає дієвим іміджевим інструментом для установи [14]. По-друге, без інформативного та цікавого тексту втримати увагу аудиторії не вийде. Унікальні текстові матеріали, опубліковані в рубриці, викликали зацікавлення, ряд коментарів і поширення на численних сторінках соцмережі. Наприклад, луцький історик О. Котис після перегляду допису 4 поширив на своїй сторінці викладені нами відомості, додавши особистий відгук [20]. По-третє, важливо знати свою цільову аудиторію. Нашу сторінку найбільше читає і підтримує спільнота музейників, дослідників, викладачів та студентів. Для того, щоб стимулювати активність і виявити інтереси наших підписників, ми ініціювали обговорення (запитання – відповідь). Статистичний аналіз активності кожного допису подаємо тут у форматі скріншотів (див. ілюстрації).

У процесі розробки контенту нашими основними завданнями були: демонстрація колекцій і діяльності музею з можливістю обговорення; систематичне оновлення (приблизно раз на тиждень); лаконічність і переконливість; динамізм і легкість сприйняття; чіткість, барвистість, виразність. Ми намагались перебувати на одному рівні зі своєю аудиторією: балансувати між доступністю, гумором, інформативністю та не втрачати при цьому ідентичність музею.

Загалом, ведення рубрики «Волинський краєзнавчий музей. Історія» дало можливість її авторам глибше зрозуміти, що таке музей в уявленні реальних і потенційних відвідувачів, яку роль він відіграє в їхньому житті.

Джерела та література:

1. Допис 1. #BKM_95 Волинський музей. Початок історії. URL: <https://www.facebook.com/share/p/35VuYwd5UsHVbahA/>.
2. Допис 2. #BKM_95 Детектив про «зникле» приміщення. URL: <https://www.facebook.com/share/p/78fqvf1PMvFqXuYP/>.
3. Допис 3. #BKM_95 «На замковому дворі». URL: <https://www.facebook.com/volynkraymus.at.ua/posts/pfbid0YDtyhTakdL4mibWt6kcers67Xw42swz4o6AMG7JJJaBjHdnGkhwjsLFN9oriPitbnl>.
4. Допис 4. #BKM_95 Палац чи «чотири кімнати на орендних умовах»? URL: <https://www.facebook.com/share/p/gA3jZoU9weSXNUcr/>.
5. Допис 5. #BKM_95 Музейна місія: вберегти від «визволителів»... URL: <https://www.facebook.com/volynkraymus.at.ua/posts/pfbid07TEkuN3XvXgbUY5DaZAridf8komReX9LLb5kYomgAuVTEdqJdKfdQEyi4K67T8DR1>.
6. Допис 6. #BKM_95 Реліквії з «купи паперового мотлоху». URL: <https://www.facebook.com/share/p/wCjptCLxV3QgFP1G/>.
7. Допис 7. #BKM_95 Воєнні хроніки з музейних протоколів. URL: <https://www.facebook.com/share/p/PqKTMpowdKP1BAZb/>.
8. Допис 8. #BKM_95 Про благодійність, музейну справу і радянських «визволителів» / Історія однієї родини. URL: <https://www.facebook.com/share/p/WwD9pqJZyxKdNskv/>.
9. Допис 9. #BKM_95 Про глиняну таріль і «доказательство немецкого варварства». URL: <https://www.facebook.com/volynkraymus.at.ua/posts/pfbid0W5Q1JRBgHbarsixW7RH12cXbV7ZRBfJsH6eRjBfXwRb1wQ5S88NS8fJUVGdgYVRwl>.
10. Допис 10. #BKM_95 Історія «білого» будинку Лесі Українки, задокументована у малюнку. URL: <https://www.facebook.com/volynkraymus.at.ua/posts/pfbid023dYJLj2suJZz7oQ9AhABeQnsFvx4r8SftzctDMxiuF8DiibVZA259izprd9TdqLol>.
11. Допис 11. #BKM_95 Невідома жінка з відомої родини: Оксана Тушкан. URL: <https://www.facebook.com/share/p/eEdU2YqwKdnapVtg/>.

-
12. Допис 12. #ВКМ_95 Слідами музейної легенди: як вцілів шедевр. URL: <https://www.facebook.com/volynkraymus.at.ua/posts/pfbid02mXJV8GG9DSmB7CS5oo1G8nXf1DdrxcPjjEE8eVgmFYpGpRQCdqrVNXHjtsbm1Ql>
13. Допис 13. #ВКМ_95 Про ящики, бочки і відра, або звідки беруться скарби. URL: <https://www.facebook.com/volynkraymus.at.ua/posts/pfbid02NvHhnrYA7v5idhGLVra6knzbJbU5MyjdB4XeNkHMr7bqDd786p5uzxV8bL8rPVCGI>
14. Бохонок Г., Папенчак Т. Візуальний та креативний контент: чому він такий важливий для соцмереж. *Блог Elit-Web. Знання, думки та досвід кращих експертів*. URL: <https://elit-web.ua/ua/blog/vizualnyj-i-kreativnyj-kontent>.
15. Гика В. Історія Волинського краєзнавчого музею мовою архівних документів. *Волинський музей: історія і сучасність*. Науковий збірник. Випуск III. Луцьк, 2004.
16. Єфімов С. Володимир Покальчук – відомий діалектолог і дослідник з Луцька. URL: <https://www.hroniky.com/articles/view/419-volodymyr-pokalchuk-vidomyi-dialektoloh-i-doslidnyk-z-lutska>
17. Кот С., Ошуркевич О. Волинський краєзнавчий музей. Доля культурних скарбів України під час Другої світової війни: архіви, бібліотеки, музеї. Вип. 1. Київ – Бремен: Видавництво «Українознавство», 1996.
18. Косач-Кривинюк Ольга. *Леся Українка. Хронологія життя і творчості*. Нью-Йорк, 1970. С. 524
19. Котис О. На Сході Європи: міжвоєнний розквіт Волині. Луцьк: Видавництво «Синя папка», 2021. С. 17–18.
20. Котис О. Дуже приємну несподіванку опублікував Волинський краєзнавчий музей... *Рефлексії старого Луцька з Олександром Котисом*. URL: <https://www.facebook.com/lutskhistory/posts/1144782780100896>
21. Ошуркевич О. Покальчук Володимир Феофанович. *Українська журналістика в іменах: матеріали до енцикл. слов.* Львів, 2001. Вип. 8. С. 238
22. Покальчук В. Слідами Лесі Українки. *Спогади про Лесю Українку*. Упоряд. А. Костенко. Київ: «Дніпро», 1971. С. 104–129.
23. Пушкар Н., Несторук І. Волинський краєзнавчий музей: післявоєнний період. Частина 4. URL: <https://monitorwolynski.com/uk/news/542-volynskyi-kraieznavchyi-muzei-pisliavoiennyi-period>.
24. Пушкар Н., Несторук І. Волинський краєзнавчий музей: на Шопена, 7. Частина 5. URL: <https://monitorwolynski.com/uk/news/561-u-muzei-na-shopena-7>.
25. Пушкар Н., Несторук І. П'ять етапів музейної історії: колекції, хранителі, будинки. *Волинський музей: історія і сучасність*. Науковий збірник. Випуск 5. Матеріали V Всеукр. наук. істор.-краєзнав. конференції, присвяч. 23-й річ. Незалежності України та 85-й річ. створ. Вол. краєзн. музею, Луцьк, 16 трав. 2014 р. Упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. С. 168–185.
26. Силюк А. Волинський краєзнавчий музей. Сторінки історії формування колекції. *Волинський музей: історія і сучасність*. Наук. зб.. Вип. II. Луцьк, 1999. С. 6–10.
27. Силюк А. Спомини Анатолія Дублянського, митрополита УАПЦ в Західній Європі про Волинь та своє життя. *Роде наш красний... Волинь у долях краян і людських документах*. Луцьк: Вежа, 1996 р. Т. 1.
28. Силюк А. Спомини Анатолія Дублянського, митрополита УАПЦ в Західній Європі про Волинь та своє життя. *Роде наш красний... Волинь у долях краян і людських документах*. Луцьк: Вежа, 1996 р. Т. 2. С. 419–438.
29. Тушкан С. Розповідь Ганни Поліщук». Машинопис спогадів Ганни Поліщук, яка працювала служницею в родині Косачів у с. Колодяжному Волинської області. Машинопис з рукописними правками та автографом С. Тушкана. 26 листоп. 1953 р. *ЦДАМЛМ України ф. 1181, оп. 1, од. зб. 744, арк. 2–5*. URL: <https://archives.gov.ua/ua/150-%D1%80%D1%96%D1%87%D1%87%D1%8E-%D0%BB%D0%B5%D1%81%D1%96-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%BA%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%B2%D1%8F%D1%87%D1%83%D1%94%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F/>.
-

МУЛЬТИМЕДІЙНА ВИСТАВКА «ВОЛИНСЬКІ ГЕРОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ»: МУЗЕЙНІ ПРАКТИКИ, ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРІЇ

Мультимедійна виставка «Волинські Герої російсько-української війни» розповідає про волинян – учасників бойових дій, які були удостоєні найвищого державного звання Героя України упродовж 2014–2024 рр. Ознайомлення з виставкою здійснює екскурсивний шляхом демонстрації мультимедійних слайдів з фотодокументальними матеріалами, які додатково супроводжуються короткими відеосюжетами. Показ може відбуватися як в онлайн так і в офлайн форматах, тривалість екскурсії визначається відповідно до потреб аудиторії.

Ключові слова: виставка, війна, волиняни, нагорода, Герой України.

Десятий рік російсько-української війни вимагає прискіпливої уваги не лише військових експертів, політологів, але й вчених із різних сфер пізнання. Перед істориками та фахівцями музейної галузі стоїть першочергове завдання фіксації подій, формування джерельної бази із свідчень очевидців, речових та зображувальних матеріалів. З огляду на відлік часу та суспільну потребу вже підготовлені перші аналітичні роботи з історії війни. Поряд із цим включення до курсу вивчення історії України збройної агресії російської федерації вимагає підготовки окремих підручників і навчальних посібників. Результати досліджень з теми є важливими для роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських організацій, які працюють у соціальній сфері, зокрема і в галузі комеморативних практик. У цьому відношенні принципово важливими є дослідження із регіональною складовою.

В умовах обмежень та ризиків воєнного стану для відвідувачів музеїв не завжди можливо забезпечити вільний доступ до підготовлених стаціонарних виставок. Відтак, для донесення інформації варто обирати альтернативні методи, у тому числі формату онлайн комунікації. У зв'язку з цим була підготовлена мультимедійна виставка «Волинські Герої російсько-української війни», яка стала результатом дослідницького проєкту із збору і вивчення матеріалів про волинян – учасників російсько-української війни, які були удостоєні найвищого державного звання Героя України. Відповідно до завдань наукової роботи, до переліку волинян були зараховані особи які народились у межах Волинської області або проживали тут більшу частину свого життя.

Презентація проєкту «Волинські Герої російсько-української війни» відбулась 27 вересня 2023 р. у Волинському краєзнавчому музеї [24] і була приурочена до Дня захисників та захисниць України. Виставка являє собою мультимедійну презентацію, підготовлену у програмі «Power Point Presentation (.pptx)». Вона складається із 35 слайдів. У вступній частині із посиланням на документи представлена інформація про Статут звання Герой України (див. Додаток 1) та недержавного ордена «Народний Герой України» аби реципієнти розуміли смислові і юридичні відмінності між обома видами нагород.

Основний блок матеріалів виставки поділяється на дві частини: перша – висвітлення інформації про Героїв України з Волині періоду антитерористичної операції (2014–2018 рр.) та операції Об'єднаних сил (2018–2022 рр.); друга – після часу повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р.

Інформація на кожному слайді уніфікована. Поряд із світлиною військовослужбовця розміщені короткі біографічні дані про прізвище, ім'я та по-батькові, дату нагородження,

Додаток 1. Слайд із мультимедійної виставки «Волинські Герої російсько-української війни» з інформацією про Статут звання Герой України.

Додаток 2. Слайд із мультимедійної виставки «Волинські Герої російсько-української війни» з інформацією про Героя України Андрія Снітка.

освіту, попередній військовий досвід, обставини, які за яких був здійснений героїчний подвиг. Поряд з цією інформацією розміщений QR-код в якому зашифроване посилання на певний інтернет-ресурс: Указ Президента України про присвоєння нагороди, офіційна інтернет-сторінка військової частини, фото переданих особистих речей військових до Волинського краєзнавчого музею [22], інтерв'ю з Героями та їх побратимами і не тільки.

До виставки розроблений текст екскурсії. У ньому є більше інформації про перебіг російсько-української війни, участь у ній волинян, життєписи Героїв. Розповідь екскурсовода супроводжується показом не лише слайдів мультимедійної презентації, але й короткими відеосюжетами про Героїв. В залежності від часу на який розраховують слухачі, показ матеріалів мультимедійної виставки триває від 45 хв. до 1 год. 20 хв.

Як вже було зазначено, перший тематичний блок виставки присвячений волинянам, які були удостоєні звання Героя України до 2022 р. Він складається із дев'яти головних слайдів, кожний з яких стосується постаті конкретного військового, а саме: Володимира Гринюка [8], Андрія Ковальчука [11], Андрія Снітка (див. Додаток 2) [18], Василя Тарасюка [17], Андрія Волоса [10], Тараса Матвіїва [21], Ігоря Філіпчука [25], Сергія Білоуса [9] і Рустама Хамраєва [12]. Перелік комбатантів сформований з огляду на час присвоєння їм звання Героя України.

Другий тематичний блок присвячений волинянам, які були удостоєні найвищого державного звання уже після 24 лютого 2024 р. До цього переліку увійшли: Андрій Нікончук [15], Олександр Лук'янович [26], Віталій Пархомук [29], Олег Свинчук [30], Костянтин Мрочко [28], Павло Усов [31], Володимир Балюк [1], Олександр Цюпак [32], Роман Марценюк [27], Микола Цюрик [33], Юрій Назарук [7], Едуард Камардін [19], Сергій Сучков [34], Юрій Ковальчук [14], Тарас Чайка [35], Анатолій Смітюх [16], Роман Букало [13], Владислав Лонський [23], Володимир Голядинець [20], Андрій Вовк [2].

Після ознайомлення із посталями Герїв, екскурсовод робить певні узагальнення. Зокрема, порівнює кількість нагороджених до і після 24 лютого 2022 р. Зазначає, що першим, хто отримав нагороду став офіцер. Більшість Героїв України з Волині належали до солдатсько-сержантського складу, мали середню освіту, народились в селах. За військовими формуваннями вісім волинських Героїв проходили службу у складі 14-ї окремої механізованої бригади імені князя Романа Великого, більшість із них танкісти,

які загинули на території Макарівської селищної територіальної громади Бучанського району Київської області у лютому–березні 2022 р.

Прижиттєво нагорода була присвоєна трьом офіцерам упродовж 2015–2017 рр. Після цього волинян, на жаль, нагороджували лише посмертно. Відмінною ознакою є значна різниця у часі з моменту вчинення подвигу (або часу гибелі) і Указом Президента про нагородження. Він становить від 4 днів до 7 років. Суттєвою є й різниця у віці Героїв. Наймолодшому на час гибелі виповнилось 18 років, найстаршому – 41 рік.

Експонування виставки може відбуватися в трьох різних форматах. За умови її демонстрації в музеї, вона може бути доповнена експонатами російсько-української війни, зокрема особистими речами Героїв України [3–6]. Поза музеєм вона може бути представлена в будь якій локації де є технічні можливості показу. Третій формат ознайомлення – онлайн екскурсія з використанням будь якої з програм відеоконференцій.

Діджиталізований задум виставки включає можливість її подальшої перебудови, доповнення, дає змогу застосовувати нові дизайнерські рішення в її оформленні та навіть трансформувати експоновані матеріали в інший цифровий формат або носій інформації.

Поряд із меморіальною складовою виставка «Волинські Герої російсько-української війни» відповідає Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 р., Волинській обласній цільовій програмі національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2021–2025 роки, іншим нормативно-програмним документам, а тому є актуальною для використання не лише у музейній, але й у культурно-освітній сферах.

Джерела та література

1. Балюк Володимир Петрович. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/> Балюк, Володимир Петрович.
2. Вовк, Андрій Богданович. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Вовк, Андрій Богданович>
3. Волинський краєзнавчий музей (далі – ВКМ), ф. Р2. Тканини, шкіра, інв. № 2850. Шеврон 72-ої окремої механізованої бригади Героя України Василя Тарасюка.
4. ВКМ, ф. Р2. Тканини, шкіра, інв. № 2851. Кепка військова Героя України Василя Тарасюка.
5. ВКМ, ф. Нумізматика, інв. № 12744. Значок Волинського обласного ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою Героя України Василя Тарасюка.
6. ВКМ, ф. Книги, документи, фото, інв. № 25822. Фото Героя України Василя Тарасюка з особистим підписом.
7. Герой України Назарук Юрій Володимирович. URL: <https://gur.gov.ua/content/hero-i-ukrainy-nazaruk-iurii-volodymyrovych.html>
8. Герой України, який особисто знищив три танки ворога та близько 70 бойовиків, знається на інформатиці та хореографії. URL: <https://cutt.ly/AzN1PhW>
9. Герої України. Білоус Сергій Степанович. URL: <http://www.ukrgeroes.com.ua/BilousSS.html>
10. Герої України. Волос Андрій Олександрович. URL: <http://www.ukrgeroes.com.ua/VolosAO.html>
11. Герої України. Ковальчук Андрій Трохимович. URL: <http://www.ukrgeroes.com.ua/KovalchukAT.html>
12. Герої України. Хамраєв Рустам Шонійозович. URL: <http://www.ukrgeroes.com.ua/HamraevRSh.html>
13. Железняк М. Г. Букало Роман Сергійович. *Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]* / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2024. URL: <https://esu.com.ua/article-882065>

-
14. Железняк М. Г. Ковальчук Юрій Олександрович. *Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]* / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023. URL: <https://esu.com.ua/article-879829>
 15. Іщенко О. С. Нікончук Андрій Валерійович. *Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]* / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-77582>
 16. Іщенко О. С. Смітюх Анатолій Антонович. *Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]* / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2024. URL: <https://esu.com.ua/article-881939>
 17. Кіртока В. Герой Авдіївки Василь Тарасюк «Тайфун»: «Моя Золота Зірка» належить всьому підрозділу. URL: <https://cutt.ly/pzXmDWt>
 18. Книга пам'яті полеглих за Україну. Снітко Андрій Володимирович («Хома»). URL: <https://memorybook.org.ua/21/snitko.htm>
 19. Попович-Кузнецова Н. В. Камардін Едуард Русланович. *Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]* / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023. URL: <https://esu.com.ua/article-879824>
 20. Президент вручив «Зірку Героя» рідним полеглою воїна з Володимира. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/prezydent-vruchyv-zirku-heroia-ridnym-polehloho-voyna-z-volodymyra/>
 21. Президент присвоїв звання Героя України Тарасу Матвіїву, який загинув на Донбасі. URL: https://www.president.gov.ua/news/prezydent-prisvoyiv-zvannya-geroya-ukrayini-tarasu-matviyivu-62221?fbclid=IwAR1WLxTFQ_GDIMTTGoc0ShCEUytsLNd7-yvU7RTe2axyVtG5mS4jgkJrrU
 22. Реліквії Героя України передані у Волинський краєзнавчий музей. URL: <https://www.volyn.com.ua/news/140406-relikvii-heroia-ukrainy-peredani-u-volynskiyi-kraieznavchyi-muzei>
 23. У ДШВ розповіли історію Героя України Владислава Лонського на псевдо «Страйк». URL: <https://armyinform.com.ua/2024/03/16/u-dshv-rozpovily-istoriyu-geroia-ukrayiny-vladyslavalonskogo-na-psevdo-strajk/>
 24. У Волинському краєзнавчому музеї презентували виставку, присвячену захисникам України. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/u-volynskomu-kraieznavchomu-muzeyi-prezentuvaly-vystavku-prysviachenu-zakhysnykam-ukrayiny/>
 25. Указ Президента України № 536/2020 від 3 грудня 2020 р. Про присвоєння І. Філіпчуку звання Герой України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5362020-35821>
 26. Український меморіал. Лук'янович Олександр Володимирович. URL: <https://ukraine-memorial.org/ua/biography/lukyanych-oleksandr-volodimirovich/>
 27. Український меморіал. Марценюк Роман Юрійович. URL: <https://ukraine-memorial.org/ua/biography/marcenyuk-roman-yuriyovich/>
 28. Український меморіал. Мрочко Костянтин Васильович. URL: <https://ukraine-memorial.org/ua/biography/mrochko-kostyantyn-vasilovich/>
 29. Український меморіал. Пархомук Віталій Васильович. URL: <https://ukraine-memorial.org/ua/biography/parhomuk-vitaliy-vasilovich/>
 30. Український меморіал. Свинчук Олег Анатолійович. URL: <https://ukraine-memorial.org/ua/biography/svinchuk-oleg-anatoliyovich/>
 31. Український меморіал. Усов Павло Віталійович. URL: <https://ukraine-memorial.org/ua/biography/usov-pavlo-vitaliyovich/>
 32. Український меморіал. Цюпак Олександр Сергійович. URL: <https://ukraine-memorial.org/ua/biography/cyupak-oleksandr-sergiyovich/>
 33. Український меморіал. Цюрик Микола Володимирович. URL: <https://ukraine-memorial.org/ua/biography/cyurik-mikola-volodimirovich/>
 34. Фещенко Н. М. Сучков Сергій Веніамінович. *Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]* / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН
-

України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023. URL: <https://esu.com.ua/article-879861>

35. Чайка, Тарас Ігорович. *Велика українська енциклопедія*. URL: [https://vue.gov.ua/Чайка, Тарас Ігорович](https://vue.gov.ua/Чайка,ТарасІгорович)

УДК 069.5:7(477.82)

Тамара Левицька (Луцьк)

З ІСТОРІЇ ВИСТАВКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ В ЛУЦЬКУ

Стаття присвячена аналізу великого art-проєкту «Художник про художника і про себе», цікавого в кількох аспектах. Головне його завдання – привернути увагу до постаті митця.

Ключові слова: проєкт, митці Волині, художник, портрет, автопортрет.

Вагомою подією в культурно-мистецькому житті краю у 2006 році стала реалізація масштабного проєкту «Художник про художника і про себе». Його мета полягала в тому, щоб звернути увагу глядача на особистість митця, людини особливого покликання, віддати данину шани і пам'яті усім митцям Волині. Мене як автора ідеї проєкту спонукало до цієї нелегкої праці щире бажання показати, яка багата наша земля на таланти, широко їх пропагувати і популяризувати. Це була перша спроба зібрати воедино і представити в Художньому музеї галерею портретів митців Волині кінця ХІХ – початку ХХІ століття, створити таку своєрідну персоніфіковану історію мистецтва в обличчях її авторів. Така виставка в Україні проводилася вперше. До неї було залучено десятки робіт із Волинського краєзнавчого музею, Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, приватних збірань, нащадків митців, майстерень художників не тільки Луцька, але й районних осередків Волинської області. Переважало малярство, значно менше було графічних робіт, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва. Загалом у музеї з 16 березня до 9 травня 2006 року експонувалося 148 одиниць зберігання [1]. Куратори проєкту – наукові співробітники Левицька Тамара, Зінько Дмитро – насмілилися і ризикнули виставити на суд публіки естетично нерівноцінні роботи. Твори митців старшого покоління, тих, що мають за плечима багаторічну творчу працю, тих, чия творчість уже належить історії, експонувалися поряд з роботами молодих художників, які заявили про себе нещодавно, але вже виявили своє обдарування, своє світобачення.

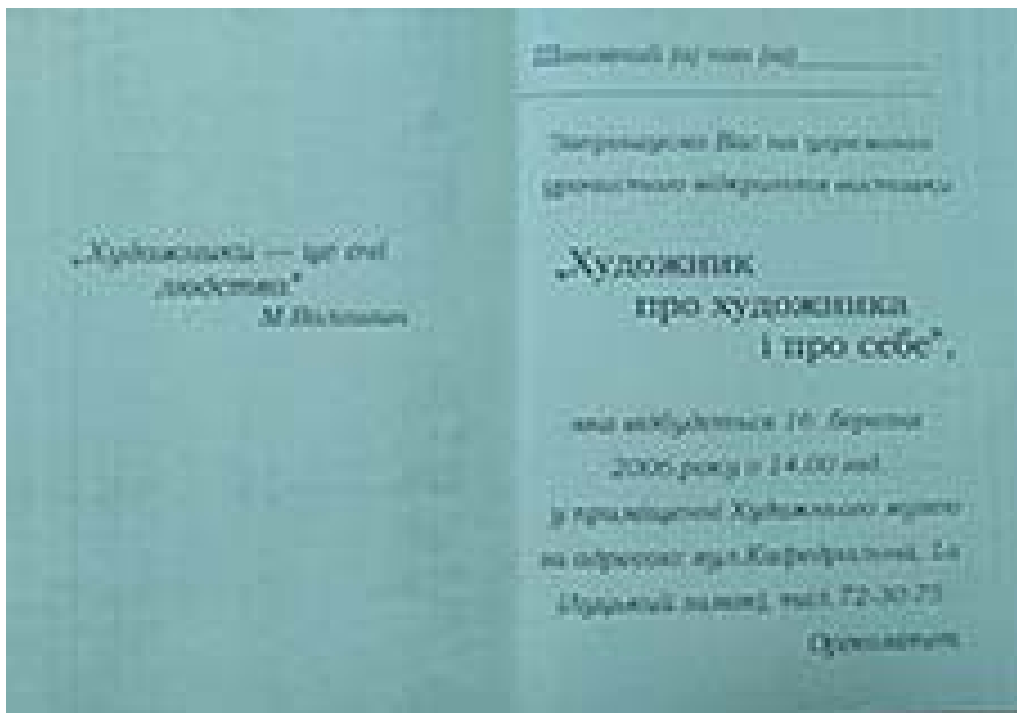
Ця незвична мистецька акція відбувалася напередодні чергових виборів до Верховної Ради України. Події, що її супроводжували, викликали суперечки, а супротив деяких осіб мимоволі привернув до неї ще більшу увагу громадськості, засобів масової інформації. Гостра полеміка розгорнулася і в художніх колах Волині. Першими підтримали ідею проєкту: народна художниця України Тетяна Галькун, заступник директора з наукової роботи Волинського краєзнавчого музею, кандидатка історичних наук Євгенія Ковальчук, науковці Музею волинської ікони, художники-реставратори. Завідувач реставраційною майстернею Анатолій Квасюк, на жаль, сьогодні покійний, навіть придумав жартівливий девіз: «Художник – найкращий натурник. Хочеш навчитися малювати – малюй себе». Але насправді, лейтмотивом виставки стали слова Максиміліана Волошина, поета, художника, критика, який на початку ХХ століття називав художників очима людства. Так, художник має розвинене почуття обов'язку, спільноти з власним народом, з його долею і духовними традиціями. Талант допомагає людству зрозуміти себе, але дуже

1. Звернення до митців Волині.

2. Афіша виставки.

3. Запрошення на виставку.

часто сам талант, сам художник потребує допомоги. Віра у своє високе покликання нерідко чергується зі смугами зневіри, сумнівів у потрібності власної праці. Злети і падіння переживали всі. Так чи інакше, ці риси знаходять відображення і в портретах та автопортретах художників Волині, нині суцільних і тих, хто вже полишив земні обрії. Автори проєкту, зібравши під одним дахом твори, різні за композиційною схемою, колоритом, матеріалом і технікою, намагалися згуртувати волинське братство художників, явивши світу їх лики. Вважаємо, що мета: возвеличити працю митця, ствердити його високий соціальний статус, незалежно від того, чи сягнув він творчого Олімпу, чи тільки робить свої найперші кроки у мистецтві, – була досягнута.

Чому художник цікавий художнику, або «Художник очима художника». Як мовиться, це люди однієї групи крові, ті, кому на роду було написано стати художником. І ніхто краще не зрозуміє художника, ніж його колега по пензлю, різцю... Предметом гордості виставкового проєкту стала низка портретів митців Волині, створених Миколою Черенюком (1945–2001), який тривалий час очолював Художній музей у Луцьку. На скрижальях часу він витворив живий портрет своєї епохи і власний автопортрет. В останньому зі своїх автозображень, коли невиліковна хвороба підточувала його, майстер показав силу таланту, здатного творити і на порозі смерті. Портрет Черенюка писали і представляли у музеї твори пензля Карела Якубека та Миколи Дьоміна, з якими він товаришував і співпрацював. Інтерес у глядачів викликала творчість Леоніда Литвина, який репрезентував на виставці 8 робіт: це і портрет народного художника України Олександра Байдукова; дружини, художниці Зої Литвин і ще кілька портретів жінок-художниць, яких майстер зобразив з великою кількістю аксесуарів. Заслуговував на увагу розділ експозиції під назвою «Автопортрет і погляд зі сторони». Наприклад, автопортрети Володимира Винничука, Ірини Артушевської, Володимира Жежеруна, Карела Якубека і їх портрети, написані Черенюком. Або ж автопортрет Тетяни Галькун і твір художниці Олени Сізікової «Галькун малює свій автопортрет», і тут же портрет Галькун, написаний легендарною Тетяною Яблонською. Цікавими були спроби сучасних авторів Ірини Дацюк та Володимира Жупанюка створити візуальний образ видатного іконописця XVII ст., коли художники ще вважалися анонімним зряддям слави Господньої, Йова Кондзелевича. Митці також пошанували знакові постаті для нашого краю, які стали відомими далеко за межами України: скульптора-примітивіста Станіслава Сарцевича (Оксана Чміленко. «Памяті С. Сарцевича») і Олександра Валенту (Геннадій Тарасенко. «О. Валента. Незакінчений портрет»). Обличчя юного усміненого Сашка Валенти замалював з натури такий же молодий Кость Шишко, коли обидва навчалися у студії Петра Сензюка. Онука Сензюка, засновника і першого директора Луцької дитячої художньої школи, Тетяна Ушлова презентувала на виставці свою дипломну роботу (керівник Т. Галькун) «Натхнення. Портрет П. Сензюка». Портрет Сензюка, важливої фігури мистецького життя Луцька другої половини XX століття, створив й Василь Маловіца, відомий архітектор, людина не менш шанована у нашому місті. Глибиною образу та досконалістю техніки було позначено портрет художника і актора Миколи Савчука (1914–2002), засновника Рожищенської художньої майстерні. Його виконав нинішній її керівник, графік Володимир Фугель. У цій майстерні розпочинали творчий шлях поважні луцькі митці: Леонід Хведчук (його портрет пензля Євгена Лавренюка теж на виставці) та Валентин Кирилков. Живописний портрет Савчука представив й Микола Мамчук, який свого часу навчався в Одеському художньому училищі із майбутнім заслуженим художником України Миколою Гевелюком і підтримував з ним дружні і творчі стосунки, уже проживаючи на Волині. У свою чергу, Гевелюк створив оригінальний портрет художника-монументаліста Віктора Шингура, з яким по закінченні Київського художнього інституту прибув до Луцька. Картині характерне

подовжене по горизонталі композиційне вирішення. Моделлю чотирьох портретів став Григорій Чорнокнижний. Його писали й рисували: Микола Ковальчук – олією і олівцем, Микола Черенюк і Володимир Галькун. Портрет свого чоловіка, художника-дизайнера Вячеслава Гетьмана надала для експонування його дружина, авторка твору Юлія Гетьман. Портрет подруги Анни Попової, відомої тепер у Львові мисткині, представила Лілія Стельмах. Великою групою майстерних живописних і графічних портретів людей мистецтва – музикантів, художників, акторів, а також двома власними автопортретами дебютував у музеї Валерій Слежук. Майстер більше відомий у сусідній Польщі, ніж у нас, з успіхом виставляється у Варшавських галереях. Кілька графічних портретів авторства Олександра Дядіо знайомили глядача з митцями древнього Володимира. Доповнювали експозицію твори, які не є портретами. Вони зображають художників на етюдах, у їхніх робітнях – майстернях.

Але головною темою проекту був автопортрет, а головним героєм – людина мистецтва. Перед глядачем розгорнулася широка панорама реалістичних образів, неочікуваних знахідок, фантазій. І які різні обличчя – знайомі і незнайомі, знамениті і невідомі! І як багато спільного у цих людей – гідності, духовної краси. Десятки облич митців Волині – радісних, сумних, задумливих, веселих, суворих, заклопотаних. Кожен із цих автопортретів – то окремих життєвий досвід, пошук митцем самого себе у цьому світі, власне, вивчення самого себе. Проект ставив благородне завдання збагатити і розширити знання про специфічний жанр автопортрета, дати уявлення про стан його розвитку в нашому регіоні. Відкривали експозицію автопортрети Андроника Лазарчука (1870–1934), уродженця Волині, який жертвовно жив і працював для України. Їх на виставці було шість. Зібрані до купи і зведені в єдиний хронологічний ряд, вони утворювали своєрідний пластично-образний життєпис митця. Київська родина спадкоємців Лазарчука, який своїм пензлем уславив наш край, привезла до Луцька дивовижний автопортрет «Художник сміється». Його образ, веселого здорового чоловіка, зачарував. До жанру автопортрета нерідко звертався молодший сучасник Лазарчука Гаврило Остапенко (1892–1971). Його автопортрети передають динаміку емоційного та інтелектуального життя автора. Особливо вражає своєю трагічністю твір 1916 року «Автопортрет. Спогад про Першу світову війну. Галичина». Період міжвоєнного двадцятиліття (1919–1939) теж було представлено автопортретами Остапенка. Фатальні 1940-і роки репрезентували автопортрети репресованого іконописця із м. Горохова Олександра Корецького (1919–1996) та Ніла Хасевича (1905–1952), безстрашного воїна УПА на псевдо Бей Зот, талановитого майстра деревориту. Важкі повоєнні 1950-і роки представляв художник із Нововолинська Володимир Караваєв (1889–1975). Велика плеяда талановитих митців Волині 1960-х, 1970-х років була представлена творами Миколи Гевелюка, Кості Шишка, Петра Сензюка, Василя Маловіци, художника і мистецтвознавця із міста Рожище Миколи Мамчука. Для поета і художника Кості Шишка численні його автопортрети стали своєрідним щоденником, котрому він спочатку довіряв свої радощі, а пізніше – невеселі думки про несправедливість і жорстокість життя. В одному із автопортретів зобразив себе у м'ясорубці («Щирого змелять і пошеретують»). Високою живописною культурою відзначалися твори заслуженого художника України Карела Якубека, який передав для експонування кілька своїх автопортретів. Серед представників молодшої генерації – Леонід Литвин, Микола Кумановський, Микола Дьомін, Володимир Сергійчук, Валерій Слежук, Микола Ковальчук, Юрій Герман, Орест Хмельовський, Володимир Місюра, мистецькі родини Рубанів, Тарасенків, жінки-художниці – Оксана Ядчук-Мачинська, Елеонора Сабова-Дишко, Тетяна Ядчук-Богомазова, Юлія Гетьман, Лілія Стельмах,

Галина Івашків, Валентина Михальська, Оксана Чміленко, Юлія Смаль, Любов Косарук, Світлана Кирилюк, Марія Козачук, Марина Маркова, Оксана Богатчук (Наумюк).

Естафета творчості митців різних поколінь безперервна. Більшість творів, представлених на виставці, у музеї експонувалася вперше. Вперше демонстрували свої роботи тоді ще молоді автори: Володимир Хижинський, Віктор Швець, Юрій Синько, Тетяна Ушлова, Оксана Свіжак, Анна Попова, Андрій Гупало. Серед представників нової генерації волинських митців – Руслан Чугай, викладач Луцького національного технічного університету. Привертав увагу його триптих «Три Руслани». Майстер зафіксував розвиток творчої особистості. Що може бути людині цікавішим самого себе: Руслан в образі повара (мрія дитинства); Руслан-художник (нинішня реальність); Руслан з пісочним годинником. В «Автопортреті з пісочним годинником» майстер порушував вічну проблему вибору, яку ставить життя перед кожним із нас. Він зображує «темну» і «світлу» сторону людської іпостасі, використовуючи для їх означення нові і старі символи. Атрибути із сучасного джентльменського набору – автомобіль, цигарки, горілка – наділені додатковим символічним значенням. Пісочний годинник, квіти – як символиплинності часу і, в певному сенсі, – атрибути смерті. Не менш цікавим виявився й триптих старшого колеги Чугая Ореста Хмельовського, людини багатьох талантів – філософа, художника... Його «Автопортрет. Хрест – моє крило» сприймається як узагальнений образ хреста, який несуть на свою Голгофу волинські митці. Скульптурним автопортретом із теракоти репрезентовано у музеї творчість Володимира Борисюка, талановитого митця, але не дуже активного учасника виставкового процесу Волинської організації спілки художників України. Його життя несподівано обірвалося у 2011 році далеко за океаном, коли він поїхав відвідати доньку, що проживала у США. Твори декоративно-прикладного мистецтва експонували: Володимир Винничук, Юрій Савка, Світлана Кирилюк, Тарас Музичук (вишивка, кераміка, різьба по дереву).

Жанр автопортрета вічний. Митці Волині не стали винятком. Вони теж спробували розкрити перед глядачем свій внутрішній світ, свою душу, свої думки про час і людські долі. Будучи вихованцями різних художніх шкіл, членами різних творчих об'єднань, сповідуючи різні мистецькі напрями, художники Волині усі разом творять живий організм українського мистецтва. Десятки їх портретів склалися в один великий портрет – портрет волинського мистецтва. І він прекрасний цей портрет.

По закінченні дії art- проєкту «Художник про художника і про себе» до скарбниці Волинського краєзнавчого музею було передано 15 живописних і графічних робіт, щедрий дарунок митців нашого краю.

Джерела та література

1. Волинський краєзнавчий музей. Облікова документація. Журнал обліку виставкової діяльності Художнього музею. 2006 рік. С. 57

УДК 75.071.1(477.82)

Ілона Несторук (Луцьк)

УКРАЇНСЬКІ ХУДОЖНИКИ, АБО КВІТИ ВДЯЧНОЇ ПАМ'ЯТІ... ЮВІЛЕЙНІ РОЗДУМИ

Нашу статтю присвячено художникам, яких уже немає поряд з нами, однак їх ювілеї у 2024 році співпадають з 95-річчям заснування Волинського краєзнавчого музею.

Ключові слова: доля художника, творчість, Волинь, фондова збірка.

У фондівій збірці Волинського краєзнавчого музею (ВКМ) зберігається велика колекція полотен українських художників, сформована на основі графічних і живописних робіт з видами Волині, міст і містечок, жанрових та сюжетних картин, портретів, натюрмортів, пейзажів, які стосуються нашого краю. Доля художників, чії картини зберігаються у фондах ВКМ, тим чи іншим чином пов'язані з нашим краєм. Один із них, Ростислав Георгійович Метельницький, народився того ж таки 1929 року, що й музей, який нині з гордістю і шаною зберігає деякі його роботи.

Їхня доля через народження чи завдяки місцю творчості, сили, натхнення пов'язана з Волинню. У деяких із них – ювілеї поважні й вимірюються трьохзначними цифрами... Інші пішли від нас доволі рано. Комусь подарувала життя – зима, комусь – літо, іншим – осінь. Дехто вперше всміхнувся світові й людям навесні. Усі вони дуже різні. Та всіх об'єднує Волинь. Усі вони жили, працювали, творили – для неї. Сьогодні ми складаємо їм пошану й даруємо квіти нашої вдячної пам'яті...

4 січня в Донецьку (тодішньому Сталіно) народився Олександр Шмаков.* У 1951-му став учнем 5 класу Київської Республіканської художньої школи імені Т. Г. Шевченка, де однокласники й педагоги називали його «генієм і вундеркіндом» – за виняткову обдарованість.

З 1964 року, з переїздом до Луцька, де працював завучем Луцької дитячої художньої школи та у Волинських художньо-виробничих майстернях Художнього фонду УРСР, доля художника – на Волині. Попереду були ще 14 років життя. Творчі пошуки й знахідки, злеті й падіння, радощі й невимовна трагедія... Вони вмістили творчу поїздку до Північної Карелії, а привезені звідти пейзажі, жанрові замальовки й портрети стали основою першої персональної виставки художника в Луцьку 1966 року. У 1967 році Олександр Шмаков брав участь у республіканській виставці в Києві, у 1968 – у Всесоюзній виставці живопису. Обидва рази художник був єдиним представником Волині на цих поважних творчих заходах.

Особисте, приватне життя художника було сповнене невизначеності, самотності, болю й утрат. Ось що свідчить один із його друзів, Мирон Нестерчук: «Особиста невлаштованість змусила безсімейного Шмакова довгий час таємно жити в майстерні. Поступово почав заглядати у чарку. А ще прогресуюча глаукома, що унеможлиблювала не лише творчість, а й просту роботу заради шматка хліба. Він намагався рятуватися, однак лікуючись від алкогольної залежності, після сильної дози якогось заспокійливого препарату, помер від серцевої недостатності у віці 37 років» [1, с. 34].

Другу й останню персональну виставку Олександра Шмакова було відкрито по смерті у 1978 році. На ній було представлено 129 творів митця різних періодів. У 1994 році значну кількість полотен передав на зберігання до Волинського краєзнавчого музею близький друг – художник Віктор Шингур. Нині у фондах ВКМ зберігається 21 живописне полотно і 6 творів графіки.*

16 лютого 1944 року у селі Черніїв на Волині народився Олександр Валента. Сирітська доля, робота на Луцькому авіазаводі й доленосна зустріч з тодішнім директором Луцької дитячої художньої школи Петром Сензюком (1928–2007), який став першим і єдиним учителем хлопця. Уже 1966 року художник став учасником Республіканської виставки молодих митців. Полотно «Риби», представлене там, широко розійшлося Україною завдяки тому, що було презентоване на поштовій листівці досить значним тиражем. З 1969 року Олександр Родіонович Валента – методист образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва Будинку народної творчості. Неповторна стилістична досконалість митця, так званий декоративний цикл, набувши особливої виразності у 70–80-ті роки минулого століття, досягли небувалих висот у 1990-ті роки. 1996 року Олександр Валента став

лауреатом обласної мистецької премії імені Йова Кондзелевича. А 6 грудня 1997 року життя художника обірвала зла воля невідомих убивць, котрі залишаються безкарними досі... [2]

11 січня 2023 року вулицю Короленка в Луцьку було перейменовано на вулицю Олександра Валенти. 14 лютого 2024 року Художній музей, відділ Волинського краєзнавчого музею, презентував ювілейну виставку «Олександр Валента (1944–1997). Міф чи реальність». У фондах ВКМ налічується 17 живописних робіт митця.

15 квітня 1914 року на Житомирщині народився Микола Олександрович Савчук, живописець й самодіяльний актор. Драматичні події Першої світової війни змусили родину у 1916 році переїхати до Холмського повіту на територію Польщі, де хлопець закінчив гімназію та вступив до Люблінської школи мистецтв, однак навчатися там завадила Друга світова війна. У 1939 році – новий переїзд, цього разу на Волинь: спочатку в Голоби, згодом – у Рожище, яке й стало для художника рідним домом.

Саме тут у 1947 році він заснував художню майстерню, котра стала своєрідною школою для місцевих майстрів пензля, а також взяв активну безпосередню участь у відкритті 1967 року дитячої художньої студії при районному будинку культури.

Пензлю М. О. Савчука належить понад 1000 картин, етюдів, плакатів. Серед кращих його робіт ліричні пейзажі: «Вечоріє», «Рідний край», «Волинь моя», «Осінь», «Осінь над Стиром», «Соняшники», а також плакати «Леся Українка», «Україна відроджується».

За роки творчої праці у митця відбулося понад 10 персональних виставок.

У 1999 році Микола Савчук був відзначений дипломом Всеукраїнського огляду народної творчості, а 2000 року, за цикл живописних робіт «Квітне слава Україна», став лауреатом обласної мистецької премії імені Йова Кондзелевича [3, с. 72].

Саме робота «Осінь над Стиром» з дарчим підписом другові й колезі Л. В. Хведчуку – з нагоди дня народження зберігається нині у фондах Волинського краєзнавчого музею.

Наступний ювілей – 85 річчя з дня народження, у 2024 році мав би завітати до художника-монументаліста Віктора Івановича Шингура.

Народився 23 липня 1939 року в с. Чапаєвка Запорізької області, та більшу частину свого життя прожив у Луцьку. Учасник шести республіканських, регіональних і міжнародних виставок (1964 р. – Львів, 1970 р. – Київ). Дві персональні виставки творів митця відбулися у його рідному Луцьку (остання у 1985 р.). Віктор Шингур – автор 30 монументальних творів на Волині і чотирьох у співавторстві [4, с. 253].

Саме яскраві роботи Віктора Шингура створили, серед іншого, унікальні риси «обличчя» нашого рідного Луцька й загалом Волині, за якими вони залишаються впізнаваними серед інших регіонів України. Це панно «Спорт» – в обласній дитячо-юнацькій спортивній школі, створене у співавторстві з київськими митцями А. Воробйовим та І. Литовченком, мозаїка «Молодь, яка оновлює світ» – в одному з навчальних корпусів тодішнього педагогічного інституту, настінний розпис «Людина і технічний прогрес» – у конференцзалі Будинку науки і техніки.

Серед оригінальних робіт Віктора Шингура-менументаліста – рельєф «Земля – планета життя, планета розуму, космос» – у кінотеатрі «Промінь», мозаїчне панно «Робітники» – у лабораторному корпусі Луцького дорожнього управління. Волинь прикрашають створені митцем великі панно для літературно-меморіального музею Лесі Українки в Колодяжному, фасади й інтер'єри санаторію «Лісова пісня» павільйони автозупинок, для яких створювались мозаїчні панно «Ранок», «Нова Україна» й інші [5, с. 79].

Життя Віктора Шингура склалося так, що у 1986 році він виїхав з Луцька і згодом оселився у Кременчуці Полтавської області. У 1993 році ненадовго навідався до Луцька,

1. О. Шмаков. Молода колгоспниця.
1963 р. ВКМ, інв. № Ж- 708.

5. Д. Довбошинський. Портрет Лесі
Українки. 1970 р. ВКМ, інв. № Ж- 194

2. О. Валента. Добрі духи волинського
лісу. 1997р. ВКМ, інв. № Ж- 911.

3. М. Савчук. Осінь над Стиром.
Кін. XX ст. ВКМ, інв. № Ж- 946.

4. В. Шингур. Піддубці (ескіз
тематичного полотна для оздоблення
автопавільйону в с.Піддубці), 1971 р.
ВКМ, інв. № Г- 679.

де минула найважливіша частина його творчого життя, і передав до Волинського краєзнавчого музею низку своїх робіт і частину робіт свого колеги – художника Олександра Шмакова. Помер Віктор Шингур у грудні 2008 року у місті Кременчуку.

Віктор Шингур відомий також як автор багатьох картин, пейзажів, портретів. У фондах Волинського краєзнавчого музею зберігається 4 живописних роботи та 11 творів графіки.

27 липня – поважний ювілей, 100-річчя від дня народження відзначав би ще один представник мистецького світу живописець, графік, заслужений художник України, член Національної спілки художників України з 1963 року – Данило Данилович Довбошинський, уродженець с. Колки на Волині.

На початку 1940-х років працював у Волинському драматичному театрі художником і актором. У 1947–1953 роках Данило Довбошинський – студент Львівського державного інституту прикладного і декоративного мистецтва, де його вчителями були Йосип Бокшай, Іван Севера, Роман Сельський, а однокурсниками – Карло Звіринський, Володимир Патик, Софія Караффа-Корбут, Степан Коропчак, Іван Скобало й інші не менш талановиті художники. У 1953 році як одного з найкращих випускників Довбошинського залишили на кафедрі викладачем. Здобув звання доцента і як в. о. професора завідував кафедрою живопису. В інституті працював до 1984 року. Серед його учнів – Ігор Боднар, Андрій Боктей, Любомир Медвідь, Олег Манько, Зеновій Флінта й інші.

Данило Довбошинський – багатогранний митець. Це підтверджує різноманіття тем його полотен. Від зображення прекрасної природи й яскравих квітів його рідної Волині до портретів політиків й митців з усієї України. Від чарівних Карпат до далекої Норвегії, якій присвячено кілька картин. Все це – плід уяви таланту й щоденної кропіткої роботи талановитого майстра.

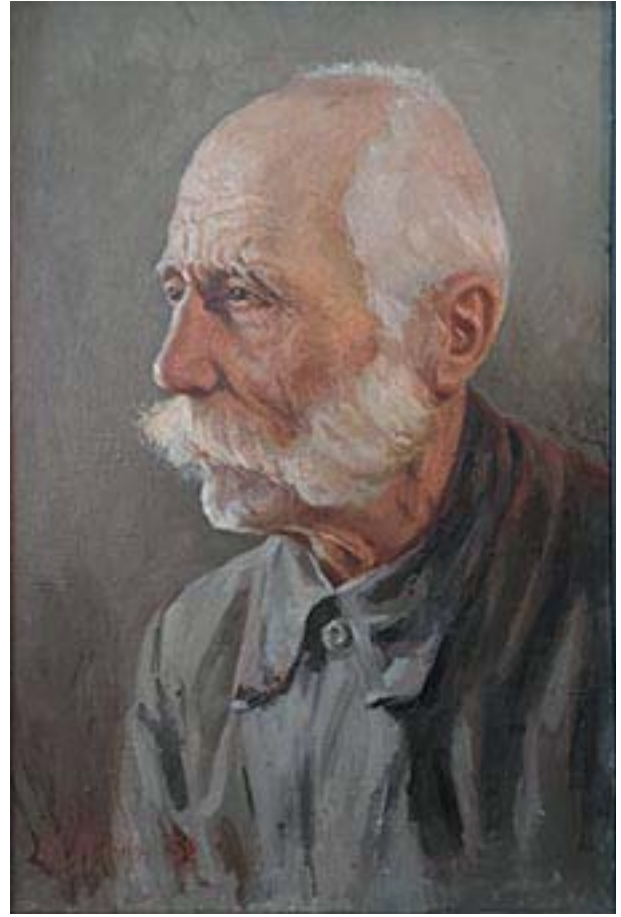
Митець майже все життя провів у Львові, однак завжди з любов'ю згадував рідну Волинь... «Я – поліщук... Неможливо втекти від юних років, від трави, по якій бігав босими ногами. Я тим живу: встаєш – бачиш схід сонця, озера, верби, лелеки. Моє Полісся – це поліська Волинь, ближче до Колодяжного, звідки Леся Українка. Рівнини, озера, меланхолійність, ліризм, поетика природи. Звідси й мій романтизм...», – писав сам художник [6].

Твори майстра зберігаються у Львівській галереї мистецтв і Національному музеї у Львові. На збереженні у фондовій збірці Волинського краєзнавчого музею, на жаль, тільки дві живописні роботи.

5 серпня – ще поважніший 135-річний ювілей – Володимира Федоровича Караваєва, уродженця с. Кречів Волинської області. У 1906 році Володимир завершив семирічне навчання у Грубешівській чоловічій прогімназії (Польща). Одразу після її закінчення батьки відправляють його на навчання до Києва, сподіваючись, що їхній син стане священнослужителем. Але попри їх волю Володимир обирає навчання у Київському художньому училищі, де стає учнем Миколи Пимоненка (1862–1912), відомого українського художника-пейзажиста, члена Товариства передвижників. Не отримавши вищої художньої освіти, покинувши навчання, юнак повертається додому. На батьківщині художником були написані перші картини. Творчість перервала Перша світова війна. Сім'я змушена була евакуюватись до Житомира. Перед від'їздом Володимир заховав свої твори у вуликах, деякі закопав. Під час військових дій, коли село перетинала лінія фронту, на маєтку перебувала австрійська комендатура. Солдати знайшли сховок та, на превеликий жаль, знищили його. Після війни Караваєви повертаються до родинного маєтку. А потім бездарні два десятиліття... І тільки тоді, коли господарських клопотів поменшало, бо ж сини міцно стали на ноги, Володимир Федорович нарешті отримав можливість знову

6. В. Каравасєв. Натюрморт «Айстри».
1964 р. ВКМ, інв. № Ж- 1122.

7. М. Дімун. Дід Филип. 1959 р.
ВКМ, інв. № Ж- 941.

8. Р. Метельницький. Петропавлівський
костел на Замковій площі у Луцьку.
1960-ті рр. ВКМ, інв. № Г- 1312.

9. Й. Петрук. Козак від їжджає, дівчина
плаче. 1970-80-і рр. ВКМ, інв. № Ж- 915.

творити. Душа потребувала прекрасного... Крім домашньої галереї, витвори художника прикрашали майже кожен садibu села. На полотнах переважали сільські краєвиди, найчастіше з берісками. Писав він і портрети.

Його мрією було – померти за мольбертом. Одна з останніх картин митця – «Мертвий художник», у якого з руки випав пензлик, а перед ним на мольберті недописана картина.

Довге життя (86 років) дарувала йому доля, і воно не минуло марно. Лишилися картини, лишилися учні, лишилась пам'ять про нього як про добру, порядну людину.

Володимир Федорович Караваєв, хоч і не став знаменитим, але залишив по собі дорогоцінний спадок, який представляє інтерес не тільки для любителів живопису, краєзнавців, адже на деяких полотнах змальовані давні архітектурні споруди, які не збереглися до наших днів. Його роботи зберігаються не лише в музеях області, але й у приватних колекціях [7, с. 124–125].

У фондах ВКМ зберігається 6 живописних робіт художника.

17 серпня 1929 року у с. Чертіжне, округ Меджилаборці, нині Словаччина, народився Михайло Дімун. Михайло Михайлович Дімун (1929–2018) – художник декоративно-ужиткового мистецтва, живописець. Навчався в студії образотворчого мистецтва при товаристві художників (викладач П. Сенжука). 1947 року з батьками переїхав в Україну.

Член спілки художників СРСР з 1951 по 1965 рік, із 1991 р. – Національної спілки майстрів народного мистецтва України. У 1963–1988 роках трудився у Волинських художньо-виробничих майстернях Художнього фонду УРСР, у 1993–1995 роках виконував обов'язки заступника голови Волинського обласного осередку НСМНМУ.

У 1990–1991 роках брав участь у розписах православних храмів у м. Брест і Пінськ (Білорусь). З 1952 року бере участь у мистецьких виставках. Персональні виставки відбулися у 1992 і 1993 роках у Луцьку. Автор виробів з бісеру (гердани, герасівки, краватки тощо.) з використанням традиційних мотивів волинських вишивок, а також натюрмортів і портретів. Основні твори: «Натюрморт з гарбузами» (1959), «Жнива» (1964), «Бузок» (1965), «Ромашки» (1970), «Сосни на узліссі» (1983), «Полуниця» (1988), «Квіти на синьому» (1999), «Т. Г. Шевченко» (2000) та інші [8].

У фондовій збірці Волинського краєзнавчого музею на збереженні знаходяться три живописні роботи художника.

З історією Луцька другої половини ХХ століття тісно пов'язане ім'я дослідника, архітектора за фахом і художника за покликанням Ростислава Георгійовича Метельницького. Він народився 7 листопада 1929 року поблизу Кам'янця-Подільського Хмельницької області у вчительській родині. 1944 року Метельницькі переїхали до Луцька, куди батько, Георгій Миколайович, отримав призначення на роботу. 1948 року Ростислав закінчив середню школу в Луцьку та вступив на архітектурний факультет Київського художнього інституту, який закінчив 1954 року. Призначення на роботу отримав у Луцьк, у Волинський Облпроект. 1959 року вступив до аспірантури при Науково-дослідному інституті архітектури споруд Академії будівництва і архітектури УРСР. 1961 року повернувся до Луцька, де до 1965 року працював керівником майстерні та одночасно головним архітектором Облпроекту. Пізніше, коли Облпроект реорганізували у Волинську філію проектного інституту «Діпромист», в якій Ростислав Георгійович у 1965–1971 роках працював директором, а у 1971–1995 роках – головним архітектором. Ініціатор створення Волинського осередку Спілки архітекторів України. Член Спілки архітекторів України з 1967 року.

У місті Луцьку реалізовані його проекти: кінотеатр «Промінь», будинок мисливців, майстерня скульптора, спорткомплекс та кілька житлових будинків, у місті Володимирі – районний будинок культури, у Львові – технікум заводу автотранспорту. Наприкінці

1960-х років Р. Метельницький та його колеги розробили проект Луцького державного історико-архітектурного заповідника.

У 1948–2000 роках виконав понад 700 малюнків, частина з яких експонувалась на персональних виставках у Луцьку. Найпомітнішими з них були заходи організовані галереєю «Крайня хата» у 2001 і 2003 роках та Волинським національним університетом імені Лесі Українки у 2002 році.

1 березня 2004 року Р. Г. Метельницькому надано звання почесного члена Української академії архітектури [9].

У 2024 році стараннями дочки Р. Метельницького – Світлани, фонди Волинського краєзнавчого музею поповнилися трьома його графічними роботами.

Ще один поважний ювілей цього року зустрів би Йосип Михайлович Петрук, який народився 1924 року в місті Грубешів на Холмщині. Коли хлопець був ще дитиною, його родину вислали на Дніпропетровщину. Він згадував, як, запрягши у воза корову, багатодітна сім'я поверталася додому. Однак дістатися рідної оселі їм так і не вдалося. Холмщина вже була територією іншої держави. Урешті родина оселилася на Волині, у Луцьку.

У повоєнні роки тяжко працював: шив чоботи, теслював, майстрував побутове начиння. У вільний час займався мистецтвом, писав вірші. Він наповнював свою оселю хатніми розписами, скульптурами, рельєфами, іншими саморобними прикрасами. До власних творів ставився критично. Не прагнув де-небудь їх виставляти, був байдужим до комерційного успіху чи глядацького визнання.

Переломним етапом біографії художника стала персональна виставка у Волинському навчально-методичному центрі культури (2003), участь у Всеукраїнській виставці народної дерев'яної скульптури «Велес-2004» (Київ), і виставці народного мистецтва «Під знаком Сонця» – в межах IV Міжнародного фестивалю українського фольклору «Берегиня» (Луцьк, 2004), де було представлено вагомий доробок художника: різьблені рельєфи, анімалістичну скульптуру, статуарну пластику й велику експозицію станкового малярства. Твори маловідомого майстра Йосипа Петрука стали однією із сенсацій фестивалю. Більшість із них закупили приватні колекціонери та Волинський краєзнавчий музей ще до закінчення акції [10].

Збірка живопису у фондах Волинського краєзнавчого музею – багаторічна, різнопланова й цікава. Своє достойне місце серед її скарбів посідають і твори цього річних ювілярів. Інші її грані стануть предметом подальших досліджень як її постійне поповнення, що дозволить зберегти для наступних поколінь найкращі зразки мистецької палітри рідного краю.

Список скорочень

ВКМ – Волинський краєзнавчий музей;

Ж – група збереження «Образотворче мистецтво»;

Г – група збереження «Графіка»;

ст. – століття.

* проілюстровано

Джерела та література

1. Нестерчук М. Луцьк моїх друзів. *Волинський музей: історія і сучасність*: матер. III Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 75-річчю Волин. краєзн. музею та 55-річчю Колодяжен. літ.-мемор. музею Лесі Українки. Луцьк, 2004. С. 346–349

2. Музей сучасного українського мистецтва Корсаків. URL: <http://msumk.com>.

3. Бродосюк М. 15 квітня – 110 років від дня народження М. О. Савчука (1914–2002) – українського художника. *Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2024 рік* / ред.-упоряд. Є. І. Ковальчук, Н. Д. Хом'як; відп. за вип. О. Г. Ваятко, Н. В. Граніч. Луцьк: Терен, 2024. С. 71–73

4. Волинь / авт.-упоряд. В. В. Болгов. К., 2006, С. 253

5. Левицька Т. 23 липня – 70 років від дня народження В. І. Шингура (1939–2008) – українського художника. *Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2009 рік* / ред.-упоряд. Є. І. Ковальчук, Е. С. Ксендзук. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2008. С. 78–81

6. Свередюк Р. Галичанин з Волині Данило Довбошинський. Роман Свередюк. Офіційний сайт, блог та архів [Електронний ресурс]. URL: <http://sverediuk.com>.

7. Несторук І. 5 серпня – 125 років від дня народження В. Ф. Караваєва (1889–1975) – українського художника. *Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2014 рік* / ред.-упоряд. Є. І. Ковальчук, А. А. Понагайба, відп. за вип. А. М. Силук, Л. А. Стасюк. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2013. С. 122–125

8. Дімун Михайло [Електронний ресурс]. URL: <http://volart.com.ua>.

9. Метельницький Ростислав Георгійович. [Електронний ресурс]. URL: https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Ростислав_Метельницький.

10. Мельник Йосип [Електронний ресурс]. URL: <http://volart.com.ua>.

УДК 069:908(477.82):[379.825:77

Алла Дмитренко (Луцьк)

ФОТОГРАФИ, ФОТОСАЛОНИ І ФОТОГРАФІЇ В НАУКОВИХ ПОШУКАХ І ВИСТАВКОВІЙ РОБОТІ НАТАЛІЇ ПУШКАР

Висвітлено внесок Наталії Пушкар у дослідження фотосправи на Волині та презентацію старих світлин на виставках у Волинському краєзнавчому музеї, в Ковелі і Замості. Проаналізовано публікації Наталії Пушкар у періодичних виданнях, де друкувались музейні світлини та інформація про них. Відзначено, що Наталія Пушкар вміло поєднувала фондову роботу з науково-краєзнавчими пошуками.

Ключові слова: Волинський краєзнавчий музей, Наталія Пушкар, науково-пошукова робота, виставки, фотографія, фотосалони.

Наталія Пушкар віддала Волинському краєзнавчому музеєві понад півстоліття, працюючи тут з 1967 по 2020 рік. За цей час стала шанованою не тільки в середовищі музейників, дослідників життя і творчості Лесі Українки та родини Косачів, а й широкої громадськості. Наталія Юхимівна 48 років (1972–2020) працювала на посаді головного хранителя Волинського краєзнавчого музею, але її діяльність не обмежувалась суто фондовою роботою. Завдяки численним краєзнавчим дослідженням, публікаціям у місцевих періодичних виданнях, виступах на краєзнавчих конференціях музейна хранителька стала відомою широкій громадськості. Коли 2020 року Наталія Пушкар покинула цей світ, інтернет вибухнув десятками повідомлень про те, що її не стало.

На робочому столі Наталії Пушкар, окрім матеріалів, що стосувалися суто фондової роботи, завжди були музейні документи, листівки та ін. для чергової публікації чи на конференцію, чи в періодичні видання, де вона часто вела свою тематичну сторінку, висвітлюючи якісь ще невідомі широкій громадськості проблеми.

У попередніх публікаціях висвітлено основні напрямки музейної діяльності Наталії Пушкар, її внесок у розвиток волинського музейництва; проаналізовано публікації про

відомих людей Волині; досліджено основні аспекти науково-пошукової та виставкової роботи на косачівську тематику [1–6]. Наталія Юхимівна відкрила багато невідомих сторінок з історії та культури Волині. І головне, опублікувала результати своєї роботи. А як вона любила розповідати про результати тих чи інших пошуків!

Одним з напрямків пошукової і виставкової роботи Наталії Пушкар була фотографія, фотосалони, фотографіи. З публікацій дослідниці стало відомо, що краєвиди Волині фотографували не тільки місцеві фотографи, а й фахівці з Польщі. У міжвоєнний період в Луцьку «знімкував» відомий польський фотограф Ян Булгак (1875–1950), якого вважають співцем «образів рідного краю», а сучасники назвали його «батьком» або «Нестором» польської фотографії. Наталія Пушкар назвала Я. Булгака «фотографом з ласки Божої». У 1937–1939 роках, подорожуючи Волинню, Я. Булгак зробив чимало світлин з краєвидами Луцька, Кременця, Устилуга та ін., які стали основою для листівок; «Волинь. Замок Любарта в Луцьку», «Устилуг. Пам'ятник святому Франціску» на кладовищі та ін. Окремі з них зберігаються у фондах Волинського краєзнавчого музею. Ці та інші листівки увійшли до альбому «Волинь на знімках фотографа Я. Булгака» [28].

Кілька публікацій Наталія Пушкар присвятила особистості Влодзімежа Висоцького, який народився у селі Романів, нині Рожищенська громада Луцького району. Проживаючи в Києві, В. Висоцький був майстром фотографії і як фотограф-художник мав свій салон. Відомі такі його роботи, як «Іван Франко з дружиною» (1886 рік), «Леся Українка в народному вбранні» (1884 рік), світлини Петра Косача та інших членів косачівської родини [17; 22].

2001 року стало відомо, що фотографом-аматором був і лікар Володимир Липинський, понад 60 пробних світлин якого, зроблених у 1930-х роках, знайшли на горищі родинного будинку будівельники і передали їх до музею. На них – члени родини, краєвиди Луцька і Затурець та ін. Ідентифікувати людей, зображених на світлинах, було важко, тому Наталія Юхимівна надіялась на допомогу сина Казимира та небожа Яна, які мешкають у Кракові [35]

Публікації Наталії Пушкар дозволяють простежити розвиток фотосправи у містах Волині. У статтях «В об'єктиві минулого», опублікованих у збірнику наукових праць «Старий Луцьк» [12], та «Самим собі на згадку зніми, фотограф, нас» [13] авторка докладно розповідає про те, що в минулому фотографування було подією, до якої ретельно готувались, а фотографування було цікавою подією та своєрідним обрядом. Значна увага приділена розвитку фотоательє у Луцьку, Ковелі, Рожищі, Горохові, Торчині.

Одним з найстаріших фотосалонів була «Слов'янська фотографія» Л. Конторовича, яка працювала в Луцьку ще в останній чверті XIX століття. 1895 року в Луцьку було три фотосалони: Миколи Мінаковського, Станіслава Ходоровського та Олексія Добровольського. 1908 року, крім названих, в Луцьку були салони Соломона Гурвіча та його доньки, міщанки Марії Сомонівни Гурвіч, яка було першою жінкою фотографом у місті. У 1925 році лише на одній вулиці Ягелонській працювало п'ять фотосалонів. Цікавими були назви салонів: «Леонарді», «Рембрандт», «Рафаель», «Штука» (в перекладі з польської – мистецтво). Назви свідчать про те, що власники салонів вважали себе художниками. Власником фотосалону «Леонарді» був Н. Шифер, художній фотосалон «Рембрандт», власник А. Доссік, було відзначено золотою, срібною і бронзовою медаллю на міжнародних виставках [19].

Наталія Пушкар наголосила, що фотографи не тільки робили світлини міщан, а й відіграли значну роль у фіксації будинків та краєвидів міста Луцька, які пізніше стали видаватись як листівки. Так, М. Черкаський автор знімка «Божиця караїмська» в Луцьку, яка до сьогодні не збереглася.

Чимало світлин майстрів минулого століття зберігається у фондах Волинського краєзнавчого музею, зокрема, Досіка і Шиффера з Луцька, Таборовського з Дубна, Опітца з Кременця, Корицького з Житомира, Епштейна з Ковеля, Висоцького з Києва та ін. Два останні відомі тим, що фотографували членів родини Косачів, один – у Ковелі, другий – у Києві [12].

Завдяки наявності у Волинському краєзнавчому музеї старих фотографій, вони використовуються для побудови виставок. Перша велика виставка світлин кінця XIX–XX століття відкрилась у музеї 1989 року під назвою «Закарбована мить», присвячена 150-річчю фотографії. Тут були представлені фотографії, які до того жодного разу не експонувались, до того ж оригінали. Серед найстаріших – фото пожежної команди 1893 року, світлина «Слухають лірника» 1897 року [19]. Коментар Н. Пушкар про цю виставку опублікований К. Зубчук у газеті «Радянська Волинь» [8]. Виставка «Старовинне фото» 1993 року експонувалась в Окружному музеї Замостя (Польща) [33]. На фотографіях – відомі особистості України і Польщі, зокрема, Юзефа Крашевського, Агатангела Кримського, роди Фелінських, членів роду Понятовських та ін. [18]. 1994 року виставка «Старе фото кінця XIX – початку XX століття» була представлена у Ковельському історичному музеї [23].

Наталія Пушкар опублікувала кілька повідомлень про світлини, представлені на виставці. У першій статті – розповідь про міст на теперішньому Братському мосту, побудований 1926 року. Міст, зруйнований в середині 1960-х років, відбудували, а от погруддя Ю. Крашевського, Ю. Словацького, Т. Чацького, Г. Сенкевича, які стояли на ньому, не відтворені. На світлинах бачимо міст ще з погруддями [19].

Журналістка Катерина Зубчук, на основі виставки старих фотографій, зробила невеличкий допис про старі мости Луцька і коментар до них, зі слів Наталії Пушкар. У публікації вміщена світлина Базилянського (Братського) мосту над річкою Глушець (фото 1936 року), про яку ми говорили вище. Окрім того, світлини мосту через річку Стир, що з'єднував Луцьк з передмістям Гнідава, фото 1936 року. Третій міст – по вулиці Шевченка, який з'єднував Луцьк з передмістям Красне, фото 1930 року. Всі мости склалися переважно з дерев'яних конструкцій [9].

Інша публікація Наталії Пушкар – про фотографії спостережного пункту Луцької пожежної команди, яка розташовувалась на території Луцького замку, а її спостережний пункт стояв на даху Владичої вежі [19].

Ще два повідомлення про світлини з виставки «Закарбована мить» – про серію з 32 знімків «Полювання на диким кабанів у князівських лісах Радзивіллів (Цуманська пуца) у зимовий період 1932 року». У першій публікації вміщені чотири світлини мисливців, які зібрались на полювання. Серед них – останні представники роду Радзивіллів: Князь Януш Радзивіл, Едмунд і Барбара Радзивілли та інші, серед яких і селяни-гінці. Цікаво, що ці світлини передані до Волинського краєзнавчого музею дружиною управителя маєтку Радзивіллів О. Козловською. У другій публікації вміщено шість світлин з князівського полювання, які Наталія Пушкар підписала: «Виїзд на полювання», «Гони», «Панство обідає», «Трофеї», «У дворі замку» – на світлині лежить три кабани. Останню світлину пані Наталія назвала «Чи не забагато?». На ній – величезна кількість впольованої дичини підвішена до перекладины [19]. На продовження теми в газеті «Аверс-прес» Наталія Юхимівна опублікувала інші світлини з радзивілівського полювання, інтер'єр кімнати Радзивіллів та ін. [21].

У ряді статей, опублікованих в періодичних виданнях, Наталія Пушкар знайомить із світлинами різних людей, які були в експозиції виставки «Закарбована мить». Перша публікація про дві, як пише пані Наталія, «унікальні» фотокартки. Це світлини Агатангела

Кримського (1914 рік) і світлина Олени Антонівни Тесленко-Приходько (кінець XIX століття). Усім добрі відомі ці люди. А. Кримський – уродженець міста Володимира, відомий сходознавець, а ще – побратим Лесі Українки, якому вона присвятила поему «В катакомбах». На звороті його фотокартки є напис – «Татусь». О. Тесленко-Приходько – тітонька Лесі Українки – «тьотя Єля», сестра її батька, активна учасниця національного руху. Це з приводу її арешту в Петербурзі Леся Українка написала свій перший вірш «Надія». На звороті світлини напис: «Єлена Антоновна Косач, по чоловікові Тесленко-Приходько. Сестра батька Лесі Українки. Ольга Косач-Кривинюк. 12/III 1941» [19].

Окремий розділ виставки у Волинському краєзнавчому музеї – фотокартки, наклеєні на паспарту з фірмовими знаками фотосалонів Луцька, Ковеля, Кременця, Кам'янець-Подільського, Житомира, Києва, Полтави та ін. XIX – першої третини XX століття. Паспарту – цупкий картон на якому наклеювалася фотокартка. На лицьовому боці, під знімком, або на звороті розташовувались зображення і написи, часто французькою мовою, які містили вихідні дані – назву фотосалону, ім'я його власника, адресу та ін., що було своєрідною рекламою салону. Опубліковано три світлини, наклеєні на паспарту, але лише на двох є відомості по фотосалони – «Рафаель» і «Рембрант». На одній світлині жінка, сфотографована з двома собаками [19].

Останній блок світлин з виставки – дівчата у шкільній (гімназійній, ліцейній) формі. Форма істотно відрізняється від сучасної, але дуже подібна до форми радянських часів. Дівчатка різного віку. Наймолодші школярки з Кременця одягнуті у довгі сукенки і такі ж довгі білі фартушки. Троє дівчаток старшого віку – у темних фартушках. Вбрання на інших світлинах різниться хіба закритістю шиї, наявністю чи відсутністю білого комірчика. Але не всі сукенки можна назвати формою. На одній світлині зображені дві молоді жінки, які навряд чи можуть бути гімназистками чи ліцеїстками. Ще одна сукенка вирізняється своєю вишуканістю – вона має поперечно закладені складки у верхній частині сукні, складки у верхній частині рукава, що дає підстави сумніватись у тому, що це форма ліцеїстки. Вирізняється світлина в сердечку, на звороті якої є підпис російською мовою: «Я тебе пам'ятаю... Ти залишилась у моєму серці. З дитинства, з першої моєї юності, назавжди. Пройдуть ще і ще роки, але я тебе не забуду... Прийдуть нові обличчя, мільйони облич, і пройдуть переді мною, але ти залишишся завжди і повсюди в моєму серці» [19].

Кілька публікацій Наталія Пушкар видрукувала у газеті «Волинь» у рубриці «Волинь у старих фотознімках». Продовженням теми про пожежну службу міста Луцька стала публікація «В будиночку на Владичій вежі». Завдяки цій статті, у 1997–1990 роках вежу частково ремонтували: зробили підмурівку стін і вежі, тріщини були зв'язані залізними анкерами і болтами, проломи в стінах замуrowані, а вся площа всередині замку була спланована для стоку води [16]. На іншій світлині – відомий будинок Кронштейна [15].

1994 року виставка «Старе фото кінця XIX – початку XX століття» експонувалась у Ковельському історичному музеї. З цієї нагоди Наталія Юхимівна опублікувала чотири статті в газеті «Вісті Ковельщини» у рубриці «Старе фото XIX – початку XX століття». Одна з публікацій присвячена груповому фотомонтажу «Пам'ять зібрання в Зосіні і Цепцевичах дітей, внуків і правнуків Адама і Софії Понятовських 24 грудня 1927 року». На ньому – 36 портретів членів родини Понятовських, 11 знімків – їхні «дворянські гнізда». Пані Наталія, подаючи інформацію про рід Понятовських, висловлює думку про те, що зібрання могло відбуватись з нагоди 120-річчя від дня народження пращура Адама Станіслава Цюлек-Понятовського [23].

Наступна стаття – про світлину Юзефа Крашевського, зображеного у повний ріст. Фото зроблене у проміжку між 1859 і 1863 роками у Варшаві Наталія Пушкар не тільки

оповідає про особу зображеного, але й подала історію ідентифікації світлини, яку вдалось визначити лише шляхом порівняння з відомими досі опублікованими портретами письменника. А рекламівка фотографічного закладу Кароля Беєра у Варшаві, що на звороті паспарту, допомогла датувати знімок, зроблений під час короткого варшавського періоду життя письменника [26].

Третя публікація у рубриці «Світло зірок далеких» – про патріарха Тихона. Світлина патріарха зроблена 1918 року у Києво-Печерській Лаврі. Авторка висловила припущення про те, що світлина могла поширюватись як листівка. Довгий час знімок був безіменним і лише після канонізації патріарха Тихона, коли в різних часописах почали з'являтися його портрети, працівники музею ідентифікували світлину [25]. Четверта в рубриці світлина Олени Тесленко-Приходько [24], розповідь про яку вище.

Як відома лесезнавиця, Наталія Пушкар зверталась і до теми світлин Лесі Українки. 21 лютого 2013 року до 142-річниці з дня народження поетеси у конференц-залі Волинського краєзнавчого музею було розгорнуто фотодокументальну виставку «І мріялись мені росисті луки Волині рідної...» з музейних фондів [10]. 2016 року у рамках зустрічей «Музейні посиденьки» до 145-ої річниці від дня народження Лесі Українки Наталія Пушкар представила результати дослідження про фотокартку 1904 року, яка відкрила ще один маловідомий період в житті Лариси Косач. [7]. Світлина і дослідження про неї, проведені спільно із О. Златогорським, опубліковані 2003 року у газеті Волинські губернські відомості. Історія світлини майже детективна. У середині 1990-х років Славуту відвідала громадянка Австрії, яка шукала будівлю з фотокартки 1904 року, яку привезла з собою. На фотокартці – санаторій і група відпочиваючих, серед яких був і дід австрійки. Саме завдяки йому світлина й збереглась. І от тоді на світлині ідентифікували жінку, схожу на Лесю Українку. Але інформації, що поетеса відпочивала у Славуті, не було [29]. Музейні світлини Лесі Українки дослідниця часто публікувала у статтях, присвячених поетесі, наприклад, «Леся Українка у Криму» [30]; «Леся Українка з сестрою Ольгою і Оксаною Старицькою. 1896 рік» [34]; колективна світлина з Лесею Українкою, Олено Пчілкою та ін. [31]; «Олена Пчілка і Леся Українка» фото 1989 року, Крим [33]; «Лариса Косач (Леся Українки), 1890 рік» [14] та ін.

Як бачимо, Наталія Пушкар вміло поєднувала науково-фондову і науково-дослідну роботу. Завдяки наполегливості, їй вдалось ідентифікувати не одну музейну світлину, хоча, звісно, траплялись і помилки. Але ідентифікація і науковий опис світлини – це одне, а зробити так, щоб світлина «заговорила» про себе, це інше. Тож Наталія Пушкар докладало багато зусиль у вивчення подій, пов'язаних з тією чи іншою світлиною. Результат – численні публікації у наукових збірниках і періодичних виданнях, які вона підписувала: «Наталія Пушкар, головний хранитель Волинського краєзнавчого музею». Результативним були дослідження про фотографів і фотосалони міст Волині. Завершимо словами Наталії Пушкар про виставку старих фотографій: «Невеликих відкриттів під час підготовки виставки було кілька, вони давали справжню насолоду і радість» [26].

Джерела та література

1. Дмитренко А. Внесок Наталії Пушкар у розвиток волинського музейництва. *Музей – платформа суспільного діалогу: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Львівського історичного музею*. Львів: В. Ф. «Афіша», 2019. С. 244–252.
2. Дмитренко А. Життєписи відомих людей Волині у дослідженнях головного хранителя Волинського краєзнавчого музею Наталії Пушкар. *Музей – платформа суспільного діалогу: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції до 125 річниці Львівського історичного музею*. Львів: Видавництво «Коло», 2018. С. 29–34.

3. Дмитренко А. Лесезнавча філокартія в музейній науково-дослідній та виставковій роботі Наталії Пушкар. *Персоналії. Традиції. Поступ.* Збірник доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції. Львів : СПОЛОМ, 2021. С. 103–110.
4. Дмитренко А. Лесезнавство як напрям музейної науково-пошукової роботи Наталії Пушкар та її публікації у періодичних виданнях. *Освіта та виховання в родині Косачів. Феномен Лесі Українки*: матеріали VI Всеукр. Косачівських пед. Читань, приурочених 150-річчю від дня народження Лесі Українки / упоряд.: П. С. Олешко, Н. М. Кот, А. М. Силюк. Луцьк: ВІППО, 2021. С. 80–89.
5. Дмитренко А. Музейне лесезнавство Наталії Пушкар (за інтернет-джерелами). *Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури.* Наук. зб. / Упоряд. Є. Ковальчук. Луцьк, 2021. С. 142–150.
6. Дмитренко А. Наталія Пушкар – 50 років праці на ниві волинського музейництва. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Перспективні напрямки розвитку музейної справи та музеєзнавства в контексті європеїзації української гуманітаристики»*: Матеріали / Упоряд. Н. Терехова, О. Гураль, ред. І. Чиркова. Київ, 2018. С. 29–42.
7. Завада Л. Легкі шляхи до серйозних тем: відзначаємо хрестоматійні дати по-новому (Деякі культурно-освітні проекти Волинського краєзнавчого музею на вшанування родини Косачів). *Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури* : наук. зб. / упоряд.: Є. Ковальчук, М. Мігас, Є. Євтушок, Н. Рибачук. Луцьк, 2019. С. 38–43.
8. Зубчук К. Збережена пам'ять. *Радянська Волинь.* 1989. 28 листоп.
9. Зубчук К. Мости древнього Луцька. *Радянська Волинь.* 1995. 11 березня.
10. Літературно-мистецький вечір до 142-ї річниці від дня народження Лесі Українки у Волинському краєзнавчому музеї (21.02.2013). URL: http://volyn-kray-mus.at.ua/news/literaturno_misteckij_vechir_do_142_ji_richnici_vid_dnja_narodzhennja_lesi_ukrajinki_u_volinskomu_kraeznavchomu_muzeji_video/2013-02-21-149.
11. Пушкар Н. Будинок з колонами: Волинь у старих фотознімках. *Волинь.* 1995. 11 берез.
12. Пушкар Н. «В об'єктиві минулого». *Старий Луцьк.* Луцьк. 2010. С. 340–343.
13. Пушкар Н. «Самим собі на згадку знім, фотограф, нас. *ПРО бізнес.* 2003. № 4 (42). С. 24.
14. Пушкар Н. «Се справжні образки з природи ...». *Волинські єпархіальні відомості.* 2011. Берез. (№ 3). С. 6.
15. Пушкар Н. Будинок Кронштейна; Волинь у старих фотознімках. *Волинь.* 1995. 3 черв.
16. Пушкар Н. В будиночку на Владичій вежі: Волинь у старих фотознімках. *Волинь.* 1995. 22 лип.
17. Пушкар Н. Влодзімеж Висоцький – поет і фотограф. *Волинь у житті та творчості письменників* : зб. наук. пр. Луцьк, 1999. С. 66–68.
18. Пушкар Н. Волинські знімки у Замості. *Радянська Волинь.* 1993. 9 жовт.
19. Пушкар Н. Закарбована мить : [до виставки старої фотокартки з фондів ВКМ]. *Молодий ленинець.* 1989. 19, 26 листоп.; 3, 10, 24 груд.
20. Пушкар Н. Мости древнього Луцька : Волинь у старих фотознімках. *Волинь.* 1995. 11 берез.
21. Пушкар Н. Польовав герцог Олицький. *Аверс-прес.* 1999. 5 серп. С. 4.
22. Пушкар Н. Польський поет і фотограф-художник родом з Романова [Влодзімеж Висоцький]. *Волинський монітор.* 2010. 24 черв. С. 3.
23. Пушкар Н. Світло зірок далеких [Груповий фотомонтаж членів родини Понятовських]. *Вісті Ковельщини.* 1994. 23 лют.
24. Пушкар Н. Світло зірок далеких [О. Тесленко-Приходько]. *Вісті Ковельщини.* 1994. 3 лют.
25. Пушкар Н. Світло зірок далеких [патріарх Тихон]. *Вісті Ковельщини.* 1994. 27 серп.
26. Пушкар Н. Світло зірок далеких [Ю. Крашевський]. *Вісті Ковельщини.* 1994. 2 квіт.
27. Пушкар Н. Світло зірок далеких. *Вісті Ковельщини.* 1994. 23 черв.

28. Пушкар Н., Несторук І. Волинь на знімках фотографа Яна Булгака. *Волинський монітор*. 2011. 13 січ. С 4.
29. Пушкар Н., О. Златогорський. Лесине літо у Славуті. *Волинські губернські відомості*. 2003. 20 лют. С. 10.
30. Пушкар Н. Подорож у світ, що давно минув. Луцький замок. 1996. 24 трав.
31. Пушкар Н. Нерозділене кохання Лесі Українки. *Вісник*. 2002. 7 берез
32. Пушкар Н. У садибі Липинського знайдено сімейні фотографії. *Вісник*. 2001. 9 лип.
33. Пушкар Н. Чому вона звалась Пчілкою? *Голос України*, 2019. 17 лип.
34. Пушкар Н. «Як ясне сонце закине свій промінь ясний». Аверс-прес, 2020. 10 лют.
35. Kondracink P. Współpraca museum z zagranica. *Museum v Zamościu 1926–1996*. Zamość, MCMXCVI. S. 165.

УДК 069.4:929(477.82)

Ольга Антонюк, Ольга Бойко (Колодяжне)

РЕЕКСПОЗИЦІЯ МЕМОРІАЛЬНИХ «БУДИНКІВ КОСАЧІВ»

У науковій статті подано матеріали про проведення реекспозиції «Будинків Косачів». Звернено увагу на основні зміни зовнішнього вигляду меморіальних будинків та інтер'єру кімнат. Стаття дає змогу ознайомитися з побутом дворянської родини, через призму якого можна побачити світогляд Косачів та їх уподобання.

Ключові слова: меморіальні будинки Косачів, реекспозиція, реставрація, оновлена експозиція.

Сьогодні ми живемо в умовах постійних змін і час не стоїть на місці. Кожна сфера діяльності потребує переосмислення та оновлення і музеї не є винятком. Музей має стати майданчиком для спілкування. Саме це і було покладено в основу мети реекспозиції Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки. Реекспозиція музею має створити інтерактивний музейно-освітній простір, в основі якої є перегляд місії музею, його ролі в соціумі, удосконалення інструментарію, що забезпечить досягнення поставлених цілей.

Першим етапом у досягненні даної мети були реставраційно-ремонтні роботи у музеї. Ці роботи були проведені до 150-ти річчя від дня народження Лесі Українки. Шлях до початку реставрації був довгим та складним.

Про неналежний стан будинків почали вести розмови та шукати шляхи їх вирішення ще з 2017 року. У 2019 році було виготовлено проектно-кошторисну документацію на «Реставраційно-ремонтні роботи пам'яток культурної спадщини «Білого та Сірого будинків Косачів» в с. Колодяжне», яка передбачала здійснення комплексу заходів з покращення технічного стану об'єктів та їх належного збереження у вигляді, який не змінював би історичного змісту будівель. У 2020 році підготовлено проєкт «Ревіталізація Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки». В кінці цього ж року комісія підтримала проєкт. З Державного фонду регіонального розвитку було виділено кошти на реставраційно-ремонтні роботи, які увійшли до урядової програми «Велике будівництво».

Під час наукових досліджень та здійсненні реекспозиції зовнішнього вигляду «Білого будинку» за основу було взято світліну 1890-х років. (Фото 1). У ході реставрації «Білому будинку», перш за все, було змінено колір столярки та дерев'яної конструкції балкону. До

Фото 1.

Фото 2.

Фото 3.

Фото 4.

реставрації вони мали блакитний колір, що викликало ряд запитань, оскільки будинок у родині називали «Білим» і навіть на прижиттєвих світлинах родини добре видно, що колір стін, столярки та балкону однакові. Тому було прийнято рішення про зміну кольору конструкцій з блакитного на білий. Водночас було змінено і саму конструкцію веранди. До цього часу тут був застосований візерунок різьблення з ганку «Великого дому». Отож, доцільно було провести зміни. (Фото 2).

Зазнав змін і вхід у підвальне приміщення. Його було відбудовано з півночі.

У ході роботи археологічного нагляду, з північного боку будинку, було відкрито фундаменти третьої кімнати, про яку згадує Ізидора Косач. Ця кімната не належала до первинної архітектури будівлі. Вона була добудована пізніше. Під час реставраційно-ремонтних робіт відзначено межі цієї кімнати.

Щодо інтер'єру кімнат «Білого будинку», то його було відтворено за детальними спогадами сестер Лесі Українки – Ізидори та Ольги Косач, епістолярієм родини та спогадами старожилів, які зберігаються у фондах музею.

В основу концепції експозиції «Білого будинку» покладено за мету розкриття усіх граней особистості Лесі Українки. Саме через експонати, які розміщені у кімнатах, можна передати здібності Лесі Українки, її вподобання, захоплення, характер та побут у якому жила Лариса Косач.

Щодо «Сірого будинку», то на основі наукових напрацювань, він також зазнав деяких змін. Його зовнішній вигляд відтворено за світлиною 1899 р. (Фото 3).

Відомо, що цей будинок мав два входи. Так, на причілковому вході флігеля, зі сторони розміщення саду Косачів, у 1898 році Михайло Косач сфотографував лірника з поводирем, про це він пише матері Олені Пчілці у листі. У ході реставраційно-ремонтних робіт, демонтувавши до цього часу існуючу веранду із зашкеленими вікнами, конструкцію ганку «Сірого будинку» було наближено до його первісного вигляду. Про те, що саме відкриті ганки будувались при будівлях свідчать світлини будинків Косачів та листування родини.

Суттєвою зміною у «Сірому будинку» стало демонтування сцени. Відомо, що у Колодяжному Косачі ставили вистави. Про це залишила спогади Ізидора Косач. Проте, ні у спогадах, ні в епістолярії родини, ні в інших письмових чи фото матеріалах про існування сцени не згадується.

За спогадами Ольга Косач-Кривинюк будинок мав три кімнати, кухню та горішню кімнату, яка належала Олені Пчілці і слугувала їй робочим кабінетом. В родині її називали «хатка-вишка».

Оскільки, проектно-кошторисною документацією не було передбачено реставраційно-ремонтні роботи у горішній кімнаті – музейними працівниками було прийнято рішення робочу кімнату Олени Пчілки відтворити на першому поверсі будинку.

Від центрального входу, через два коридори розміщена дана кімната. Беручи до уваги планування усього будинку – вона є центральною і саме вона символізує «серце будинку» та розкриває багатогранність особистості її господарки: як мами, письменниці, перекладачки, етнографіні, фольклористки, видавчині та меценатки.

Після завершення реставраційно-ремонтних робіт «Сірий будинок» набув вигляду максимально наближеного до того, яким він був за часів проживання у ньому родини Косачів. (Фото 4).

Після закінчення реставраційних робіт та проведених зовнішніх змін у меморіальних будинках науковий колектив Колодяженського літературно-меморіального музею Лесі Українки розпочав дослідження по відтворенню інтер'єру кімнат. За основу було взято спогади сестер Лесі Українки – Ізидори Косач-Борисової та Ольги Косач-Кривинюк. Разом з тим опрацьовано епістолярій родини, спогади їх сучасників та спогади старожилів села

Колодяжне, які зберігаються у фондах Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки. Результатом клопіткої праці став новий тематико-експозиційний план меморіальних будинків Косачів.

Попередня експозиція кімнат «Білого будинку», що діяла з 1991 р., зазнала лише незначних зміни. Як і у первісній архітектурі будинку має дві кімнати: «Рожеву» та «Блакитну».

«Рожева кімната» слугувала за спальню та робочий кабінет Лариси Косач. Сама Леся Українка переселившись до будинку, у листі до Михайла Драгоманова писала: «Тим часом я сама тепер в досить доброму здоров'ї: не тільки інфлюенції, а й навіть пропасниці настояної не маю і дуже тішуся, що не прийшло мені бути сії зими на засланні в Криму. Почуваю себе «як не може бути (себто – як слід) в своїй новій маленькій рожевій хатинці з білими меандрами (ся хатка має підтримувати в мені оптимістичний настрій)». [4, с. 179].

Саме рожевий колір стін було відтворено у кімнаті Лесі Українки, а попід стелею було нанесено малюнок меандру – декоративну неперервну звивисту лінію, що формує повторюваний мотив. Меандр був особливо популярний у стародавній Греції, де використовувався для оздоблення архітектурних елементів, у мозаїці.

Попереднє зображення меандру у «Лесиній кімнаті» мало додаткові художні елементи, а нині малюнок відтворено за класичним зразком візерунку.

Детальний опис інтер'єру «Рожевої кімнати» залишила Ізидора Косач: «У Лесиній кімнаті (мала кімната наліво від входу) було ліжко, стіл для писання, крісло, стільці і також етажерка, коло ліжка висіла плахта (як килим), над вікнами висіли (як окраса) «чадри» – кримські, вишиті. [...] у Лесі і у Лілі в кімнатах було по маленькому дзеркалу). Квітів найбільше було у Лілі в кімнаті (величезне воскове деревце завило було ціле вікно) [...]. У Лесі – досить велика рослина лимон, що виріс з кісточки, що хтось з дітей посадив». [1, с. 22–23].

Відтворюючи інтер'єр кімнати Лесі Українки, ліворуч від дверей було розміщено ліжко з червоного дерева, застелене білим покривалом та плахтою, яка належала Ізидорі Косач. У кутку, між вікнами туалетний столик з овальним дзеркалом. На якому шкатулка, намисто з уральського каміння та стрічки Лесі Українки, які вона вплітала в коси, або ж кріпила до одягу, що можна простежити на світлині Лариси Косач 1884 р., Київ. Також на столику чорний розшитий бісером гаманець та копія білих рукавичок, що носила поетеса, прикриваючи рубці на руці після операції. Навпроти дверей, під вікнами стоїть письмовий стіл, на якому письмове приладдя, копії рукописів, настільна лампа, вазочка для квітів, дві поштові листівки із зображенням конвалій, за спогадами сестри Ольги – улюблених квітів Лесі Українки. Праворуч – етажерка, на полицях якої твори Г. Гейне, Д. Байрона, В. Гюго, В. Шекспіра (що свідчить про ґрунтовні знання Ларисою Косач іноземних мов), а також примірники журналів «Кіевская старина» та «Літературно-науковий вісник», у яких друкувалися твори письменниці. На верхній полиці етажерки – в рамках фото сестри Ольги та брата Михайла, що акцентують увагу на приналежність будинку трьом старшим дітям. Праворуч від дверей, у кутку кімнати грубка, обкладена білим кахлем.

Окрасою кімнати є лимонне деревце у горщику, адже саме ця рослина росла у Лесі Українки.

Іншою кімнатою у будинку є «Блакитна вітальня». Ізидора Косач згадувала що у великій кімнаті стояв рояль; диван з дерев'яною спинкою та боками, оббитий червоною у вузьку жовту та чорну смужки вовняною тканиною; овальний стіл; стільці, а на стінах висіли фотовиди Італії та Греції у дерев'яних звичайних рамах. Про намір розмістити у

будинку фото дядька Михайла Драгоманова Леся Українка пише у листі до нього ж: «А от, власне, моя просьба: дозвольте мені заграбувати Вашого тепер присланого портрета і забрати його собі в нову хату «на вічну обладу»...» [4, с. 184].

Світлину було розміщено в будинку, про що свідчить фото Олени Пчілки з дітьми: Ізидорою, Ольгою, Оксаною і Миколою, 1892 р., зроблене в одній з кімнат. На ній видно, що позаду дивану, на якому розмістилась родина, на стіні в овальній дерев'яній рамці – фото Михайла Драгоманова. Обабіч видніються краї вишитого рушника, яким, ймовірно, обрамлено портрет Тараса Шевченка, що розміщений вище. Саме у «Білому будинку» проходили щорічні дні пам'яті Кобзаря і тоді портрет Тараса Григоровича у рушнику знімали зі стіни, ставили на стіл та запалювали свічку.

В одному з листів до Лесі Михайло Косач цікавиться, чи не хотіла б вона поставити на каміні у будинку ворона-крука, або якогось іншого птаха. Проте, у спогадах покоївки Косачів Г. Поліщук на каміні у вітальні стояли два глечики з вушками.

Відтворюючи інтер'єр «Блакитної кімнати», у ній розмістили дерев'яний різьблений меблевий гарнітур (диван та три крісла), оббитий червоним оксамитом. Диван накрито червоною у жовті смужки накидкою. Над диваном на стіні – портрет Тараса Шевченка кін. XIX ст., невідомого художника, обрамлений вишитим полтавським рушником. Під ним в овальній дерев'яній рамці фотокопія світлини Михайла Драгоманова.

Велику частину кімнати займає рояль PLEYEL.* Медаль на малій кришці даного рояля свідчить про те, що він був проданий в Одесі через фірму «Гааза». Цей рояль є історичною і художньою цінністю через причетність до родини Косачів. Він переданий Костянтином Петровим – рідним братом (по батькові) Ольги Петрової-Лютон, яка є онукою наймолодшої сестри Лесі Українки – Ізидори. Рояль належав Ізидорі Косач та знаходився в одній з квартир м. Києва, де вона проживала.

Відомо, що у Лесі Українки було фортепіано фірми «Меклембург». У 1885 році його привезли з Києва до Колодяжного і назвали «Лесиним». Воно стояло у «Великому домі», а на літо його переносили у «Білий будинок». Коли письменниця надовго їхала до Києва, фортепіано подорожувало за нею. Нажаль, це інструмент було втрачено і його доля нині невідома. І ось, коли до музею потрапив рояль з квартири Ізидори, його теж почали називати «Лесиним».

Ольга Косач-Кривинюк згадувала, що Леся Українка страшенно любила музику та була здатна навіть до композиторства і часто грала свої власні імпровізації.

Сестра Оксана Косач-Шимановська писала, що в Колодяжному Леся полюбляла грати найчастіше пізно ввечері, коли всі вмощувались у свої ліжка і тоді тишу порушувала гра на фортепіано.

У кутку стоїть годинник з боєм, який показує час смерті письменниці.

У іншому кутку – велике дзеркало з поличкою, саме таке, яке згадувала Ізидора Косач. На поличці шкатулка та ваза.

У центрі кімнати – овальний стіл з червоного дерева, накритий гаптованою лляною скатертиною. На столі гасова лампа, ваза з квітами та Біблія, яку у 2013 році передав до

* Французька фортепіанна фірма PLEYEL створена Ігнасом Плєслем у 1807 році і є однією з найповажніших фірм по виробництву фортепіано у Франції. У Паризькому концертному залі, спеціально збудованому фірмою PLEYEL для реклами своєї продукції, грав Фредерік Шопен. З адресної та довідкової книги «Вся Одеса» (1908 р) видання Л. А. Лисянського відомо, що наприкінці XIX та на початку XX ст. в Одесі існувала велика кількість музичних магазинів та депо, в яких продавали фортепіано місцевих та інших виробників. Одеська фабрика музичних інструментів «Гааза» пропонувала велику кількість власного виробництва, а також й інших виробників.

музею юрист, житель м. Ковель Анатолій Александрук. Цю Біблію йому передали знайомі його родини. Ймовірно є приналежність даного видання до родини Косачів. Відомо, що Микола Косач був організатором та очолював «Просвіту» у м. Ковель. Він подарував цю книгу депутату Польського сейму від Волині Івану Бондарчуку, яку той згодом передав у рідне село Сераховичі місцевому дяку із родини Балюків. Після смерті найстаршого М. Балюка Біблія потрапила до пана Анатолія Александрюка.

Сама Леся Українка часто читала Біблію. «Порадьте мені: оце хочу купити собі Біблію, та не знаю, яку краще, чи грецьку, чи слов'янську, – думаю грецьку краще. Звісно, жидівська була б найкраща, та що ж, коли не знаю по-жидівськи. В Біблії, окрім всього іншого, маса дикої грандіозної поезії, і мені скучно, коли я довго її не читаю», – писала вона у листі до Михайла Драгоманова. [4, с. 184].

Леся Українка також працювала над перекладами книг Ісаї, Єремії. Здійснила переклади праць Моріса Верна «Євангеліє», «Історія і релігія жидів», статті «Біблія або Старий Завіт» (з «Великої французької енциклопедії») Вона досить часто використовує біблійні сюжети у своїх творах.

Після проведення реставрації «Сірий будинок» також зазнав зовнішніх та внутрішніх змін. Про інтер'єр кімнат саме цього будинку відомостей є досить мало, лише поодинокі згадки в епістолярії родини та спогадах старожилів.

Він був перебудований з будинку, з котрим у 1868 р. була придбана садиба. Тут для Олени Пчілки Петро Антонович облаштував мезонін – горішню кімнату. Про це він пише у листі до дружини від 23 вересня 1896 р.: «Постройка уже много подвинулась: твоя комната наверху сделана...». [3, с. 292]. І далі у іншому листі додає: «твоя хатка-вышка подвигается и робитца миленькая» [3, с. 295]. Саме ця кімната слугувала Олені Пчілці як робочий кабінет.

У невеличкій кімнаті під вікном – письмовий робочий стіл на якому серед письмового приладдя – фото її старших дітей Лесі та Михайла, яких довелося рано втратити. Олена Пчілка писала у листі до Ольги Кобилянської: «Нема Лесі! Не тільки боляче, але якось дивно уявити собі те. Такий величний вогонь перестав горіти, такий високий і тонкий інтелект перестав жити, думати, працювати! Мов вітром здмухнуло сю прекрасну, так багато обдаровану істоту!.. Нащо так ведеться на світі?!». [2, с. 69].

Перш за все, Олена Пчілка була матір'ю. Унікаючи зросійщених тогочасних шкіл, вона самостійно вдома надала початкову освіту своїм шістьом дітям, що дало можливість їм вступити до вищих класів гімназії. Матір, що заклала у серця своїх дітей велику любов до України та виховала свідомих громадян своєї держави. Зліва (ближче до материнського серця) – фото чотирьох молодших дітей .

Пишучи свої «Спомини про матір Лесі Українки», Ольга Косач-Кривинюк зазначала: «Знову кажу, що писати про Ольгу Драгоманову-Косач (Олену Пчілку), матір Лесі Українки, яко про письменницю-етнографа і громадську діячку не з моєю кебетою, а тому напишу про неї лише, яко про нашу «маму», що ми, її діти збожнювали в дитинстві, а ціле своє життя любили і шанували» [2, с. 134].

Ліворуч від письмового столу етажерка з книгами та примірниками журналу «Літературно-наукового вісника», які гіпотетично могли знаходитися в бібліотеці Косачів. Поряд настінний тримач для паперу з зображенням Тараса Шевченка, під ним на підлозі макети в'язок примірників журналів «Молодої України» та «Рідного краю»

Праворуч від письмового столу знаходиться книжкова шафа із примірниками енциклопедії Брокгауза. Над нею – копії фото з відкриття пам'ятника Івану Котляревському у Полтаві 1903 року за участі Олени Пчілки та Лесі Українки. Це було свято української інтелігенції, на якому було виголошено промову українською мовою. Ці світлини

характеризують Олену Пчілку як активну громадську діячку. Ліворуч від дверей, що ведуть з кабінету до вітальні, на стіні великий портрет брата Михайла Драгоманова у вишитому полтавському рушнику.

По ліву сторону від входу до кімнати розміщено експонати, що характеризують Олену Пчілку, як етнографиню: видання, наукові розвідки, зразки волинських рушників, копії схем із зображенням зразків узорів та писанок, які зібрала та видала Олена Пчілка. А також експонуються писанки відтворені за цими ж зразками (автори Олена Романюк і Анатолій Квасюк).

На стінах картини українського художника, педагога, культурного діяча Андроника Лазарчука. Він був сучасником Косачів та підтримував дружні стосунки з родиною, ілюстрував журнали «Рідний край» та «Молода Україна», які редагувала та видавала Олена Пчілка.

Вікно в кімнаті обрамлене рушником, відшитим ПРАТ «Едельвіка» за зразком полтавських рушників із фондів Національного центру народної культури «Музею Івана Гончара». На підлозі полтавський килим.

По правий бік від входу – «Вітальня». У центрі кімнати родинний стіл накритий скатертиною кін. ХІХ – поч. ХХ ст., що належала Ізидорі Косач. Стіл засервіровано посудом цього ж періоду. На підлозі полтавський килим.

У кутку праворуч від входу – великий дерев'яний годинник з боєм. У простінку між вікнами – етажерка з книгами та журналами, які могли бути в бібліотеці Косачів.

У кутку між вікнами – меблевий різьблений дерев'яний гарнітур оббитий зеленим оксамитом. Він знаходився у київській квартирі Ізидори Косач, де мешкала Ольга Сергіїв та її чоловік Олександр Петров.

Поряд при стінці буфет з посудом (тарілки, чашки, вазочки) із с. Запруддя Ковельського повіту (тепер Камінь-Каширського району), з маєтку тітки Лесі Українки Олени Косач (в одруженні Тесленко-Приходько).

На маленькому столику самовар, що належав родині Косачів, цукорниця та цукерниця, щіпці для цукру, чашки та тарілки. У кутку дерев'яний комод покритий вишитим полтавським рушником. На ньому розставлена Косівська кераміка та Опішнянська кераміка, подібні зразки якої в свій час були в колекції Косачів, про що свідчить світлина Ізидори Косач 1910-х рр.

На стінах картини волинського художника Андроника Лазарчука.

Ліворуч від входу – «Спальня». У кімнаті спальний гарнітур поч. ХХ ст. У простінку столик, на ньому дерев'яна родинна шкатулка, підсвічник. На стіні біля трюмо ікона Пресвятої Богородиці, що належала родині Андроника Лазарчука, обрамлена вишитим рушником. На підлозі полтавський килим.

Зі спальні двері ведуть на садову веранду.

Таким чином, після проведення реставрації меморіальних будинків Косачів та відкриття оновленої експозиції, відвідувачі мають змогу відчутти епоху та поринути у побут кін. ХІХ – поч. ХХ ст., який передає дух родини.

Джерела та література

1. Скрипка Т. Родові гнізда Драгоманових-Косачів: їх устрій та культура. Київ: Темпора, 2013. 656 с.
2. Скрипка Т. Спогади про Лесю Українку. Київ: Темпора, 2017. 368 с.
3. Спадщина: Літературне джерелознавство, текстологія / Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. Київ: К.І.С., 2019. Т. ХІІІ/ХІV. 616 с.

4. Українка Л. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. / ред. С. Кочерга; передм. В. Агеєва; упоряд. В. Прокіп (Савчук); комент. В. Проків (Савчук), В. Агеєва. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. Т. 11: Листи. 1876-1896. 600 с.

УДК 069.68

Катерина Волох (Колодяжне)

КОМУНІКАЦІЯ ЗІ СВІТОМ – НЕОДМІННА УМОВА РОЗВИТКУ МУЗЕЮ. НА ОСНОВІ СПОГАДІВ ВІРИ КОМЗЮК

У статті на основі спогадів Віри Михайлівни Комзюк, йдеться про історію надходження експонатів до фондів Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки та співпрацю багаторічної очільниці музею з власниками переданих експонатів. Згадувані події стали історією, а тому особливо цінні, адже проливають світло на багато незадокументованих подій.

Ключові слова: Архів Юрія Косача, М. В. Коць, М. С. Забочень, О. О. Лютон, Л. В. Костенко, М. Г. Жулинський, Г. Г. Аврахов, А. М. Силюк, Р. Гааб, Е. Гааб, Г. Гааб

Віра Михайлівна Комзюк – заслужений працівник культури України (1994 р.), лесезнавиця, музеєзнавиця, почесна краєзнавиця, лауреатка багатьох премій, нагороджена Президентом України «Орденем княгині Ольги» III ступеня (2009 р.).

Віра Комзюк очолювала Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки в 1979–2017 роках. Сучасники в друкованих працях високо оцінили її досягнення на цій посаді. Вона була співорганізаторкою і учасницею багатьох науково-практичних конференцій, присвячених Лесі Українці й родині Косачів. Очільниця музею була ініціаторкою, авторкою та співавторкою ряду путівників та буклетів по Колодяжненському літературно-меморіальному музею Лесі Українки, музею «Лісової пісні» в Нечимному; у співавторстві упорядкувала збірник історико-краєзнавчих нарисів «Леся Українка. Волинські сюжети» (2012 р.). У науковому доробку Віри Комзюк кілька десятків статей в енциклопедичних виданнях, наукових збірниках, науково-популярні статті й повідомлення у періодиці, постійні виступи на телебаченні та по радіо.

Завдяки Вірі Комзюк та науковим співробітникам Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки фонди постійно поповнювалися цінними музейними предметами. Спогади дозволяють дізнатися про історію надходження деяких колекцій, знайомств з цікавими людьми, котрі згодом прислужилися музею. Розмова з Вірою Михайлівною Комзюк відбулася в червні 2024 року, коли згадувані події стали історією, є особливо цінними, адже проливають світло на багато незадокументованих фактів і подій. Комунікація з учасниками і очевидцями подій є важливою у музейній справі. Світ великий. Хтось щось знає, має, хоче поділитися. Дивись, розгортається клубочок, і цінне надбання уже на обліку в музеї.

В. Комзюк згадує знайомство і подальшу співпрацю з Маріяном-Павлом Коцем. У вступному слові до каталога, складеного Марією Чашук «Архів Юрія Косача з фондів Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки» Віра Михайлівна наводить дані про цю людину [1, с. 262].

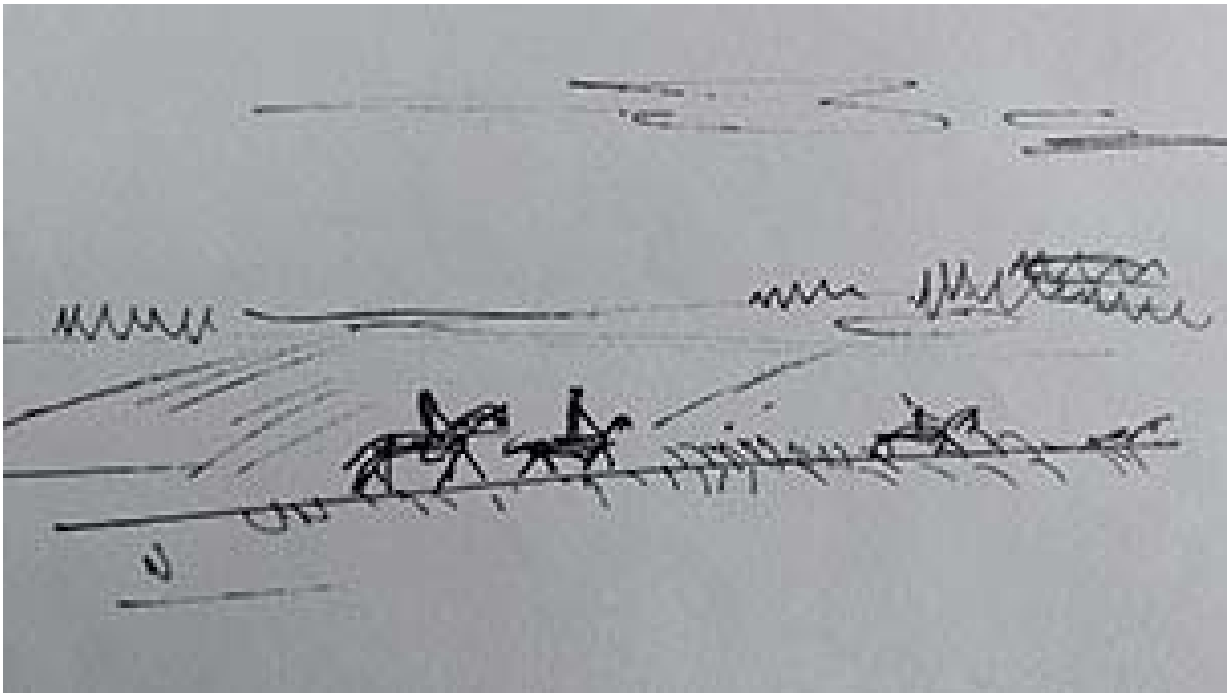
Пан Коць – Повноважний представник у США з питань повернення в Україну культурних цінностей, видавець і власник видавництва, яке носило його ім'я. А ще він приятель Юрія Косача, яким опікувався до останніх днів його життя, спонукав до творчої

праці, був видавцем його літературних творів у своєму видавництві, підтримував під час хвороби, у різних життєвих негараздах, виявляючи величезну людяність, терпіння, розуміння й повагу до непересічного таланту свого підопічного. Після кількох десятків плідних літ, проведених на чужині, М. В. Коць повернувся в Україну, відвідав Колодяжне. Помер у Львові.

Віра Михайлівна згадує, що ініціатором спілкування з музеєм став п. Коць. Зав'язалося листування. Очевидно, він хотів пересвідчитися у вірності своїх майбутніх планів – передати у надійні руки частину архіву Юрія Миколайовича Косача. Минув невеликий відтинок часу після початку листування і, як далі пише у згаданому вступному слові Віра Михайлівна, що 7 травня 2002 р. п. Коць повідомляє: «...я вирішив переслати до Вас, музею Лесі Українки, документи, знімки, два малюнки Юрія, а також дві книжки мого видавництва». 18 травня 2002 р. до музею надійшли перші архівні матеріали Ю. М. Косача. 17 серпня 2006 р. Маріян-Павло Васильович Коць повідомляв: «У мене дві скрині книжок, знімок, листувань Юрія Косача... Усе бажаю привезти Вам». 3 вересня 2006 р. музей отримав: машинописи романів «Сузір'я Лебедя» та «Regina Pontica» з правками автора, есе «Дещо про національний «Парнас», «Войовничий Аполлон України», 22 листи Ю. М. Косача, 47 листів до нього, переклади, 22 акварелі, 3 альбоми з фотографіями (425 фото), понад 50 книг з бібліотеки письменника, його особисті речі, серед яких набір фарб та пензлів. Це – понад шість сотень одиниць зберігання, в тому числі, особистий творчий архів письменника і художника, племінника Лесі Українки Ю. М. Косача.

Плідним виявилось листування Віри Комзюк з Михайлом Степановичем Забоченем – українським колекціонером-філокартистом. Віра Михайлівна згадує, що у його зібранні понад 150 тисяч поштових листівок. М. С. Забочень упорядкував і видав унікальний альбом «На спомин рідного краю. Україна у старій листівці», над яким працював кілька десятиліть. В альбомі-каталозі, що побачив світ 2000 року в київському видавництві «Криниця», представлено й описано понад сім тисяч давніх і рідкісних ілюстрованих поштових карток, на яких відображено природу, людей, села і міста, історичні події та культурні надбання України. Автор був членом московського товариства української культури «Славутич». Адресу Михайла Забоченя дав Мирослав Мороз, з яким листувалася тодішня завідувачка музею. 22 травня 1989 року Волинський обласний краєзнавчий музей закупив у М. С. Забоченя 116 поштових листівок кінця XIX – початку XX століть з видами міст, у яких перебувала Леся Українка. Кошти вислали поштовим переказом. Коли створювали літературну експозицію 1991 року, то розмістили ці поштові листівки в кожній залі. Оглянувши музей Лесі Українки у Колодяжному, колекціонер позитивно оцінив як літературну, так і меморіальну експозиції.

Віра Комзюк пригадує приїзд Ольги Олександрівни Лютон-Петрової (онуки Ізидори Косач-Борисової) у Колодяжне в 2003 році. Вона була зі зведеним братом – Костянтином Олександровичем Петровим та його дружиною Валентиною. Сфотографувалася Ольга Лютон біля кизилу і груші, що ростуть на садибі. Оглянула експозиції. Коли гості ступили на веранду «Білого» будинку, Віра Михайлівна запросила їх оглянути. У вітальні музейники частували гостей варениками, картоплею з домашньою ковбасою. Ольга Лютон особливо смакувала помідори та говорила, що таких смачних в Америці не їла. Розповідала Ольга Олександрівна про маму, Ольгу Сергіїв, описуючи її як невисоку на зріст, худеньку, швидко, гостру на слово людину, з відмінною пам'яттю. Пані Лютон з матір'ю ревно зберігали речі та документи, що лишилися від Ольги Косач-Кривинюк та Ізидори Косач-Борисової. Їхня родина передала до музею ніж для розрізання паперу, який належав Ларисі Петрівні Косач. Його в Україну привіз Микола Жулинський 1989 року, коли відвідував Ольгу Юріївну Сергіїв у її будинку в м. Піскатавей поблизу Нью-

Малюнок Роберто Гааба у Книзі відгуків для почесних гостей. 31.05.2002 року.

Йорка. Тоді ж було привезено і ручку Лесі Українки, копія якої знаходиться у першій залі літературної експозиції музею. Стараннями українкознавиці Тамари Скрипки до музею від родини було передано багато предметів, які увійшли до меморіального фонду. Гості оцінили їх експонування в музеї.

Згадала Віра Михайлівна й таку сторінку в історії музею. Приїзд у вересні 1991 року до Колодяжного на відкриття оновленої літературної експозиції Ліни Костенко з Григорієм Авраховим (колишнім директором музею Лесі Українки м. Києва) та Миколою Жулинським Поетеса привезла і поклала до пам'ятника Лесі Українки кетяги калини. «Проводжу екскурсію Миколі Жулинському та іншим гостям, але помічаю, що серед них Ліни Василівни немає. Тому прошу Григорія Аврахова, аби пошукав письменницю, щоби вона оцінила експозицію літературного музею. У той час екскурсію Ліни Костенко вже проводив Анатолій Силюк, директор Волинського краєзнавчого музею. Я замінила його в четвертій залі літературної експозиції. По завершенні екскурсії Ліна Василівна подякувала художнику Роману Батогу та науковцям Колодяжненського музею за створення нової експозиції».

Гості Косачівської садиби завжди вважали за честь залишати свої книги в музеї. Видання творів Лесі Українки, монографії про її творчість постійно поповнюють музейний фонд. Ліна Костенко, Микола Жулинський, Григорій Аврахов також не виняток. Ліна Костенко залишила свій запис у книзі почесних гостей 7 вересня 1991 року: «На жаль, дуже сіра будівля – цей музей зовні. Але які талановиті люди творили його зсередини, з самої душі свого розуміння, своєї пам'яті про Лесю Українку! Спасибі їм».

«Вітаю колектив музею, художників-львів'ян із новою експозицією, буквально витонченою люблячими Лесю руками і зігріту душевним теплом вашим. Приємно здивований і втішений цим святом краси і любові на родинному ґрунті Косачів», – написав Микола Жулинський.

Відчутний слід у пам'яті Віри Комзюк залишили приїзди відомого нащадка роду Драгоманових-Косачів, внучатого племінника Лесі Українки по сестрі Оксані, Роберто

Гааба. На Волинь разом з батьком приїздили його діти – Едда і Гуго. Проживають вони у Швейцарії. Роберто – правник. Жартівливо називає себе продовжувачем справи Петра Драгоманова, діда Лесі Українки. Зі спілкування з ним дізналися, що у нього велика бібліотека, є твори Лесі Українки, та ще не досить володіє українською мовою, щоб читати без перекладу. Володіє кількома мовами: німецькою, французькою, італійською.

Запам'ятався перший його приїзд. Роберто прибув у другій половині дня весь мокрий від дощу, бо подорожував верхи на коні з бази в Тернополі. Обсушившись та переодягнувшись, через перекладача розповідав про бабусю, маму. 31 травня, день візиту, співпав з днем народження його бабусі Оксани, яка прийшла у цей світ в Колодяжному. Відчувалося, що цікавиться своїм родоводом. Через деякий час надіслав негативи і копії родинних світлин, до того невідомих в Україні.

У Книзі відгуків гостей музею є власноручні записи правнука Олени Пчілки й двоюрідного онука Лесі Українки Роберто Гааба, його дітей, друзів, яких одного разу привіз на батьківщину бабусі Оксани, а, отже, й свою батьківщину. Відгуки італійською мовою, один ламаючо російською. Віра Михайлівна при розмові висловила бажання прочитати їх в українському перекладі. Переклад за допомогою електронного ресурсу недосконалий, та зміст вловити можна.

Під час першого приїзду 31 травня 2002 року пише: *«Я, Роберто Гааб, онук цієї Поетеси. Я прибув сюди разом із донькою Еддою. Проїхали ми триста миль українською землею, щоб попрощатися з душами моїх предків, які, можливо, відвідують ці місця. Вдивляюсь у далечинь, де краєвид стає деталізованішим. Я думаю, а все ж [...] щасливий, що фізичними зусиллями досяг своєї мети. Тепер, я ніби знайшов частинку мого коріння і воно як замкнуте коло. Я ясніше бачу себе і своє майбутнє. Буду закінчувати ці рядки, можливо, трохи дивні. Це рядки вдячності тим, хто супроводжував мене тут у травні»*. Далі запис доньки Едди, ще не перекладений.

Другий запис датується 1 липня 2006 року: *«Минуло чотири роки і я знову тут, на садибі моїх предків. Це дуже хвилююче і мені здається, що душі предків близько до мене. Відчуваю, що маю бути тут назавжди і спочивати з ними в рідній землі»*.

1.07.2006 р. Роберто Гааб

P. S.

Я не знаю, як цими децю незграбними рядками висловити своє бажання жити тут. Відчуваю присутність моїх рідних, яких я сильно люблю».

22 вересня 2011 року він робить наступний запис: *«Я втретє повернувся до Колодяжного. Цього разу з великою групою спеціалістів університету, які люб'язно попросили мене відвідати музей до 140-річчя від дня народження поетеси. Минули роки з першого візиту у 2002 році. Дух рідної землі завжди світлий і сильний»*.

Роберто Гааб, онук поетеси.

Цей запис створений під час симпозіуму Волинського університету.

18-тим травня 2013 року датується запис Едди Гааб, її брата, друзів, які приїхали разом: *«Це велика молитва за те, щоб я знову повернулася в Колодяжне і у цей музей, чудове місце для відвідування»*.

Музей дуже гарний, доглянутий. Відповідальні люди займаються ним з великою любов'ю та пристрастю. Для мене відвідування тих автентичних кімнат, де жила родина і чути варіації їх [нрзб.] інтелекту завжди є однозначним. Я була зобов'язана відвідати цю величність, яку я побачила».

Будь ласка, пам'ятайте, що любов зберігається під час всієї екскурсії. Турбота і любов, і я об'єдную всі засоби з цієї причини. Сподіваюся, незабаром повернуся, щоб відвідати вас».

Едда Гааб»

Під словами Едди стоять прізвища друзів, які відвідали музей.

Гуго Гааб пише: *«З великим хвилюванням ми сьогодні відвідали цей музей!»*

Слова вдячності залишила Marta Gevcia Calle: *«Мені приємно провести цей день із цими добрими людьми».*

Віра Михайлівна Комзюк згадує й зовнішній вигляд Роберто Гааба: «Високий, з бездоганною осанкою, аристократичним профілем... Ще, як і знаменита бабуся Леся, дядько Юрій Косач, він має задатки малювати, про що свідчить невеликий малюночок у книзі вражень музею після його першого візиту до Колодяжного».

Сім'я Косачів-Драгоманових зробила великий внесок в українську історію. А завдяки людям, які оберігали та примножували здобутки музею, Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки став знаним осередком культурного життя Волині.

Джерела та література

1. Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури. Наук. зб. Вип. 4./ Упорядн. А. Силук. Луцьк, 2011. 304 с.
2. Книга відгуків для почесних гостей Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки.

УДК 026:069(477.82)

Ріта Найдко (Луцьк)

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК БІБЛІОТЕКИ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Важливим осередком науково-дослідної і культурно-просвітницької роботи є бібліотека. Вона накопичує цінну літературу, наукові збірники, документи, каталоги, якими послуговуються наукові співробітники у підготовці досліджень, виставок, презентацій, освітніх заходів. У статті висвітлюється становлення і розвиток бібліотеки, як невід'ємної структурної одиниці Волинського краєзнавчого музею.

Ключові слова: кногозбірня, каталог, картотека, інвентарна книга, бібліотечний фонд, провінієнція, автограф.

Волинський краєзнавчий музей, відкритий 16 червня 1929 року, є провідною культурно-освітньою, науковою інституцією регіону. Неоціненна його роль у виявленні, дослідженні, збереженні місцевих пам'яток, відновленні давніх традицій, духовних і матеріальних цінностей. Структурним підрозділом музею є його бібліотека, заснована в часи створення музею.

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [1] визначає бібліотеку як бібліотечно-бібліографічний, культурно-просвітницький і науково-допоміжний соціальний інститут, що забезпечує акумуляцію і загальнодоступність документально-інформаційних ресурсів (книг, документів та інших носіїв інформації), які містять і зберігають знання, набуті в процесі розвитку людства, сприяють піднесенню інтелектуального та культурного потенціалу суспільства. Робота бібліотеки музею спрямована на забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних потреб користувачів, на поповнення, збереження, опрацювання, популяризацію історико-краєзнавчої літератури, допомогу науковим працівникам в реалізації досліджень, проектів,

опрацюванні офіційних документів. Втілення наукових зацікавлень працівників музею починається з всебічного опрацювання краєзнавчої літератури.

На 1 червня 2024 року фонд бібліотеки Волинського краєзнавчого музею нараховує більше 25770 примірників книг і 350 читачів. Читачами бібліотеки є наукові співробітники музею, викладачі та студенти вищих та середніх навчальних закладів, дослідники-краєзнавці не лише Луцька, а і інших населених пунктів регіону. Це пов'язано з наявністю у фондах бібліотеки унікальних, рідкісних краєзнавчих і музеєзнавчих видань, збережених і придбаних за 95-літню історію бібліотеки. Фонд бібліотеки відображає історію функціонування закладу, наукові інтереси дослідників від часу заснування до сьогодні.

Бібліотека, як невід'ємна структурна частина музею, заснована в міжвоєнний період історії Волині 1921–1939 рр. Польська влада ставила важливе завдання якнайшвидшої інтеграції українських земель до свого складу. Так, у 1927 році у Луцьку було створене Товариство краєзнавців і охорони пам'яток минулого. Досліджуючи історію Волині, її старожитності, проводячи пам'яткоохоронну роботу, можна було швидше асимілювати волинські землі. Над музеєм і бібліотекою здійснювала опіку музейно-бібліотечна комісія Волинського товариства приятелів наук. Аналіз книжкового фонду свідчить, що саме з бібліотеки Волинського товариства приятелів наук було передано цінну літературу. Бібліотекою товариства завідував Юліан Неч (1908–1939) [2]. Він же й опікувався музейною бібліотекою. Історик, випускник Ягеллонського університету, у 25 років – доктор наук, своє коротке життя присвятив організації і роботі Волинського Товариства Приятелів Наук. Був його вченим секретарем, керівником наукових закладів цього товариства, куди увійшли Публічна бібліотека і Волинський музей. Неоціненний його внесок у впорядкування архівів, бібліотек, рукописів, документів. Юліан Неч – автор цінних наукових публікацій, редактор краєзнавчого щомісячника «Земля Волинська». Організатор, разом з головним хранителем музею Яном Фітцке, наукових археологічних та краєзнавчих експедицій. На жаль, цю творчу роботу перервала Друга світова війна. Важко поранений у боях з нацистами, офіцер Юліан Неч помер в госпіталі в жовтні 1939 року. Волинське Товариство приятелів наук постійно закуповувало книги й періодику для бібліотеки. Так, в передвоєнний 1939 рік, на це було витрачено тисячу злотих.

Шлях кожного видання до бібліотечної полиці можна прослідкувати по провінієнціях (лат. походження) – це важливе джерело в історико-книгознавчих дослідженнях, яке несе в собі фактографічну інформацію про існування бібліотек, шляхи формування бібліотечних фондів, міграцію і побутування книжок. У деяких випадках це можуть бути унікальні відомості, які відсутні в інших документах. Найціннішими у бібліотеці Волинського краєзнавчого музею є книги, які потрапили до бібліотеки при її заснуванні. Так «Encyklopedija Powszeczna UlmiaThuia» (Warszawa. MCMXXVIII) [3] була передана бібліотекою Волинського Товариства Приятелів Наук, про що свідчить інвентарний номер 12334\11 та відповідний штамп. Це видання досконалого друку з картами, таблицями, рисунками, текстами. Збереглося шість томів енциклопедії.

Ще й досі актуальна для дослідників «Welka Encyclopediya Powszechna Ilustrowana», видана у Варшаві в друкарні «Gazety Handlowej» в 1904 році, яка під номером 10475\11 належала Товариству і була передана музейній бібліотеці, Докладні описи, якісні ілюстрації слугують неоціненною допомогою науковцям. Збереглися штампи передачі новоствореному музею з бібліотеки Товариства приятелів наук «Таблиць нумізматичних, відбитих на міді» [5], видано у Вільні в 1844 році, за сприяння Тадеуша Чацького – польського освітнього діяча, історика, нумізмата, члена Варшавського Товариства Приятелів Наук. Очевидно, що книга була передана Товариству з приватної бібліотеки (прізвище

невиразне). Чітко прочитується печатка: «Зібрання накладом Рубена Рафаловича, книгаря Віленського». Товариство передплачувало «Wadomosci numizmatyczno-archeologiczne» (Краків) [6], які також було передано бібліотеці музею. З бібліотеки Семінарії Луцько-Житомирської (Bibliotheka Seminarii Luceonio-Zutomiriensis) до бібліотеки новоствореного музею потрапило кілька енциклопедичних видань, зокрема «Encyklopedja Powzeczna S.Orgeibranda» видавництва однойменного товариства акціонерного в 1898 році [7]. Зразком для видавців може слугувати і енциклопедичне видання «Wiedza o POISCE», видане у Варшаві в опрацюванні професорів Краківського, Познанського, Варшавського, Віленського та ін. університетів [8]. Як показують провінієнції, книга належала гімназії коедокаційній (спільній), з польською мовою навчання єврейського батьківського товариства «Освіта» у Рівному. До музейної бібліотеки потрапила значна кількість енциклопедичних, а також книг з археології та нумізматики. Так, з публічної бібліотеки в Луцьку передано книги «Di Archeologia belle Arti», видані в Турині (Італія) в 1875 році [9]. Найдавнішою і, очевидно, найціннішою книгою серед колекції рідкісних книг бібліотеки є майстерно відреставрований «КАТАЛОГ АНТИЧНИХ МОНЕТ», видання 1787 року. Книга написана французькою мовою. «Catalogue d'une collection de Medailles Antiques», видання: Wolynskie Towarzystwo Przyjatelow Nauk 10439\111 [10]. З припиненням діяльності Товариства книгу було передано бібліотеці обласного музею. Про що свідчить провінієнція – Обласний краєзнавчий музей. Дня..194...м.Луцьк, вул..Сенкевича, №3. – печатка довоєнного музею. Подібний шлях до бібліотеки музею пройшло і ошатне довоєнне видання «Museographie` Architectureame`nagentdesmuse`esd`art», видано в Мадриді в 1934 році Міжнародним інститутом співпраці музеїв. Авторами є учені-музеєзнавці з Парижу, Мадриду, Стокгольму, Відня, Флоренції, Риму [11]. В книзі докладно розповідається про планування музеїв, побудову експозиції, розміщення експонатів, фондів, освітлення, обладнання основних та допоміжних приміщень. Хоча видана вона 90 років тому, але цікава і сьогодні.

Широкими були зацікавлення музею у декоративно-прикладному мистецтві, етнографії. В колекції бібліотеки зберіглася монографія экс-шефа мануфактури в Севрі (1879–1889) E. S. Auscher «Comment Reconnaître les Porcelaines et les Faïences» [12]. Книга надає інформацію для дослідження атрибуції музейних предметів, розповідаючи про основні виробництва порцеляни і фаянсу в Європі. Вона була якісно переплетена в майстерні А. Аухман в Луцьку, на вул. Костюшки, 13, про що свідчить відповідний знак. Передана Товариством Приятелів Наук музею Волинському у Луцьку – провінієнція.

Єдиний в Польщі річник – часопис «Земля» (Ziemia) [13], орган товариства краєзнавчого також є раритетом бібліотеки. Зустрічаються тут публікації і про Волинь, зокрема, про озеро Світязь. Дійшла підшивка за 1927 рік.

У тематиці книг бібліотеки відображено природничі науки. Доктор Стефан Мацко завідував у музеї відділом природи. Так, з бібліотеки Товариства Приятелів Наук було передано видання з геології, огляд шкідників Волині, Звіт діяльності Волинського ентомологічного бюро за 1914 рік. Зберігся також Щорічник охорони рослин за 1939 рік та ін. Цікавими для розуміння побуту і життя волинського селянства у міжвоєнний період є невеличкі брошури з практичними порадами для малоземельних трудівників, як отримати додатковий дохід. Збереглася книга агронома Володимира Моргаєвського «Шовківництво: практичні поради для починаючих» (Здолбунів на Волиню. Накладом Остріжського Селянського кооперативного банку). Видруковано у Рівному) [14]. На першій сторінці є автограф: «Цей перший примірник презентую Вельмишановному пану Альфонсу Беднарському – сіваку згоди польсько-української, котрий прилучився у великій мірі до випуску цього видання». Діяла в Луцьку Wolynska izba rolnicza. Цікавими

для садівників і землеробів були невеликі брошури-порадники з догляду за рослинами, садами, боротьбою з шкідниками. Саме таким є видання: Inz. Z. Dabrowski I K. «Leszczun'ski Ochoha I pielengacja sadow». Luck , 1935 Nakladem Wolynskiej izby rolniczey. Книга має ілюстрації, світлини.

Частина книг до бібліотеки Волинського музею потрапила із навчальних закладів. Кременецькому комерційному семикласному училищу належало фундаментальне видання «Исторія Земли» 1900 року випуску, переклад з німецької [15]. П'яти томна енциклопедія «Вселенная і человечество» під загальною редакцією Ганса Кремера, переклад з німецької [16], належала родині Nowina-Witkowski, як видно з екслібрису. Книга була взята на облік в музейну бібліотеку, очевидно, після початку Другої світової війни з приходом на Західну Україну радянської армії. Про що свідчить бібліотечний штамп, датований 194...г. Кілька видань передано з восьмикласної коєдукаційної школи торгової. Очевидно, при школі діяла палітурна майстерня, про що свідчать маргіналії (малюнки і записи на берегах книг, рукописів, що містять коментарі, тлумачення, думки відносно фрагментів тексту). «Solidnosc. Introligatornia Spolecznosc Uczhowskiy przy Szkole Handlowey P.M.S». Luck , Wojewodska. Це книга «Maly Botanik » Dr. Zazefa Rostafinskiego, prof. uniw. Jagellonskego з 142 рисунками (1921 рік) [17]. Шлях з жіночої заводської школи (Panstwowa Szkola Zawodowa zenska w Lucku) в бібліотеку обласного музею пройшло видання «Zdobieniels preztst ludu polskiego na Podhalu» [18] .. Широко представлені етнографічні матеріали. Фото, рисунки, які розповідають про будівництво, архітектуру, одяг, ремесла, деталі орнаментів і т.п.

Про широкі зв'язки Товариства приятелів наук з науковими установами свідчить те, що з бібліотеки Товариства Історичного у Львові до Волинської організації, а звідти до музейної бібліотеки передано «Записки Наукового товариства імені Шевченка». Видання присвячене науці і письменству українсько-руського народу. Впорядкував Олександр Барвінський, 1893 рік, видатний історик, громадсько-політичний діяч, посол до Віденського парламенту, професор учительської семінарії у Львові, що обстоював українські інтереси у шкільництві [19]. Цінною книгою, переданою з Львівського Товариства є і «Апокрифи старозавітні», апокрифи і легенди українських рукописів, які зібрав, упорядкував і пояснив доктор Іван Франко. Видана книга у Львові в 1896 році накладом Наукового Товариства імені Шевченка. У передмові автор зазначає, що з 1798 року, коли було видано «Енеїду» І. П. Котляревського, розпочинається доба національної, сучасної, українсько-руської літератури. Та ми не повинні забувати, що й перед Котляревським у нас було духовне життя, були письменники, які шукали ідеалів і доріг до їх досягнення. Неприхильною була доля до пам'яток нашого письменства, починаючи з 16 віку, неможливо було надрукувати ані твори Івана Вишенського, а ні літописи наші старі й козацькі, а ні більшість драм і інтермедій, а ні багато інших праць, що довгі літа лежали в рукописах присипані пилом або зберігалися по курних хатах мужицьких та дяківських, погорджені та зневажені тими нечисленними інтелігентами, що з погордою до свого народу, служили чужинцям. Та розвиток освіти і національного почуття зродив і у нас пошану до тих пам'яток давнього духовного життя нашої нації, бажання збирати те, що ще можна зібрати. І чим більше назбирається цих пам'яток, тим ясніше виринає думка про неперервну історико-літературну традицію і духовність нашого народу. Апокрифи – це стародавні релігійно-легендарні твори, зміст яких не цілком відповідав офіційному віровченню і не визнавався ним священними. Це глибоке дослідження Івана Франка пояснює виникнення і зміст апокрифів, дає покажчик імен, осіб і місць, згаданих у текстах [20]. Щомісячник «Русская старина» [21], історичне видання 1875 року, том 13 також є цікавим давнім історико-літературним часописом, в якому друкувалися матеріали до біографій, листування

видатних історичних осіб, письменників, композиторів, учених. Зокрема, публікується лист Т. Г. Шевченка до М. І. Костомарова 1847 року, де поет пише про своє бажання бути викладачем рисунку в університеті Св. Володимира. Лист написаний за два місяці до арешту Шевченка і його заслання, коли Тарас відпочивав у Борзні у свого приятеля поета-романтика Віктора Забіли. Зберігся в бібліотеці і LIX том щомісячного історичного журналу «Київська старовина» [22], який аналогічно попереднім часописам, переданий був до бібліотеки музею Товариством Приятелів Наук з бібліотеки Товариства історичного у Львові. Видавництво типографії Імператорського Університету Св. Володимира у Києві, 1897. Цікаво, що на першій сторінці часопису пропонується неопублікований тоді ще вірш Т. Шевченка «Слав'янам», який було віднайдено поліцією при вивченні справи про членів Кирило-Мефодіївського товариства. Останні рядки поезії звернені до України і звучать дуже актуально і сьогодні: «Згине панство лукавоє. Воскресне свобода! Слава тобі, Україно...».

У вересневі дні 1939 року, з початком окупації Польщі, припинили діяльність адміністрація, товариства, але в Луцькому музеї і надалі залишалися унікальні історичні, мистецькі, бібліотечні цінності. Згодом Західні області були приєднані до СРСР. 8 травня 1940 року вийшла Постанова Раднаркому УРСР про організацію державних музеїв і бібліотек у західних областях України. Документом передбачено: «Організувати державний обласний краєзнавчий музей в м. Луцьку..., надавши йому приміщення колишнього Луцького музею» [23, с. 137]. Радянська влада почала переслідувати свідомих громадян, вивчати і досліджувати історію України, краєзнавство було небезпечно. Все більше музеїв перетворювався в агітаційний і пропагандистський заклад. Нове лихоліття для національної культури несла німецька окупація. Перед колективом постала нагальна потреба порятунку історичних цінностей, які внаслідок воєнних дій і нових законів втратили своїх власників. Вони нерідко піддавалися варварському знищенню, просто розграбовувалися. Але завдяки таким подвижникам, як Анатолій Дублянський, який по закінченні Варшавського університету, працював заступником директора по науковій роботі, старшому науковому співробітнику археологу Зигмунту Леському, директору Володимирі Чубинському музей працював, наповнювався експонатами, вдалося уникнути масового пограбування як фондосховища, так і бібліотеки.

Найбільших втрат музеїв зазнав під час відступу німецьких військ та у перші місяці післявоєнного лихоліття. Про долю експонатів краєзнавчого музею і найцінніших книг бібліотеки розповів волинський краєзнавець, заслужений працівник культури України, директор Торчинського народного історичного музею Григорій Гуртовий. Машини, які вивозили музейні цінності і книги на Захід, були обстріляні з радянського літака біля села Городок і пошматовані. На одній із врятованих тоді місцевими жителями книг зберігся дарчий напис: «Для Волинського музею. Євгеніуш Адамович. Луцьк, 1936 рік». До речі, ця книга «Гроші Пястів від часів найдавніших до року 1300» видання 1847 року була повернута адресатові через багато років. Друга ж машина з музейними скарбами попрямувала на Захід [24, с. 10].

Дивом вціліли у роки війни, зміни державності і влади всього 133 примірники книг із тисячної колекції, але вони унікальні у своїй науковій та історичній цінності.

Довоєнні інвентарні книги не збереглися. Відновлений облік книг датується 1948 роком. З цього часу бібліотека масово заповнюється російськомовною літературою, ідеологічного, пропагандистського змісту. Водночас, згідно інвентарних книг, у 1949 році до бібліотеки було передано біля 200 примірників рідкісних книг, серед яких історико-літературний журнал «Київська старовина», «Відомості Київського університету», енциклопедії, словники, монографії видані у Варшаві, Познані, Кракові, Львові в кінці

XIX – на початку XX ст. Всі ці цінні видання були списані у 1952–1953 роках як застарілі й ідеологічно шкідливі.

Історичної україномовної літератури було вкрай мало. Про життя волинян у довоєнний період інформує видана в 1957 році партархівом Волинського обкому КП України та держархівом Волинської області разом з Волинським обласним видавництвом книга «Боротьба трудящих Волині за визволення з-під гніту панської Польщі і возз'єднання з Радянською Україною (1921–1939 рр.) Збірник документів і матеріалів» [25].

Музей розбудовувався, поповнювалася і бібліотека. Уже у 1966 році її фонд становив 10 500 книг. Очолювала книгозбірню Добровольська Оксана Олексіївна. Працівники з особливою теплотою відгукуються про її відданість роботі, високу професійну майстерність. Значно побільшало україномовної літератури, зокрема, зібрання творів Т. Г. Шевченка, Лесі Українки, І. Я. Франка, Й. І. Крашевського. Бібліотека стала базовою для усіх музейників області. Для роботи були придбані збірники нормативно-правових та методичних матеріалів, наукові посібники з музеєзнавства, атрибуції та оцінки пам'яток, фондової, культурно-освітньої роботи, експонування, реставрації музейних предметів. Через бібліотечні колектори отримано багатотомні енциклопедії з історії, мистецтва, архітектури археології, довідники, атласи, карти, монографії, академічні видання Інституту Історії СРСР, Вісники Академії Наук. Багато книг було подаровано авторами, приватними особами та куплено в магазині «Букініст». Так, у 1979 році придбано «Енциклопедичний словник А. Брокгауза і Ефрона (1890–1908 рр.)» та «Енциклопедичний словник бібліографічного інституту імені братів А. та І. Гранат». Ці раритетні видання, не втратили актуальності і сьогодні.

У 1985 році музей отримав нове просторе приміщення в Луцьку по вулиці Шопена, в якому дві кімнати виділили для бібліотеки. З тисяч примірників творів К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна, Історій СРСР та УРСР, монографій про роль комуністичної партії поодинокі виділялися видання краєзнавчого змісту. Серед них, колективна монографія «Історія Волині» [26]. На основі архівних матеріалів висвітлювалася історія Волині з найдавніших часів до соціалістичної доби, хоча і вона несла ідеологічну пропаганду. Для дослідників інформативним є збірник документів і матеріалів «Луцьку 900 років», виданий до 900-ліття міста Луцька у 1985 році. Тут подана багата подіями історія міста від часів першої згадки про нього в писемних джерелах, історичні шляхи розвитку, досягнення в економічному, культурному будівництві [23].

З кінця 1989 року по 1991 рік бібліотекарем Волинського краєзнавчого музею була Тивровська Раїса Михайлівна. З середини 1991 по 2008 рік – Петренко Валентина Миколаївна, а з 2008 року і по сьогодні – Наїдко Ріта Василівна. Бібліотека залишається важливою допоміжною структурою музею.

Проголошення 24 серпня 1991 року Незалежності України кардинально змінило зміст і форми роботи музею й бібліотеки. Виникла можливість досліджувати тривалий час замовчувані або сфальсифіковані події, забуті імена, правдиву історію своєї держави, воєн, населених пунктів, видатних осіб. З'явилися публікації про жахливі злочини проти українців НКВС, як то розстріл в'язнів у Луцькій тюрмі, Голодомор, репресії тоталітарного режиму, депортації. Керівником краєзнавчого музею став А. М. Силюк, стараннями якого щедро наповнювалася бібліотека літературою про відродження історичної пам'яті, краєзнавчої науки, наші духовні традиції, правдиву історію.

Стали постійними краєзнавчі конференції «Минуле і сучасне Волині і Полісся», які організує Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України, Волинський краєзнавчий музей, Волинський національний університет ім. Лесі Українки, Державний архів Волинської області, обласна наукова бібліотека ім. Олени Пчілки за

сприяння Волинської обласної державної адміністрації. У фонді бібліотеки нараховується 75 наукових збірників матеріалів конференцій. Створена величезна джерелознавча та історіографічна база, докладна бібліографія.

З 1991 року видається «Календар знаменних і пам'ятних дат Волині», який подає матеріали про визначні події історії, громадсько-політичного і культурного життя Волині, ювілейні дати, видатних діячів – уродженців краю. Видання готується Волинським краєзнавчим музеєм спільно з Волинською обласною універсальною науковою бібліотекою імені Олени Пчілки. Особливо цінними є систематизовані бібліографічні списки літератури, які забезпечує це видання упродовж багатьох років. Саме з опрацювання календаря і матеріалів наукових конференції розпочинають дослідники роботу над різноманітними проектами.

Серед бібліотечних раритетів початку доби Незалежності – тритомник «Роде наш красний...». Волинь у долях краян і людських документах» [27]. Книги обіймають широке коло літературних, історичних, соціальних і культурних питань, пов'язаних з розвитком історичних подій на Волині, з долею краян. Подано матеріали з державного та сімейних архівів, музейних фондів.

Цікаві для дослідників ілюстровані оповіді з історії Волині у 2-х томах «Волинь–земля українська» Михайла Киричука [28].

Історико-краєзнавчі нариси Григорія Гуртового «Волинь – край козацький» [29] виходили двома виданнями у 2000 та 2009 роках. Це хвилююча оповідь про славі традиції нашого народу, про визначні історичні постаті.

Спробою відтворити трагічні події радянської доби є спогади колишнього в'язня Луцької тюрми, людини Миколи Куделі в книгах «Під мурами Луцької тюрми» [30], «Пекло Колими» [31].

Унікальна родинна хроніка відомого на Волині краєзнавця Василя Гаврилюка «Я–син «ворога народу» [32] вийшла в 2003 році, завдячуючи політичним змінам, які відбулися в Україні.

З 1999 року видається науковий збірник «Волинський музей: історія і сучасність» [33]. Вийшло уже 7 число матеріалів наукових конференцій, присвячених здобуткам і перспективам розвитку Волинського краєзнавчого музею. З 1994 року проводяться наукові конференції «Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації». Видано 29 наукових збірників. Цінною є монографія Євгенії Ковальчук, кандидата історичних наук, доцента, історика культури, музеєзнавця, багатолітньої заступниці директора з наукової роботи Волинського краєзнавчого музею «Формування фонду сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї (1929–2012 роки)» [34].

Результати археологічних досліджень у Волинській області зафіксовані у десятках подарованих музейній бібліотеці монографіях доктора історичних наук, професора Михайла Кучінка, кандидата історичних наук Григорія Охріменка.

У 1996 році започатковано науково-практичні конференції, присвячені Лесі Українці, Олені Пчілці, родині Косачів у контексті української та світової культури. Всього бібліотеці передано безкоштовно організаторами 9 збірників .

З 1995 року почав формуватися музей видатного українця В'ячеслава Липинського, започатковані читання його пам'яті. Проблема влади в Україні, національна еліта, життя і творчість державотворця, 500-річчя першої писемної згадки про с. Затурці розглядають наукові збірники «Затурці в історії України та Волині» [35]. У серпні 2011 року завершено реконструкцію і відкрито експозицію Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського.

У 2011 році фонд бібліотеки музею становив понад 20000 книг. Більшість видань було закуплено у книгарнях. Частина книг подарована авторами, упорядниками наукових збірників, монографій, передані видавництвами через відділ комплектування обласної наукової бібліотеки та різноманітні благодійні фонди, а також шляхом обміну з різними науковими установами.

Завдяки подвижницькій праці українського журналіста, письменника, громадсько-політичного діяча Андрія Бондарчука та завідувачки відділом давньої історії Волинського краєзнавчого музею Олени Бірюліної постає Музей історії Луцького братства (відділ Волинського краєзнавчого музею). Робота почалася із дослідження первинного документа Братства за 1617 рік реєстру братчитків «Пом'яника», який вважався втраченим. Його було перевидано до 2000-ліття Різдва Христового [36].

У 2002 році до 300-річчя від дня страти Данила Братковського було проведено науково-краєзнавчу конференцію «Данило Братковський – поет і громадянин». Данило Братковський брав участь у козацько-селянському повстанні і був страчений на майдані Ринок у Луцьку в 1702 році. У 2004 році стараннями волинських музейників вийшло фототипічне видання добірки сатиричних поезій Д. Братковського «Світ, по частинах розглянутий» в перекладі українською мовою Валерія Шевчука [37].

Першою друкованою книгою в Луцьку був «Лямент» – один із маловідомих ранніх перекладів української барокової поезії. Фототипічне його видання було здійснене в 2008 році з перекладами і дослідженнями В. Александровича, В. Шевчука, О. Огневої, О. Бірюліної, А. Бондарчука. У 2013 році вийшла однойменна книга А. Бондарчука про історію Луцького Хрестовоздвиженського братства. Знаковим є науковий збірник «Луцьке Хрестовоздвиженське братство – інституційний розвиток та місце в суспільному русі України та Білорусі?», в якому подано матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 4000-літтю Луцького Хрестовоздвиженського братства, яка відбулася в Луцьку 28–29 вересня 2017 року.

Особливе зацікавлення читачів бібліотеки викликає значна кількість різноманітних видань, які стосуються життя і творчості Лесі Українки та родини Косачів. Раритетом є перевидане в 2006 році репринтне видання – «Леся Українка. Хронологія життя і творчості» Ольги Косач-Кривинюк [38]. Здійснене за фінансової підтримки Волинської обласної державної адміністрації видавництвом «Волинська обласна друкарня». У підготовці видання брали участь НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, Волинський науково-дослідний центр вивчення творчості Лесі Українки. В унікальному науково-документальному дослідженні, автором якого є молодша сестра Лесі Ольга Косач-Кривинюк, подаються правдиві, не сфальшовані ідеологічними приписами відомості про письменницю, її епоху, родини Косачів і Драгоманових.

Унікальним є і трикнижжя: факсимільне видання «Колодяженські пісні з рукописного зошита в записах Лесі Українки та Ольги Косач», «Народні мелодії з голосу Лесі Українки. Записав і упорядкував Климент Квітка. Київ, 1917. «Піснею народа натхненні (Творча співпраця Лесі Українки та Климента Квітки) [39].

Праця Лесі Українки «Стародавня історія східних народів» написана у 1890–1891 роках для навчання молодшої сестри, була видана Ольгою Косач-Кривинюк 1918 року. У 2008 році до 90-річчя виходу в світ першого видання праці, його було перевидано [40].

У 2009–2011 роках завдяки науковцям музею побачило світ ще ряд видань, зокрема: мистецтвознавче видання «Українські народні узори. Зібрала Ольга Косач-Кривинюк». Випуск 11 зі змінами і доповненнями / Вступна стаття Н. Стащенко; «Український народний орнамент. Зібрала Ольга Петрівна Косач-Драгоманова (Олена Пчілка)». Репринтне відтворення першого видання 1876 року [41]; Надія Стащенко «...Та в нас

пісні її лишилися, В яких живе душа жива ...». До історії публікації перших поетичних збірок Лесі Українки [42].

До сторіччя драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки (1914 р.) науково-методично радою Волинського краєзнавчого музею було рекомендовано до друку факсимільне видання шедевр української і світової літератури Леся Українка «Лісова пісня» у рецепціях [43]. Це двокнижжя включає текст «Лісова пісня» і довідкові матеріали, дослідження наукових працівників. У «рецепціях» – три важливі теми лесезнавства представлені в окремих розділах: «До джерел «Лісової пісні»; Видання в музеях та установах Волинської області; «Лісова пісня» в образотворчому та декоративному мистецтві. В бібліотеці музею кілька десятків видань «Лісової пісні», в тому числі п'ятьма іноземними мовами. У 2021 році Волинський національний університет імені Лесі Українки зробив подарунок бібліотеці музею – Повне академічне зібрання творів Лесі Українки у 14 томах. Принципова відмінність зібрання – це максимальна увага до рукописів поетеси, зокрема, чернеток, які відкривають завісу над таїною творчого процесу. Структурно кожен том складається з двох визначальних частин: 1) тексти Лесі Українки; 2) науковий коментар. Зроблено відповідні покажчики.

Музейна бібліотека має хороший фонд літератури з музеєзнавства і є базовою для музейних працівників і студентів, які опановують спеціальність «Музеєзнавство, пам'яткознавство». З 2010 року Волинський краєзнавчий музей спільно з кафедрою музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки започаткував наукове видання – щорічник «Волинський музейний вісник». Видання розраховане на науковців, музейних, освітніх працівників, студентів, краєзнавців. Опубліковано 14 випусків наукового збірника, в яких поміщено статті з історії та практики музейної та пам'яткоохоронної справи на Волині та в Україні. Видання має кілька розділів: дослідження з музеєзнавства, пам'яткознавства та історії Волині; методичні та інформаційно-аналітичні матеріали; рецензії. В окремому розділі публікуються матеріали тематичних музейних круглих столів з нагоди Міжнародного дня музеїв.

У фонді бібліотеки є монографії, підручники, методичні розробки з музеєзнавства українських і зарубіжних авторів. Серед останніх видань, подарованих музею їх авторами, навчальний посібник «Історія музейної справи: теорія, події, персоналії» В. В. Надольської та збірник статей «Музеї: колекції, експозиції, атрибуція, музейники» А. А. Дмитренко.

«Загальна музеологія» Фрідріха Вайдахера [44] пропонує традиційні та нові підходи у трактуванні музеального феномену, акцентуючи увагу на соціальній місії музею. Словник (глосарій) музейних термінів, широкий список літератури дають читачу можливість знайти відповідь на широке коло проблем.

Український центр розвитку музейної справи в рамках програми «Музейна бібліотека» презентує український переклад книги Ф. Котлер, Н. Котлер «Музейний маркетинг і стратегія» [45], яка розрахована на фахівців музейної справи, які вивчають властивості музею, зорієнтованого на споживача, виклики і нові можливості музею.

У межах проекту ProMuseum, громадського об'єднання «Український центр розвитку музейної справи», за фінансової підтримки МФ «Відродження», та МБФ «Україна 3000» здійснено видання книги Норріс Л., Тісдейл Р «Креативність у музейній практиці» [46]. Музейній справі присвячені видання «Музей: менеджмент і освітня діяльність» [47], «Культура і гроші» [48]. В останні роки активно поповнюється бібліотека завдяки Українському культурному фонду. Книги передаються безкоштовно. Проблеми доступності музею для людей з особливими потребами розглядаються в методичному

посібнику «Інклюзивні практики для працівників культури» [49], розробленому в рамках проекту благодійного фонду «Тільки разом».

Завдяки співпраці з Українським інститутом національної пам'яті бібліотечна збірка поповнилася сучасними потужними виданнями. Серед них – збірка методичних рекомендацій по відзначенню пам'ятних дат у загальноосвітніх навчальних закладах; комплекс літератури про події Майдану і Революції Гідності, історія російсько-української війни від 2014 і до 2024 років.

Актуальними є методичні рекомендації про те, як діяти в екстремальних ситуаціях «Екстремальна ситуація в музеях та заповідниках. Методичні матеріали семінару-практикуму» [50]; «Спадщина в небезпеці» [51], що є покроковою інструкцією щодо евакуації колекцій культурної спадщини і покликаній допомогти тим, хто намагається запобігти її знищенню і розкраданню.

Музейна бібліотека, яка структурована на відділи: краєзнавства, історії, археології, музеєзнавства, релігієзнавства, книгознавства, літератури, мистецтва, етнографії, природничих наук та рідкісної книги, дає працівникам можливість задовольнити широке коло наукових інтересів, пов'язаних з різними формами музейної роботи. Щороку, згідно плану, в бібліотеці проходять виставки до пам'ятних та ювілейних дат, подій та історичних постатей; презентації нових надходжень до бібліотеки. Ведуться каталоги: алфавітний, публікацій. Достатня документальна база і наукова, краєзнавча, методична література дає можливість забезпечити духовні і культурні потреби наших читачів, допомогти у вивченні рідного краю.

Джерела та література

1. Закон України про бібліотеки і бібліотечну справу. Постанова Верховної Ради України № 33/95-ВР від 27.01.95 р. Голос України. 1995. 2 березня с.9-10.
2. Дмитрук В. Ю. Вибрані часом (Краєзнавці Волині 20-30 рр. XX ст.) *Волинський музей. Історія і сучасність*. Науковий збірник. Випуск II. Луцьк. С. 59–62.
3. Encyklopediya Powszechna Uitima Thule . Pod red. Dr. Stanisl. Fr. Michalskiego . Warszawa. MCMXXVIII. 480 с.
4. Wielka Encyklopedia Powszechna Ilystrowana . Wydana nakladem Komitetu Redakcyjnego–Serja I . Warszawa. Redakcyja I Administracyja : Nowy Swiat. Drukarnia «Gazety Handlowey». Spitalna, 10/ 1908. 1023 с.
5. Zbio'r ciekawy XIV Tablic Numizmatycznych Rytych na Miedzi. Przez Tadeusza Czackego. Wilno, 1844. Nakladem Rubena Rofalowicza, Ksiegarza Wilenskiego. W Drukarni M. Zymelowicza Typografa. 44 с., 41 таб.
6. Wiadomosci nymizmatyczno-archeologiczne . Organ towarzystwa numizmatycznego w Krakowie. 1910. Pod red. Dra. Maryana Gymowskiego . Krakow , 1910. 200 с.
7. Encyklopedja Powszeczna S. Orgelbranda. Z ilustracjami i mapami . Warszawa. Wydawnictwo towarzystwa akcyjnego odlewni czcionek I drukarni S. Orgelbranda synow, 1898. 480 с.
8. Wiedza o Polsce.- Warszawa : Wydawnictwo Wiedza o Polsce, 1910. 352 с.
9. Atti Della Societa. Di Archeologia belle Arti . Per la provincia di Torino. Volume 1. Stampenia Reale di Torino , 1875. 360 с., 21 таб.
10. Catalogue d'une collection de Medailles Antiques . MDCCLXXXVIII.[1788]. 726 с.
11. Museographie . Architecture et ame'nagement des musees D'ART . Madrid, 1934. 293 с.
12. E.S. Auscher. Comment Reconnaître les Porcelaines et les Faiences d'apre's leurs margues et leurs caracteres .Deuxume volume – XIX siècle . Librairie Garnier. Paris. 1929. 209 с.
13. Ziemja/ Jedyny w Polsce dwutygodnik krajoznawczy. Organ polskiego towarzystwa krajoznawczego. Pod redakcja Dr. Reginy Danysz Fleszarowej Warszawa, 1928. 494 с.

-
14. Агроном Вол. Моргаєвський. Шовківництво. Практичні поради для починаючих. Здолбунів на Волиню. Накладом Остріжського Селянського Кооперативного Банку в Острозі. Rowne, drukBr. Chazanczuk, 1928. 28 с.
 15. История Земли. Проф. М. Неймар. Переводъ со 2-го немецкого проф. В. Улигом . Под ред. проф. А. Иностранцева .С.-Петербург:Просвещение, 1900. 848 с.
 16. Вселенная и человечество. Перевод с нем. Под. ред. проф. А. С. Догеля. С.-Петербург : Просвещение , 1905. 447 с.
 17. Maly botanic . Pod red. Dr. Josefa Rostafinskiego. Krakow, 1921. 96 с., 128 рис.
 18. Zdobienie i Sprezest ludu polskiego na Polhalu. Warszawa, 1901. 176 с., 65 таб.
 19. Записки Наукового Товариства імені Шевченка. Присвячене науці і письменству українсько-руського народу. Впорядкував Олександр Барвінський, Львів, 1893. 189 с.
 20. Апокріфи і легенди з українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко. Т. 1. Апокріфи старозавітні. Накладом Наукового Товариства імені Шевченка у Львові, 1896. 394 с.
 21. Русская старина. Т. Х111. С.-Петербург, 1875. 232 с.
 22. Киевская старина. Ежемесячный исторический журналъ Годъ шестнадцатый. Т. LIX, Киевъ, типография Императорского Университета Св. Владимира. 94 с.
 23. Луцьку 900 років : 1085–1985.Збірник документів і матеріалів. К.: Наукова думка , 1985. 137 с.
 24. Волинський музей: історія і сучасність. Наук. зб. Вип.1. Луцьк, 1998, 52 с..
 25. Боротьба трудящих Волині за визволення з-під гніту панської Польщі і возз'єднання з радянською Україною (1921–1939) .Зб. док. і мат. Ч. 1. (1921–1928 рр.).Луцьк :Волинське обласне видавництво, 1957. 272 с.; Боротьба трудящих Волині за возз'єднання з радянською Україною (1929–1939 рр.). Зб. док. і мат. Ч. 11. Львів : Каменяр, 1965. 432 с.
 26. Михайлюк О. Г., Кичій І. В. та ін. Історія Волині. З найдавніших часів до наших днів. Львів: видавництво ЛДУ Вища школа, 1988. 238 с.
 27. «Роде наш красний ...» / Волинь у долях краян і людських документах / Наук. вид. Група авторів ./ Упорядник і автор передмови Л. К. Оляндер./ Луцьк: Вежа, 1996. 444 с. іл.; «Роде наш красний...» /Волинь у долях краян і людських документах. Т. 11. Наук. вид. Група авторів ./ Упорядники Л. К. Оляндер, Л. В. Бублейник, М. М. Кучерепа ./Автор передмови Л. К. Оляндер. Луцьк:Вежа, 1966. 344 с.:іл.; «Роде наш красний ...» /Волинь у долях краян і людських документах. Том. 3. Ред.-вид.відділ Вежа Волин.держ.ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. 906 с.
 28. Киричук М. Г. Волинь–земля українська : навчальний посібник. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2000. 508 с.
 29. Гуртовий Г. О. Волинь–край козацький : історично-краєзнавчі нариси. Вид. 2-е .Луцьк: Надстир'я , 2009. 388 с., іл.
 30. Куделя М. П. Під мурами Луцької тюрми : Спогади.Луцьк:Надстир'я , 2001. 132 с.
 31. Куделя М. П. Пекло Колими . Спогади про пережите. .Луцьк:Зоря, 2002. 117 с.
 32. Гаврилюк В. Я–син «ворога народу». Луцьк: ІНЦІАЛ, 2003. 288 с.
 33. Волинський музей. Історія і сучасність. Наук. зб. .Вип. 11. Луцьк, 1999. 206 с.
 34. Ковальчук Є. І. Формування фонду сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї (1929–2012 роки). Монографія. Луцьк : Волинські старожитності, 2013. .296 с., іл.
 35. Затурці в історії України та Волині. Наук. зб.. Матеріали науково-практичної конференції, приуроченої 500-й річниці першої писемної згадки про с. Затурці /Упор Г. Бондаренко, А. Силук. Луцьк, 2004. 199 с., іл.
 36. Пом'яник. Волинське крайове Братство святого апостола Андрія Первозванного (Луцьке Хрестовоздвиженське) від року Божого 1618 і далі. Луцьк, 2000. 71 с.
 37. Братковський Д. Світ, по частинах розглянутий. Фототипічне видання. Переклад. Джерела.Студії. Луцьк:Волинська обласна друкарня, 2004. 464 с.
 38. Косач-Кривинюк О. П. Леся Українка. Хронологія життя і творчості./ Репринт.вид. Вст. ст. М. Г. Жулинського. Луцьк:Волин.обл.друк., 2006. 928 с.: іл. (Проект «Літературознавча скарбниця»).
-

39. Колодяжненські пісні з рукописного зошита в записах Лесі Українки та Ольги Косач. Факсимільне видання рукопису та відтворення тексту. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. 154 с.; Народні мелодії .З голосу Лесі Українки записав і упорядкував Климент Квітка. Фототипічне видання. Луцьк:Волинська обласна друкарня, 2006. 240 с.; Піснею народною натхненні (Творча співпраця Лесі Українки та Климента Квітки). Матеріали. Статті. Дослідження. Луцьк:Волинська обласна друкарня, 2006. 144 с.

40. Українка Леся. Стародавня історія східних народів. Репринтне видання. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. 256 с., іл.

41. Українські народні узорі. Зібрала Ольга Косач-Кривинюк. Вип.11 зі змінами і доповненнями. /Вст. ст. Н. Стащенко. Упор. В. Комзюк, Н. Пушкар / Ковель: ТОВ Ковельська міська друкарня, 2009. 20 с.:іл.

42. Гейне Генріх. Книга пісень: поезії. Переклад Лесі Українки і Максима Стависького. Львів:Друкарня Товариства імені Шевченка, 1893 // Репринтне відтворення видання 1892 року .Луцьк: Надстир'я, 2011. 114 с.; На крилах пісень. Львів : Друкарня Товариства імені Шевченка , 1893 // Репринтне відтворення видання 1893 року .Луцьк: Надстир'я .2011.116 с.; Стащенко Н. «... Та в нас пісні її лишилися, В яких живе душа жива...» (До історії публікації перших поетичних збірок Лесі Українки) / упорядкув. Комзюк В. М., Пушкар Н. Ю. Ковель: ТОВ Ковельська міська друкарня, 2011. 40 с.

43.Українка Леся. «Лісова пісня»: Драма-феєрія в 3-х діях. Факсимільне видання. Луцьк – Ковель: Надстир'я, 2015. 88 с.; «Лісова пісня» Лесі Українки в рецепціях /упоряд. Н. Ю. Пушкар, І. М. Несторук, В. М. Комзюк. Луцьк –Ковель: Надстир'я, 2015 .128 с.

44. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: Посібник /Переклад з нім. В. Лозинський, О. Лянґ, Х. Назаркевич. Львів: Літопис, 2005. 632 с.

45. Котлер Ф., Котлер В. Музейний маркетинг і стратегія.: формування місії, залучення публіки, збільшення доходів і ресурсів./ Пер. з англ./ Київ: ВД Стилос, 2010. 528 с.

46. Норріс Л., Тісдейл Р. Креативність у музейній практиці /пер. з англ. / Київ: Видавець Чередніченко А. М., 2017. 192 с.

47. Музей: менеджмент і освітня діяльність. Львів : Літопис, 2009. 224 с.

48. Культура і гроші : пер. з нім. К.: Юніверс, 2009. 176 с.

49. Тандон Апарна. Спадщина у небезпеці. Екстрена евакуація культурних цінностей. /Пер. з англ. І. Пошивайла./ К.: Національний музей Революції Гідності, 2022. 56 с.

50.Екстремальна ситуація в музеях і заповідниках. Методичні матеріали семінару-практикуму. К., 2007. 193 с.

УДК 069:929(477.82)

Віра Чонко (Затуриці)

ЗАТУРЦІВСЬКИЙ МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО. ВИКЛИКИ ЧАСУ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗРОСТАННЯ

У статті йдеться про діяльність Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського в умовах російсько-української війни: заходи щодо збереження музейного фонду, роботу з відвідувачами. Наводяться дані про кількість відвідувачів і проведені екскурсії у 2011–2012 та 2022–2024 роках. Відзначено важливість використання історичної спадщини В'ячеслава Липинського в сучасних умовах.

Ключові слова: російсько-українська війна, музейні установи, музейні предмети, збереження, популяризація української культури.

В Україні триває війна з російською федерацією. Ворог намагається знищити нас фізично, зруйнувати наші міста та села. На окупованих територіях України росіяни знищують все. Не обходять своєю «увагою» музейні заклади: окупанти руйнують приміщення, викрадають музейні предмети. Музеї на всій території України знаходяться у зоні ризику. У таких умовах працювати непросто, але, оговтавшись від першого шоку, більшість музейних установ відновили свою роботу навесні чи влітку 2022 року. «Без культури немає нації, без традиції нема культури» писав В. Липинський у другій частині «Листів до братів-хліборобів». Без культури нація перестає існувати, є лише населенням певної території, яке можна асимілювати, знищити фізично або мобілізувати до війська, щоб «визволяти» інші нації.

Завдання музеїв зберігати історичну пам'ять у експонатах, не дозволити українцям забути, що ми є українці. Саме так працює наш колектив з 2014 року, від початку вторгнення росії. Наші відвідувачі дуже різні, але до всіх намагаємося знайти підхід, зацікавити вивченням історії рідного краю. Для дітей організуємо майстер-класи, запрошуємо майстрів чи проводимо самі. Дуже важливо, щоб наші відвідувачі розуміли необхідність існування музеїв для збереження та популяризації української культури.

Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського відкритий для відвідувачів вже тринадцять років. Інтерес до постаті В'ячеслава Липинського та відвідування музею змінювалися під впливом різних подій, що відбуваються у нашій державі.

Більше 2,5 тисяч людей відвідали музей у 2011–2012 роках. Після початку російського вторгнення та анексії Криму, початку війни у Луганській та Донецькій областях у 2014 році, значно збільшилося відвідування музею. Таку ж ситуацію музейні працівники спостерігають і у 2022–2024 роках. Останнім часом є значна категорія відвідувачів, які їдуть у музей з різних куточків України, саме для того, щоб відвідати музей В. Липинського. Також читають його твори та цікавляться громадською та політичною діяльністю.

У складні часи люди часто звертаються до відомих особистостей, які про ці часи попереджали. Так сталося із постаттю В'ячеслава Липинського. Живучи століття тому, він залишив досить чіткі рекомендації, щодо оптимального, на його думку, політичного устрою України. Читаючи його політичний трактат «Листи до братів-хліборобів», розуміємо, що ідеї В. Липинського досі не втратили актуальності. Втративши свою державу, український народ у ХХ столітті пережив радянську окупацію. Сімдесят років не минули безслідно. Ліквідовано було багато представників інтелігенції, духовенства, які становили загрозу існуючому ладу. Під час голодомору знищено українське селянство, а ті, хто вижив, перебували у постійному страху. Репресії, депортації спрямовані проти українців, кримських татар та представників інших національностей, що проживали на території сучасної України. Зараз наша держава десь у тій точці розвитку, що і в період української революції. Тому дуже важливо вивчати історію та намагатися уникнути помилкових рішень.

В Україні триває війна і ворог той самий, що і століття тому. Україна має всі шанси зникнути з політичної карти світу, а окупований росіянами український народ, втратити своїх найкращих синів та дочок. Українці борються за своє життя, свою ідентичність. Нашим ворогам однаково кого вбивати, лиш би знищити всіх, хто не хоче жити з ними в одній «чудовій та великій» державі. Ця боротьба і об'єднує українців. Мати власне сильне військо – це не розкіш, яку українська держава не може собі дозволити, а необхідність. Про це писав В. Липинський у листі до О. Шаповала 31 березня 1925 року: «Без добре зорганізованого війська не мислю можливості існування Української держави» [2, с. 382]. Якщо у нас не буде своєї держави, то ми втратимо життя, здоров'я, рідних, свій дім і

станемо ще одним підкореним народом, людьми, яких і людьми не можна назвати, а лише рабами. У першій частині «Листи до братів-хліборобів» читаємо: «... без власної держави нема й не може бути нації української» [1, с. 191].

Після повномасштабного вторгнення військ російської федерації у 2022 році українське суспільство змінилося. Якщо у когось були сумніви щодо намірів росії, то російські військові позбавили наш народ ілюзій. Окупувавши українські міста, містечка та села загарбники були здивовані рівнем життя українців. Вбивства, катування населення, нищення пам'яток, мародерство житлових будинків, магазинів та музеїв відбувалися постійно. Забирали речі, побутову техніку, все, що могли вивезти. Решту псували та руйнували. Людське життя нічого не було варте. Кожної хвилини цивільні українці могли бути викрадені, вбиті чи скалічені «визволителями». Після звільнення окупованих територій Київщини, Чернігівщини, Сумщини, Харківщини, Херсонщини світ з жахом спостерігав за наслідками окупації російськими військами територій України. Проте, «визволяючи російськомовних», загарбники домоглися зворотного ефекту. Українці стали більше цінувати своє і цікавитися власною культурою та історією. Адже саме культура, мова, традиції відрізняють наш народ від інших. У другій частині «Листів до братів-хліборобів» В. Липинський пише: «Без культури немає нації, без традиції нема культури. Без об'єднуючої спільної традиції і спільної культури не може існувати група людей, біля якої має об'єднатися і зорганізуватися нація» [2, с.165]

Не зважаючи на смертельну небезпеку, працівники музеїв на окупованих територіях намагаються зберегти фондові колекції. Наприклад, порятунок картин Марії Приймаченко з Іванківського історико-краєзнавчого музею на Київщині. Російські війська знищили приміщення музею 25 лютого 2022 року, але музейні працівники та місцеві жителі встигли винести роботи художниці та ще деякі експонати із палаючого будинку. Музейні установи на окупованих територіях пограбовані та частково чи повністю знищені. А експонати з українських музеїв будуть виставлені у російських музеях як і предмети, вивезені з України протягом останніх століть.

Росіяни також руйнують музеї, розміщені далеко від лінії фронту. Так, 1 січня 2024 року, завдавши прицільного ракетного удару, росіяни знищили музей генерал-хорунжого УПА Романа Шухевича у Львові. Тому працівники музею В'ячеслава Липинського розуміють, що цей музейний заклад під час будь-якої повітряної атаки може бути ціллю.

Колектив Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського з початком повномасштабного вторгнення, виконав усе, що можна було для збереження експонатів та переміщення їх у спеціальні сховища. У перший день «великої війни» перенесли у підвальне приміщення музейні предмети першої черги евакуації. Це були документи, прижиттєві видання праць, фото, особисті речі В'ячеслава Липинського та його найближчих родичів. Спочатку повномасштабного вторгнення не зовсім було зрозуміло як буде відбуватися евакуація. На жаль, профільне міністерство не надало чітких інструкцій, більшість керівників музеїв брали відповідальність на себе і самостійно приймали важливі рішення.

Коли з'явилася можливість вивезти експонати з Затурцівського музею, було евакуйовано більше однієї тисячі експонатів. Решта залишилися у приміщенні музею, адже не було можливості забрати всі експонати. Так як музейні фонди розміщені на другому поверсі, то експонати фондових груп Р3 (дерево, скло, кераміка), Р4 (метал) перенесли в одну з підвальних кімнат, щоб зберегти при можливих руйнуваннях приміщення музею.

Через небезпеку вторгнення зі сторони білоруського кордону музей був зачинений для відвідувачів до липня 2022 року. Наукові співробітники проводили роботу із місцевим населенням: записували спогади людей старшого покоління, займалися збором

предметів музейного значення та їх описом. Постійна небезпека знищення приміщення музею ударами російських ракет та дронів, не дозволила повернути експонати зі сховищ в експозицію. Проаналізувавши наповнення експозиції перед відкриттям музею для відвідувачів, було вирішено розмістити копії фото та документів. А де це було неможливо, вказати причину відсутності експоната. Наповнення експозиційних залів меблями не змінилось, адже більшість предметів побуту початку та середини ХХ століття не були власністю родини Липинських і залишалися у музеї.

Протягом липня-грудня 2022 року музей В'ячеслава Липинського відвідало 322 особи та було проведено 36 екскурсій по експозиції. Групи екскурсійні були невеликі (2–5 осіб). Також було вирішено не проводити масових заходів у музеї. У 2023 році відвідування музею зросло: 95 екскурсій та 886 відвідувачів. Наприкінці червня відкрито виставку «ГоспоДар», створену спільно з працівниками відділу етнографії та народних промислів Волині Волинського краєзнавчого музею, яка досі дуже популярна серед наших відвідувачів. Найвища відвідуваність музею спостерігалася у серпні, вересні та жовтні. Проводили відкриття виставок та майстер-класи для дітей та дорослих. У 2024 році за перше півріччя музей відвідало 1109 осіб та було замовлено 78 екскурсій. У музеї організовано заходи для учнів та відвідувачів Інклюзивно-ресурсного центру Затурцівської сільської ради. Також музей відвідали великі екскурсійні групи з Волині, Львівщини та Київщини. У травні та червні цього року більшість екскурсійних груп – це учні ліцеїв Затурцівської та Локачинської ОТГ.

Для українського суспільства настали непрості часи, але пошук шляхів вирішення проблем, дає нові і зовсім неочікувані можливості. За період повномасштабного вторгнення українці нарешті почали зрозуміти важливу функцію музеїв, саме у збереженні культурної ідентичності.

Музейні працівники ведуть сторінки у соціальних мережах, де поширюють інформацію про музей, події, які відбуваються, нові надходження експонатів. Через такі публікації фондова збірка музею суттєво поповнилася порцеляновим посудом I половини ХХ століття, предметами побуту селян та фото середини ХХ століття.

У поширенні інформації про музей працівникам допомагають відвідувачі. Фотографуючись у музеї, відвідувачі позначають заклад у своїх соціальних мережах.

Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського продовжує знайомити своїх відвідувачів з непростю долею В'ячеслава Липинського, який став українцем не за народженням, а за власним вибором. І був одним з найвизначніших українців минулого століття. Пояснюючи свою мотивацію, він писав: «Українцем я був, відколи вродився, тобто мене нещастя України зв'язало з нею всім тілом і душею, хоч в родині тоді говорили тільки по польськи і французьки. Не став Поляком тому, що польська політична ідея не захоплювала вже нікого в нашій родині, як ідея для нашого краю шкідлива.» [3, 248].

Джерела та література:

1. В'ячеслав Липинський і його доба: Книга перша. / упоряд. Т. С. Осташко, Ю. І. Терещенко. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Темпора, 2010. 560 с.
2. В'ячеслав Липинський і його доба: Книга друга. / упоряд. Т. С. Осташко, Ю. І. Терещенко. Київ: Темпора, 2010. 624 с.
3. В'ячеслав Липинський і його доба: Книга п'ята. / упоряд. Т. С. Осташко, Ю. І. Терещенко. Київ: Темпора, 2017. 836 с.

Розділ 2.
ОЛЕНА ПЧІЛКА І РОДИНА КОСАЧІВ:
ПОСТАТІ НА ТЛІ ЕПОХИ І СУЧАСНОСТІ

УДК 027.53(477.82) : 821.161.2.09

Євгенія Євтушок (Луцьк)

ОЛЕНА ПЧІЛКА ТА РОДИНА КОСАЧІВ В НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ВОЛИНСЬКОЇ ДОУНБ ІМЕНІ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

Проаналізовано головні видавничі проекти Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки, присвячені життю та творчості Олени Пчілки, Лесі Українки та інших членів родини Косачів. Мета дослідження: огляд наукового доробку працівників бібліотеки з популяризації життя та творчості родини Косачів бібліографічні покажчики

Ключові слова: Олена Пчілка, родина Косачів, науково-практичні конференції,

Науково-дослідна робота – невід’ємна складова діяльності бібліотеки. Вона спрямована на теоретичне обґрунтування особливостей розвитку бібліотеки на сучасному етапі, визначення шляхів її подальшого вдосконалення на основі впровадження новітніх інформаційних технологій, розробку нових і вдосконалення традиційних методів бібліотечно-інформаційної та методичної роботи, дослідження інформаційних потреб користувачів, розширення спектру послуг та їх удосконалення.

Відповідно до Постанови Ради Міністрів Української РСР від 27 лютого 1991 року №47 Волинській обласній універсальній науковій бібліотеці присвоєно ім’я письменниці, вченої, етнографа, фольклориста Олени Пчілки (Ольги Петрівни Косач). Цим урядовим документом було підбито підсумок багатого на події етапу функціонування бібліотеки та визначено шлях подальшого розвитку бібліотеки як просвітницького центру. Тому перед головною бібліотекою Волині стоїть важливе завдання вшанування пам’яті, популяризації життєвого та творчого доробку родини Косачів. Ця робота проводиться протягом багатьох років.

Один із напрямків науково-дослідної роботи Волинської ДОУНБ ім. Олени Пчілки – підготовка наукових повідомлень на історико-краєзнавчі конференції, які відбуваються в області та за її межами. Як правило, це дослідження в галузі краєзнавчої бібліографії відповідно до тематики конференцій, наприклад, з історії краю, окремих населених пунктів, про видатних діячів, чий життєві шляхи пролягли через Волинь, діяльність бібліотеки. Своєрідними етапами в пізнанні багатогранного життя родини Косачів є конференції. Працівниками бібліотеки було написано ряд повідомлень на конференції, присвячені родині Косачів.

У 1999 році науково-практична конференція присвячувалася 150-річчю від дня народження Олени Пчілки, української письменниці, етнографа, фольклориста, громадської діячки. Видано науковий збірник «Олена Пчілка і Волинь», до якого ввійшли публікації Клавдії Блашук «З історії Волинської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки»[4], Емілії Ксендзук «Бібліографія матеріалів про Олену Пчілку» (1994–1999 рр.) [12].

Учасниками II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури» (2001 р.), присвяченої 130-й річниці від дня народження Лесі Українки, була Людмила Стасюк з повідомленням «Волинська обласна універсальна наукова бібліотека і увічнення пам’яті Олени Пчілки»

[30] та Емілія Ксендзук з виступом на тему «Бібліографія матеріалів волинських авторів про Лесю Українку» [11].

У 2006 році на III Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури» підготовлено матеріали Валентиною Бабій «Життя і творчість Лесі Українки в дослідженнях волинських авторів (2000–2005 рр.)» [1] та Емілією Ксендзук «Бібліографія матеріалів про Олену Пчілку (1999–2005 рр.)» [13].

Значною подією стала історико-краєзнавча наукова конференція «Олена Пчілка і родина Косачів в історії інтелектуальної еліти України та Волині» (2009 р.), організована бібліотекою спільно з обласною організацією Національної спілки краєзнавців України, Волинським краєзнавчим музеєм та Колодяжненським літературно-меморіальним музеєм Лесі Українки. Конференція присвячувалася 160-річчю від дня народження Олени Пчілки та 60-річчю з часу створення Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки. Видано науковий збірник матеріалів конференції, до якого ввійшло 59 доповідей та повідомлень науковців, краєзнавців з багатьох міст і сіл України. Працівники бібліотеки представили на цю конференцію повідомлення про історію присвоєння імені Олени Пчілки головній книгозбірній області, про твори письменниці та літературу, їй присвячену, у фондах бібліотеки, про бібліографування цих документів, про регіональні веб-ресурси, які містять інформацію про відому краєнку, та повідомлення про соціокультурну діяльність бібліотек області з вшанування пам'яті Олени Пчілки та родини Косачів. Зокрема: Валентина Бабій «Твори Олени Пчілки та література про неї у фондах Волинської ОУНБ ім. Олени Пчілки» [3], Євгенія Євтушок «Соціокультурна діяльність бібліотек області з вшанування родини Косачів» [7], Емілія Ксендзук «Бібліографування творів Олени Пчілки та літератури про неї у Волинській ОУНБ ім. Олени Пчілки» [16], Наталії Рибачук «Олена Пчілка в регіональних веб-ресурсах» [27]. Людмилою Стасюк, заслуженим працівником культури України підготовлено два виступи «З історії присвоєння імені Олени Пчілки Волинській обласній універсальній науковій бібліотеці» [34] та «Вшанування пам'яті Олени Пчілки бібліотекою її імені» [32].

На IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури», присвяченій 140-річчю від дня народження Лесі Українки та 100-річчю з часу написання драми-феєрії «Лісова пісня» (2011 рік) Волинська ДОУНБ імені Олени Пчілки була представлена публікацією Валентини Бабій «...Із праці моєї скористаються люде...» творчість Лесі Українки: бібліографічний аспект» [2]. У матеріалі досліджується література, яка вийшла у період з 2006 по 2010 роки.

Як колективний член Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України бібліотека з 1985 року є постійним учасником наукових історико-краєзнавчих конференцій, які проходять під загальною назвою «Минуле і сучасне Волині та Полісся». У 2014 році відбулася V Всеукраїнська науково-практична конференція «Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури», присвячена 165-річчю від дня народження Олени Пчілки та 65-річчю створення Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки. Працівниками бібліотеки було підготовлено ряд повідомлень: Ольга Кушнерик «Популяризація життя і діяльності Олени Пчілки, Лесі Українки та родини Косачів-Драгоманових в книгозбірнях області» [18], Алла Понагайба «Джерельна база Волинської державної обласної універсальної бібліотеки імені Олени Пчілки для дослідження теми «Родина Косачів у громадсько-політичному та культурному житті України та Волині

кінець XIX–початок XX ст.» [24], Людмила Стасюк «Історія спорудження погруддя Олени Пчілки в м. Луцьку: хроніка подій» [35].

Науково-дослідну та видавничу краєзнавчу діяльність проаналізовано у виступах Євгенії Євтушок «Науково-дослідна робота Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки» [6] та Алли Понагайби «Видавнича діяльність Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки в галузі краєзнавчої бібліографії» [22] на LIV Волинській науковій історико-краєзнавчій конференції, присвяченій 75-річчю від дня заснування Волинської державної обласної універсальної бібліотеки імені Олени Пчілки «Минуле і сучасне Волині та Полісся. Бібліотеки – осередки культури, освіти, науки: шлях довжиною у 75 років» (2015). На VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 145-річчю від дня народження Лесі Українки «Минуле і сучасне Волині та Полісся. Леся Українка і родина Косачів в історії та культурі України та Волині» (2016) виступила Людмила Стасюк з темою «Чверть століття – з іменем Олени Пчілки» [40]. Наступна конференція, до організації та проведення якої долучилася Волинська ДОУНБ імені Олени Пчілки, це Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 170-річчю від дня народження Олени Пчілки та 70-річчю з часу створення Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки «Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури» (2019). Працівниками бібліотеки було досліджено теми «Емілія Ксендзук – бібліограф-упорядник видань про родину Косачів» (Євгенія Євтушок) [5], «Соціокультурна діяльність Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки, спрямована на популяризацію життя і творчості родини Косачів-Драгоманових» (Наталія Пилипюк) [21], «Науково-практична конференція „Олена Пчілка і Волинь” (29-30 червня 1999 року) крізь призму часу» (Людмила Стасюк) [38], «Волинська обласна організація Української бібліотечної асоціації і спорудження пам'ятника Олені Пчілці у Луцьку» (Людмила Стасюк) [29], «Віртуальна бібліотечна виставка в контексті популяризації творчості Олени Пчілки для дистантного користувача» (Алла Понагайба) [23], «Олена Пчілка у віртуальному інформаційному просторі» (Наталія Рибачук) [28]. У рік 150-річчя від дня народження Лесі Українки (2021) в с.Колодяжне на Волині відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури». Волинську ДОУНБ імені Олени Пчілки представляли Людмила Стасюк з темою «Між двома ювілеями (соціокультурні проекти Волинської державної обласної універсальної бібліотеки імені Олени Пчілки, присвячені видатній поетесі Лесі Українці, в 2016-2020 роках)» [37], Наталія Рибачук «Леся Українка: про життя і творчість мовою інтернету» [26], Алла Понагайба «Леся Українка на сторінках періодичних видань Волині (1945–2020 рр.): (краєзнавча бібліографія Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки)» [25].

Основа наукової видавничої діяльності Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки – науково-допоміжні й рекомендаційні бібліографічні посібники. Упродовж років бібліотекою було підготовлено ряд посібників. Це поточні універсальні посібники літератури про край і біобібліографічні – про видатних діячів краю, в тому числі родину Косачів. Постаті Олени Пчілки надавалася особлива увага. Перший бібліографічний посібник під назвою «Олена Пчілка – талановита письменниця, мудра мати» (упорядник Емілія Ксендзук) [20] був підготовлений у 1993 році. До нього включені твори Олени Пчілки, починаючи з 1876 року, незалежно від наявності їх у фондах бібліотеки. Вони згруповані за такими підрозділами: «Окремі видання творів», «Твори у збірниках», «Твори у періодичних виданнях», «Переклади». Література про життя та діяльність Олени Пчілки відображається у розділах «Книги», «Статті у періодичних виданнях», «Твори художньої літератури». У межах структурних ділень матеріал розміщено у хронологічному порядку.

Показчик містив 398 бібліографічних записів. Продовженням праці над спадщиною Олени Пчілки стала підготовка та видання науково-допоміжного ретроспективного біобібліографічного показника «З братами ще я словом поділюсь» (упорядник Валентина Бабій, редактор Емілія Ксендзук) [9], виданого 2009 року на відзначення 160-річчя від дня народження Олени Пчілки. У ньому зібрані матеріали з 1876 по 2009 роки. Показчик знайомить із творчим доробком Олени Пчілки, її етнографічною, фольклористичною, редакторською, публіцистичною, перекладацькою працею, громадською діяльністю, життєвим шляхом. Відкривається він вступною статтею члена Національної спілки письменників України Петра Маха. Далі вміщено «Хронологію життя і діяльності Олени Пчілки». Основні розділи біобібліографії: «Окремі видання творів», «Твори у збірниках», «Твори у періодичних виданнях», «Переклади», «Література про життя та діяльність Олени Пчілки», «Премія імені Олени Пчілки», «Образ Олени Пчілки в художній літературі». У виданні поданий «Іменний показчик». В середині розділів документи розташовані в хронологічному порядку, в межах року – за алфавітом назв творів або прізвищ авторів. Всього 912 записів.

На відзначення 175-річчя від дня народження видатної українки, громадської діячки, письменниці, науковиці, фольклористки, етнографіні, видавчині, журналістки – Ольги Петрівни Драгоманової-Косач (Олени Пчілки) підготовлено друге, доповнене видання біобібліографічного показника «З братами ще я словом поділюсь» (упорядник Наталія Хомяк, відповідальна за випуск Наталія Граніч). Матеріали у посібнику доповнені з хронологічними рамками 2012–2023 років окремими книгами авторки, поетичними, прозовими творами, публіцистичними нарисами, літературними перекладами в збірниках і періодичних виданнях, редакційною діяльністю письменниці та літературою про життя і творчість Олени Пчілки. Бібліографія складається з восьми основних розділів: «Твори Олени Пчілки. Окремі видання творів», «Твори у збірниках», «Твори у періодичних виданнях», «Переклади», «Література про життя та діяльність Олени Пчілки. Книги, «Статті у періодичних виданнях», «Літературно-мистецька премія імені Олени Пчілки», «Образ Олени Пчілки в художній літературі». Упорядкування матеріалів – хронологічне, в межах року – в алфавіті авторів і назв.

Значна наукова діяльність проведена з видання посібників, присвячених Лесі Українці. У 1990 році до 120-річчя від дня народження Лесі Українки за участі бібліотеки був виданий бібліографічний показник «Леся Українка і Волинь». Його упорядкував Олександр Рисак (1939-2003), український літературознавець, поет, доктор філологічних наук, професор. Бібліографічний список «Я житиму сльозою серед співів» (упорядник Емілія Ксендзук, відповідальна за випуск Людмила Стасюк) [44] підготовлено у 2001 році з нагоди 130-ї річниці від дня народження Лесі Українки. Бібліографічний список є хронологічним продовженням окремих розділів показника «Леся Українка і Волинь». Складається з двох розділів: «Літературознавці, мовознавці, історики та краєзнавці Волині про Лесю Українку» і «Твори волинських письменників, присвячені Лесі Українці». До нього включено книги, матеріали зі збірників та періодичних видань 1990-2000 років. Література в розділах розташована в хронологічному порядку, в межах кожного року – за алфавітом прізвищ авторів.

У 2016 році побачив світ буклет «...їм промовляти душа моя буде» (твори Лесі Українки у фондах головної бібліотеки Волині) (автор тексту Людмила Стасюк, упорядники: Наталія Рибачук, Софія Ворожейкіна, Олена Нагайцева) [10]. У виданні представлено 27 унікальних видань творів Лесі Українки, які є у фондах бібліотеки.

На відзначення 150-річчя від дня народження Лесі Українки працівниками бібліотеки було реалізовано декілька видавничих проєктів. Першим у 2020 році було видано

біобібліографічний покажчик «Леся Українка на сторінках періодичних видань Волині (1945–2020 рр.)» (упорядник Алла Понагайба, відповідальна за випуск Людмила Стасюк) [19]. Покажчик містить інформацію про 1530 журнальних та газетних публікацій за період 1945-2020 років, відбір яких завершено 1 жовтня 2020 року. Із максимально можливою повнотою представлено інформацію про матеріали, що вийшли друком на Волині. Відкриває посібник вступна стаття лауреата літературної премії Кабінету Міністрів імені Лесі Українки Надії Гуменюк «Леся Українка. Геніальна та актуальна». Замість післямови – публікації про Лесю Українку і Волинь у «Календарях знаменних і пам'ятних дат Волині». Бібліографія складається з таких основних розділів: «Леся Українка: біографічні матеріали», «Дослідження творчості Лесі Українки», «Леся Українка в літературі, мистецтві, музейних експозиціях, філателії», «Леся Українка і Волинь», «Леся Українка і світ», «Вшанування пам'яті Лесі Українки». У межах розділів матеріал розташовано за роками видання, а в межах року – в алфавітному порядку прізвищ авторів або назв публікацій.

З метою систематизувати інформацію з відкритих джерел – літератури та інтернет-видань, про пам'ятні дошки та пам'ятники Лесі Українці у 2021 році видано буклет «У камені, мармурі і бронзі» (пам'ятники і пам'ятні дошки Лесі Українці на Волині, в Україні та світі) (упорядники Олена Курило та Інна Ковальчук) [43]. Укладачами зібрана інформація про 40 пам'ятників та 16 дощок, що увічнюють перебування Лесі Українки в Україні та поза її межами. 6 місць пошанування знаходяться на Волині – в Луцьку, Колодяжному, Ковелі, 7 – у Києві, 4 – в Криму (в Ялті, Гурзуфі, Саках, Балаклаві). Встановлено пам'ятники в Саскатуні, Торонто (Канада), Грузії (Батумі, Телаві, Сурамі), в Азербайджані (Баку), Росії (Москва), Австрії (Відень), Італії (Сан-Ремо), Німеччині (Берлін), Естонії (Тарту), Білорусі (Мінськ). Бронзовий барельєф встановлено на стіні Александрійської бібліотеки в Єгипті.

На продовження наукової систематизації видань про Лесю Українку, до 150-ї річниці від дня народження, підготовлено та видано бібліографічний покажчик «Я житиму сльозою серед співів» (упорядник Алла Понагайба, відповідальна за випуск Людмила Стасюк) [45]. До видання включені бібліографічні записи у збірниках, монографіях, періодичних виданнях за 2001-лютий 2021 років, матеріали про її життя та творчість. Бібліографічний покажчик знайомить із доробком, який вміщує 2772 публікації. Відкриває посібник вступна стаття вченого-літературознавця, дослідниці життєвого та творчого шляху Лесі Українки та родини Косачів, письменниці Алли Дибі «Продовжуємо йти до джерел Лесі Українки». Післямова Людмили Стасюк, заслуженого працівника культури України «Рік 150-річчя Лесі Українки в Волинській державній обласній універсальній науковій бібліотеці імені Олени Пчілки». До покажчика включено бібліографічні записи із академічних видань, збірників та публікацій з періодичних видань України, Волині, зокрема. Основні розділи: окремі видання творів Лесі Українки; окремі видання про Лесю Українку: монографії, збірники, путівники; Леся Українка: загальні питання. Особистість, доля; дослідження творчості Лесі Українки; Леся Українка і Волинь; Леся Українка і світ; Леся Українка в літературі, мистецтві, документах, експозиціях; вшанування пам'яті Лесі Українки на Волині. У межах розділів матеріал розташовано за роками видання, а в межах року – в алфавітному порядку прізвищ авторів або назв публікацій.

4 жовтня 1999 року, в день 69-их роковин смерті Олени Пчілки, відбулося відкриття куточка Олени Пчілки в бібліотеці, де зібрано матеріали, присвячені її життєвому й творчому шляху. Саме тоді було започатковано щорічне відзначення її пам'яті у червні та жовтні. До формування експозиції доклала зусиль науковий працівник Волинського краєзнавчого музею, ветеран музейної справи, багатолітня дослідниця життєвого і

творчого шляху Олени Пчілки Тетяна Андреева. Куточок Олени Пчілки є духовним осередком закладу, місцем від якого розпочинаються екскурсії бібліотекою, до якого приходять гості нашого міста. Про документи, представлені на експозиції, розповідається у статті Євгенії Євтушок «Ушанування пам'яті Олени Пчілки Волинською державною обласною універсальною науковою бібліотекою імені Олени Пчілки» [8], опублікованій у Всеукраїнському науковому часописі «Літопис Волині» (2016). У цьому ж виданні представлена публікація Алли Понагайби «Краєзнавча діяльність Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки в контексті краєзнавчої освіти». Розповідається про краєзнавчу діяльність бібліотеки як сферу науково-практичної роботи щодо виявлення, збирання, опрацювання, зберігання та надання в суспільне користування краєзнавчих документів, електронних ресурсів, зокрема віддаленого доступу, а також інформації про них.

Темі діяльності бібліотеки з вшанування пам'яті родини Косачів присвячувалися статті, підготовлені заслуженим працівником культури України Людмилою Стасюк на наукові заходи, які були організовані Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти. Про головні соціально-культурні і видавничі проекти Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки у 2021 році йде мова у публікації «Рік 150-річчя Лесі Українки у Волинській державній обласній універсальній науковій бібліотеці в імені Олени Пчілки» [39] в матеріалах VI Всеукраїнських Косачівських педагогічних читань, приурочених 150-річчю від дня народження Лесі Українки „Освіта та виховання в родині Косачів. Феномен Лесі Українки” (2021). «Діяльність Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки з популяризації педагогічної спадщини родини Косачів» [33] – тема виступу на V Всеукраїнських Косачівських педагогічних читаннях, приурочених до 150-річчя від дня народження Андроника Лазарчука, відомого українського художника і педагога-організатора художньої освіти на Волині та в Україні, і 150-річчя від дня народження Лесі Українки. Темі вшанування пам'яті Олени Пчілки бібліотекою її імені в м. Луцьку присвячувався виступ Людмили Стасюк на науково-педагогічній історико-краєзнавчій конференції «Розвиток освіти на Волині: історія і сучасність: до 100-річчя заснування Ковельської гімназії» [31].

На бібліографічні студії у Харківську державну наукову бібліотеку ім. В. Г. Короленка (м. Харків, 2009 р.) Емілія Ксендзук надіслала доповідь «Бібліографування та розповсюдження інформації про видатних краян у Волинській ОУНБ ім. Олени Пчілки» [14]. Вона ж – автор інформації про бібліотеку та про Олену Пчілку в книзі «Новітня історія України. Волинь» [17].

Ряд публікацій, присвячених родині Косачів було підготовлено та опубліковано у періодичних виданнях. Стаття Емілії Ксендзук «Бібліографування творчої спадщини Олени Пчілки» публікувалася у журналі «Бібліотечний форум України» [15]. У журналі «Жінка» опубліковано статтю Людмили Стасюк «Краяни шану віддали» (про відкриття погруддя Олени Пчілки) [36]. «Науково-практична конференція „Олена Пчілка і Волинь (29–30 червня 1999 року) крізь призму часу» – назва статті Людмили Стасюк у журналі «Яровиця» [42].

Волинська ДОУНБ імені Олени Пчілки – методичний центр для бібліотек територіальних громад області. На допомогу бібліотечним працівникам у проведенні соціокультурних заходів підготовлено та видано методико-бібліографічні матеріали про членів родини Косачів: «Берегиня родинної пам'яті» (до 125-річчя від дня народження Ольги Косач-Кривинюк), «Високе світло імені та слова» (до 140-річчя від дня народження Лесі Українки), «Спинивши вічність, ожила в граніті» (до 150-річчя від дня народження Лесі Українки), «Гідні сини славетних батьків» (до 145-річчя від дня народження Михайла

та 130-річчя від дня народження Миколи Косачів – братів Лесі Українки). У співпраці з Волинською обласною бібліотекою для дітей видано збірник сценаріїв про Олену Пчілку «Лети ж, рідне слово, лети в рідний край».

Інформація про ювілейні дати життя і творчості членів родини Косачів публікуються в «Календарі знаменних і пам'ятних дат Волині», який щороку, починаючи з 1991, спільно з Волинським краєзнавчим музеєм видає бібліотека.

Колектив бібліотеки – хранитель пам'яті про Березиню роду Косачів. Соціокультурна та наукова діяльність бібліотеки з вшанування пам'яті відомої письменниці та громадської діячки Олени Пчілки, усієї високоінтелектуальної родини Косачів особливо важлива сьогодні, коли у нелегкій борні за утвердження державності ми знову й знову надихаємося неугасимим світочем національної ідеї, що її виплекали минулі покоління.

Джерела та література

1. Бабій В. Життя і творчість Лесі Українки в дослідженнях волинських авторів (2000–2005 рр.). *Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., 24–25 лют. 2006 р., с. Колодажне : наук. зб. Луцьк, 2006. Вип. 3. С. 150–156.

2. Бабій В. „...Із праці моєї скористають люде...”. Творчість Лесі Українки : бібліогр. аспект. *Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 140-річчю від дня народж. Лесі Українки та 100-річчю з часу написання драми-феєрії „Лісова пісня”, 24–25 лют. 2011 р., м. Луцьк, с. Колодажне на Волині : наук. зб. Луцьк, 2011. Вип. 4. С. 165–172.

3. Бабій В. Твори Олени Пчілки та література про неї у фондах Волинської ОУНБ ім. Олени Пчілки. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка і родина Косачів в історії інтелектуальної еліти України та Волині* : матеріали XXXIII Всеукр. іст.-краєзн. наук. конф., присвяч. 160-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 60-річчю з часу створення Колодажненського літ.-мемор. музею Лесі Українки, м. Луцьк – с. Колодажне, 30 черв.–1 лип. 2009 р. : наук. зб. Луцьк, 2009. Вип. 33. С. 176–180.

4. Блашук К. З історії Волинської обласної універсальної бібліотеки імені Олени Пчілки. *Олена Пчілка і Волинь* : до 150-річчя від дня народж. Олени Пчілки та 50-річчя Колодажненського літ.-мемор. музею : матеріали наук.-практ. конф. 29–30 черв. 1999 р. : наук. зб. Луцьк, 1999. С. 53–55.

5. Євтушок Є. Емілія Ксендзук – бібліограф-упорядник видань про родину Косачів. *Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 170-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 70-річчю з часу створення Колодажненського літ.-мемор. музею Лесі Українки, м. Луцьк – с. Колодажне, 25–26 черв. 2019 р. : наук. зб. Луцьк, 2019. С. 31–35.

6. Євтушок Є. Науково-дослідна робота Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Бібліотеки – осередки культури, освіти, науки: шлях довжиною у 75 років* : матеріали LIV Волин. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 75-річчю від дня заснування Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки, м. Луцьк, 28 трав. 2015 р. Луцьк : б. в., 2015. Вип. 54. С. 48–51.

7. Євтушок Є. Соціокультурна діяльність бібліотек області з вшанування пам'яті родини Косачів. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка і родина Косачів в історії інтелектуальної еліти України та Волині* : матеріали XXXIII Всеукр. іст.-краєзн. наук. конф., присвяч. 160-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 60-річчю з часу створення Колодажненського літ.-мемор. музею Лесі Українки, м. Луцьк – с. Колодажне, 30 черв.–1 лип. 2009 р. : наук. зб. Луцьк : Волин. краєзн. музей, 2009. Вип. 33. С. 191–193.

8. Євтушок Є. Ушанування пам'яті Олени Пчілки Волинською державною обласною універсальною науковою бібліотекою імені Олени Пчілки. *Літопис Волині* : всеукр. наук. часоп. Луцьк, 2016. Ч. 16. С. 12–14.

-
9. „З братами ще я словом поділюсь” : до 160-річчя від дня народж. Олени Пчілки : біобібліогр. покажч. / Упр. культури і туризму Волин. ОДА, Волин. ДОУНБ ім. Олени Пчілки ; упоряд. В. Бабій ; ред. Е. Ксендзук. Луцьк : Твердиня, 2009. 112 с.
10. „... їм промовляти душа моя буде” (твори видатної української поетеси у фондах головної бібліотеки Волині) / Упр. культури Волин. ОДА, Волин. ДОУНБ ім. Олени Пчілки, Волин. обл. від-ня УБА ; авт. тексту Л. А. Стасюк ; упоряд.: Н. В. Рибачук, С. К. Ворожейкіна, О. Б. Нагайцева. Луцьк, 2016. 31 с.: іл.
11. Ксендзук Е. Бібліографія матеріалів волинських авторів про Леся Українку. *Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., 24–25 лют. 2001 р., с. Колодяжне : наук. зб. Луцьк, 2001. С. 127–128.
12. Ксендзук Е. Бібліографія матеріалів про Олену Пчілку (1994–1999 рр.). *Олена Пчілка і Волинь* : до 150-річчя від дня народж. Олени Пчілки та 50-річчя Колодяжненського літ.-мемор. музею : матеріали наук.-практ. конф. 29–30 черв. 1999 р. : наук. зб. Луцьк, 1999. С. 13–14.
13. Ксендзук Е. Бібліографія матеріалів про Олену Пчілку (1999–2005). *Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., 24–25 лют. 2006 р., с. Колодяжне : наук. зб. Луцьк, 2006. Вип. 3. С. 166–168.
14. Ксендзук Е. Бібліографування та розповсюдження інформації про видатних краян у Волинській ОУНБ ім. Олени Пчілки. *Четверті бібліографічні студії, присвячені 120-річчю Михайла Ясинського* / уклад.: Т. О. Сосновська, В. О. Ярошик. Харків, 2009. С. 26–34.
15. Ксендзук Е. Бібліографування творчої спадщини Олени Пчілки. *Бібліотечний форум України*. 2009. № 2. С. 26–27.
16. Ксендзук Е. Бібліографування творів Олени Пчілки та літератури про неї у Волинській ОУНБ ім. Олени Пчілки. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка і родина Косачів в історії інтелектуальної еліти України та Волині* : матеріали XXXIII Всеукр. іст.-краєзн. наук. конф., присвяч. 160-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 60-річчю з часу створення Колодяжненського літ.-мемор. музею Лесі Українки, м. Луцьк – с. Колодяжне, 30 черв.–1 лип. 2009 р. : наук. зб. Луцьк, 2009. Вип. 33. С. 200–201.
17. Ксендзук Е. Олена Пчілка і Волинь. *Новітня історія України : Волинь* / Ін-т біогр. дослідж., Укр. наук. т-во. геральдики і вексилології. Київ, 2006. С. 32.
18. Кушнерик О. Популяризація життя і діяльності Олени Пчілки, Лесі Українки та родини Косачів-Драгоманових в книгозбірнях області. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 165-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 65-річчю з часу створення Колодяжненського літ.-мемор. музею Лесі Українки, с. Колодяжне на Волині, 26–27 черв. 2014 р. : наук. зб. Луцьк, 2014. Вип. 51. С. 231–235.
19. Леся Українка на сторінках періодичних видань Волині (1945–2020 рр.) : біобібліогр. покажч. / Упр. культури, з питань релігій та національностей Волин. ОДА, Волин. ДОУНБ імені Олени Пчілки ; упоряд. А. А. Понагайба ; відповід. за вип. Л. А. Стасюк ; вступ. ст. Н. Гуменюк. Луцьк : Терези, 2020. 166 с.
20. Олена Пчілка – талановита письменниця, мудра мати : бібліогр. покажч. / упоряд. Е. С. Ксендзук ; відп. за вип. Г. С. Кухарська. Луцьк, 1993. 35 с.
21. Пилипюк Н. Соціокультурна діяльність Волинської ДОУНБ ім. Олени Пчілки, спрямована на популяризацію життя і творчості родини Косачів-Драгоманових. *Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 170-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 70-річчю з часу створення Колодяжненського літ.-мемор. музею Лесі Українки, м. Луцьк – с. Колодяжне, 25–26 черв. 2019 р. : наук. зб. Луцьк : б. в., 2019. С. 35–39.
22. Понагайба А. Видавнича діяльність Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки в галузі краєзнавчої бібліографії. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Бібліотеки – осередки культури, освіти, науки: шлях довжиною у 75 років* : матеріали LIV Волин. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 75-річчю від дня заснування Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки, м. Луцьк, 28 трав. 2015 р. Луцьк : б. в., 2015. Вип. 54. С. 70–73.
-

23. Понагайба А. Віртуальна бібліотечна виставка в контексті популяризації творчості Олени Пчілки для дистантного користувача. *Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 170-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 70-річчю з часу створення Колодяжненського літ.-мемор. музею Лесі Українки, м. Луцьк – с. Колодяжне, 25–26 черв. 2019 р. : наук. зб. Луцьк, 2019. С. 48–53.

24. Понагайба А. Джерельна база Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олени Пчілки для дослідження теми „Родина Косачів у громадсько-політичному та культурному житті України та Волині кінець XIX – початок XX ст.”. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 165-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 65-річчю з часу створення Колодяжненського літ.-мемор. музею Лесі Українки, с. Колодяжне на Волині, 26–27 черв. 2014 р. : наук. зб. Луцьк, 2014. Вип. 51. С. 255–261.

25. Понагайба А. Леся Українка на сторінках періодичних видань Волині (1945–2020 рр.) : (красознавча бібліографія Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки). *Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю від дня народж. Лесі Українки, с. Колодяжне, 25 лют. 2021 р. : наук. зб. Луцьк, 2021. С. 173–176.

26. Рибачук Н. Леся Українка: про життя і творчість мовою інтернету. *Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю від дня народж. Лесі Українки, с. Колодяжне, 25 лют. 2021 р. : наук. зб. Луцьк, 2021. С. 176–182.

27. Рибачук Н. Олена Пчілка в регіональних веб-ресурсах. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка і родина Косачів в історії інтелектуальної еліти України та Волині* : матеріали XXXIII Всеукр. іст.-краєзн. наук. конф., присвяч. 160-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 60-річчю з часу створення Колодяжненського літ.-мемор. музею Лесі Українки, м. Луцьк – с. Колодяжне, 30 черв.–1 лип. 2009 р. : наук. зб. Луцьк : Волин. краєзн. музей, 2009. Вип. 33. С. 212–217.

28. Рибачук Н. Олена Пчілка у віртуальному інформаційному просторі. *Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 170-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 70-річчю з часу створення Колодяжненського літ.-мемор. музею Лесі Українки, м. Луцьк – с. Колодяжне, 25–26 черв. 2019 р. : наук. зб. Луцьк, 2019. С. 53–59.

29. Стасюк Л. Волинська обласна організація Української бібліотечної асоціації і спорудження пам'ятника Олені Пчілці у Луцьку. *Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 170-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 70-річчю з часу створення Колодяжненського літ.-мемор. музею Лесі Українки, м. Луцьк – с. Колодяжне, 25–26 черв. 2019 р. : наук. зб. Луцьк, 2019. С. 46–48.

30. Стасюк Л. Волинська обласна універсальна наукова бібліотека і увічнення пам'яті Олени Пчілки. *Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. 24–25 лют. 2001 р., с. Колодяжне : наук. зб. Луцьк, 2001. С. 135–136.

31. Стасюк Л. Вшанування пам'яті Олени Пчілки бібліотекою її імені в м. Луцьку. *Розвиток освіти на Волині: історія та сучасність* : (до 100-річчя заснування Ковельської гімназії) : матеріали наук.-пед. іст.-краєзн. конф. Луцьк ; Ковель, 2006. С. 249–252.

32. Стасюк Л. Вшанування пам'яті Олени Пчілки бібліотекою її імені в м. Луцьку. *Минуле і сучасне Волині і Полісся: Олена Пчілка і родина Косачів в історії інтелектуальної еліти України та Волині* : матеріали XXXIII Волин. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 160-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 60-річчю з часу створення Колодяжненського літ.-мемор. музею Лесі Українки, м. Луцьк – с. Колодяжне, 30 черв.–1 лип. 2009 р. : наук. зб. Луцьк, 2009. С. 274–275.

33. Стасюк Л. Діяльність Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки з популяризації педагогічної спадщини родини Косачів. *Освіта та виховання в родині Косачів* : матеріали V Всеукр. Косачів. пед. читань, приуроч. до 150-річчя Андроника Лазарчука, відомого укр. художника і педагога-

організатора худож. освіти на Волині та в Україні, і 150-річчя від дня народж. Лесі Українки. Луцьк, 2020. С. 103–107.

34. Стасюк Л. З історії присвоєння імені Олени Пчілки Волинській обласній універсальній науковій бібліотеці. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка і родина Косачів в історії інтелектуальної еліти України та Волині* : матеріали XXXIII Всеукр. іст.-краєзн. наук. конф., присвяч. 160-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 60-річчю з часу створення Колодяжненського літ.-мемор. музею Лесі Українки, м. Луцьк – с. Колодяжне, 30 черв.–1 лип. 2009 р. : наук. зб. Луцьк, 2009. Вип. 33. С. 217–218.

35. Стасюк Л. Історія спорудження погруддя Олени Пчілки в м. Луцьку : хроніка подій. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 165-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 65-річчю з часу створення Колодяжненського літ.-мемор. музею Лесі Українки, с. Колодяжне на Волині, 26–27 черв. 2014 р. : наук. зб. Луцьк, 2014. Вип. 51. С. 283–285.

36. Стасюк Л. Краєни шану віддали : [про відкриття погруддя Олени Пчілки]. *Жінка*. 2012. № 2. С. 32 : іл.

37. Стасюк Л. Між двома ювілеями (соціокультурні проєкти Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки, присвячені видатній поетесі Лесі Українці, в 2016–2020 роках). *Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю від дня народж. Лесі Українки, с. Колодяжне, 25 лют. 2021 р. : наук. зб. Луцьк, 2021. С. 183–189.

38. Стасюк Л. Науково-практична конференція „Олена Пчілка і Волинь” (29–30 черв. 1999 р.) крізь призму часу. *Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 170-річчю від дня народж. Олени Пчілки та 70-річчю з часу створення Колодяжненського літ.-мемор. музею Лесі Українки, м. Луцьк – с. Колодяжне, 25–26 черв. 2019 р. : наук. зб. Луцьк, 2019. С. 43–46.

39. Стасюк Л. Рік 150-річчя Лесі Українки у Волинській державній обласній універсальній науковій бібліотеці імені Олени Пчілки. *Освіта та виховання в родині Косачів. Феномен Лесі Українки* : матеріали IV Всеукр. Косачів. пед. читань, приуроч. 150-річчю від дня народж. Лесі Українки 25 черв. 2021 р. Луцьк : Волин. ППО, 2021. С. 217–221.

40. Стасюк Л. Чверть століття – з іменем Олени Пчілки. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Леся Українка і родина Косачів в історії та культурі України та Волині* : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 145-річчю від дня народж. Лесі Українки, с. Колодяжне на Волині, 24–25 лют. 2016 р. : наук. зб. Луцьк, 2016. Вип. 57. С. 207–209.

41. Стасюк Л. Волинська державна обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олени Пчілки. *Бібліотечна орбіта інформаційного суспільства* : до 60-річчя заснування Закарпатської обласної універсальної наукової бібліотеки / уклад. Н. Панчук ; відпов. за вип. Л. Григаш. Ужгород, 2005. С. 269–272.

42. Стасюк Л. Науково-практична конференція „Олена Пчілка і Волинь (29–30 черв. 1999 р.) крізь призму часу”. *Яровиця*. 2019. № 1/2. С. 69–70.

43. У камені, мармурі, і бронзі (пам’ятники і пам’ятні дошки Лесі Українці на Волині, в Україні та світі) / Упр. культури, з питань релігій та національностей Волин. ОДА, Волин. ДОУНБ ім. Олени Пчілки ; авт. передм. Л. Стасюк ; упоряд.: О. Курило, І. Ковальчук. Луцьк : Терези, 2021. 64 с. : іл.

44. „Я житиму сльозою серед співів” : до 130-ї річниці від дня народження Лесі Українки : бібліогр. список / упоряд. Е. Ксендзук ; відп. за вип. Л. Стасюк. Луцьк, 2001. 39 с.

45. „Я житиму сльозою серед співів” : з нагоди 150-річчя від дня народж. Лесі Українки : бібліогр. покажч. / Упр. культури, з питань релігій та національностей Волин. ОДА, Волин. ДОУНБ ім. Олени Пчілки ; упоряд. А. Понагайба ; відпов. за вип. Л. Стасюк ; вступ. ст. А. Г. Диби. Луцьк : Терези, 2021. 323 с.

УДК 821.161.2.09(100):027.53(477.82)

Валерій Дмитрук (Луцьк)

ПОСТАТЬ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ НА СТОРІНКАХ ДІАСПОРСЬКИХ ВИДАНЬ (З ФОНДІВ ВОЛИНСЬКОЇ ДОУНБ ІМЕНІ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ)

Опрацьовано і зроблено аналіз літератури української діаспори, що зберігається у фондах Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки. Введено до наукового обігу низки літературних джерел, які висвітлюють життєвий шлях і літературний доробок Олени Пчілки на сторінках діаспорних видань. Мета дослідження: висвітлення постаті та літературної творчості Олени Пчілки у виданнях української діаспорної літератури.

Ключові слова: Олена Пчілка, Леся Українка, українська дитяча література, видання діаспори, Петро Одарченко, діячі української діаспори.

У відділі зберігання основного фонду Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки є фонд рідкісних і цінних видань, колекції подарованих видань, у тому числі – наших земляків – представників діаспори. На сторінках цих видань, що датуються починаючи з 30-х рр. XX ст. і до видань початку XXI ст. чимало уваги приділяється постаті та творчості нашої видатної землячки Олени Пчілки.

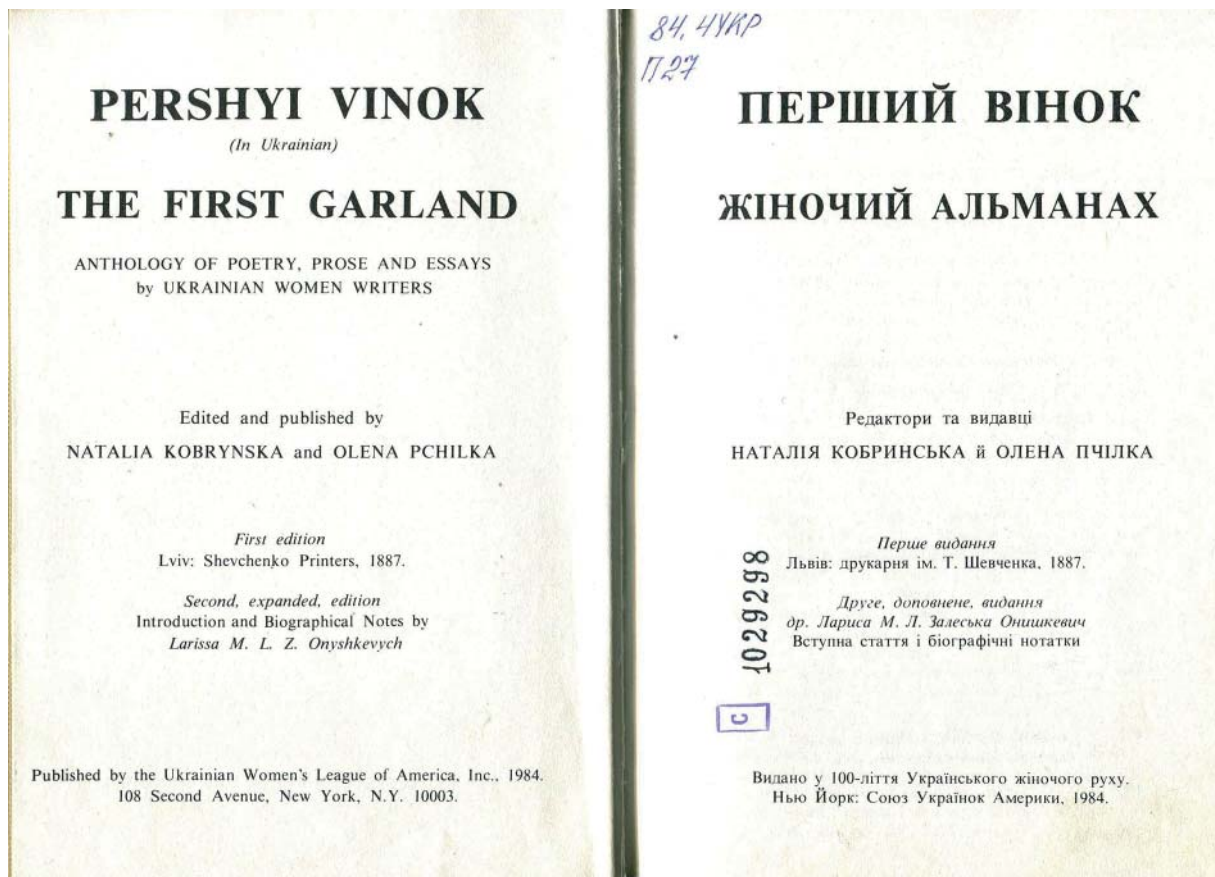
У першу чергу звернемо увагу на енциклопедичні видання української діаспори. Так, у XII книзі Української малої енциклопедії, виданої у Буенос-Айресі у 1963 році, укладач – український енциклопедист і науковець Євген Онацький у статті про Олену Пчілку зазначав, що «найбільший твір Олени Пчілки... це Леся Українка, яку вона не тільки виховала, але й зберігала протягом довгих літ грізної хвороби. Олену Пчілку справедливо вважають першою українською націоналісткою в сучасному розумінні цього слова» [11, с. 1542].

Прізвище Олени Пчілки також було включено до 7-го тому Енциклопедії українознавства, виданого у видавництві «Молоде життя» у Мюнхені у 1973 році, яка згодом перевидавалася вже у незалежній Україні. Так само стаття про Олену Пчілку увійшла до англійської скороченої версії Енциклопедії українознавства під назвою «Encyclopedia of Ukraine» т. 3, який був виданий у Торонто в 1993 році. У цих виданнях, автором статті був відомий український літературо – та мовознавець, критик та педагог діаспори Петро Одарченко (1903–2006). Саме Петро Одарченко є автором багатьох цінних публікацій про Олену Пчілку та її творчість у різних виданнях української діаспори.

У першу чергу слід виділити статтю цього автора під назвою «Олена Пчілка як дитяча письменниця», яка була надрукована в Торонто у 1965 році в книзі «Ми і наші діти» [9, с. 24–248]. На той час П. Одарченко був членом управи Об'єднання працівників дитячої літератури імені Л. Глібова. Високо оцінюючи внесок Олени Пчілки у розвиток української дитячої літератури, автор одночасно ділиться своїми особистими спогадами про письменницю у 1918–1920 роках. У юнацькі роки Одарченко був учнем гімназії у Гадячі і проживав в будинку Драгоманових, де жила у той час Олена Пчілка. Як згадує автор: «В 1918–1920 рр. учні Гадяцької гімназії – великі і малі – були вихованцями Олени Пчілки, дарма що вона не викладала в гімназії. Поява Олени Пчілки на Шевченківських Святах гімназії, на літературних вечорах, на засіданнях гуртка українознавства Гадяцької Української Шкільної Молоді, її змістовні доповіді про Панаса Мирного, про Михайла Драгоманова, її розмови з учнями, її п'єси, що виконувалися наймолодшими учнями, викликали велике захоплення».

Ил. 1.

Ил. 2.

Згодом, Петро Одарченко у своїй публікації «Молодь великої революції. (Спогад)» [7, с. 57–66], згадуючи про проведені Оленою Пчілкою вечори у Гадячі, друкує факсиміле окладинки «Дві п'єси для дитячого театру» з дарчим написом Олени Пчілки для Петра Одарченка (Іл. 1). Як згадував автор «...Для національного виховання молоді Ольга Петрівна зробила дуже багато. Її дитячі п'єси ставилися на сцені і мали великий успіх... Хоч Олені Пчілці в той час минуло 70 років, проте душею вона була молода, бадьора, дотепна, завзята вольова жінка, наша вчителька, вихователька й порадиця й велика приятелька молоді».

Статті П. Одарченка про творчість та постать Олени Пчілки друкували також періодичні видання діаспори. Так, у щомісячному часописі «Наше життя» – друкованому виданні Союзу Українок Америки (Нью-Йорк) у 1984 році з'явилася публікація літературознавця «Читаючи «Перший вінок», присвячене перевиданню в США Союзом Українок Америки (до 100-річчя Українського жіночого руху) одноіменного жіночого альманаху, який був виданий у Львові у 1887 році, редакторами і видавцями якого були видатні українські письменниці Наталія Кобринська і Олена Пчілка [10, с. 13–14].

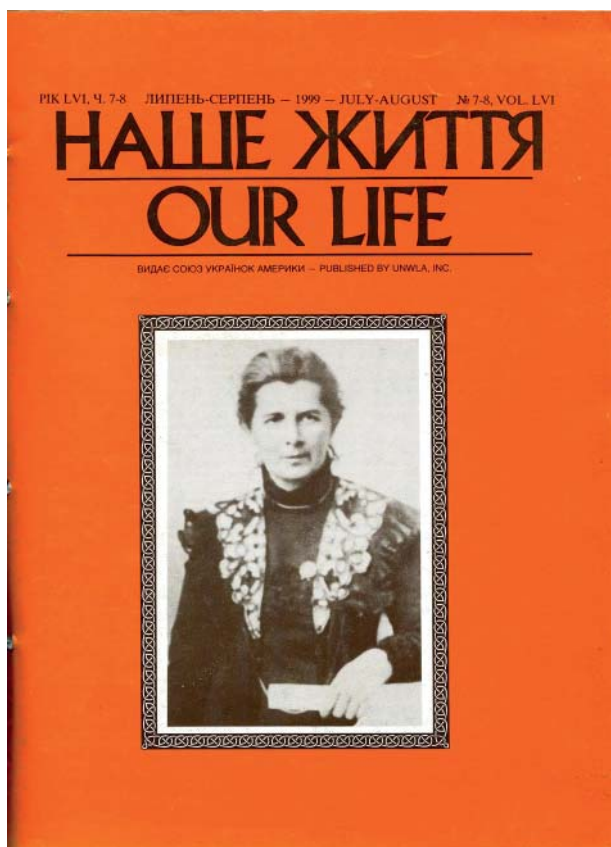
Примірник цього рідкого діаспорного фототипійного видання, де зокрема друкувала свої твори Олена Пчілка та Леся Українка зберігається нині у фондах Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки (Іл. 2).

В іншому журналі – виданні Союзу Українок Австралії «Наше слово» в 2006 році [8, с. 176–181] був надрукований передрук статті Петра Одарченка «Олена Пчілка» з збірної праці «Українки в історії», що була видана у Києві, видавництво «Либідь», 2004 р.

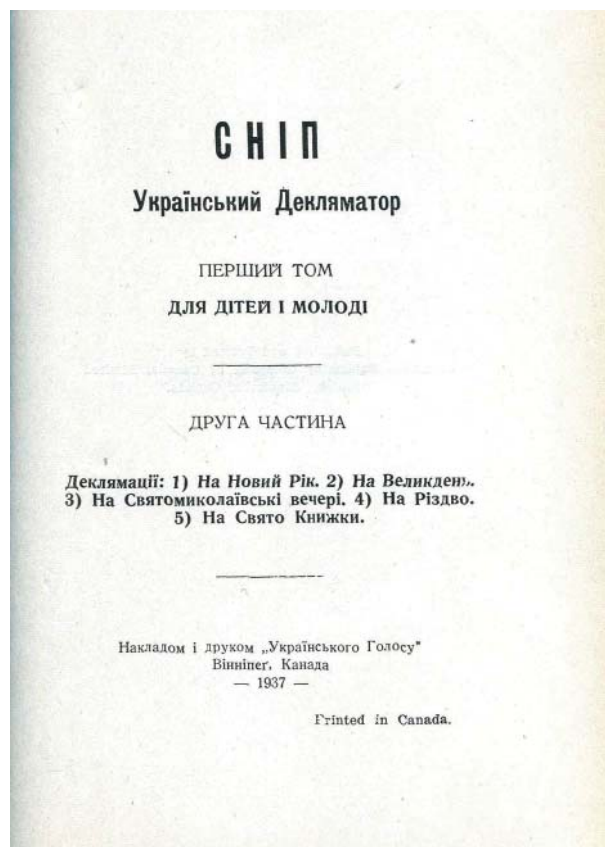
Як вже зазначалося вище, питання ролі Олени Пчілки у розвитку дитячої літератури було висвітлено, зокрема, у збірці «Ми і наші діти». Чимало уваги тут приділено значенню видання Оленою Пчілкою журналу для дітей «Молода Україна» (1908–1914, Київ). Як згадував видавець і дитячий письменник діаспори Юрій Тищенко-Сірий (1880–1953) «...Молода Україна» була призначена для дітей молодшого віку і мала виходити щомісяця одним зошитом. Редагувала його сама Олена Пчілка. Редагувала дуже вміло, з розумінням дитячих потреб і дитячої психології...» [17, с. 230]. Детальну інформацію про авторів та назву творів, що друкувалися у журналі, в збірці зробив інший дослідник – Ілля Чайковський [18, с. 249–251]. Даючи високу оцінку цього дитячого видання Олени Пчілки, д-р Степан Баран у своїй промові-відкритті I-го з'їзду Об'єднання працівників дитячої літератури (26-27 березня 1946, Карсфельд, Західна Німеччина) зазначив: «На Центральних і Східних землях (України) молоде покоління, виховувана «Молодою Україною»...дало героїв Революції 1917 року, героїв Крут і Базару» [1, с. 325].

Про головну і важливу роль Олени Пчілки у вихованні Лесі Українки зазначається на сторінках книг «Історія української літератури. Підручник для шкіл і курсів українознавства» (Нью-Йорк, 1964) та «Історія української культури. т.1.» (Вінніпег, 1964), де наголошується на тому, що Олена Пчілка «...вціпила в серце своєї доньки любов до рідної мови, до рідної пісні, до свого народу...» [5, с. 450].

Заслуговує також на увагу публікація в «Нашому житті» (№6–8 1991) статті Любові Дражевської «Олена Пчілка – зірка українського відродження», написаної на підставі автобіографії Олени Пчілки і розповіді її доньки Ізидори Косач-Борисової [3]. Л. Дражевська (1910–2006) – українська літературознавця, редакторка і перекладачка, відома громадська діячка української діаспори. Дослідниця також у цьому жіночому американському журналі опублікувала невелику історичну розвідку «Українські жінки в науці», де увагу приділено також Олені Пчілці та її доньці Ізидорі Косач-Борисовій [4, с. 17–19].

Іл. 3.

Іл. 4.

До 150-річчя від дня народження Олени Пчілки «Наше життя» (Іл. 3) надрукувала статтю д-ра Осипа Кравченюка «Олена Пчілка (у 150-річчя її народин)», яка містить цікаві факти про висвітлення творчості письменниці на початку ХХ ст. у США [6, с. 5–7].

Загалом, журнал «Наше життя» протягом багатьох років у своїх літературних рубриках охоче друкував поезію Олени Пчілки та Лесі Українки.

У фондах Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки також зберігається рідкісне видання «Сніп. Український декляматор». Перший том (друга частина) цього видання, присвячений для дітей і молоді, вийшов у Вінніпезі у 1937 році (Іл. 4). Сюди увійшли такі вірші Олени Пчілки, як «Вітання від Нового Року» [13, с. 11–12], «Великдень» [13, с. 20–21], «Перші крашанки (народна приповідь)» [13, с. 45–46]. У другий том цього видання (1939), присвяченому для молоді та старших, включений вірш поетеси «До Кобзаря» [14, с. 89–90]. Окрема поезія Олени Пчілки увійшла також до збірника В. Державина «Антологія української поезії» (Лондон, 1957) [2, с. 107–108].

Пізнавальними також є публікації про історію першого перекладу на англійську мову творів Олени Пчілки. Йдеться про започаткування у Канаді у 1998 році видання англійської серії творів українських письменниць «Дух часу («The Spirit of the Times»). Жіночі голоси в українській літературі». Перший том цієї серії включав вісім оповідань Олени Пчілки та тринадцять оповідань Наталії Кобринської, короткі біографічні нариси про обох письменниць з портретами – рисунками роботи Раїси Соні Чой та передмову до серії від імені Соні Моррис – редактора, і Роми Франко – перекладача серії. Всі, або майже всі включені в книжку оповідання, друкуються англійською мовою вперше. З творів Олени Пчілки тут включені «Чад», «Товаришки», «Соловійовий спів», «Рятуйте», «Біла кицька», «Артишоки», «Пожди бабо, нових правів» та «Півтора оселедця».

Інформація про зазначене видання, його підготовку та видавців була розміщена на сторінках американського місячника «Наше слово» за 1999 рік у публікаціях Марти Тарнавської «Англомовна серія українських письменниць» [15] та «Англомовні переклади творів Олени Пчілки та Наталії Кобринської» [16]. Як зазначала авторка статей «...перший том «Жіночих голосів в українській літературі» є не тільки важливим досягненням Роми Франко і Соні Моррис, але і справжньою подією в історії української літератури...Цей вихід на світовий англомовний книгарський ринок, зроблено якраз напередодні 150-літнього ювілею Олени Пчілки».

Тема висвітлення і вшанування постаті Олени Пчілки та її літературної спадщини на сторінках діаспорних видань є цікавою і перспективною та потребує подальших досліджень та вивчення.

Джерела та література

1. Баран С. Промова-відкриття І-го з'їзду ОПДЛ. *Ми і наші діти. Дитяча література. Мистецтво. Виховання*. Торонто ; Нью-Йорк, 1965. 36. І. С. 324–326.
2. Державин В. *Антологія української поезії*. Лондон, 1957. С. 107–108.
3. Дражевська Л. Олена Пчілка – зірка українського відродження. *Наше життя*. Нью-Йорк, 1991. Ч. 6, 7, 8.
4. Дражевська Л. Українські жінки в науці. *Наше життя*. Нью-Йорк, 1984. Ч. 3/4. С. 17–19.
5. Історія української культури. Вінніпег : Вид-во Івана Тиктора, 1964. Т. 1 : Клуб приятелів української книжки. 450 с.
6. Кравченко О. Олена Пчілка : (у 150-річчя її народин). *Наше життя*. Нью-Йорк, 1999. Ч. 7/8. С. 5–8.
7. Одарченко П. Молодь великої революції : (спогад). *Календар-альманах Нового Шляху 1978*. Торонто, 1978. С. 57–66.
8. Одарченко П. Олена Пчілка. *Наше слово*. Мельбурн, 2006. Ч. 3. С. 176–181.
9. Одарченко П. Олена Пчілка як дитяча письменниця. *Ми і наші діти. Дитяча література. Мистецтво. Виховання*. Торонто; Нью-Йорк, 1965. 36. І. С. 241–248.
10. Одарченко П. Читаючи «Перший вінок». *Наше життя*. Нью-Йорк, 1984. Ч. 7/8. С. 13–14.
11. Онацький Є. Українська мала енциклопедія : накладом Адміністрації УАПЦеркви в Аргентині. Буенос-Айрес, 1963. Кн. XII : По-Риз. 1542 с.
12. Перший вінок : жіноч. альм. / ред. і вид. Наталія Кобринська й Олена Пчілка. 1-е вид. Львів : друк. ім. Т. Шевченка, 1887; 2-ге вид., доп. др. Лариса М.Л. Залеська Онишкевич; вступ. ст. і біогр. нотат. Нью-Йорк : Союз Українок Америки, 1984. 486 с.
13. Сніп. Український Декляматор. Вінніпег, 1937. Т. 1 : ч. 2 : Для дітей і молоді. 111 с.
14. Сніп. Український Декляматор. Вінніпег, 1939. Т. 2 : ч. 2. : Для молоді та старших. 171 с.
15. Тарнавська М. Англомовна серія українських письменниць. *Наше життя*. Нью-Йорк, 1999. Ч. 6. С. 10–11.
16. Тарнавська М. Англомовні переклади творів Олени Пчілки і Наталії Кобринської. *Наше життя*. Нью-Йорк, 1999. Ч. 12. С. 7–8.
17. Тищенко-Сірий Ю. З історії української дитячої книжки. *Ми і наші діти. Дитяча література. Мистецтво. Виховання*. Торонто ; Нью-Йорк, 1965. 36. І. С. 228–235.
18. Чайковський І. Замітки про «Молоду Україну» Олени Пчілки. *Ми і наші діти. Дитяча література. Мистецтво. Виховання*. Торонто ; Нью-Йорк, 1965. 36. І. С. 249–251.

РОДИНА КОСАЧІВ В ДЖЕРЕЛЬНІЙ БАЗІ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття висвітлює документальні архівні комплекси, в яких виявлено інформацію про перебування, життя та діяльність родини Косачів на Волині, що зберігаються у фондах Державного архіву Волинської області.

Ключові слова: Леся Українка, Косач, Державний архів Волинської області, архів, документ, фонд.

Державний архів Волинської області у своїх сховищах зберігає документи, які мають наукову, культурну та історичну цінність та віднесені до Національного архівного фонду і є частиною Світової культурної спадщини. Це архівні документи, які відображають соціально-політичний, економічний і культурний розвиток краю, розповідають про життя та діяльність визначних особистостей як волинського краю так держави в цілому.

Родина Косачів тісно пов'язана з Волинню. Тут, в Луцьку, Колодяжному жили, працювали, будували плани на майбутнє Петро Антонович Косач, Ольга Петрівна Косач-Драгоманова (Олена Пчілка). Тут виростили, наповнювалися любов'ю до волинського краю, української мови, української народної пісні їх діти Михайло, Лариса, Ольга, Ксенія, Микола, Ісидора, їх внук Георгій (Юрій).

Про перебування родини Косачів на Волині збереглися документальні джерела і у фондах Державного архіву Волинської області.

У спогадах сестри Лесі Українки – Ольги Косач-Кривенюк, що були опубліковані у 1942 році в газеті «Український голос», яка, у свою чергу, зберігається у фондах бібліотеки Державного архіву Волинської області (для довідки – головним редактором газети був Анатоль Дублянський; газета видавалася в Луцьку; друкувалася в Окружній друкарні в Луцьку; керівником видавництва був Олексій Леонів) читаємо:

«Приказом по Міністерству Внутренніх Дел» нашого батька Петра Антоновича Косача 7.XI.1878 року переведено до Луцька зі Звягеля (Новоградволинська) де він служив з 1886 року председателем з'їзу мирових посередників. До Луцька його переведено теж за председателя з'їзу мирових посередників лише Луцько-Дубенського. В «приказі» про це не говорилося, але було відомо, що батька нашого переведено з обжитого місця, щоб покарати за його «українофільство» та за побачення під час подорожі до Парижа на виставку 1878 року з емігрантом, батьковим другом, а материним братом Михайлом Петровичем Драгомановим.

Весною 1879 року до Луцька переїхала і наша мати (Олена Пчілка) з мало не десятирічним Мішею, семирічною Лесею і мало що не двохрічною мною. оселилася наша родина в Луцьку одразу після приїзду в «першому» костельному домі, тобто в мурованому поруч з католицькою кафедрою на Катедральній чи Костельній вулиці недалеко від замку...» [4, с. 3]

З документальних джерел Національного архівного фонду, що найперше хочу виділити фонд Ф.35 «Волинська духовна консисторія». У цьому фонді, в описах № 2 та № 9 зосереджені метричні книги Свято-Миколаївської церкви с. Волошки Ковельського повіту Волинської губернії (з 1921 року – Волинського воєводства). В цих документах є актові записи про хрещення дітей Ольги Петрівни та Петра Антоновича Косачів: Ксенії у 1884 році, Миколи у 1887 році, Ісидори у 1889 році. Внука, сина Миколи Петровича та

Наталії Григорівни Косачів, Георгія у 1909 році. В метричній книзі за 1937 рік є актовий запис про смерть Миколи Петровича.

Сповідальні відомості. У сповідальних відомостях Свято-Миколаївської церкви с. Волошки Ковельського повіту Волинського воєводства за 1936 рік зазначений склад сім'ї Миколи Косача.

Клірові відомості. У клірових відомостях Свято-Миколаївської церкви с. Волошки Ковельського повіту Волинської губернії (у прихід входило с. Колодяжне), архітектурою якої захоплювалася Леся Українка, за 1900 рік зазначено, що на території приходу є два великих землевласника. Одним з них був Статський Радник Петро Антонович Косач.

До слова, церква ця була побудована у 1865 році при священику Михайлу Антоновичу Вігурі. Дерев'яна з такою ж дзвіницею, крита залізом. Пізніше дзвіниця була перетворена на церковну паперть, а у 1873 році, за кошти місцевих прихожан, побудована нова дзвіниця на кам'яному фундаменті, яка також була крита залізом [2, с.47–49].

Фонд Ф-40 «Волинська дирекція державних лісів, м. Луцьк, Волинське воєводство». В документах цього фонду, по оп.№1, виявлений не менш цікавий документ, який знаходиться у справі 89 та має безпосереднє відношення до родини Лесі Українки. Це план маєтку Колодяжно Ковельського повіту Волинської губернії. Володіння «Статського советника Петра Косача». Копія датована 2 березня 1920 року.

На документі зазначено, що: «Върность настоящей копии съ подлиннымъ планомъ составленом в 1867 году землемеромъ по Люстраціи П. Школинскимъ удостоверяю. Луцьк Марта 20 дня 1891 года. Состоящій при Луцко-Дубенскомъ уездномъ по чиншевымъ дѣламъ Присутствіи Землемеръ Таксаторъ. (підпис) Доманскій» [2, с. 67].

Фонд Ф-271 «Луцький нотаріальний архів». У цьому фонді, в описі № 1, з поміж інших документів, зосереджені і реєстри «Крѣпостныхъ дѣлъ Луцкаго Нотаріального Архива по Ковельскому уѣзду». В справі № 210 за номером реєстру 430 (арк. 494а–496зв.) зосереджені відомості про «Имѣніе Участокъ Колодяжно». Є, також і інформація про власників маєтку.

Першим власником маєтку Колодяжно був Петро Антонович Косач, дійсний статський радник. Маєток отримав у власність 05 жовтня 1868 року по купчій крепості від Волинського губернського управління державними маєтками, укладеній у Волинській палаті «гражданского суда» 2 вересня 1868 року, по крепосній книзі під № 110.

Тут же, є запис щодо успадкування маєтку: «Ольга Петровна Косачъ, лекаръ Ольга Петровна Кривинюкъ, дочери Дѣйствительного Статского Советника Ксенія Петровна Косачъ и Исидора Петровна Косачъ и дворянинъ Николай Петрович Косачъ утвержденные въ правахъ наследства къ доль Петра Антоновича Косача, опредѣленіемъ Луцкого Окружного Суда состоявшегося 12 Іюня 1909 года, на ввѣдь каковымъ именіемъ и выданъ имъ Луцкимъ Окружнымъ Судомъ 15 Іюня 1912 г. за № 491 – исполнительный листъ. Зачеркнуто «Луцкого» и подписано «Кевского». И.д. Старшаго Нотариуса (подпись)».

Маєток Колодяжно продовж 33 років, з 1882 року по 1915 рік, тричі використовувався, як заставне майно. Вперше 24 червня 1882 року було видане заставне свідоцтво № 225 для застави в одну з кредитних установ. Згодом – 8 березня 1902 року - для застави в державному дворянському земському банку №19, 29 січня 1913 року № 125 – для відкриття меліоративного кредиту з Волинського губернського земства. У 1900 році була оформлена позика на «сільськогосподарські покращення». У 1915 році, вже Миколою Косачем, оформлялися позички, на погашення позовів по векселям Арона Теленбаума, Абрама Вербке, Т. Кийерштейна.

В реєстрах «Крѣпостныхъ дѣлъ Луцкаго Нотаріального Архива по Луцкому уѣзду» справа № 113 за номер реєстру 192 (аркуші 337-338) значиться володіння при м. Торчин.

Ця ділянка була утворена на основі Інструкції затвердженої 23 липня 1865 року з вільних казенних земель Торчинського маєтку, в якому різного роду землі нараховувалося по акту – 360, 81 дес. За повідомленням повітового Предводителя Дворянства від 15 грудня 1893 року за № 566 – 325 дес., а за відомостями Казенної палати – 326 ½ дес. Першим власником був Гаккель Михайл Павлович, Дійсний Статський радник, по купчій крепості від Казни здійсненій у Волинській палаті кримінального і цивільного суду 15 червня 1873 року. Вступив у права власності 18 липня 1873 року. 22 червня 1896 року ці землі купив статський радник Трегубов Єлісей Кипрянович за 12000 рублів. 10 листопада 1905 року за 3500 руб у Трегубова Єлісея Кипряновича земельну ділянку купує Косач Лариса Петрівна. Маєток, у період з 1901 року по 1905 рік використовувався, як заставне майно в Полтавському земському банку (14 серпня 1901 року) та тричі для отримання позики в Полтавському земському банку на суми 17 500 руб. (01 червня 1901 року), 9400 руб. та 2000 (1 липня 1901 року). Позики були погашені у 1906–1907 роках.

1907 рік. Дружина титулярного радника Лариса Петрівна Квітка, уроджена Косач, через свого представника, дійсного статського радника Петра Антоновича Косача, здійснює продаж цієї земельної ділянки частинами різним особам, а саме: Ернесту Киршнеру, Йогану Деннеру, Йогану Шульцу, Готфрїду Прайсу, Августу Арндту, Людвіку Емке, Йогану Рейферту. Купівля-продаж була оформлена в Луцького нотаріуса Михайла Андрійовича Биковського. Про що є відповідні акти на аркушах №№ 1–13 в справі № 390 «Крѣпостной книге Луцкаго Нотариального Архива по Луцкому уѣзду на 1908 год». [2, с. 233]

Фонди Ф. 277 «Волинське окружне земельне управління Міністерства землеробства і земельних реформ, м. Луцьк Волинського воєводства» та Ф.46 «Волинське воєводське управління Міністерства внутрішніх справ, м. Луцьк Волинського воєводства» також містять відомості щодо продажу землі в маєтку Колодяжно. [2, с. 105, 234]

В архівних документах фонду Ф.371 «Ковельська повітова комісія у справах про вибори в Державну Думу I скликання, 1905–1906 роки» можна знайти інформацію про Петра Косача. [2, с. 265]

Інформацію про «Юрка» Косача можна віднайти у справах № 138 (арк.5зв.), № 108 (арк.23зв.) фонду Ф.389 «Ковельська повітова «Просвіта», м. Ковель Ковельського повіту Волинського воєводства». Про нього та інших засуджених за приналежність до УВО — у справах №№ 203, 204, 205 з опису № 1 фонду Ф.191 «Луцький окружний суд, м. Луцьк Волинського воєводства». [2, с. 205, 265]

Цікавим джерелом інформації може стати фонд Ф.36 «Луцьке повітове староство, м. Луцьк, Волинського воєводства», оп. 13. В цьому описі зосереджені справи щодо розгляду заяв, общин, товариств і організацій про надання дозволів на проведення академічних заходів, вечорів. Серед переліку творів, які планувалися для включення в сценарій вечора, були і твори Олени Пчілки, зокрема вірш «Волинь» (спр. 188, арк. 165–165 зв.), «До Кобзаря Шевченкі» (справа № 188, арк. 168) [2, с. 49, 56–58]

Не можна обійти увагою і фонд Р-2083 «Волинський краєзнавчий музей». В якому знаходимо інформацію, що у відділі рукописів музею зберігалися старі документи, акти, рукописи, а також новіші документи. Серед останніх – кілька папок з актами Української Військової Ради в Острозі за 1917–1918 роки, 2 зошити з українськими народними піснями. Один з зошитів був записаний Лесею Українкою, а другий – Лесею Українкою та її сестрою Ольгою. Зберігалися також 4 листи Лесі Українки, датовані 1901 роком [1, с. 529; 3, с. 4]

Вище зазначені документи потрапили до фондів музею у травні 1941 року з Меморіально-літературного музею М. Коцюбинського у Чернігові, про що є документальне

підтвердження у фондах архіву. А саме в справі № 3 по опису №1 є акт приймання-передавання матеріалів від 6 травня 1941 року (арк. 10). Акт підписали директор Меморіально-літературного музею М. Коцюбинського Х. Коцюбинський та директор Волинського Державного Обласного Краєзнавчого Музею в Луцьку Е. Нудельман. В акті зазначений опис переданих матеріалів. Це були: «1. Зошит у твердій політурці, в якому записано Л. Українкою і її сестрою Ольгою українські народні пісні с. Колодяжного – один, 68 сторінок, з них 8 чистих. 2. Зошит без політурки, в якому рукою Л. Українки зроблені записи нар. укр. пісень с. Колодяжне, с. Чекна і інших. Кожна пісня ілюстрована нотами - один, 50 стор., з них 3 чистих. 3. Листи, писані Л.Українкою до Віри Григорівни Тучанської, з дому Крижановських від 29/І – 1901 р. 8 стор., з. Мінська 19/ІІ 1901 р. – 7 стор., 20/ІІ 1901 р. – 3 стор.(остання подерта), і з Кимполунгу – 10/VI – 1901 р. – 7 стор. Разом 4 листи на 25 сторінках. 4. Фото будинку Лесі Українки в селі Колодяжному – одно. 5. Фото О.А.Косач – одно. 6. Фото – група родичів Лесі Українки – одно».

Дослідники також можуть ознайомитися з архівними документами стосовно родини Косачів, які знайшли своє місце у фонді особового походження Р-3186 «Ошуркевич Олексій Федорович (1933–2010) збирач і дослідник фольклору Волині» (опису № 1). А саме: зі справами: № 106 «Родина Косачів і Волиняни. Спогади, перекази. записи. Впорядкування і примітки Олекси Ошуркевича», № 107 «Фотографії родини Косачів і Лесиних пам'ятних місць зібрані О.Ошуркевичем» (104 фотографії), № 108 «Українські колядки зібрані Оленою Пчілкою на Волині» та № 26, в якій на арк. 11–12, є довідка про будинок Л.Українки у Луцьку. [1, с. 676–677]

Джерела та література

1. Державний архів Волинської області: Путівник.Луцьк, Надстир'я, 2011. 952 с.
2. Державний архів Волинської області: Анотований реєстр описів: Фонди періоду до 1939 року. Луцьк: Надстир'я, 2008. 392 с.
3. Український голос. 1942. 1 січ. №1.
4. Український голос. 1942. 11 груд. №50.

УДК 069:929Л.Українка(477.42-21Звягель)+069.5(044.4)

Галина Пилипенко (Звягель)

ЕПІСТОЛЯРІЙ ПОДРУЖЖЯ ОЛЕКСАНДРА І ВІРИ РИСАКІВ В АРХІВІ ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ ЛЕСІ УКРАЇНКИ У ЗВЯГЕЛІ

У статті проаналізовано раніше не оприлюднені архівні матеріали – листи видатного науковця-літературознавця Рисака Олександра Опанасовича та його дружини Віри Михайлівни до очільниці Літературно-меморіального музею Лесі Українки у Звягелі (далі – ЛММЛУ у Звягелі) Віри Омелянівни Римської, які зберігаються в архіві музею письменниці на її батьківщині. Висвітлено співпрацю корифеїв лесезнавства О. Рисака і В. Римської на теренах Новограда-Волинського (Звягеля) – Луцька.

Ключові слова: Леся Українка, Олександр Рисак, Віра Рисак, Віра Римська.

Постановка проблеми дослідження: У когорті українських науковців, чия діяльність тісно пов'язана з вивченням життєпису і творчої спадщини Лесі Українки, особливе місце посідає Олександр Опанасович Рисак (1939–2003) – доктор філологічних

наук, викладач, літератор, член Національної спілки письменників України, автор понад 250 наукових праць, 5 монографій, 7 методичних посібників та бібліографічних покажчиків, 2 поетичних збірок та іншого творчого доробку. З 1976 до 2003 року він працював у Луцькому державному педагогічному інституті імені Лесі Українки (нині – Волинський національний університет імені Лесі Українки). Епістолярій О. Рисака є цінним доповненням до його автобіографічного портрета. Він допомагає наблизитися до наукової лабораторії, творчих задумів і світогляду видатного дослідника.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковий, творчий і педагогічний доробок О. Рисака висвітлено у працях дослідниць О. Маланій (його донька) [14], Л. Златогорської [1], Л. Павленко [15] та ін. На пошану пам'яті Олександра Опанасовича на Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Олександр Рисак. Особистість. Творчість. Доля», який відбувся 15 травня 2014 року у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки (нині – Волинський національний університет імені Лесі Українки) з нагоди 75-річчя від дня його народження зі своїми доповідями виступили С. Романов («Синтез мистецтв як літературознавча проблема та мистецька категорія в науково-творчій практиці Олександра Рисака»), О. Маланій («Олександр Рисак: сторінки біографії»), Л. Златогорська («З архіву Олександра Рисака»), В. Сірук («Образ душі у поезіях Олександра Рисака»), Л. Семенюк («Краєзнавчі зацікавлення Олександра Рисака»), В. Яручик («Образи “свого” і “чужого” в поетичному доробку Олександра Рисака») [2]. Новизна цієї публікації полягає в тому, що листи сім'ї Рисаків до В.Римської публікуються вперше.

Мета дослідження: Оприлюднити та проаналізувати епістолярну спадщину подружжя Рисаків періоду з 1980 по 2006 рік з архіву ЛММЛІУ у Звягелі та виявити її виховний науковий потенціал у галузі лесезнавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2024 році виповнюється 85 років від дня народження волинського професора Олександра Опанасовича Рисака. Як відомо, О. Рисак народився 11 травня 1939 року в с. Вишнів Грубешівського повіту Люблінського воєводства у родині українського сільського теслі Панаса Пилиповича Рисака і його дружини Ольги Йосипівни. У 1944 році сім'ю Рисаків депортували у Сталінську (нині – Донецька) область. Згодом переїхали на Волинь і поселилися у с. Дорогиничі в Локачівському районі. Початкову освіту здобував у школах сусідніх сіл Замличі і Колона. У 1958 році закінчив Сокальське педагогічне училище на Львівщині. Декілька місяців працював учителем фізики і математики у Млинівській семирічній школі Ратнівського району. У жовтні того ж року його призвали на військову службу на Балтійський флот. Закінчив школу механіків зв'язку за спеціальністю «радіотелеграфіст». Після служби в армії працював вчителем української мови та літератури Заячицької, а згодом і Старозагорівської восьмирічок. Упродовж 1965–1969 рр. був студентом філологічного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка. Пізніше навчався на відділенні журналістики Вищої партійної школи при ЦК КПУ. З лютого 1976 року працював у Луцькому державному педагогічному інституті, розпочавши з асистента, старшого викладача, згодом захистив дисертацію і став доцентом та професором кафедри української літератури. Двічі обирали його деканом факультету: філологічного (1985–1988 рр.) та україністики (1994–1997 рр.), він очолював кафедру української літератури, завідував науково-дослідною Лабораторією лесезнавства (1989–2003 рр.).

О. Рисак досліджував творчість митців кін. XIX – поч. XX ст., зокрема, Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського, Олександра Олеся, Богдана Лепкого, Миколи Вороного, Володимира Винниченка. Особливе місце у його науково-дослідницькій діяльності відведено постаті Лесі Українки. У 1978 році він захистив кандидатську

дисертацію на тему «Леся Українка у російських перекладах». У 1981 році світ побачила його перша монографія «Животворный источник духовного вдохновения: Поэзия Леси Украинки в русских переводах», присвячена 110-й річниці від дня народження видатної письменниці. На громадських засадах він очолив науково-дослідну Лабораторію лесезнавства, відкриту на базі Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки спільно з Інститутом літератури імені Т. Шевченка наприкінці 1980-х років. За його участі проведено Міжнародний симпозіум «Леся Українка і світова культура» (1991). У 1993 році професора удостоїли обласної літературно-мистецької премії імені Агатангела Кримського за монографію «Лесин дивосвіт». У 2000 році О. Рисак захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук, у жовтні 2001 року йому присвоєно вчене звання професора кафедри української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки.

О. Рисак – автор численних праць, присвячених творчості Лесі Українки і проблемам літератури: «На шляху взаємозбагачення: Поезія Лесі Українки в російських перекладах» (Луцьк, 1979), «Літературна карта Волині» (Луцьк, 1988), «Леся Українка і Волинь» (Луцьк, 1990), «Драма любові» (Рівне, 1998), «Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст.» (Київ, 1999), «До Лесі словом долетіти» (Луцьк, 2001) та ін. У 2004 році був посмертно нагороджений премією імені Лесі Українки Всеукраїнського політичного об'єднання «Жінки за майбутнє» за видатні наукові здобутки в дослідженні творчості Лесі Українки та вагомий внесок у справу збереження і поширення творчої спадщини великої письменниці.

Олександр Рисак був одружений. Дружина – Віра Михайлівна Рисак, діти – Олена та Олександр. Донька Олена Рисак (у заміжжі – Маланій) пішла батьковим шляхом. Вона – науковець, кандидат філологічних наук, доцентка кафедри української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки. У статті «Олександр Рисак: доля і творчість» О. Маланій згадувала, що її батько «пишався дружбою та добрими приятельськими стосунками з провідними вченими й науковцями, однодумцями, із ким доля зводила часто на конференціях і захистах дисертацій, із ким листувався і ділився своїми думками, від кого отримував підтримку» [14, с. 60]. Авторка згадує Івана Денисюка, Федора Погребенника, Миколу Ільницького, Миколу Жулинського, Василя Назарука, Володимира Качкана, Анатолія Погрібного, Анатолія Криловця, Ларису Мороз, Ларису Мірошніченко, Аллу Дибубу, Любов Ісаєнко та інших провідних науковців Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Олександр Рисак мав дружні стосунки із завідувачкою ЛММЛЮ у Звягелі Вірою Римською. Він неодноразово приїздив до Новограда-Волинського (Звягеля) і брав участь у заходах, присвячених Лесі Українці та її родині. У фондovій колекції музею зберігаються видання, автором і упорядником яких він був: поетична збірка «Не сотвори собі кумира» (Луцьк, 1996), монографія «Мелодії і барви слова. Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі ХІХ поч. ХХ ст.» (Луцьк, 1996), «Найперше – музика у Слові». Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст.» (Луцьк, 1999), науковий методичний посібник «У вимірах самотності і спокуси владою». 3 драматичні поеми Лесі Українки – «У пущі», «Кассандра», «Камінний господар» (Луцьк, 1999), бібліографічний покажчик «Леся Українка: Праці викладачів, аспірантів та студентів ВДУ ім. Лесі Українки (1957-2000)» (Луцьк, 2001) (у співавторстві з А. Гайдою), збірник наукових праць «Високе світло імені та слова ...»: Леся Українка в дослідженнях О. Рисака» (Луцьк, 2007) та ін. На форзаці монографії «Мелодії і барви слова...» науковець зробив дарчий напис: «Новоград-Волинській господі Лесі Українки – нашій духовній святині од щирого серця. «Будуть приходити

1. Олександр Рисак серед учасників засідання «Плеяда паростків Лесиноного краю». Новоград-Волинський (Звягель). 25 лютого 1986 р.

2. Олександр Рисак, Наталія Драгоманова-Бартаї, Віра Римська на подвір'ї Літературно-меморіального музею Лесі Українки. Звягель Липень, 2001 р.

Із кудирним душовним трепетом
приходимо до храму Свєтї Трєпєтї,
до цього новєтєрєного дєрєва,
аби пригасити ся її свєтлєстю
і душовнєстю, її мудрєстю
і цєдрєстю, високєстю її лєтєслєв.
Жєхєтї нєзависє свєтлєрєвє
гєрдє члєннє - Лєсє Трєпєтї

Вд прилого сєрцє
угаски свєтлє
« Нєсєтє дєрєвє »

Наталія Вітєдєрєвїч
Драгоманова-Бартаї і Наталія Бартаї-
Драгоманова

2. О. Р.
3. В. Р.
4.

Олександр Рисак
і В. Трєпєтї

Літературно-меморіальний музей Лесі Українки
Звягель - вулиця Трєпєтї, 1
Липень, 2001 р.

Олександр Рисак, голова Комітету
Лесі Українки, Звягель
Музей Лесі Українки, Звягель

3. Запис О. Рисака у Книзі вражень за 2001 рік.

люди...» – і причащатися могутній і щирим, щедрим і високосним Слово[м] Лесі Українки. 28. 07. 2001. [Підпис]] [16].

У музейному архіві є папка № 11 під назвою «Листи Олександра Опанасовича і Віри Михайлівни Рисаків до Віри Омелянівни Римської (1980 – 2006)». На сьогодні у ній зібрано 7 листів О. Рисака, 6 листів і 6 конвертів В. Рисак. Переконані, що це не вся кореспонденція, адресована сім'єю Рисаків до В. Римської. Припускаємо, що у сімейному архіві Римських-Кирилюків можуть зберігатися й інші листи.

Найдавніший лист О. О. Рисака, відомий на сьогодні, датується 24 липня 1980 року. Фрагменти листів подаються мовою оригіналу, орфографія і пунктуація збережені. «Вельмишановні товариші! – пише дослідник з Луцька. – Звертається до Вас старший викладач кафедри української літератури Луцького державного педінституту імені Лесі Українки Олександр Опанасович Рисак. У першому кварталі 1981 р. у видавництві «Вища школа» передбачається випуск моєї монографії «Животворный источник творческого вдохновения (Поэзия Леси Украинки в русских переводах)». Дуже прошу Вас додатково замовити через Житомирський облкниготорг якусь сотню-дві примірників названої монографії – ювілейного видання до 110-річчя від дня народження Лесі Українки (план випуску видавничого об'єднання «Вища школа» на 1981 р., стор. 133, позиція 348). Наперед вдячний за допомогу» [4, арк. 2]. Невідомо, як на його пропозицію відреагувала В. Римська та міська влада, оскільки інших листів за 1980 рік не знайдено.

Дата наступного за хронологією листа – 18 січня 1981 року. У ньому йдеться про участь О. Рисака у конференціях з нагоди 110-ї річниці від дня народження Лесі Українки, які мали відбутися у Луцьку і Новограді-Волинському (Звягелі). Олександр Опанасович повідомляє: «З великою радістю візьму участь у конференції, присвяченій 110-річчю від дня народження Лесі Українки. Але Ви не сповістили, на коли саме вона планується. 24-25 лютого (якщо не буде ніяких змін) така конференція відбудеться в нашому педінституті (планувалась зональна, але переросла в республіканську). Маю там доповідь і, звісно, трохи доручень по її підготовці та проведенню. Отже, справа за тим, щоб якось узгодити дати. Якщо Ваша конференція не співпаде з нашою, то, ясна річ, включіть мою тему» [5, арк. 3]. Дізнавшись, що дати проведення обох конференцій не співпадають – їхня [яку готував Луцький державний педагогічний інститут – Г. П.] припадає на 20-21 лютого, з відповіддю не забарився. У листі від 26 січня 1981 року просить внести його до списку учасників конференції у Звягелі.

У листах О. Рисака є згадки про літературно-музичне засідання «Плеяда паростків Лесиноного краю», яке щорічно, починаючи з 1980-х років, у день народження Лесі Українки проводила Віра Римська. На це свято вона запрошувала науковців і митців з усієї України. Як же реагує на її запрошення Олександр Опанасович у листі від 13 лютого 1984 року: «Щиро дякую за запрошення на «Плеяду». Очевидь, зможу приїхати (25/ІІ!). Візьму з собою когось з молодих дослідниць Лесі. Отже, замовте, будь ласка, відповідно два місця. Запрошення адресуйте ректорові інституту: 263021, Луцьк – 21, Радянська, 86, педінститут, ректорові. Зичу Вам успіхів у всіх задумах, доброго здоров'я, радощів!» [6, арк. 5]. З іншого листа (недатований, дата реєстрації вхідної кореспонденції – 10. 03. 1986) випливає, що професор приїздив на «Плеяду» у 1986 році. «Сердечно Вам вдячні за створену на «Плеяді...» атмосферу щирої, довірливої розмови, за Вашу гостинність, – ділиться враженнями волинянин. – Хай і надалі Ваша праця приносить відвідувачам Лесиної господині незмірне задоволення» [7, арк. 6].

У травні 1985 року В. Римська була на відкритті Музею Лесі Українки при Луцькому державному педагогічному інституті і мала нагоду поспілкуватися з О. Рисаком. Олександр Опанасович також запрошував Віру Римську взяти участь у

наукових конференціях, які відбувалися у Луцьку. З приводу наукової конференції з нагоди 120-річного ювілею Лесі Українки повідомляє Вірі Омелянівни: «Науково-практична конференція «Леся. Особистість. Творчість. Доля», присвячена 120-річчю з дня народження поетеси, переноситься на лютий 1991 року. Точну дату проведення повідомимо додатково. Зав. кафедрою [підпис] Рисак О. О.» [8, арк. 7]. У статті «З Лесиного джерела», надрукованій у газеті «Педагог» за № 3 від 12 лютого 1991 року, завідувач кафедри Олександр Опанасович розповідає: «... Ми з власної ініціативи взялися за підготовку і проведення в ці лютневі дні, коли народилася поетеса, міжвузівської конференції «Леся Українка. Особистість. Творчість. Доля». На конференції з науковими повідомленнями виступлять доценти І. І. Сірак, А. З. Омельковець, М. М. Хмелюк, Д. П. Лящинський, завідувача інститутським музеєм Лесі Українки М. І. Бартош, аспірантка Л. Д. Цимбалюк та інші» [3, с. 1]. Він повідомив про те, що у вересні того ж року на базі інституту відбудеться міжнародний симпозиум «Леся Українка і світова культура», у підготовці до якого особлива роль і відповідальність колективу кафедри. У колекції ЛММЛУ у Звягелі зберігається папка делегата Міжнародного симпозиуму «Леся Українка і світова культура» (ЛУ III См 6).

В архіві Римських-Кирилюків зберігається кольорова фотографія 2001 року, на якій зображено Олександра Рисака, Наталію Драгоманову-Бартаї (онука Михайла Драгоманова) і Віру Римську на подвір'ї Літературно-меморіального музею Лесі Українки у Звягелі. Знімок зроблений під час міжнародного літературно-мистецького свята «Лесині джерела» у м. Звягелі. Скан-копія аркуша із Книги вражень відвідувачів музею за 2001 рік, на якому О. Рисак зробив запис, подається окремо.

Після відходу Олександра Рисака у засвіти 29 жовтня 2003 року листування з Вірою Римською вела його дружина Віра Михайлівна. Надсилала музею фотопортрети Олександра Опанасовича і видання з його працями. Невідомо, за яких обставин відбулося знайомство Віри Омелянівни і Віри Михайлівни. В одному з листів В. Рисак пише про їхню зустріч: «При нашій такій коротенькій, на привеликий жаль, зустрічі в Луцьку я переконалася, що ви одна з тих небагатьох людей, кому можна довіритися... Щиро вдячна вам за відвідини могили Ол. Опанасовича. Я була зворушена надзвичайно, перейнялася і вашими почуттями, і настроєм, і переживаннями... Зв'язок став можливим, я впевнена, завдяки вашій співпраці з Олександром Опанасовичем, завдяки його особливому ставленню до вас особисто, до вашої одержимості і любові до геніальної Лесі» [13, арк. 22].

Загалом епістолярій Віри Михайлівни пройнятий тугою і жалем за втратою близької людини. Окрім цього, авторка листів до В. О. Римської підкреслює значний внесок свого чоловіка у розвиток лесезнавства. У її листі від 22 листопада 2003 року читаємо: «Дійсно, душа болить, серце відмовляється вірити в те, що про Ол. Оп. [Олександра Опанасовича – Г. П.] кажемо «був». Осиротіли ми в нашій хаті, а хтось справедливо промовив: «Осиротіла наша Леся Українка» [9, арк. 12].

У листі від 15 грудня того ж року В. Рисак дякує Вірі Омелянівни «за добрі слова про Олександра Опанасовича»: «Думаю, що і співчуття в газеті і жалобний обід в музеї організували Ви. Щиро дякую за це і я, і діти...» [10, арк. 14]. Водночас жінка ділиться гарною новиною про досягнення їхньої дочки Олени [Олена Маланій – Г. П.]: «... Вона чудово «захистилася» 9 грудня в інституті літератури. Дуже шкодуємо – душа рветься, - що не дожив до цього дня батько. Тема її кандидатської дисертації – «Часо-простір поезії Василя Барки». Науковим керівником був шановний академік М. Г. Жулинський, який дав високу позитивну оцінку роботі» [14]. «Наше видавництво «Надстир'я», – продовжує Віра Михайлівна, – готує збірник «Олександр Рисак – науковець, письменник, громадський діяч (до 65-річчя від дня народження). Збірник ще започаткував сам Ол. Оп.,

а вже тепер він в роботі, друзі-видавці допомагають. Думаємо, що в день народження Олександра Опанасовича (11 травня) презентуємо збірник. А у мене ще багато роботи по впорядкуванню паперів, архіві, листування і т. д. До 40-го дня і до рук нічого не йшло, очевидно, що ще не пора була» [14].

Влітку 2004 року Віра Михайлівна передає музею письменниці у Звягелі примірник книги, яка вийшла до ювілею Олександра Опанасовича, і у черговому листі від 9. 06. 2004 року розповідає про презентацію видання. Наводимо фрагмент з її розповіді: «11 травня викладачі факультету, кафедри, друзі, сусіди, письменники зібрались біля могили його, казали хороші, добрі слова... В цей день прозвучала передача по радіо, відгукнулись і газети, згадуючи його як людину, педагога, науковця. А 12-го на факультеті відбулась година-реквієм, де зі спогадами виступили колеги. Студенти, аспіранти, письменники. Говорили про Олександра Опанасовича багато, щиро, так світло. Кафедра виступила з пропозицією присвоїти його ім'я лабораторії Лесезнавста, яку він виплекав і яка, по суті, стала основою Наукового центру по вивченню творчості Лесі Українки, що був створений в лютому нинішнього року при нашому вузі. Сталось те, чого О. О. прагнув всі останні роки, що сам ініціював вже давно. А вчена рада університету рекомендувала Комісії з присудження Премії імені Лесі Українки кандидатуру О. О. Рисака на присудження премії (посмертно). Бачите, яка шана, які почесті! Було б це за життя! А то таке страшне слово – посмертно, яке аж ніяк не читається поряд з прізвиськом Рисак». [11, арк. 17] «З добрих новин, – пише вона, – Оленка отримала диплом кандидата наук. Читає курс батьків, продовжує його справу і при лабораторії» [11, арк. 17].

Зберігається ще один лист Віри Михайлівни, щоправда недатований, у якому вона розповідає про діяльність Лабораторії лесезнавства імені О. Рисака: «... В цій лабораторії, що є, по суті, серцем Науково-дослідного центру по вивченню творчості Лесі Українки, зроблено хороший сучасний ремонт, замінені меблі, а одна стіна і стенди з особистими речами – повністю меморіальна, присвячена О. О. В іншому приміщенні є інформаційний центр, обладнаний новою технікою, він же теж входить в структуру центру. А музей Л. У. повністю оновлено ще позаминулого літа... Якщо будете на Лесезнавчих читаннях в лютому, обов'язково завітайте до лабораторії, музею, побачите, чим займаються працівники. До речі, вже затверджена держтема по вивченню творчості Лесі, є багато планів у керівника центру Надії Георгіївни Сташенко. Готується збірник з праць О. О., присвячених Л. У. Проект його схвалив професор В. А. Качкан, який був у нас у вересні» [12, арк. 19].

У 2009 році світ побачила збірка поезій О. Рисака «Спрага білого причастя», редакторкою якої є донька автора Олена Рисак-Маланій, упорядницею – його дружина Віра Рисак. На титульному аркуші видання, яке зберігається у фондівій колекції музею у Звягелі, є запис: «Вірі Омелянівні – з сердечною вдячністю за світлу пам'ять про Олександра Опанасовича, співпрацю з ним, повагу до його подвижницької роботи у вивченні творчості геніальної Лесі Українки. Щиро – Віра і Олена Рисаки, м. Луцьк» [17].

Як бачимо, епістолярна спадщина сім'ї Рисаків в архіві ЛММЛУ у Звягелі – кількісно незначна, проте значуща у поєднанні з іншими архівними джерелами. Співпраця корифеїв лесезнавства В. Римської і О. Рисака базувалася на взаємоучасті у заходах, присвячених Лесі Українці на теренах Новограда-Волинського (Звягеля) – Луцька. Однак цим вона не обмежувалася. Епістолярій Олександра Опанасовича і його дружини Віри Михайлівни має науково-виховний потенціал у галузі лесезнавства. Листування науковців-лесезнавців з різних областей не лише засвідчує їхню самовіддану працю з метою збереження і вивчення творчої спадщини видатної Українки, показує їхню невтомну титанічну працю, але й розширює географію наукового співробітництва між установами і містами.

Перебування волинського професора О. Рисака у Звягелі залишило помітний слід як в історії музею письменниці, так і Лесиною краю загалом.

Джерела та література

1. Златогорська Л., Олександр Рисак як дослідник творчості Лесі Українки. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2012. Вип. 13. С. 66–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vfkk_2012_13_13.
2. Златогорська Л. «Олександр Рисак. Особистість. Творчість. Доля». *Слово і час*. 2014. № 7. С. 121–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2014_7_23.
3. З Лесиною джерела. *Педагог*. № 13 від 12. 02. 1991 р. С. 1.
4. Лист Олександра Олександровича Рисака до Віри Омелянівни Римської від 24 липня 1980 р. Ф. ЛММЛУ у Звягелі. Папка №11. Опис №1. Арк. 2.
5. Лист Олександра Олександровича Рисака до Віри Омелянівни Римської від 12 січня 1981 р. Ф. ЛММЛУ у Звягелі. Папка №11. Опис №1. Арк. 3.
6. Лист Олександра Олександровича Рисака до Віри Омелянівни Римської від 13 лютого 1984 р. Ф. ЛММЛУ у Звягелі. Папка №11. Опис №1. Арк. 5.
7. Лист Олександра Олександровича Рисака до Віри Омелянівни Римської від 1986 року. Ф. ЛММЛУ у Звягелі. Папка №11. Опис №1. Арк. 6.
8. Лист Олександра Олександровича Рисака до Віри Омелянівни Римської кінця 1990-х років. Ф. ЛММЛУ у Звягелі. Папка №11. Опис №1. Арк. 7.
9. Лист Віри Михайлівни Рисак до Віри Омелянівни Римської від 22 листопада 2003 року. Ф. ЛММЛУ у Звягелі. Папка №11. Опис №1. Арк. 12.
10. Лист Віри Михайлівни Рисак до Віри Омелянівни Римської від 15 грудня 2003 року. Ф. ЛММЛУ у Звягелі. Папка №11. Опис №1. Арк. 14.
11. Лист Віри Михайлівни Рисак до Віри Омелянівни Римської від 9 червня 2004 року. Ф. ЛММЛУ у Звягелі. Папка №11. Опис №1. Арк. 17.
12. Лист Віри Михайлівни Рисак до Віри Омелянівни Римської 2000-х років. Ф. ЛММЛУ у Звягелі. Папка №11. Опис №1. Арк. 19.
13. Лист Віри Михайлівни Рисак до Віри Омелянівни Римської недатований. Ф. ЛММЛУ у Звягелі. Папка №11. Опис №1. Арк. 22.
14. Маланій О. Олександр Рисак: доля і творчість. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2012. Вип. 13. С. 56–65. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7289/1/12.pdf>.
15. Павленко Л. Проблеми культури української мови у творчому доробку Олександра Рисака. *Волинь філологічна: текст і контекст*. Явище синтезу мистецтв в українській літературі: Зб. наук. пр. Вип. 5 / Упоряд. М. М. Хмелюк, Т. П. Левчук. Луцьк. РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. 2008. 196 с.
16. Рисак О. Мелодії барви і слова. Проблема синтезу мистецтв в українській літературі кінця XIX – початку XX ст. Монографія. Луцьк: «Надстир'я», 1996. 98 с.
17. Рисак О. Спрага білого причастя. Поезії. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. 120 с.

УДК 305-055.2

Яна Лис (Луцьк)

РОЛЬ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ У СТАНОВЛЕННІ ФЕМІНІСТИЧНОГО РУХУ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

У статті розглянуто становлення феміністичного руху в Україні на зламі XIX – XX ст. та роль Олени Пчілки у цьому процесі. Аналізується видання нею жіночого альманаху «Перший

вінок», Звернення Олени Пчілки до жіноцтва України.

Ключові слова: фемінізм, жіночий рух, суфражизм, рівноправ'я, альманах, звернення.

Ольгу Петрівну Косач (відому під псевдонімом Олена Пчілка) в Україні вшановують як українську письменницю, фольклористку, публіцистку, громадську діячку – борчиню за національні інтереси українців та українок. Однак рідше згадується, що саме вона стояла біля витоків феміністичного руху в Україні. Тож про її внесок у становлення жіночого руху на наших теренах і буде сказано далі.

Уважається, що сам термін «фемінізм» на позначення руху боротьби за жіночі права вперше наприкінці XVIII століття вжив в одній своїй праці Шарль Фур'є: щоправда, він писав про «феміністів» – чоловіків, які виступали за права жінок. На думку історикині Карен Оффен, термін «фемінізм» як усвідомлення дійсної боротьби жінок за свої права почали використовувати з 1882 року, коли феміністкою назвалася учасниця руху жінок за виборче право у Франції Губертіна Оклер. Зокрема, так вона означала себе в статтях у газеті «Громадянка» (*La Citoyenne*). Після першого феміністського конгресу 1892 року в Парижі термін «фемінізм» став популярним і до 1894-го з'явився на сторінках періодичних видань Великої Британії, Іспанії, Італії, Німеччини, США [4].

Треба зазначити, що із 1860-х і до 1920-х років жіночі рухи на Заході так само часто використовували термін «суфражизм» [9] (від англ. *suffrage* — голос, виборче право), який підкреслював головну вимогу першої хвилі фемінізму. Лише з 1960–1970-х років, коли почалася друга хвиля фемінізму, остаточно утверджується термін «фемінізм». В Україні ж здебільшого говорилося просто про жіночий рух, а терміни «суфражизм», «фемінізм» уживалися дещо рідше. У Російській імперії цьому сприяла потужна «чорна» піаркампанія консерваторів, які «роз'яснювали», що фемінізм дорівнює чоловіконенависництву. Дійшло до того, що феміністки, щоб уникнути негативних конотацій, мусили вигадати термін «рівноправки», а взагалі говорили про себе нейтрально як про учасниць жіночого руху. Тож у статті я використовуватиму всі ці терміни, як синонімічні.

Знаковим для становлення в Україні фемінізму першої хвилі став 1884 рік. У Києві Аделаїда Жекуліна заснувала Вищі жіночі курси, а Олена Доброграєва створила в середовищі активісток жіночий гурток. А на Галичині, яка перебувала в складі Австро-Угорської імперії, в Станіславові (нині Івано-Франківськ) Наталя Кобринська тоді ж ініціювала «Товариство руських женщин», яке ставило собі за мету долучити інтелігентних жінок до культурно-освітніх процесів та популяризувати нові суспільні ідеї жіночої емансипації. З часом товариство перетворилося на доброточинну організацію, через що Наталя Кобринська, яку по праву називають однією з перших дійсних феміністок в Україні і яка обстоювала економічне й політичне визволення жінок з-під влади чоловіків, за кілька років покинула посаду голови організації.

Кобринську заслужено вважають своєрідною матриархиною жіночого руху в Україні. Однак, одну зі своїх перших широко відомих та важливих феміністичних акцій вона здійснила разом з Оленою Пчілкою. У 1887 році вони спільно видали перший суто жіночий літературний альманах «Перший вінок». Це видання стало моментом пробудження самосвідомості жінок в Україні, щодо власної гідності, права на видимість та права [6, с. 31].

Саме Олена Пчілка, прихильниця жіночого руху, своєю грошовою пожертвою допомогла видати «Перший вінок» і, власне, й дала йому його назву. Оцінюючи значення даного альманаху, Іван Франко писав: «Перший вінок» належить до найкращих і найбагатших змістом наших видань, ця книжка завжди буде золотою пам'яткою. Голоси жінок галичанок і придніпрянок переплітаються й зливаються в одну гармонію, почуття

дружності й духовної близькості, незважаючи на ті політичні межі, виявляється досить ясно, бодай у сфері найбільш освічених, вільних жінок» [3, с. 151].

В альманасі було опубліковано твори 17 авторок. Олена Пчілка опублікувала в ньому своє феміністичне за тематикою оповідання «Товаришка». Був там також текст і її дочки Лесі Українки: «Русалка» («Коло річки, у садочку...»).

Олена Пчілка виношувала плани й надалі працювати над жіночим виданням і листувалася в цій справі з тією ж Наталею Кобринською, а також з Олесею Бажанською-Озаркевич. Як віддано цікавилася вона справою надання публічності жіночим голосам, свідчать її листи до М. Драгоманова, І. Франка, М. Павлика, що збереглися в архівах Львова та Варшави. «Ця жінка, – писав про неї письменник Королів-Старший, – безперечно мала мужеську психіку. Вона уважила, що ширення жіночої освіти, видання жіночих справ, об'єднання жінок Великої і Західної України є ділом великої ваги для нашої спільної будущності» [7, с. 3].

Як на наш час, гротескно чути такий химерний та дещо сексистський «комплімент» для жінки, що вона «мала мужеську психіку». Однак, як на той патріархальний час, це все ж є свідченням визнання, пошани до прагнення Олени Пчілки вибороти жінкам рівні права з чоловіками.

Не переказуючи далі детально факти з формування першої хвилі фемінізму на українських теренах, зазначу, що переломним моментом стала Перша російська революція 1905 року. На революційній хвилі виникла Всеросійська спілка рівноправності жінок, головною метою якої була боротьба за політичне рівноправ'я жінок. Дев'ять її відділень діяли в українських містах. ВСРЖ поділяла позицію міжнародного феміністичного руху, який розглядав виборчі права жінок як найефективніший шлях боротьби за інтереси жінок, і відповідно до цих засад ВСРЖ треба вважати першою політичною організацією жінок на наших теренах. Програма ВСРЖ містила вимоги демократичних свобод, скликання Установчих зборів на основі загального рівного виборчого права без різниці статі, національності й віри. Вимога рівних прав жінок і чоловіків стосувалася всіх сфер життя і всіх верств суспільства [8, с. 177–179].

І саме 1905 року чи не вперше жінку було обрано до неофіційного громадсько-політичного представництва, яке виступало від імені всіх українців і українок. Прогресивні українські громадсько-політичні кола делегували Олену Пчілку і трьох представників-чоловіків до Санкт-Петербурга на перемовини з головою Ради міністрів Російської імперії графом Сергієм Вітте, щоб добитися скасування багаторічної заборони на україномовні друк і шкільництво.

Восени 1905 року також відбулася низка спільних виступів жінок з різних соціальних верств з вимогою виборчого права. ВСРЖ прийняли участь в різноманітних революційно-демократичних акціях, де поряд з загальними вимогами висували положення щодо рівноправності жінок.

У 1906 році в Російській імперії було засновано орган представницької влади – Державну Думу. Було скасовано цензуру, дозволено створення громадських союзів, партій, проведення мітингів та зібрань. Але було одне важливе «але»: політичні свободи отримали лише чоловіки, а жінки не отримали права голосу.

Петицію до I Державної Думи, щодо своїх прав, підписало 5 тисяч жінок. Не маючи жінок депутатів в складі Думи, вони діяли через профеміністичних чоловіків, направляли делегації в комісії, подавали прохання, публікували та поширювали виступи депутатів в захист жіночого рівноправ'я.

У серпні 1906 року всі відділи ВСРЖ, включно з українськими, приєдналися до Міжнародної Спілки боротьби за виборчі права жінок. Таким чином ВСРЖ поєднувала

свою справу з справою всесвітньої боротьби за рівноправ'я жінок. Нова хвиля боротьби жінок за рівні права розгорнулася в період передвиборчої кампанії 1907 року. І одним з його рупорів стала саме Олена Пчілка [8, с. 180–181].

24 березня часопис «Рідний край» надрукував Заяву ВСРЖ та Звернення Олени Пчілки до жіноцтва України. У Звернення вона, зокрема, написала наступне: «Тепер, коли для всієї держави переробляється усе життя, коли складаються нові правові відносини – саме на часі почути рішучий голос нашого громадянства і про рівні права жіноцтва... Пора й українському жіноцтву і всій Україні подати свій голос. Невелика родина, – сім'я українська, – так званий український індивідуалізм, і багато чого іншого вже здавна виробили у нас кращі обставини громадського життя для жіноцтва...

Не мало тільки жіноцтво на Україні відповідних обставин за для вільного свідомого національного виховання. Але загальна воля, права для жіноцтва, дадуть і цю змогу: автономна Фінляндія вже пішла на цей поступовий шлях, фінляндські жінки вже мають рівні права з чоловіками, вони мають усі права й несуть так само й обов'язки перед своїм народом, перед краєм... Друкуючи відозву жіноцтва, бажаємо найшвидше бачити всіх жінок держави, так само і українку вільною і повноправною людиною – громадянкою!» [2]

Відозву від імені ВСРЖ підписало 20 тисяч жінок. Архівні документи повідомляють, що в Катеринославі (нині – Дніпро) відозву підписало 480 жінок, Херсоні – 344, Києві – 311. І хоча Дума шовіністичним режимом царя Ніколая II була розпущена, той факт, що 20 тисяч жінок різного походження об'єдналися у вимозі добитися рівноправ'я не можна було вже ігнорувати. Цей факт сприяв самоутвердженню жіночих організацій як повноцінних суб'єктів громадянського суспільства.

І Олена Пчілка була однією з лідерок цього процесу. Сама вона була делегована (разом з Любов'ю Яновською) до участі у Першому Всеросійському з'їзді жінок, організованому ВСРЖ 10-16 грудня 1908 року, від громадки жінок літературно-художньої організації «Український клуб». Та прийняла участь в обговоренні на з'їзді чотирьох ключових блоків питань жіночого руху на наших теренах того часу: 1. Діяльність жінок Російської імперії на різних ділянках (сферах життя); 2. Економічне становище жінок і питання етики в сім'ї і суспільстві; 3. Політичне і суспільне становище жінки; 4. Жіноча освіта в Російській імперії та за кордоном.

«Жіночому з'їздові, – писала Олена Пчілка, – судилося відбутися в таку пору, коли він міг звернути на себе особливу увагу громадянства. Життя громадянське в цілій Росії тепер затамувалося, принишло, воно стало дуже убоге на прилюдні громадські виступи». На самому з'їздові делегатки від «Українського клубу» звернули увагу, крім усього іншого, на безправне становище жінок на селі, де патріархальні норми повністю домінували у суспільному житті. Фінальним же суспільно-політичним рішенням з'їзду було утвердження незалежного, самостійного жіночого руху під лозунгом: «Жінки повинні самі прокласти собі дорогу до свободи, не сподіваючись ні на які партії, а лише на жіночу солідарність» [8, с. 184–195].

Піком здобутків українських феміністок першої хвилі стала Українська революція 1917–1921 років, під час якої вони остаточно утвердили свою окремішність від загальноімперського російського жіночого руху. Коли за влади Української Народної республіки 24 листопада 1917 року згідно «Закону про вибори до Українських Установчих зборів» жінки здобули право голосувати на виборах різних рівнях. В Українську Центральну Раду було обрано 21 депутатку. Ну а в 11 параграфі Конституції УНР від 29 квітня 1918 року зазначалося, що: «Ніякої різниці в правах і обов'язках між чоловіком і

жінкою право УНР не знає». На той час через цю та низку інших засад щодо прав людини Конституція УНР була однією з найпрогресивніших у світі [5].

У складні роки революції Олена Пчілка, здається, вже не приймала дуже активної участі в жіночому русі, перебуваючи у Гадячі. У 1920 році, вже за окупаційної влади російських більшовиків, під час святкування дня народження Тараса Шевченка у Гадяцькій гімназії Олена Пчілка огорнула погруддя поета синьо-жовтим стягом, за що на якийсь час була арештована. Після звільнення з арешту виїхала до Могилева, де перебувала до 1924 року, а відтоді до смерті жила в Києві, де вона працювала в своїй улюбленій сфері етнографії та була членкинею етнографічної комісії Академії наук УРСР (перша жінка в її складі). Також працювала в історико-філологічному відділі АН, цікавилася музейною справою.

Померла Олена Пчілка в Києві 4 жовтня 1930 року. На цей момент феміністичний рух за сталінського режиму в УРСР був знищений, а низка його представниць репресована. Проте на Західній Україні, яка перебувала під владою Польщі, феміністичний рух продовжував існувати. Ба, навіть був одним з найпотужніших у Європі. Ну а Дмитро Донцов 1931 року в розвідці «Олена Пчілка: проба реабілітації» героїзував постать Олени Пчілки і в позитивному ключі згадував її співпрацю з «піонеркою жіночого руху» Наталею Кобринською в контексті їхньої феміністичної діяльності [1].

Насамкінець зазначу, що при проведенні 8 березня 2021 року представництвом квір-феміністичної ГО «Інсайт» у Луцьку Маршу за права ЛБТ-жінок (який організувала авторка даної статті), учасниці акції зупинялися по ходу свого маршруту біля погруддя Олени Пчілки, де вшанували її саме як одну з основоположниць феміністичного руху в Україні. Бо про цю сторону різносторонньої особистості видатної українки також не варто забувати.

Джерела та література

1. Донцов Д. «Олена Пчілка: проба реабілітації», 1931. *Літературно-науковий вістник*, Львів: 1931. Т. 106, № 5. С. 439–452.
2. Жіноча справа. *Рідний край*. Полтава, 1907. № 13. С. 5.
3. Книш І. Іван Франко та рівноправність жінок. У 100-річчя з дня народження. Вінніпег: Видавництво: Накладом авторки, 1956. 154 с.
4. Лис Я. Націоналізм і фемінізм в Україні: з імперій – на волю! *Гендер в деталях*. 2020. 27 жовт. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/istoriya-i-pamyat/nationalism-and-feminism-in-ukraine.html>
5. Лис Я. Фемінізм, націоналізм і Українська революція 1917–1921 років. *Гендер в деталях*. 2020. 4 лист. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/istoriya-i-pamyat/feminism-nationalism-revolution-1917.html>
6. Михальський Ю., Прокіп А. Наталія Кобринська та ідеологія жіночої емансипації кінця XIX – початку XX ст. *Вісник Львівського торгівельно-економічного університету. Серія : Гуманітарні науки*. 2016. Вип. 14. С. 29–34.
7. Мірна З. Жіночий рух на Великій Україні. *Жінка*. 1937. 4.7. С. 2–3.
8. Смоляр Л. Минуле заради майбутнього: жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX ст. *Сторінки історії*. Одеса: Астропринт, 1998. 408 с.
9. Суфражизм // Словник гендерних термінів / З. Шевченко (укладач). Черкаси: Видавець Чабаненко Ю., 2016. URL: <http://a-z-gender.net/ua/sufrazhizm.html>

ОДЕСЬКИЙ ВЕКТОР У ЖИТТІ І ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ (ДО 180-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ М. Ф. КОМАРОВА)

У статті досліджується багаторазове перебування Лесі Українки в Одесі, його ціль та вплив на творчість, епістолярій та життя поетеси. Дружба двох родин – Косачів і Комарових.

Ключові слова: подорож, море, дружба, Одеса, листи, знайомство, родина.

У липні 1888 року сімнадцятилітня Леся Українка залишає Колодяжне і вперше вирушає до м. Одеси на лікування до Хаджибейського лиману, який славився лікувальними грязями. Дочку супроводжував батько – П. А. Косач. Подорожуючи з Волині до Одеси Леся Українка написала цикл поезій «Подорож до моря», в якому оспівала ті місця через які проїжджала, а це – Славута, Поділля, передодеські степи і про саме місто Одесу і звичайно про свою розлуку з Волиною:

«Прощай Волинь! прощай рідний куточок!
Мене від тебе доленька жене,
Немов од дерева одірваний листочок...
І мчить залізний велетень мене».

Цей цикл поезій Леся Українка присвятила сім'ї М. Ф. Комарова.

Справді, важливою подією у житті юної Лесі Українки було знайомство з родиною Михайла Федоровича Комарова, відомого бібліографа, фольклориста, перекладача, критика, письменника, лексикографа. Родина Косачів заприятелювала з родиною Комарових ще з того часу, коли Михайло Федорович складав кар'єру адвоката в Києві. У 1888 році він переїхав до Одеси і до кінця життя займався нотаріальною практикою, був фундатором і керівником одеської «Громади», вів активне громадсько-суспільне життя. У 1883 році Михайло Федорович видав «Показчик нової української літератури», пізніше вийшли його книги: «Українська драматургія», «Шевченко в літературі й мистецтві», «Бібліографія українського фольклору» та інші. Вагомий внесок зробив Комаров у видавничу справу, підтримуючи друкування українських книжок. Ось як про це у своїх спогадах син Михайла Федоровича, Богдан Комаров писав: «Чимало видань з'явилося у світ його коштом. Кожну заощаджену копійку він тратив на друкування і придбання книг. Бібліотека була велика і унікальна. Все, що видавалось на терені Російської імперії і в Галичині українською мовою, не минало батькових рук [...]. Цю збірку книжкову батько заповів Одеській публічній бібліотеці, вона стала там у 1920-х роках підвалиною відділу «Ucrainica» [6, с. 154]. Михайло Комаров мав російське походження, але душа його була українською. Його родина дотримувалась українських звичаїв. У сім'ї виховувалося семеро дітей. Дружні стосунки у Лесі Українки склалися з дружиною Михайла Федоровича Любов'ю Болеславівною та його дочкою Маргаритою, як писала Леся Українка дружба «на все життя», і ніжно називала її «моя Гретхен», або Марго. [1, с. 75]. Маргарита стала для поетеси уособленням ліричної героїні з гетівської трагедії «Фауст», символом простоти, чутливості, великодушності, гармонії. Листування Леся Українка вела з іншими дочками Михайла Федоровича – Вірою та Галиною. Галина була поетесою, перекладачем, українці зачитувались її поезією про Шевченка «Не на шовкових пелюшках». Віра отримала звання домашньої наставниці з географії та історії і одночасно навчалася у рисувальній школі при Товаристві красних мистецтв. У 1899 році була нагороджена малою бронзовою медаллю. Подарувала Лесі Українці альбом, який

1. Михайло Комаров.

2. Віра та Галина Комарови, Ольга Косач. Одеса, 1893 р.

3. Лариса Косач із приятелькою Маргаритою Комаровою. Одеса, кінець 1800-х років.

4. Зліва направо: Лариса та Михайло Косачі, Маргарита Комарова. Одеса, 1889 р.

засвідчує її беззаперечний талант. Лесина сестра Ольга Косач-Кривинюк писала: «Вся родина Комарових була дуже привітна, добра до Лесі, всі вони її дуже любили і своєю прихильністю потішали її в сумі за домом і тими людьми, яких їй там довелося покинути. Леся зрідка могла їх одвідувати бо жила в «лечебном заведенні», вони частіше відвідували її. Особливо Маргарита та Любов Болеславівна, надзвичайно хороша, симпатична жінка, що ставилася до Лесі, немов до рідної дочки» [1, с. 75].

Про ці теплі та щирі дружні відносини між родинами, так само як і Ольга, згадує Богдан Комаров: «На протязі 25 років (1888–1913) наша родина трохи не кожного року, хоч на дуже короткий час з радістю зустрічала Лесю і приймала в себе як рідну й дорогу людину. Всі члени нашої родини, насамперед батько й мати, дуже любили й шанували Лесю, а за їх прикладом і ми, діти: я і мої чотири сестрички. Цьому сприяла давня дружба моїх батьків з Косачами, а також пієтет перед українським письменством, що панував у нашій родині» [6, с. 153–154].

За спогадами Ізидори Косач-Борисової відомо про перебування в Колодяжному Віри та Галини Комарових: «Ще пригадую, як гостювали у нас сестри Комарівни – Віра і Галина, дочки відомого українського громадського діяча, бібліографа Михайла Комарова з Одеси [...]. Сестри вирости у великому місті, в Одесі, й це вперше літували у волинському селі. Їх багато дечого тут дивувало, а ми, малі не розуміли цього. Як то так, що дорослі панни не бачили таких звичайних для нас речей?» [7, с. 173].

Коли Косачі зупинялись у Комарових, то як мовиться, в хату не заходили з «порожніми руками». Для двох високоосвічених родин в подарунках був книжковий пріоритет. Олена Пчілка подарувала Риті і Любі по книжці поезій С. Надсона в дуже гарній оправі. В Косачів та Комарових любили творчість цього поета. Богдану Комарову – книжку з оповіданнями Андерсена «Про що розповідав місяць». Галині – «Холодний дім» Діккенса. У свій перший приїзд до Одеси Леся Українка подарувала своїй Гретхен «Життя і пригоди Давида Копперфільда Молодшого», один з найпопулярніших романів Ч. Діккенса. У Комарових і Косачів, Діккенс був у великій пошані. Любі поетеса від матері подарувала видання Олени Пчілки «Українські узорі» 1912 року. На його обкладинці була копія з фотографії наймолодшої Лесиної сестри Ізидори Косач в українському одязі. (Фотограф Ф. де Мезер. Київ, 1911 р.)

Коли Галина Комарова почала писати вірші, то Олена Пчілка була її першим літературним критиком.

3 лютого 1901 року в залі Київського «Літературно-артистичного товариства» відбувся 25-річний ювілей літературної діяльності Олени Пчілки. Серед прочитаних телеграм, листів, адрес було таке глибоко змістовне привітання у поетичній формі від Галини Комарової: «Високоповажній Ользі Петрівни Косач

Вийшла жниця на ниву забутую,
 На тій ниві колосся пом'ятеє
 Заросло все густим бур'яном.
 Загадалася жниця: широкая
 Перед нею та нива лежить...
 Треба праці важкої, невпинної.
 Та кому ж на тій ниві робить?
 Мало рук є для неї працюючих,
 І сердець, щоб любили її,
 Всі роботи тяжкої цураються,
 Ниву ту обминають усі.
 Та відважилась жниця невтомная,

Не злякалась роботи, борні,
 І до праці спокійно та сміливо
 Простягла вона руки міцні.
 Роки йдуть над широкою нивою,
 Проминають сумні і важкі,
 Та не падають руки працюючі
 І горять сміло очі палкі.
 Ще багато роботи лишилося,
 Та круг жниці вже колос цвіте,
 І помішників коло збірається,
 Побільшається сила, росте...
 І всміхається жниця одважная:
 Працювала не дармо вона...
 Прийде час – і весела, багата
 Заколоситься нива смутна!» [4, с. 74].

Під час першого перебування на лимані поетеса приділяла більше часу лікуванню. А коли в кінці серпня до Одеси прибула Олена Пчілка, щоб відвезти Лесю додому, то Михайло Федорович разом з дружиною, дочками Любою, Маргаритою та сином Богданом організував гостям подорож. На старенькому літньому пароплаві «Тургенєв» пливли морем з Одеси до Аккерману, – найбільшої фортеці України, яка була споруджена за часів Пізнього середньовіччя (XIII–XV ст.) на місці руїн античної грецької колонії, а потім античного римського поліса Тіра. У IX ст. племена уличів і тиверців створили тут торговий осередок – Білгород. З XIII ст. він належав до Галицько-Волинського князівства. В кінці XV ст. – захопила Туреччина і назвала Аккерман (Білий Камінь). У 1812 році, після закінчення російсько-турецької війни, Аккерман відійшов до росії. Розташована фортеця в м. Білгород-Дністровський Одеської області, тоді губернії, за 30 кілометрів від Одеси.

Для Лесі це була перша незабутня подорож морем до історичного місця пов'язаного з долею України, що так глибоко ранила юну душу поетеси. Про цю подорож до аккерманської фортеці після повернення в Колодяжне Леся Українка описує у листі до брата Михайла: «От уже страшна будова, нехай їй цур! Високі мури та товсті, грубі, що хати в їх видовбані, мов келійки, башти круглі, тяжкої архітектури, в баштах льохи та темниці з ґратами залізними (певно, колись там козаки наші сиділи), тепер там дике зілля та квітки ростуть, мама казала: «Деся ото з наших козаків все повиростало». Ми вирвали дві квітки на спомин» [8, с. 22]. Побачене й емоційно пережите в мурах фортеці знайшло своє відображення в VII розділі з циклу поезій «Подорож до моря»:

Все мина!.. Від слави давньої давнини
 Лиш zostались вежі та німії стіни!
 Де ходили люті турки-яничари,
 Там пасуться мирні овечок отари...

Де полягла козацька голова думлива,
 Виріс там будяк колючий та глуха кропива.
 Виросла там квітка у темниці, в ямі,
 Ми її зірвали, – нехай буде з нами!
 Квітка тая, може, виросла з якого
 Козацького серця, щирого, палкого?..
 Чи гадав той козаченько, йдучи на чужину,
 Що вернеться з його серця квітка на Україну?..

У наступному 1889 році Леся Українка двічі побувала в Одесі з тією ж самою ціллю – лікування.

У листі до бабуні Єлизавети Іванівни, внучка повідомляє, що з надісланою нею тканиною, пошила собі плаття і на лимані буде спасатися в ньому від спеки і шиє собі ще інші речі.

У червні поетеса вже на лимані, проживає на Хаджибейському лимані на головній вулиці (де ходила конка) на дачі грека Діялегмено; подружилася з його дочкою кірією, тобто панною Вікторією. Їх часто бачили вдвох. На лимані стояла страшенна спекота, як писала поетеса, в листі до матері: «тропіки переїхали на лиман!.. Всюди панують матроські костюми, віяла, зонтики, содова вода і морожене. Прикажчики в магазинах стоять з пальмовими віяльцями. Я купила за 10 к. «спасення душі», себто віяльце. Кажуть, у неділю перебувало в городських купальнях шість тисяч чоловік» [8, с. 31]. Отже, з листування поетеси дізнаємося про триб життя курортного міста та багато інших цікавих речей. Дуже раділа, цілий день читала і насолоджувалась французькою збірочкою «Перлини поезії», яку Лесі Українці подарували Комарови.

Поетеса активно долучається до одеського літературного життя. У серпні Михайло Комаров готує до друку альманах «Розмова», первісна назва «Хвиля», «Одеський літературно-етнографічний збірник на 1889-й рік». До цього видання були включені поезія Лесі Українки «Конвалія» та її цикл поезій «Подорож до моря». Цензура в Одесі дозволила друкувати цей збірник, але 17-го листопада 1889 року Головне управління в справах друку повідомило Одеський цензурний комітет про свою заборону друкування, не вказавши причини цього рішення [3, с. 46].

Через Маргариту Комарову, яка була членом гуртка української молоді – «Молода громада», Леся Українка хотіла залучити його учасників до співпраці з київською «Плеядою», щоб спільними зусиллями робити переклади зі світової літератури. Згодом у листі брату Михайлові жалілася на пасивність молодогромадівців: «Ти писав, щоб пошукать в Одесі кого, але ж ти сам там був і знаєш, як там стоїть справа: взагалі там ніхто нічого не пише, між студентами я знаю тільки одного – подолянина Лосятинського (студент, Одеського університету), що міг би перекладать з російської, польської, німецької. Сему паничеві я можу через Маргариту переказати про наше видання і попросить перекласти ...» [8, с. 39–40]. Маргарита Комарова із підготовленого Лесею Українкою списку рекомендованого для перекладу, переклала на українську мову «Сон Макара» В. Короленка, оповідання «Різдво під Хрестом полудневим» М. Косача на російську мову.

Можливо, у членів «Молодої громади», було небагато літературної сили для перекладів, зате достатньо для організації і проведення різного роду вечорів та інших культурних заходів. В одному з листів до Лесі Українки Маргарита Комарова повідомляла: «Можу порадувати тебе: наша громадка знов, побільшала, зразу прибавилось 5 членів. Люша Смоленський (ти його, здається знаєш), ставши студентом [...], зібрав круг себе невеличкий кружок студентів-українців. От цей кружок і примкнув тепер до нас» [2, с. 116]. Інформує, що відзначали в складчину літературно-музикальний вечір, на який запросили той кружок і «старих», що нарозучували багато пісень, віршів, хор співав гарно, вона грала дві п'єси, що все пройшло добре і зосталось саме гарне враження. А ще раніше в попередньому листі, сповіщає подругу про Шевченківський вечір в Одесі, про український театр, просить прислати поезії, що Леся Українка написала на роковини Кобзаря.

Леся з Маргаритою вдвох вишили на могилу Кобзаря в Каневі дуже гарного мережаного рушника. Того ж літа за спогадами Ольги Косач-Кривинюк, Маргарита Комарова, поїхавши до когось у гості на Канівщину, одвезла в хату на могилі Шевченка

того рушника, що вони вдвох з Лесею мережали-вишивали для цього: «Як ми (мати, Леся, я) літом 1891 року були на могилі Шевченка, то бачили того рушника, як він висів на чільному місці в хаті» [1, с. 105].

Щоб скрасити життя Лесі на лікуванні, в серпні на Хаджибейський лиман приїхали: брат Михайло, сестра Ольга та мати. Через три дні, як у поетеси закінчився курс лікування, всі переїжджають до Одеси. І як згадувала Ольга: «Міша заприятелював з Маргаритою Комаровою, я зав'язала дружбу, теж «на все життя» з молодшими дочками М. Ф. Комарова – Галиною (поетеса) та Вірою. [...] – їздили пароплавом з Одеси до Аккерману, як минулого літа. Об'їздили й оглянули одеські околиці. Ми, поліщуки, глузували з одеситів, що вони «три дерева» зовуть «парками» (Олександрівський парк, парк на Хаджибейському лимані та ще деякі. Садків на Фонтанах в Аркадії тоді ще не було таких хороших, як порозросталися пізніше. Завзялися ми, того разу перебуваючи в Одесі, обходити храми різних віросповідань: були в грецькій церкві, вірменській, в католицькому костелі – кілька разів, щоб послухати гру на органі (Леся дуже любила її) і казання різними мовами (італійською, французькою, польською), в єврейській синагозі...» [1, с. 105]. Вміли Косачі з Комаровими вдало організовувати свій відпочинок: «Чи не найбільшу ж приємність ми – Косачі – мали збираючись у любій родині Комарових і проводячи час у цікавих розмовах (кожному з нас там було відповідне товариство), слухаючи музику (Маргарита добре грала), ми, молодші, часами танцюючи, а старші, дивлячись на наші танці, читаючи щось нове (Комаров одержував галицькі журнали і книжки і все, що виходило нового в Україні російській) [...]». Леся заходжувалася і влаштовувала живі картини. Виконавцями були Маргарита, Люба, та Віра Комарівни, я й Міша. Леся була автором і костюмером» [1, с. 105–106]. Тоді в Одесі Леся Українка з братом Михайлом та Маргаритою втрьох сфотографувалися. З Одеси Олена Пчілка з трьома старшими дітьми повертаються до Колодяжного.

12 жовтня Леся Українка вдруге в Одесі. Лікується у масажистки Гіперт і проживає на вулиці Надеждинській, дім 6, в «Ортопедичному закладі доктора Вальпуха». Вона мала намір почати вивчати англійську мову. Домовилась з репетитором, але хвороба не дала здійснитися цим планам. Лікування гімнастичним масажем спровокувало запалення кульшового суглоба правої ноги: «Після тижня масажної курації нога моя розстроюдилась так, що й ступити було годі. Тоді я покинула його. Першу ніч я провела тоді, як тінь в Дантовому пеклі, – з плачем і скрежетом зубовним. На другу ніч затялась, не плакала і цілу ніч писала в ліжку, почала невеличку поему і, здається, по їй не видно, як мені приходилось тісно при писанні. Через два дні приїхала Маргарита і забрала мене до себе. За се я їй дуже вдячна» [8, с. 36–37]. Коли небезпека минула, Леся хоче їхати додому, але Комарови не дозволяють і відмовляють їхати в Одесу Олену Пчілку. В листі до сина Михайла мати пише: «Цілий вечір я вчора плакала і сама не знаю, що робить. Послали ми телеграму Комаровим, щоб Лесею не пускали, щоб заставили лежать довше і щоб телеграфували, як здоров'я Лесі» [5, с. 53]. В іншому листі, переживаючи за дочку, просить Михайла, щоб написав Галімському (знайомий і приятель Косачів. На той час студент, відомий художник), щоб він навідав Лесею, для того, що вона разом з ним поїхала на Ланжерон: «...нащось їй треба бачить море коло берега натурального. То могла б з кнакною податися, бо тепер там пустиня і навіть страшно направляться одній туди» [5, с. 49–50].

У своїх спогадах Богдан Комаров писав, що в Одесі було три пункти з яких найчастіше милувалася морем поетеса: «Першим був центральний бульвар («Николаевский»), близько від нас. З того бульвару широко відкривався краєвид на одеський порт з його

невпинним рухом і гамором. З цього ж бульвару, від пам'ятника Рішельє починалися знамениті монументальні гранітні сходи, що вели до самого порту.

Другим місцем споглядання вибирали дівчата бульвар Олександрівського парку (тепер парк Тараса Шевченка). Тоді ще зберігався там мур турецької фортеці Хаджибей. Через широкі амбразури цього муру приємно було дивитись на море: тут кінчалась Одеська бухта і починалось відкрите море – безмежний синій простір, де-не-де білили вітрила рибацьких шаланд. Це ж звідси бачила Леся море, коли писала:

В широких просторі губилося око,
А думка питала, –
Де щастя шукать вона мала,
Любові й надії, – у небі високо?
Чи в морі спокою б шукала?

Любила Леся, і, мабуть, найбільше, третє місце, що лежало на самому березі – Ланжерон. Це вже там, де скінчився порт. Їхати туди «конкою». Починалася вона на розі Поштової і Рішельєвської, себто близенько від нашої домівки.

Буваючи на Ланжероні, Леся подовгу просиджувала на березі. Любила підходити до тієї вічно рухливої межі, що зветься побережною лінією, що відділяє суходіл від моря. Чиста прозора вода плескалась біля Лесиних ніг, а рука занурена в той плинний кришталь, ловила ласку теплого спокійного моря. А навколо – мальовничі жовті і червоні берегові скелі. Зовсім близько до берега плавали прозорі «парасольки» медуз, або «морських сердець», як ми їх називали» [6, с. 157–158].

У листопаді Олена Пчілка приїхала в Одесу, щоб забрати доньку додому в Колодяжне.

У липні 1890 року Леся Українка лікується грязевими та роповими ваннами в Саках у Криму. Ольга Петрівна з донькою здійснюють подорож з Євпаторії до Севастополя, Бахчисараю, Байдар, Ялти. Із Ялти пароплавом до Одеси. А після недовгого перебування в Одесі повертаються в Колодяжне.

Леся Українка подарувала Маргариті Комаровій своє фото з дарчим написом: «Квітці Маргаритці від сестри Лесі. 6.IV 1890 р. Колодяжне».

1891 року поетеса лікувалася в Криму, в Євпаторії, де захворіла на черевний тиф легкої форми, тому лікування продовжилося у французькій колонії Шабо, що розташована поблизу Аккермана, в домі Єлизавети Іванівни Тардан. Там Лесю Українку відвідували Маргарита Комарова з матір'ю та Микола Лисенко. Привезли їй в подарунок цитру.

4 липня 1893 року Маргарита Комарова одружується з Михайлом Дмитровичем Сидоренком, професором мінералогії в Одеському університеті. А в серпні місяці, Леся Українка з сестрою Ольгою, з Гадяча залізницею до Миколаєва, звідти Дніпровим лиманом і морем вирушили до Одеси. Зупинились у Комарових. Ольга жила на дачі Комарових біля лиману, а Леся Українка в Одесі в помешканні Маргарити. Ціль поїздки в документах не зазначена, можна припустити, щоб привітати свою Гретхен з одруженням і зміцнити здоров'я. На згадку було зроблено фото, на якому зображені Віра та Галина Комарови, Ольга Косач.

У червні 1897 року Леся Українка в супроводі тітки Олени Антонівни Тесленко-Приходько приїхали до Ялти. Майже через рік, як покращало здоров'я і як поетесу почали доймати ностальгія, погане купання в морі, тоді письменниця розпрощалася з країною «світла і прозорої блакиті», і пароплавом вирушила до Одеси, де її наступного дня на пристані чекала вірна подруга Маргарита, в якої і зупинилася Леся Українка.

У січні 1900 року в Одесі в приміщенні «Русского театра» відбулася постановка драми Лесі Українки «Блакитна троянда», ставило Товарищество русско-малорусских артистів в бенефіс Є. П. Ратмірової [3, с. 255]. Наступного дня в «Одеському листку»

було надруковано коротке повідомлення про постановку драми Лесі Українки «Блакитна троянда» [3, с. 256].

В Одесі у 1903 році вийшов літературно-художній альманах «З-над хмар» під редакцією В. Вороного, в якому були надруковані такі твори Лесі Українки: Ритми («Хотіла б я уплисти за водою...»), [3, с. 11–13]; Єврейські мелодії («Як Ізаїль діставсь ворогам у полон...»), «Єреміє, зловісний пророче в залізнім ярмі!..») [3, с. 35–36].

Вертаючись з лікування із Криму, Італії, Єгипету, це в 1898, 1902, 1903, 1908, 1910, 1912, 1913 роках Леся Українка бувала проїздом в Одесі і, як завжди, на декілька днів зупинялась у Комарових, щоб відпочити з дороги, набратися сил, забрати книги та інші речі, які сама надсилала поштою на ім'я Комарових з Єгипту. І тільки тоді поверталася додому. Так, в листі адресованому Галині Комаровій від 8 квітня 1913 року з Гелуану, поетеса, ще ділилася своїми планами, щодо їхньої зустрічі в сестри Лілі, бо всі вони мали перекочувати незабаром з Грузії в Україну. 1 серпня Лесі Українки не стало. На похорон поетеси Маргарита не змогла приїхати через хворобу батька, прислала вінок з написом: «Лесі від її Гретхен», а 19 серпня не стало і М. Ф. Комарова. Майже одночасно відійшли у вічність двоє Великих людей, які поважали, любили один одного, і які все своє літературне та творче життя присвятили національній ідеї.

В експозиції Колодяжненського літературно-меморіального музею є вітрина, яка присвячена родині Комарових. Матеріал про дружбу двох талановитих сімей, як і про самого Михайла Федоровича Комарова та його важливу роль у відродженні української культури подається в екскурсії

Одеса, родина Комарових, стали невід'ємним вектором, важливою подією в житті, творчості та епістолярії Лесі Українки та всієї родини Косачів.

Джерела та література

1. Косач-Кривинюк О. П. Леся Українка. Хронологія життя і творчості. Нью-Йорк: УВАН, 1970. 923 с.
2. Листи так довго йдуть... Знадоба архіву Лесі Українки в слов'янській бібліотеці у Празі / Упорядкування, передмова та примітки Світлани Кочерги, післямова Оксани Сліпушко. Київ: Просвіта, 2003. 308 с.
3. Мороз М. О. Літопис життя та творчості Лесі Українки. Київ: Наукова думка, 1992. 627 с.
4. Олена Пчілка і Гадяч. Наук. зб.: Матеріали наук. конф., присвяч. 160-річчю від дня народження Олени Пчілки. Гадяч, 22 травня 2009 року. Київ: Аратта, 2010. 94 с: іл.
5. Леся Українка. Документи і Матеріали/Упорядники: І. Л. Бутич, І. М. Калинець, О. А. Купчинський, А. Г. Сісецький. Передмова М. Д. Деркач. Київ: Наукова думка, 1871-1971. 482 с.
6. Скрипка Т. Спогади про Лесю Українку. Т. II. Львів: Астролябія, 2021. 512 с.
7. Скрипка Т. Спогади про Лесю Українку. Т. I. Київ: Темпора, 2017. 368 с.
8. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах.. Т. 10. Київ: Наукова думка, 1978. 512 с.

027.5(477.82)

Людмила Стасюк (Луцьк)

НАТХНЕННІ ІМЕНЕМ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ (КРАЄЗНАВЦІ ГОЛОВНОЇ БІБЛІОТЕКИ ВОЛИНИ, ПРИЧЕТНІ ДО ФОРМУВАННЯ БІБЛІОГРАФІЇ ВИДАТНОЇ ПИСЬМЕННИЦІ)

За 6 місяців до проголошення Незалежності України відповідно до Постанови Кабінету Міністрів УРСР від 27 лютого 1991 року Волинській державній обласній

універсальній науковій бібліотеці присвоєно ім'я Олени Пчілки. З цієї дати бере відлік новий етап в історії книгозбірні. Тодішнє керівництво закладу в особі Галини Кухарської, усвідомлюючи важливість цього кроку з боку держави, яка вже перебувала в передчутті національно-демократичних перетворень, головною подальшою місією бібліотеки визнало наукову краєзнавчу діяльність, розширення сфери краєзнавчих досліджень, створення бібліографії про Олену Пчілку не лише як про матір Лесі Українки, але й насамперед про видатну письменницю, етнографиню та науковицю. Становище ускладнювалося тим, що у фонді бібліотеки не було достатньої кількості літератури про цю постать, адже Ольга Драгоманова-Косач у радянському літературознавстві мала тавро «української буржуазної націоналістки».

Задля реалізації нових завдань і цілей у 1993 році в бібліотеці створено відділ краєзнавчої роботи, з штатом 4 особи, який очолила досвідчений бібліограф із 16-річним стажем Емілія Ксендзук. Саме Емілії Степанівні за 8 років керівництва відділом удалося виробити основні критерії та підходи до краєзнавчої роботи, націлити колег на поточне і ретроспективно аналітичне розписування масиву документів, пов'язаних із перебуванням Олени Пчілки, Лесі Українки, родини Косачів на Волині та за її межами. Особлива увага надавалася наповненню відповідних розділів краєзнавчого каталогу. Перший результат діяльності відділу з'явився того ж року – бібліографічний покажчик «Олена Пчілка – талановита письменниця, мудра мати» (автор-укладач – Емілія Ксендзук).

Працівники відділу доклали зусиль до проведення в 1999 році на базі Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки та Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки науково-практичної конференції «Олена Пчілка і Волинь», в якій узяли участь знані науковці, дослідники з Києва, Львова, Житомира, Рівного. У 2001–2011 рр. Емілія Степанівна перебувала на посаді заступника директора бібліотеки з наукової роботи, проте продовжувала краєзнавчу дослідницьку діяльність, здійснюючи редагування бібліографічних посібників, залучаючи бібліотечну молодь до вивчення спадку Олени Пчілки та належного його популяризації.

У 2001–2003 рр. відділ очолювала Галина Давидова, котра головним акцентом своєї діяльності вважала модернізацію процесів аналітичного розпису документів, впровадження нових підходів до створення довідкового апарату. Саме в ці роки бібліотека отримала грант від Посольства США в Україні «Інтернет для читачів публічних бібліотек», що дозволило провести навчання персоналу, в т.ч. відділу краєзнавчої роботи.

Вагому частку у справу краєзнавчих бібліографічних досліджень творчості Олени Пчілки внесла Валентина Бабій, яка очолила цю структурну одиницю в лютому 2003 року і працювала на цій посаді по вересень 2012 року. У ці роки відбулося розширення площі відділу (2006) та омолодження штату за рахунок випускників фахових вузів та коледжу культури і мистецтв. Валентина Бабій узяла активну участь в підготовці та проведенні 2009 року конференції «Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олена Пчілка і родина Косачів в історії інтелектуальної еліти України та Волині» (XXXIII Всеукраїнська історико-краєзнавча конференція, присвячена 160-річчю від дня народження Олени Пчілки та 60-річчю з часу створення Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки). Свідченням подальшої роботи над створенням бібліографії Олени Пчілки став випуск біобібліографічного покажчика «З братами ще я словом поділюсь» із передмовою Петра Маха.

У 2012–2023 роках відділом краєзнавчої роботи керувала Алла Понагайба, стиль роботи якої був позначений відповідальним ставленням до створення краєзнавчої електронної бази, зміцненням зв'язків із провідними краєзнавцями регіону, музейною спільнотою. У цьому допомагав попередній досвід роботи Алли Анатоліївни в рамках

проекту «Історична Волинь», ініційованого Рівненською обласною універсальною науковою бібліотекою (з 2006 року). 25–26 червня 2019 року в м. Луцьку та в с. Колодяжне відбулася науково-практична конференція «Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури». Поряд із учасниками, що прибули з Києва, Луцька, Львова, Вінниці та інших міст, помітну участь у проведенні заходу взяли працівники відділу краєзнавчої роботи.

2021 рік – рік 150-літнього ювілею Лесі Українки працівники відділу відзначили підготовкою бібліографічного покажчика «Леся Українка на сторінках періодичних видань Волині (1945–2020)» (упорядник – Алла Понагайба). Посібник включив відомості про 1530 публікацій. Ваги і значимості означеному виданню надала вступна стаття лауреата премії Кабінету Міністрів України імені Лесі Українки Надії Гуменюк «Леся Українка. Геніальна і актуальна». Іншою роботою в ювілейний 2021 рік стало завершення 2 видання бібліографічного покажчика «Я житиму сльозою серед співів» (з нагоди 150-річчя Лесі Українки) з передмовою Алли Дибби. Цей посібник став продовженням однойменного бібліографічного списку, виданого 2001 року. Також 2021 року вихованка відділу, нині – завідувачка відділу літератури з питань мистецтва Олена Курило, підготувала буклет під назвою: «У камені, мармурі і бронзі» (пам'ятники і пам'ятні дошки Лесі Українки на Волині, в Україні та світі).

У квітні 2023 року завідувачкою відділу краєзнавчої роботи призначено Хомяк Наталію – випускницю історичного факультету ВНУ імені Лесі Українки, яка також закінчила і Волинський коледж культури і мистецтв імені І. Ф. Стравінського. Маючи за плечима 14-річний досвід роботи в складі відділу, Наталія продовжує і розвиває традиції, закладені попередницями, в організації відзначення дат у житті Олени Пчілки та родини Косачів, в створенні повноцінної бібліографічної бази. У переддень ювілею побачило світ 2-е видання бібліографічного покажчика «З братами ще я словом поділюсь», яке було презентовано поважній аудиторії 10 червня цього року. Наталія Хомяк на сьогодні є голосом бібліотеки імені Олени Пчілки, модератором літературно-мистецьких дійств та наукових дискусій у творчому середовищі. Риси фаховості і любові до бібліографічної справи властиві і її колегам Юлії Ціхоцькій, Олені Гапонюк, Надії Воробей.

Вишкіл у відділі краєзнавчої роботи свого часу пройшли Наталія Куницька, Наталія Махновець, Анна Гут, Оксана Рибачук (Іщук), які набули тут якісного досвіду роботи з документами та переконаності у правильності професійного вибору.

Підсумовуючи сказане, зазначу, що внесок кожної з названих подвижниць бібліографічної справи не був і не буде забутим, адже є окремою сторінкою в історії бібліотеки, яка носить ім'я Олени Пчілки.

Джерела та література

1. Олена Пчілка – талановита письменниця, мудра мати : бібліогр. покажч. / Волин. ДОУНБ ім. Олени Пчілки ; уклад. Е. С. Ксендзук ; відп. за вип. Г. С. Кухарська. Луцьк, 1993. 34 с.
2. «З братами ще я словом поділюсь» : біобібліогр. покажч. / Упр. культури і туризму Волин. ОДА ; Волин. ДОУНБ імені Олени Пчілки ; упоряд. В. Бабій, ред. Е. Ксендзук. Луцьк : Твердиня, 2009. 112 с.
3. «З братами я ще словом поділюсь» : біобібліогр. покажч. / Департамент культури, молоді та спорту Волин. ОДА, Волин. ДОУНБ імені Олени Пчілки ; упоряд. Н. Д. Хом'як ; відп. за вип. Н. В. Граніч. Вид. 2-е, випр. і доп. Луцьк : Терен, 2024. 176 с.

**БІОБІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК
«З БРАТАМИ ЩЕ Я СЛОВОМ ПОДІЛЮСЯ» – ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО
ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄВОГО І ТВОРЧОГО ШЛЯХУ
ОЛЬГИ ПЕТРІВНИ КОСАЧ (ОЛЕНИ ПЧІЛКИ)**

Цього року минає 175 років від дня народження геніальної української письменниці, педагогині, фольклористки, видавчині, журналістки й громадської діячки – Ольги Петрівни Косач (Олени Пчілки). Працівники Волинської ДОУНБ імені Пчілки видали друге доповнене видання «З братами ще я словом поділюсь». У статті розкривається зміст видання та наголошується на важливості вивчення феномену Олени Пчілки та її внесок у розвиток українства.

Ключові слова: рідкісні видання, біобібліографічний покажчик, репринтне видання.

Олена Пчілка – яскрава постать у нашій українській культурі. Поетка, авторка прозових та драматичних творів, науковиця, перекладачка, фольклористка і етнографиня, видавчиня, активна громадська діячка, яка народила й виховала шестеро прекрасних дітей, двоє з яких прислужились українській літературі. Із вдячністю і гордістю називала Леся Українка свою матір найкращою, найрозумнішою, найталановитішою жінкою світового рівня.

Власне, створене нею є тим потенціальним ресурсом, яким вона ділиться з кожною людиною – від дитини до дорослої сформованої особистості. Ознайомити з величною силою її слова, думки і діянь покликаний біобібліографічний покажчик «З братами ще я словом поділюсь».

Біобібліографічний покажчик «З братами ще я словом поділюсь» вийшов друком 2009 року у видавництві «Твердиня», упорядниками та редакторами видання були Валентина Бабій та Емілія Ксендзук. До нього включені матеріали 1876–2009 років. Даний біобібліографічний посібник є продовженням з однойменною назвою «З братами ще я словом поділюсь».

Матеріали у посібнику доповнені з хронологічними рамками 2012–2023 років окремими книгами авторки, поетичними, прозовими творами, публіцистичними нарисами, літературними перекладами в збірниках і періодичних виданнях, редакційною діяльністю письменниці та літературою про життя і творчість Олени Пчілки.

Бібліографія складається з восьми основних розділів: Твори Олени Пчілки. Окремі видання творів; Твори у збірниках; Твори у періодичних виданнях; Переклади; Література про життя та діяльність Олени Пчілки. Книги; Статті у періодичних виданнях; Літературно-мистецька премія імені Олени Пчілки; Образ Олени Пчілки в художній літературі.

Біобібліографічний покажчик «З братами ще я словом поділюсь» включає твори Олени Пчілки серед яких є рідкісні та цінні видання.

У покажчику представлений альбом «Українські узори» – шосте видання надруковане у Новому-Ульмі (Німеччина) 1947 року. Альбом містить 10 листів унікальних українських узорів народного стилю, які збрала Олена Пчілка. Відкриває працю передне слово Ольги Петрівни, де зокрема, зазначено: «В цьому збірнику мішу знов – чисто народні зразки вишивання, зібрані на Україні, по наших селах. Потреба в таких зразках, чисто народніх українських – велика, бо й зразки вишиванок, так само як твори народнього слова, або пісні, можуть псуватися, калічаться... Бажано щоб наші вишиванки зоставалися при своїй давній, властивій їм, красі. Українські вишиванки придбали собі добру славу не

тільки поза селами в наших краях, а й по чужих країнах – продаються в таких світових осередках, як Берлін, Париж, Лондон, або й в Америці» [9, с. 2].

А у 2010 році світ побачило видання «Український народний орнамент : вишивки, тканини, писанки : зібрала Ольга Петрівна Косач-Драгоманова (Олена Пчілка). Вип. VIII». Альбом є її першою і ґрунтовною науковою ілюстрованою працею про особливості народного мистецтва.

Видатна українка зробила вагомий внесок у розвиток вітчизняної народознавчої науки. Вона так захопилась збиранням етнографічного матеріалу, що чоловік називав її пчілкою – «бо вона, як та пчілка працює», згодом «Пчілка» стало її псевдонімом.

Гордістю фондів Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки є український літературний альманах «Нова рада» під редакцією Ольги Косач, Михайла Старицького, Людмили Старицької-Черняхівської, Івана Стешенка за 1908 рік. У ньому вміщено оповідання Олени Пчілки «Артишоки» [5, с. 325–350].

Хотілося б звернути увагу і на жіночий альманах «Перший вінок», який мабуть є одним із перших видань збірок жіночої творчості зібраної, зредагованої та виданої жінками. Праця була видана 1887 року у Львові коштом Наталії Кобринської та Олени Пчілки. У нашій книгозбірні зберігається факсимільне видання жіночого альманаху «Перший вінок», який був виданий 1984 року в Нью-Йорку за сприяння Союзу Українок Америки. Ця праця перевидана в оригінальному вигляді, разом із тоді вживаною ортографією, граматикую та політичною термінологією. Олена Пчілка спеціально для цього збірника писала оповідання «Товаришки». Також сюди увійшли вірші письменниці «Перший вінок», «Дебора, біблійний образ», некролог «К. І. Карасинська-Троїцька» та коротка біографічна інформація про Ольгу Драгоманову-Косач [4].

Олена Пчілка була першою в Україні жінкою-поетесою, що залишила певний слід в історії української літератури. 1883 року в альманасі «Рада» надруковано поему «Козачка Олена», в якій вона намагалася показати горду і волелюбну жінку, яка вміє постояти за себе і за свій народ. Важливою подією у літературному світі став вихід репринтного відтворення та осучасненого тексту поеми, написаної в 1883 році в селі Колодяжне на Волині і надрукованої в українському альманасі «Рада» 1884 року. У виданні 2014 року подається паралельно повний текст поеми: зліва – першодрук, праворуч – текст поеми за новими вимогами орфографії та пунктуації, зі збереженням автентичності, підготовлений науковими співробітниками Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки Любов'ю Мерзвинською та Волинського краєзнавчого музею Наталією Пушкар [7].

Олена Пчілка поповнила скарбничку дитячих творів, ба більше: була однією з перших, хто почав писати для маленьких читачів. Таких тоді було небагато, а авторка давала якісний, національний, дитячий літературний продукт. До покажчика увійшли зокрема твори: Олена Пчілка дітям (2015), Збентежена вечеря (1970), «Дивна хатка» (1988), «Годі, діточки, вам спати!» (1991), «Хазяйство» (1998), «Сосонка» (2007), «Олена Пчілка – дітям» (2015), «Український дитячий театр» (2015), Годі, діточки, вам спати» (2017), «Олена Пчілка дітям» (2017), «Книжка-різдвянка для дітей» (2019).

Представлена у виданні і газета «Рідний край», яка була заснована ще 1906 року. У 1917 році «Рідний край» редагувала Олена Пчілка і тоді газета повністю почала виходити українською мовою. І от, в 2022 році, в рік початку повномасштабної війни з росією, «Рідний край» знову повернувся, як спосіб протесту проти російської агресії та як своєрідний культурно-освітній майданчик.

Прижиттєвим виданням де вміщені відомості про Ольгу Петрівну Косач-Драгоманову є «Енциклопедичний словник» виданий Федором Брокгаузом та Іллею Ефроном.

«Енциклопедичний словник» вийшов у 1890–1907 роках і складається з 82 основних і 4 додаткових напівтомів. Енциклопедія містить статті з усіх галузей знань кінця XIX – початку XX століття та охоплює 121 240 статей, 7800 ілюстрацій і 235 карт. У XVI томі вміщена коротка біографічна довідка «Косач (Ольга Петрівна)». У XVI томі подана біографічна довідка присвячена берегині родини Косачів [1, с. 367].

При вивченні біографії Олени Пчілки перш за все послуговуємося автобіографічним нарисом «Золоті дні золотого дитячого віку...». Видання написане ще 1928 року. До друку підготували вперше відтворивши авторський варіант останнього твору Олени Пчілки наукові співробітники Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАНУ Лариса Мірошніченко та Алла Ріпенко. Про основні напрями своєї діяльності Олена Пчілка пише в «Автобіографії»: «...у своїй довголітній праці на полі української культури виступала то яко етнограф-збирач, то яко вчений-досліджувач, то яко драматург та автор інших творів красного письменства (прозових та віршованих), то яко редакторка й видавниця українських часописів та окремих виданнів, то яко педагог, автор, може, найтрудніших до писання творів – для дітей» [6].

Надзвичайно важливою працею для об'єктивного вивчення життя й творчого шляху великої українки є фундаментальна праця Ольги Косач-Кривинюк «Леся Українка. Хронологія життя і творчості».

Сестра Лесі Українки Ольга Петрівна Косач-Кривинюк ще в 1930-х роках, у Києві, розпочала свою працю над збиранням і упорядкуванням родинного архіву, а також над збиранням рукописів Лесі Українки.

Хронологічну канву життя й творчості Лесі Українки та копії багатьох листів Ольга Петрівна привезла з собою на чужину і незадовго до смерті один примірник своєї великої праці під назвою «Хронологія життя і творчості Лесі Українки» передала Музеєві-Архівові Української Вільної Академії Наук, що в той час перебував в Авгсбурзі. Цей примірник УВАН привезла до Сполучених Штатів. У 1970 році у Нью-Йорку праця Ольги Петрівни Косач-Кривинюк нарешті побачила світ та стала значною подією у культурному житті українців.

До книги також додано ґрунтовну статтю «Мати Лесі Українки» Петра Одарченка – професора, літературознавця з США, який зустрічався з Оленою Пчілкою на Полтавщині у 1920-х роках та залишив чимало цінних спогадів про письменницю [2].

Не менш цінними є дослідження творчого феномену Олени Пчілки Дмитром Донцовим, Євгеном Чикаленком, Петром Одарченком, Григорієм Авраховим, Тамарою Скрипкою, Іваном Денисюком, Аллою Дибою, Вірою Агеєвою.

Одним із перших дослідників родини Косачів на Волині є Володимир Покальчук – український діалектолог, краєзнавець, педагог, дослідник життя і творчості родини Косачів. До покажчика включено статті Володимира Покальчука «Слідами Лесі Українки : знайомство з Климентієм Квіткою і Ольгою Петрівною Косач», «Батьки Лесі Українки» вміщені у книзі «Спогади про Лесю Українку» 1971 року видання.

Варто відзначити ґрунтовні наукові дослідження працівників Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки та Волинського краєзнавчого музею: Віри Комзюк, Любові Мерзвинської, Марії Чашук, Тетяни Андрєєвої, Анатолія Силука, Наталії Пушкар, Людмили Завади та інших науковців, праці яких представлено у біобібліографічному покажчику «З братами ще я словом поділюсь».

У фондах книгозбірні містяться праці, які були видані у Торонто, Вінніпезі (Канада), Нью-Йорку (США), Новому-Ульмі (Німеччина) та містять спогади про Ольгу Петрівну Косач.

Творчому феномену Олени Пчілки та родини Косачів присвячена також низка всеукраїнських конференцій «Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури», «Олена Пчілка і родина Косачів в історії інтелектуальної еліти України та Волині», «Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури» проведених Волинським краєзнавчим музеєм та Колодяжненським літературно-меморіальним музеєм Лесі Українки. Варто наголосити, що перша науково-практична конференція «Олена Пчілка і Волинь» відбулася у Волинській ДОУНБ імені Олени Пчілки в 1999 році та була присвячена 150-річчю від дня народження письменниці.

Загалом біобібліографічний посібник містить 1464 публікацій. Упорядкування матеріалів – хронологічне, в межах року – в алфавіті авторів і назв. Бібліографічний опис здійснено відповідно до вимог чинного державного стандарту. До видання ввійшла література, яка є у фондах Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки. Матеріали, що відсутні у фондах Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки, позначені * (зірочкою). Доповнює видання «Іменний покажчик».

Вступну статтю «На знак удячності й шани» написала Ніна Петрівна Горик – відома українська письменниця, викладачка Луцького педагогічного коледжу, заслужений вчитель України, членкиня Національної спілки письменників України.

Оксана Забужко недарма назвала Олену Пчілку «королевою-матір'ю» родини Косачів. Хай діти не раз нарікали то на її владність, то на надмірну патетичність – саме те середовище, яке вона створила для своїх дітей, дозволило їм стати яскравими, непересічними діячками та діячами української культури. Показуючи приклад щирої відданості справі, патріотизму та невтомної праці власним нащадкам, Олена Пчілка водночас робила те саме для цілої нації. І належно оцінити її внесок – завдання нашого та наступних поколінь.

Відзначення 175-літнього ювілею Березині славетного роду Косачів, безперечно, дасть поштовх новим дослідженням і публікаціям присвячених Олені Пчілці.

Джерела та література

1. Косач (Ольга Петровна). *Энциклопедический словарь* / изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. Санкт-Петербург, 1895. XVI. С. 367.
2. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / Укр. Вільна Академія наук у США. Нью-Йорк : [Друком Вид. Спілки «Гомін України»], 1970. 927 с.
3. «З братами ще я словом поділюсь»: біобібліогр. покажч. / упоряд. Н. Д. Хомяк ; відп. за вип. Н. В. Граніч ; Департамент культури, молоді та спорту Волин. ОДА, Волин. ДОУНБ імені Олени Пчілки. Вид. 2-ге, випр. і допов. Луцьк : Терен, 2024. 140 с.
4. Перший вінок : жіноч. альм. / ред. та видавці Наталія Кобринська, Олена Пчілка ; вступ, ст. і біогр. нотатки Лариси М. Л. Залеської-Онишкевич. Вид 2-ге, допов. Нью-Йорк : Союз Українок Америки, 1984. XX с. 486 с.
5. Пчілка Олена. Артишоки : оповідання. *Нова Рада : укр. літ. альм.* Київ, 1908. С. 325–350.
6. Пчілка Олена. «Золоті дні золотого дитячого віку...» : автобіогр. нарис. Київ : Веселка, 2011. 79 с. : іл.
7. Пчілка Олена. Козачка Олена: посвята М. В. Лисенкові: поема. Луцьк : Надстир'я, 2014. 58 с.
8. Український народний орнамент : вишивки, тканини, писанки : [комплект іл.] / збрала і систематизувала Ольга Петрівна Косач-Драгоманова (Олена Пчілка) / Репринт. відтворення 1-го вид. 1876 р. : вип. VIII / вст. ст. Н. Сташенко, упоряд.: В. Комзюк, Н. Пушкар. Ковель : Ковел. міськ. друк., 2010. 36 с. + 33 іл.
9. Українські узори : збрала Олена Пчілка (О. Косач) / передм. К. Дацького. 6-е вид. Новий Ульм : УВ, 1947. 10 с.

ПОЗА МЕЖАМИ НАРОДНИЦТВА: ПРОЗОВА ТВОРЧІСТЬ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЖИТТЄПИСУ

У вступній частині роботи обґрунтовується актуальність дослідження життя і творчості Олени Пчілки в межах наукової роботи музею «Літературне Придніпров'я», згадується музейна колекція за темою. У основній частині здійснено аналіз сюжетних особливостей прозових творів Олени Пчілки з урахуванням її біографії; розглянуто малу прозу авторки, наведено приклади виходу за межі народництва у сюжетах.

Ключові слова: Олена Пчілка, література, родина Косачів, Ольга Косач

Життя та творчість Ольги Косач (Олени Пчілки) – це безмежне поле, яке вже декілька поколінь дослідників і дослідниць намагається орати, підіймаючи на поверхню нові факти, інтерпретуючи їх у відповідності до різноманітних теорій; а також засаджувати новими сенсами. Ця дослідницька когорта цілком здатна відкрити щось нове, чи створити альтернативний погляд на раніше відому інформацію.

Серед тих, хто досліджував біографію та творчість Ольги Петрівни Косач (Олени Пчілки) варто згадати як її сучасників – Борис Грінченко (який надавав не завжди позитивні відгуки про її творчість [9, с. 96–97]), Дмитро Донцов, так і наших – Віра Агеєва, Оксана Забужко, Ольга Мікула, Надія Колошук, Надія Сташенко тощо.

У музеї «Літературне Придніпров'я», відділі Національного дніпропетровського історичного музею ім. Д. Яворницького, також досліджують життєпис і творчу діяльність Олени Пчілки, підставами для цього є її зв'язок з містом і наявність у фондах предметів, пов'язаних з письменницею. Так, у колекції знаходяться оригінали листів Олени Пчілки до Дмитра Яворницького, прижиттєві видання її книг: «Думки-мережанки» (Київ, 1886); «Оповідання П», (Київ, 1909), «Байки. Для сім'ї і школи» (Катеринослав, 1918); збірка поезії Лесі Українки «На крилах пісень» (Київ, 1904) з дарчим написом від Олени Пчілки: «Прекрасному історичному музеєві в Катеринославі. Пам'ятка від О. Пчілки. с. Кам'янка. 1915 р.» [2, с. 69–72].

Наукові дослідження у музеї «Літературне Придніпров'я» ведуться і докола предметів колекції, і в літературознавчому аспекті, віддаючи належне творчій спадщини Олени Пчілки.

Сучасні дослідження нарешті вивели постать Ольги Драгоманової з шаблону берегині роду і матері великої письменниці; її творчість розглядають крізь призму гендерної теорії. Однак і досі інколи прозові твори Олени Пчілки інтерпретуються як наївні та сентиментальні за формою, цілком у дусі народництва й реалізму, які ідеалізують селянство. Хоча багато дослідників з академічних кіл вказує на їх самотність і присутність новаторських елементів (серед яких вже згадана Оксана Забужко, Надія Колошук [3; 4, с. 17–32]).

У своїй роботі ми також відстоюємо думку, що у зображенні інтелігенції, збіднілого дворянства, подальшого розвитку капіталістичних відносин, гуманізації суспільства Олена Пчілка випередила багатьох українських літераторів; продемонструвала вміння експериментувати з жанрами, поєднувати серйозне з легковажним, реалістичне з яскравими утрираними художніми образами. Своїми оригінальними авторськими творами вона намагалася тематично збагатити українську літературу. Припускаємо, що свої прозові твори авторка писала, спираючись на життєвий досвід, на спостереження за буремним довколишнім соціальним і культурним середовищем.

Отже, метою цієї роботи є розгляд сюжетного різноманіття короткої прози крізь призму життєпису Олени Пчілки, ґрунтуючись на біографічному методі літературознавства.

Ольга Драгоманова (Олена Пчілка) народилася у дворянській родині. Її батько – Петро Драгоманов – зі спогадів самої письменниці, нікуди не вибирався, ніде вже не служив і займався юридичними справами та мав народницькі настрої, які передалися й дітям. Відношення Олени Пчілки до дворянства відображається в її прозових оповіданнях. Але настрої в малій прозі різні. Інколи це натуралістичні замальовки цілком у дусі тогочасної реалістично-народницької традиції, де представлено панів як персонажів несправедливих, жорстоких і обмежених, зверхність яких межує з тупістю («Збентежна вечеря»). Проте в інших оповіданнях постають теми, які виникали і в світовій літературі, з якою Олена Пчілка була гарно знайома, – це протистояння аристократії кровної та аристократії грошей.

Ольга Драгоманова вийшла заміж за Петра Косача, який на початку здається їй знайомим, наприклад Софії Русовій, «простим, невидатним чоловіком» [13, с. 153]. Попри приналежність до дворянської родини Петро Косач також прихильно ставився до селянства, дбав за дотриманням їхніх прав, а його посада мирового посередника (урядовий чиновник у російській імперії, обов'язком якого була посередницька робота щодо врегулювання відносин між поміщиками та селянами під час проведення селянської реформи) [5] ймовірно могла надати сюжети для оповідань Олени Пчілки.

У своїй автобіографії Ольга Косач не описала, чому обрала літературний псевдонім Олена Пчілка [12], але її насичений життєпис підтверджує відповідність псевдоніму діяльності в усіх сферах життя: працелюбна, невтомна і наполеглива. «З великим поважанням Ольга Косач, вона ж – О. Пчілка, що справді крутиться як бджола або муха в окропі» – вона так підписала один з листів до Дмитра Яворницького [7, с. 236].

Її жіночі персонажі відкидають своє становище за правом народження, обираючи реальне життя, справжнє кохання, хоч і також вимушені «крутитися як бджола». Пригадаємо різдвяне оповідання «Три ялинки», де панська донька виходить заміж за студента, сина швачки, та вимушена заробляти собі на життя, однак при цьому ні про що не жалкуючи [11, с. 1].

Справжнє життя обирає і молодше покоління родини Косачів. Так, Олена Пчілка проявляла гарне ставлення до чоловіка своєї доньки Ольги Косач – Михайла Кривинюка, громадського діяча без статків і знатного родоводу, який за свої соціал-демократичні погляди був ув'язненим. Підтвердження цьому знаходимо й у листі до Дмитра Яворницького (1909 р.), де письменниця пише про свого зятя, прохаючи взяти його на роботу в музей, наступне: «Чоловік він «віри годний».(...) Михайла Васильовича Кривенюка я дуже люблю і поважаю. Що ж до всяких обов'язків, то коли він їх бере, справляє дуже совісно й ретельно» [8, с.236 – 237]. У цьому випадку Олена Пчілка намагалася посприяти працевлаштуванню Михайла Кривинюка, щоб покращити життя їхньої родини в Катеринославі. Вона не цуралася звертатися по допомогу, усвідомлювала складнощі життя молодого подружжя.

В оповіданні «Артишоки» (1907) авторка висміює чванливих панів, які ладні не лише миритися з низьким походженням Хомутовникова, а й віддати за нього свою дорогоцінну доньку Олімпію, беручи до уваги його статки [10]. Та між тим вона все ж зображує, як взаємодіють поміщики «знатного роду» з купецтвом; описує як пани змагаються за те, хто ж візьме «купчика, пролізу» зятем; як все ж несвідомо визнають свою застарілість відповідно до нових часів. Олена Пчілка підіймає тему, яку висвітлюють і в європейській літературі. Та все це описано з притаманним українцям гумором, який зустрічаємо в фольклорних анекдотах.

Оповідання «Соловійовий спів» (1889) знов-таки, на перший погляд, у межах народництва розповідає, як скрутне становище селянської родини спонукає селянина на вбивство поміщика [10]. Однак персонаж оповідання – молодий юрист (Олена Пчілка, маючи у родині юристів, могла добре знати особливості тогочасної правничої діяльності) – проявляє риси детектива і саме оповідання набуває ознак характерних для детективного жанру: вбивство (жорстокого і несправедливого пана) з подальшим окресленням кола підозрюваних, визначенням мотиву (поста за ув'язнення брата, який лише зібрав взимку дрібку дров для родини у панському лісі), пошуком матеріальних доказів і їх віднайденням завдяки спостережливості персонажа. Та і сама авторка напряду вказує на детектив, згадуючи героя месє Лекока з книги Еміля Габоріо – одного з засновників детективного жанру. Олена Пчілка демонструє, з однієї сторони, свою обізнаність в різножанровій європейській літературі, а з іншої, своє вміння у будь-якому жанрі привернути увагу до скрутного становища українського народу. Бо детектив завершується визначенням вбивці та покаранням, а в оповідання «Соловійовий спів» наприкінці йде опис, як винного селянина везуть до місця ув'язнення, як голосить мати, яка ніколи його вже не побачить і яка проводить до в'язниці вже другого сина; а самопроголошений детектив розмірковує: «Я пробував заспокоїти себе гадкою, що таки ж Андрій Байдиш зробив злочинство, тяжке злочинство; але ж у мене зараз вставало в думці, чия вина була тяжча: чи того старого пана, чи Андрієва, чи... моя?» [10].

Питання землевласництва висвітлюється в оповіданні «За двором. (Малюнок біжучого життя)» (1905 р.), де дуже влучно в уста посередника Соломона Ароновича вкладено фразу: «Ні, пані-добродійко, про це нічого й казати: земля тепер нічого не стоїть і, кожному, хто її має, треба думати тільки про одно, - якби з нею розв'язатись: чи продати, чи знайти доброго арендатора» [11].

В оповіданні «Пожди, бабо, нових правів!» (1906 р.) також у майже анекдотичній історії про непорозуміння баби й діда, який то відписує на дружину хату, то знищує документ, відображається прагнення змін на краще щодо питань землеволодіння: «... старі права кончилися, а нові ще не вийшли» і бентежні очікування та непряма критика влади: «Ох, чи скоро ж то баба Марина діждеться тих нових правів, – та й ми разом з нею?» [11, с. 60].

І справді, навесні 1906 р. у російській імперії знову гостро постало аграрне питання (заворушення були 1904 і 1905 рр.). Однією з причин розпуску 1-ї Державної Думи були протиріччя між різними політичними фракціями та урядом щодо питань реформування аграрного сектору. Збільшувалась кількість антиурядових селянських виступів. З метою запобігти подальшим заворушенням і голоду уряд надавав селянству допомогу у вигляді аграрної продукції, однак це суттєво не покращило ситуації. З урахуванням обставин, уряд Столипіна вирішив провести Земельну реформу, не чекаючи скликання нової Думи.

9 листопада 1906 р. вийшов указ «Про доповнення деяких постанов чинного закону щодо селянського землеволодіння та землекористування» (в оригіналі російською «О дополнении некоторых постановлений действующего закона, касающихся крестьянского землевладения и землепользования»), що дозволяв селянам отримати право власності на надільну землю. З того часу селяни при виході з сільської громади отримували під господарювання конкретну ділянку землі (а не кожного року різну, як було до цього), котру вони могли продати, обміняти або здати в оренду. Важливим рішенням уряду було скасувати цим законом викупні платежі за землю, які селяни сплачували згідно земельної реформи 1861 р. [15, с. 371–380] В цілому, Столипінська реформа дещо знизила рівень соціальної напруги в суспільстві. Вона справила позитивний вплив на аграрний сектор лише там, де у місцевого населення і так була схильність до одноосібного ведення

господарства, як в українських губерніях; а в центральній росії реформа навпаки призвела до збільшення селянських заворушень і протестів через небажання руйнування общинного ладу. Але реформа 1906 р., не зважаючи на те, що дозволяла купівлю-продаж землі селянами, не вирішила головного питання – малоземелля.

Настрій цього періоду і вловлюємо між рядків короткої прози Олени Пчілки, хоч і без вказівки на конкретні реформи чи дії уряду. Також відчувається авторська позиція на стороні селянства. Марта Богачевська-Хом'як свого часу влучно охарактеризувала життєпис авторки, який дозволяв їй такі сміливі думки: «Олена Пчілка уособлювала самостійних жінок сільськогосподарських країн. Вона розпоряджалася власним майном та часом і мала поміч удома і для дітей. Не була вона обмежена потребами державної служби і тому ясно висловлювала свої політичні погляди, бо не боялася, що втратить працю» [1, с. 271].

Одна з перших Олена Пчілка звертається і до теми викриття негативного впливу релігійних сект на людей, зокрема на селянство. В оповіданні «Рятуйте» (1897) авторка зображує, як секта забрала життя молодій дівчині Орисі [10]. Це знову між рядків повертає до теми малоосвіченості молоді, коли нестачу знань компенсує моторошна віра, нав'язана зі сторони. Олена Пчілка так описує події в своєму оповіданні: «Сказано, дальша сторона... не свої села. Та таки й люди тут непевні. Щось у їх чудне діється по сих селах з тою вірою. Таки іменно багато їх єсть, отих, що ні до церкви не хочять ходити, ні до образів молитись. Образи навіть з хати викидають!.. Господи!.. Аж страшно чогось!.. І чого се вони?.. Від чого се вони так? Що се вони здумали?.. «Показались!» — кажуть інші селяни; але ж вони, тії хлисти, чи як вони... своє доказують...» [10]. Цей опис нагадує історію, яку оповідає в своєму листі Леся Українка: «Там, у Полтавськiм, у Гадяцькiм, Роменськiм і другiх повітах розпросторилаcя mania religiose (люди світла шукають!), і до чого та спотворена віра! Якраз позаторік, коли я була там, трапилася біля Гадяча в селі оця страшна пригода (...) чоловік, начитавшись якихсь книг, зарізав свого брата, аби «увести його в царство небесне», а потім хотів всю родину порізати, та люди не дали» [6, с. 213].

Тому можна припустити, що в основу твору «Рятуйте!» також покладено реальну історію. І що Олену Пчілку, як і Лесю Українку, турбувала ця хвиля mania religiose, яка проходила українськими селами, саме тому вона й написала оповідання, або привернути увагу до проблеми.

Олена Пчілка, на нашу думку, засновуючись на багатому життєвому досвіді, як власному, так і членів своєї великої родини, створила сюжети суголосні європейській літературі, але в колоритному українському обрамленні. Вона підіймала питання справедливості, рівності та гідності людини; описувала крах старих устоїв, розвиток чи навпаки деградацію особистості, частково торкнулась психологічних аспектів життя людини на тлі зовнішньої нестабільності. На той час ці теми розкривало письменство різних країн і Ольга Косач-Драгоманова одна з перших до них звернулась в українській літературі, змішуючи жанрові ознаки, створюючи багатошарові оповідання, які досі не втрачають своєї актуальності.

Джерела та література

1. Богачевська-Хом'як М. Організація жінок у Східній Україні на зламі XIX–XX століть. *Записки наукового товариства імені Шевченка* №225 від 01.01.1993. С. 271.
2. Василенко Н. Катеринослав і родина Косачів (Формування тематичної колекції у зібранні Дніпропетровського історичного музею ім. Д. Яворницького). *Музей на межі тисячоліть. Збірник тез, доповідей та повідомлень. Дніпропетровськ, 1999. С. 69–72.*
3. Забужко О. *Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій*. Київ: Факт, 2007. 640 с.

4. Колошук Н. Творчі зв'язки прозової спадщини Олени Пчілки та Лесі Українки. *Волинь філологічна: текст і контекст* : зб. наук. праць. Вип. 28 : Олена Пчілка в літературному процесі порубіжжя / упоряд. Т. П. Левчук; Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2019. С. 17–32

5. Лазанська Т. І. Мировий посередник. Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наук. думка, 2009. 790 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Myrovu_poserednyk (дата звернення: 10.05.2024)

6. Лист Лесі Українки до М. І. Павлика від 14 лютого 1895 р. Леся Українка. Твори в десяти томах. Т. 9. Київ: Дніпро, 1965. С. 212–216.

7. Лист Олени Пчілки до Дмитра Яворницького. 16.06.1909. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 2. Листи діячів культури до Д. І. Яворницького. Дніпропетровськ, 1999. с. 235 – 236.

8. Лист Олени Пчілки до Дмитра Яворницького. 23.10.1909. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Випуск 2. Листи діячів культури до Д. І. Яворницького. Дніпропетровськ, 1999. с 236 – 237.

9. Погрібний А. Борис Грінченко в літературному русі кінця XIX – початку XX ст.: Питання ідейноестетичної еволюції. Київ: Либідь, 1990. С. 96–97.

10. Пчілка Олена. Біографія. Твори. URL: <https://md-eksperiment.org/category/olena-pchilka> (дата звернення: 13.08.2024).

11. Пчілка Олена. Оповідання. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=14116> (дата звернення: 13.08.2024).

12. Пчілка Олена. Оповідання: з автобіографією. Харків: Рух, 1930. 288 с.

13. Русова С. Мої спомини. За сто літ. *Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початку XX століття*. Заходом Комісії новішої історії України під редакцією Голови секції акад. Михайла Грушевського. Кн. 2. Київ: Державне видавництво України, 1928. С. 153.

14. Стащенко Н. Г. «Треба добре знати народ, аби змогти прозирнути в його душу» (відсвіти творчої біографії Олени Пчілки). *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури* : наук. зб. Вип. 51 : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., присв. 165-річчю від дня народження Олени Пчілки та 65-річчю з часу створення Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, с. Колодяжне на Волині, 26–27 червня 2014 р. / упоряд. А. Силюк, В. Комзюк. Луцьк, 2014. С. 173–178.

15. Столыпин П. А.: Программа реформ. Документы и материалы. В. 2 т. Т.1. Москва: РОССПЭН, 2003. 764 с.

16. Хорунжий Ю. Шляхетні українки: есеї-парсуни. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2004. 208 с.

Розділ 3.
МУЗЕЇ У ЗБЕРЕЖЕННІ, ВИВЧЕННІ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

УДК 069.4/5:069.51:069.444:069.44

*Тарас Откович, Мирослава Білецька-Зварич,
Олександра Павленко, Богдан Андрійшин (Львів)*

**СПІВПРАЦЯ ЛЬВІВСЬКОЇ ФІЛІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО НАУКОВО-
ДОСЛІДНОГО РЕСТАВРАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНИ З МУЗЕЯМИ
ВОЛИНІ: ОБСТЕЖЕННЯ, КОНСЕРВАЦІЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ МУЗЕЙНИХ
ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 2022-2024 РР.**

У статті висвітлено результати обстеження музейних установ Волині науковцями та художниками-реставраторами Львівської філії ННДРЦУ. Подано результати дослідження стану збереження музейних предметів щодо можливих біопошкоджень, мікроклімату експозиційних та фондкових приміщень, а також результати проведених художниками-реставраторами обстежень та здійснених консерваційно-реставраційних заходів на базі музеїв.

Ключові слова: Львівська філія Національного науково-дослідного реставраційного центру України, музейні установи Волині, музейні предмети, клімат, стан збереження, біопошкодження, консервація, реставрація, рекомендації музеям.

Львівська філія Національного науково-дослідного реставраційного центру України впродовж багатьох років працює на виїзді в музейних закладах західного регіону України, проводячи обстеження стану збереженості музейних предметів, обстежуючи мікроклімат експозиційних та фондкових приміщень музеїв, а також проводить консерваційно-реставраційні заходи над музейними цінностями, а саме: першочергове закріплення левкасу та фарбового шару, нанесення тимчасових профілактичних заклеювань на пошкоджені ділянки фарбового шару, проведення дезінфекції та дезінсекції, зміцнення пошкодженої деревини тощо). Паралельно ведеться відповідна документація щодо результатів комплексних досліджень приміщень та стану збереженості музейних предметів; проведених обстежень стану збереження та консерваційно-реставраційних процесів на рухомих пам'ятках історії та культури (звіт за результатами комплексного дослідження, паспорт обстеження, паспорт консерваційно-реставраційних заходів тощо). Така діяльність, прописана в статуті Національного науково-дослідного реставраційного центру України, і є важливою складовою в роботі організації в рамках порятунку творів мистецтва музейного фонду України.

У даній статті висвітлено проведеної роботу у музейних установах Волині з 30 травня 2022 року до 06 червня 2024 року. Співробітники Львівської філії ННДРЦУ здійснили 31 виїзд до музейних установ Волинської області, опрацьовуючи музеї усіх рівнів підпорядкування та значення.

Питання збереження творів мистецтва та культури було і залишається актуальним. Адже час невблаганно впливає на все, в тому числі і на об'єкти культурного надбання, поступово, а іноді за мить, руйнуючи їх [1, с. 27].

Варто зазначити, що надзвичайно важлива для збереження культурних цінностей робота здійснювалася у рамках реалізації міжнародного проекту з підтримки Національного науково-дослідного реставраційного центру України у рамках партнерства

Міжнародного альянсу із захисту культурної спадщини в зонах конфлікту ALIPH (Швейцарія), Смітсонівського інституту (США) та компанії UBER.

Наукові співробітники Львівської філії ННДРЦУ з 30 травня 2022 по 25 квітня 2024 року провели комплексне обстеження умов зберігання та стану збереження музейних предметів у 12 музеях Волині, а саме: Волинський краєзнавчий музей та його відділи – Музей Волинської ікони, Художній музей у Луцьку, Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського, Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки, Музей історії луцького брацтва; Володимирський історичний музей імені О.М.Дверницького, Любомильський краєзнавчий музей, Ковельський історичний музей, Нововолинський народний історичний музей, Горохівський історичний музей, Музей історії сільського господарства Волині-Скансен.

Кліматологічне обстеження проводили за загальноприйнятою методикою, яка передбачає заміри температури й відносної вологості повітря в певних точках приміщення. Проведено кліматологічні обстеження 70 фондів та експозиційних приміщень музеїв. Показники температури відносної вологості повітря у приміщеннях більшості обстежених музеїв знаходяться в допустимих межах. В одному із обстежених музеїв показники температури були значно занижені (9,0-10,9°C), через відсутність опалення в будівлі. У двох музеях – показники відносної вологості повітря були завищені (60,0-77,0%). Відомо, що масовий ріст мікроміцетів можливий при тривалій підвищеній відносній вологості повітря (понад 65%).

Світловий режим один із основних факторів мікроклімату на рівні із температурою й відотною вологістю. Термічний вплив світла на експонати спричиняє зменшення відносної вологості повітря біля поверхні твору, а зниження вологості та підвищення температури – до прискорення процесів старіння, тоді як при підвищеній відносній вологості й температурі прискорюються фотохімічні реакції. Проведено заміри освітленості в 46 приміщеннях 5 музеїв. Показники знаходяться в межах 80–300 лк.

Мікологічне дослідження полягало у вивченні кількісного та якісного складу мікробіоти повітря. Для аналізу мікробіоти повітря застосовували метод осадження спор протягом певного часу на поживне середовище у чашці Петрі; культивування; аналіз з використанням світлового мікроскопу та визначників. Здійснено мікробіологічні дослідження 32 проб повітря із фондів та експозиційних приміщень музеїв. Кількісний показник мікрофлори повітря у приміщеннях музеїв переважно у межах норми, але у 7 музеях він завищений (контамінованість в межах 146-6500 КУО/м3). Щодо якісного складу мікробіоти повітря, то у приміщеннях виявлено життєздатні мікроміцети родів: *Penicillium*, *Alternaria*, *Cladosporium*, *Aspergillus*, *Mucor*, *Rhizopus*, *Cunninghamella*, *Mortierella*, *Eidamella*, *Muxotrichum*, *Absidia*. Практично у всіх пробах виявлено бактерії, отже потрібно регулярно проводити вологе прибирання і провітрювання приміщень.

Іншими рекомендаціями для деяких музеїв було: провести капітальний чи санітарний ремонт, провести опалення у будівлі музею, зняти килимові покриття в залах, оновити експозицію, виділити більше приміщень для фондів, упорядкувати колекцію, перенести експозицію та фонди до іншого приміщення, тому що дане приміщення в аварійному стані тощо.

Важливо зазначити, що розвиток мікроорганізмів може спричинити незворотні зміни в структурі музейного предмету і, як наслідок, можна взагалі втратити пам'ятку. Для дослідження стану збереження музейних предметів проводили візуальний огляд та відбір проб за допомогою стерильного ватного тампону; посів на стерильне поживне середовище; культивування; аналіз здійснювали з використанням світлового мікроскопу та визначників. Візуально обстежено 48 музейних предметів щодо біологічного ураження. Проведено

Фото. 1. Виїзд керівництва ННДРЦУ та співробітників Львівської філії до Луцька (Волинський краєзнавчий музей).

Фото. 3. Виїзд співробітників Львівської філії ННДРЦУ до Любомильського краєзнавчого музею.

Фото. 5. Процес обстеження та консервації музейних предметів із фондів Нововолинського народного історичного музею.

Фото. 2. Співробітники Львівської філії ННДРЦУ в процесі обстеження музейних предметів Володимирського історичного музею ім.О.М.Дверницького.

Фото. 4. Виїзд науковців та реставраторів до м. Ковель (Ковельський історичний музей).

мікологічне обстеження проб із 16 музейних предметів. У результаті мікологічного дослідження виявлено, що обстежені музейні предмети уражено: *Penicillium fellutanum*, *P. variabile*, *P. corylophyllum*, *P. cyclopium*, *P. expansum*, *P. lanosum*, *P. aurantiogriseum*, *Alternaria alternata*, *A. longipes*, *Aspergillus candidus*, *A. flavus*, *A. versicolor*, *A. foetidus*, *A. niger*, *A. fumigatus*, *Rhizopus nigricans*, *Cladosporium cladosporioides*, *Mortierella lignicola*.

Ентомологічне дослідження полягало у візуальному огляді музейних предметів щодо виявлення діяльності комах-шкідників, відборі продуктів життєдіяльності та фрагментів комах-шкідників з музейних предметів, стелажів, шаф тощо з подальшим камеральним дослідженням на базі Львівської філії ННДРЦУ; замірі вологовмісту деревини й наданні рекомендацій щодо потреби у дезінсекції та укріпленні деревини. Проведено ентомологічні обстеження 59 музейних предметів та 28 приміщень музеїв. Надано рекомендації співробітникам музеїв щодо збереження фондів приміщень та музейних предметів основою яких є полотно, деревина, шкіра, папір, а також гербарні зразки та опудала від шкідників та проведення профілактичних протруювальних робіт. Назагал, санітарний стан обстежених приміщень музеїв та збереженість музейних предметів в межах норми.

Виявлено давню й активну діяльність комах-шкідників кількох таксономічних груп: шкіроїди (родина Dermestidae), точильники (родина Ptinidae), вусачі (родина Cerambycidae) та молі (ряд Lepidoptera), проте критичного їх поширення та розмноження на території музеїв та на музейних предметах нами не зафіксовано.

Окрім цього, також виявлено діяльність членистоногих, які полюють на личинок та імаго комах-шкідників, зокрема це оси-їздці (інфраряд Parasitica), павуки (ряд Araneae), а також мухоловка звичайна *Scutigera coleoptrata*. Ці знахідки вважаємо цінними, оскільки ці представники вражають комах-шкідників деревини, тканини та паперу [2, с. 169–175]. Такі результати в подальшому можуть слугувати підставою для дослідження та вдосконалення біологічного методу боротьби з комахами-шкідниками [3]. Сподіваємось, наші результати спонукатимуть дослідників-музейників та ентомологів до більш детального вивчення біології та сезонної поведінки комах-шкідників.

При замірюванні вологовмісту деревини основи музейних предметів із 4 музеїв Волині відмічено, що він був у межах 6–32%, тобто основа багатьох з них значно перезволожена (нормативними показниками вологовмісту деревини, яка зберігається у приміщенні є 8-12%). На деяких з обстежених музейних предметів виявлено сліди біологічного ураження, отже потрібно ізолювати уражені експонати й провести, відповідно, дезінсекцію чи антисептування.

У складній ситуації сьогодення для уникнення появи факторів, що прискорять процеси біопошкодження потрібно перенести музейні предмети у приміщення, де можливе дотримання стабільних параметрів мікроклімату та проводити регулярний щомісячний огляд колекцій, адже в умовах воєнного стану музейні цінності потребують «більшої уваги до себе».

Паралельно з дослідженнями, які здійснювали фахівці відділу наукових досліджень, художники-реставратори науково-дослідного реставраційного відділу проводили комплексні огляди та консерваційно-реставраційні заходи над музейними предметами на базі музеїв.

Художники-реставратори Львівської філії Національного науково-дослідного реставраційного центру України за період з 30 травня 2022 року по 06 червня 2024 року, відвідали 7 музеїв Волині та 5 їх філій. Деякі з них вдалося відвідати кілька разів, що дало змогу оглянути та опрацювати більше творів, які потребують першочергових консерваційних заходів.

Фото. 6. Співробітники Львівської філії ННДРЦУ та керівник Горохівського історичного музею.

Фото. 7. Обстеження та обговорення першочергових консерваційно-реставраційних процесів над музейним предметом (Музей історії сільського господарства Волині-Скансен).

До Волинського краєзнавчого музею та його відділів (Музей Волинської ікони, Художній музей у Луцьку, Музей історії луцького брацтва, Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського та Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки) було здійснено 22 виїзди художників-реставраторів, які оцінили стан збереження 57 музейних предметів станкового живопису та поліхромної скульптури. Першочергові консерваційно-реставраційні процеси здійснено над 183 музейними предметами станкового живопису та поліхромної дерев'яної скульптури. Завдяки цьому вдалося стабілізувати та забезпечити подальше зберігання творів мистецтва без загрози їхньої руйнації.

Із лютого до травня 2024 року було здійснено 9 виїздів до Музею Волинської ікони для проведення термінових консерваційно-реставраційних заходів щодо музейних цінностей на базі музею в рамках підготовки до виставкового проекту «Дерев'яне облаштування храмів Волині XVII-XVIII ст.».

Ще одним музеєм на Волині, який ми відвідали був Любомльський краєзнавчий музей. У цьому закладі ми оглянули колекцію творів станкового сакрального живопису та давніх ужиткових предметів, що зберігаються переважно у фондосховищі. Також було виконано першочергові заходи, а саме: консерваційно-реставраційні процеси над 20 одиницями збереження та обстежено 28 одиниць збереження.

У червні 2022 року співробітники Львівської філії завітали до Ковельського історичного музею, де було виконано консерваційно-реставраційні процеси над 13 одиницями збереження та обстежено 6 одиниць збереження.

Ще одним музеєм Волині до якого ми завітали був Нововолинський народний історичний, де було виконано консерваційно-реставраційні процеси над 6 одиницями збереження та обстежено 41 одиницю збереження.

Тричі (літом 2022 та 2023 років) ми відвідали Володимирський історичний музей імені Омеляна Дверницького, де здійснили огляд та обстеження 107 одиниць збереження і виконали першочергові консерваційно-реставраційні заходи над 29 експонатами, що знаходяться в фондосховищі.

Завдяки можливості виїздів до музеїв Західного регіоні України ми вперше завітали до Музею історії сільського господарства Волині-Скансен. Метою нашого візиту стало налагодження контактів для майбутньої співпраці музею з Львівською філією ННДРЦУ. У процесі роботи було здійснено огляд 11 творів мистецтва, а також проведено першочергові консерваційно-реставраційні заходи над 1 музейним предметом.

29 березня 2023 року ми відвідали Горохівський історичний музей, де мали можливість оглянути експозиційні зали та оцінити загрозливий стан будівлі, спричинений порушеннями технічних умов експлуатації, що негативно впливає на збереження музейних предметів.

Таким чином, від травня 2022 року до червня 2024 року співробітники Львівської філії ННДРЦУ провели понад тридцять виїздів до музейних установ Волині, що мали на меті допомогти музеям у складних умовах воєнного стану належним чином зберегти твори мистецтва музейного фонду України.

Робота була виконана за підтримки Міжнародного альянсу із захисту культурної спадщини в зонах конфлікту ALIPH (Швейцарія), Смітсонівського інституту (США) та компанії UBER.

Джерела література

1. Борисенко, М. (2021). Превентивна консервація як інструмент збереження культурного надбання. Актуальні питання гуманітарних наук. С. 26–31.
2. Querner, P., & Biebl, S. (2011). Using parasitoid wasps in Integrated Pest Management in museums against biscuit beetle (*Stegobium paniceum*) and webbing clothes moth (*Tineola bisselliella*). *Journal of Entomological and Acarological Research*, 43 (2), С. 169–175.
3. Schöller, M. (2010). Biological control of stored-product insects in commodities, food processing facilities and museums. *Julius-Kühn-Archiv*, (425), 596.

УДК 069.68(477.82)

Лариса Обухович (Луцьк)

ДОПОМОГА НАЦІОНАЛЬНОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО РЕСТАВРАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНИ В ПОРЯТУНКУ МУЗЕЙНОГО ФОНДУ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ (ЛІТО 2022 Р. – ВЕСНА 2024 Р.).

Стаття висвітлює роботу реставраторів ННДРЦУ та його Львівської філії з обстеження збірок живопису, дерев'яної поліхромії, тканин, предметів етнографії ВКМ, проведення профілактичних робіт над аварійними експонатами, надання рекомендацій щодо умов зберігання музейних предметів. Висвітлюється роль міжнародних організацій у підтримці збереження культурної спадщини України. Зазначаються експонати, що піддавалися превентивним та відновлюючим реставраційним заходам.

Ключові слова: реставрація. ННДРЦУ, рекомендації щодо збереження, твори сакрального мистецтва.

Після повномасштабного вторгнення росії 22 лютого 2022 року на Україну працівники Волинського краєзнавчого музею екстрено організували заходи по захисту свого музейного фонду. В першу чергу це стосувалося постійних музейних експозицій, експонати яких були переміщені в надійні сховища.

Від початку війни запрацював Штаб порятунку історико-культурної спадщини у співпраці з міжнародними організаціями, був відкритий інформаційний та культурний фронт, об'єднані Місією «Україна».

2 червня 2022 року до музею приїхали кваліфіковані спеціалісти-реставратори, кліматолог та етомолог з Львівської філії ННДРЦУ. Вони оглянули стан музейних пам'яток, в нових умовах перебування, дали обґрунтовані зауваження та рекомендації щодо зберігання усіх видів музейних предметів: картин, ікон, графіки, книг та документів, тканин та етнографічного фонду. Зокрема були оглянуті ікони на дошках у фондосховищі Музею волинської ікони. На деяких експонатах виявлені відставання левкасного шару від дошки. Аварійні місця спеціалісти укріпили. Після системного моніторингу фондосховища, де мікроклімат може різко змінювати свої параметри, в залежності від зовнішніх погодних умов, встановлено прилад по осушенню вологості повітря. Ікона XVII ст. «Моління», Ж-173 була ретельно обстежена художником-реставратором Зінчук Ольгою. Вона укріпила аварійні ділянки живопису і левкасу. Заклейки з цигаркового паперу кілька днів висихали під вантажем з піскових мішків. Художник-реставратор Манько Євген обстежив колись ним реставровану ікону XVII ст. «Св. Миколай», РА-1594 і дав рекомендації по укріпленню проблемних місць, що проявилися на дерев'яній основі, пошкодженій жуком. Львівські спеціалісти разом з нашими музейними працівниками узгодили план дій на подальшу співпрацю.

Від 1 до 5 листопада 2022 року в Музеї волинської ікони працювали реставратори по різьбленій дерев'яній поліхромії з ННДРЦУ м. Києва.

Туряк Ярослав – реставратор I категорії, укріпив левкас на фрагменті декоративного різьблення (без номера);

Тихановський Ярослав – реставратор II категорії, укріпив позолочене навершя царських врат «Богородиця з дітям», РА-1472;

Ярмоленко Валентин – реставратор III категорії, укріпив царські врата, РА-2625.

Реставратори по живопису Ганна Шустіна та Віта Коротких укріпили дві частини апостольського ряду іконостасу XVIII ст., I-173, I-174.

Реставратори Львівської філії ННДРЦУ здійснили велику кількість приїздів до МВІ з метою допомогти музею в підготовці виставки волинського поліхромного дерев'яного різьблення.

Графік приїздів:

- 19 жовтня 2023 року – 10 чоловік,
- 21, 22 лютого 2024 року – 7 чоловік,
- 29 лютого 2024 року – 6 чоловік,
- 26 березня 2024 року – 3 чоловік,
- 4 квітня 2024 року – 3 чоловік,
- 25 травня 2024 року – 4 чоловік,
- 8 травня 2024 року – 3 чоловік,
- 9 травня 2024 року – 3 чоловік.

Художник-реставратор Карпа Іван працював над реставрацією декоративного різьбленого навершя кіоту зі срібленням та золоченням XVII ст., РА-6957. Аварійні

ділянки ґрунту він закріпив кролячим клеєм, очистив проблемний важкорозчинний шар забруднення на золоченні та розпочав видалення пізніших записів фарбового шару. Цей експонат позначений своєю мистецькою довершеністю, але в процесі реставрації виявив найбільше складнощів та проблем.

Художники-реставратори Білецька-Зварич Мирослава, Зінчук Ольга, Войтович Оксана працювали над експозиційним виглядом празникових ікон, обрамлених позолоченим широким декоративним різьбленням ХІХ ст., І-176, І-177, І-178, а також царських врат з білими постатями ангелів та кошиками квітів ХІХ ст., РА-2625, РА-2626.

Боднар Анастасія укріпила поліхромію і тонувала втрати фарбового шару на двох різьблених херувимах ХVІІІ ст., РА-1502, РА-1503.

Білецька-Зварич Мирослава закріпила ґрунт та очистила фарбовий шар на двосторонньому наверхшій кіоту ХVІІІ ст., Д-246.

Манько Євген та Глібовецький Олег укріпили ґрунт, монтували дерев'яну основу, тонували втрати поліхромії на двосторонньому патріаршому різьбленому хресті ХІХ ст.

Глибка Олександра закріпила аварійні ділянки на полотні «Богородиця Замилування» ХVІІІ ст., І-34, що в попередній реставрації було дубльоване на нову основу.

Білостоцька Наталя укріпила і очистила від поверхневих забруднень колону плоского різьблення ХVІІІ ст., Д-463.

Берко Марія укріпила та очистила від поверхневих забруднень цеборіум ХVІІІ ст., РА-2012, а також закріпила ґрунт та очистила поверхню дерев'яної скульптури святого ХVІІІ ст., С-39.

Мокрій Роксолана на живописі дияконських дверей уклала великі даховидно підняті ділянки ґрунту з паволокою.

Шпаківська Марія надала експозиційного вигляду, провівши ряд реставраційних заходів, дерев'яним золоченим капітелям Д-384, Д-466, РА-6832, РА-6954, а також розпочала реставрацію ікони «Дванадесять свята», живопис якої розпався на дрібні фрагменти.

Таким чином, врятовано кілька десятків пам'яток сакральної спадщини Волині, за що музей безмірно вдячний реставраторам. Великий об'єм роботи неможливо було б здійснити без сприяння та підтримки Міжнародних програм із захисту культурної спадщини в зонах воєнних конфліктів. Оплата міжміських відряджень реставраторів, забезпечення передовим реставраційним обладнанням та препаратами надзвичайно сприяли роботі та, зрештою, зробили її можливою у такий складний для України воєнний час. Наша вдячність Смітсонівському інституту (США), Cultural Emergency Response (CER), компанії UBER Technologies Inc. (США).

УДК 069.68(477.82)

Тетяна Єлісеєва (Луцьк)

РОЛЬ МУЗЕЮ ВОЛИНСЬКОЇ ІКОНИ У ЗБЕРЕЖЕННІ ТА РЕСТАВРАЦІЇ ФОНДУ САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Стаття присвячена роботі Музею волинської ікони по збереженню і реставрації сакральних творів, співпраці з Національним науково-дослідним реставраційним центром України, його Львівською філією, Національною Академією мистецтва і архітектури у реставрації творів колекції, проведенні сучасних техніко-технологічних досліджень, атрибуції, обстеженні фондів

та експозиції, вироблені рекомендації щодо збереження пам'яток.

Ключові слова: Музей волинської ікони, твори сакрального мистецтва, реставрація, ННДРЦУ, Львівська філія ННДРЦУ, НАОМА.

Музей волинської ікони, відділ Волинського краєзнавчого музею, відкритий у 1993 р., представив відвідувачам пам'ятки волинської школи іконопису XVI–XVIII ст. Експозиція була побудована на творах сакрального мистецтва, які зібрали у 1981–1986 рр. учасники експедицій Волинського краєзнавчого музею по обстеженню культових споруд Волині [1]. На час побудови експозиції протягом 1987–1991 рр. зусиллями працівників фондів Волинського краєзнавчого музею (головний хранитель Наталія Пушкар) та художника – реставратора Лариси Обухович були відібрані та передані на реставрацію до спеціалізованих інституцій 57 ікон XVI–XVIII ст. Реставрація проводилася спеціалістами Державної науково-дослідної реставраційної майстерні Міністерства культури УРСР та Київського державного художнього інституту, творчого об'єднання «Еліпс» м. Київ, кооперативів «Відродження-2» та «Гарантія» м. Київ, фірми «Скіфія» м. Київ. Декілька ікон були відреставровані Ларисою Обухович [2]. Нереставровані сакральні пам'ятки колекції продовжували знаходитися у костелі Св. Петра і Павла м. Луцька, де під час роботи експозиції Музею історії релігії і атеїзму знаходилися фонди Волинського краєзнавчого музею. Стан більшості експонатів характеризувався як аварійний. Тому у грудні 1993 р. дирекція Волинського краєзнавчого музею прийняла рішення про створення реставраційної майстерні у складі завідувача Анатолія Квасюка та художників-реставраторів – Лариси Обухович, Олени Романюк. Для обстеження фондосховища були запрошені фахівці з Українського науково-дослідного реставраційного центру та його Львівського філіалу, які провели мікологічні, технологічні та мікрохімічні дослідження колекції і надали рекомендацій щодо перевезення колекції. Над укріпленням найбільш аварійних ікон у листопаді 1993 р. працювали реставратори Українського науково-дослідного реставраційного центру та його Одеського філіалу (Людмила Когут, Олександр Волков, Олександр Іванов), у липні 1994 р. – студенти старшокурсники кафедри техніки та реставрації творів мистецтва Української академії образотворчого мистецтва і архітектури (Катерина Єршова, Ольга Фролова) під керівництвом викладача кафедри Юрія Коренюка. Завдяки проведеній роботі у вересні-жовтні 1994 р. колекцію перевезли до фондів Музею волинської ікони [3].

Необхідність створення належних умов для тривалого збереження та експонування музейних колекцій різних груп експонатів врахували під час проектування нового приміщення музею, будівництво якого завершилося у 2001 р. Фондосховище з відповідним обладнанням було розраховано на поповнення колекцій іконопису, декоративної різьби і скульптури. Реставраційну майстерню облаштували необхідним устаткуванням. Це дало можливість реставраторам щоденно здійснювати нагляд за станом пам'яток в експозиції і фондах і вчасно проводити консерваційно-профілактичні та реставраційні роботи.

Серед першочергових завдань, які постали перед колективом Музею волинської ікони, стала подальша співпраця з Національним науково-дослідним реставраційним центром України, його Львівською філією, та Національною Академією мистецтва і архітектури. Адже стан пам'яток переважної частини колекції не давав можливості їх експонувати без проведення реставраційних робіт. Тим більше, що завдяки відновленню експедиційної роботи, збірка постійно поповнювалась різними за віком і матеріалами експонатами. Основними напрямками співпраці стали: реставрація творів колекції, проведення техніко-технологічних досліджень окремих груп експонатів, обстеження фондів приміщень та експозиції з виробленням рекомендацій щодо збереження пам'яток. Робота проводилася згідно листів клопотань Волинського краєзнавчого музею про включення зазначених

експонатів до плану роботи відповідних інституцій. У 2010 р. між музеєм і ННДРЦУ була підписана Угода про дослідження, консервацію та реставрацію пам'яток історії та культури державної частини Музейного фонду України. Завдяки такій співпраці, починаючи з 1993 р. реставратори відреставрували 184 твори сакрального мистецтва, зокрема 131 пам'ятку темперного живопису, 38 творів олійного живопису, 7 царських врат, 7 скульптур, 1 вітгар. До реставрації пам'яток збірки активно долучились художники-реставратори реставраційної майстерні ВКМ, у складі якої з 2000 по 2009 рр. працювали художники-реставратори вищої категорії Павло Петрушак та Анастасія Чабан (Львів). З 1993 по 2023 рр. 56 творів сакрального мистецтва отримали друге життя.

Назва установи	Темперний живопис	Олійний живопис	Царські врата, вітгарі	Скульптура
ННДРЦУ	21 од.	2 од.	3 од., 1 вітгар	1 од.
Львівська філія ННДРЦУ	67 од.	7 од.	4 од.	4 од.
НАОМА	43 од.	29 од.		2 од.
Реставраційна майстерня ВКМ	51 од.	3 од.		2 од.

Відреставровані твори поповнювали експозицію, експонувалися на виставках у Музеї волинської ікони та інших музейних закладах України. У музеї традиційними стали виставки, які знайомили відвідувачів з роботою художників-реставраторів. Представлені пам'ятки доповнювалися світлинами, що ілюстрували процес реставрації. Таким чином відвідувачі могли побачити, як завдяки подвижницькій праці художників-реставраторів вирішується проблема збереження української сакральної спадщини.

Важливим етапом співпраці Волинського краєзнавчого музею і Національного науково-дослідного реставраційного центру України стала робота по дослідженню і реставрації Холмської Чудотворної ікони Богородиці – унікальної пам'ятки візантійського мистецтва константинопольського письма середини XI – початку XII ст. У 2000 р. хранителька ікони Надія Горлицька за згодою з членами громадського товариства «Холмщина» передала ікону до музею. Згідно договору про передачу, музей взяв на себе зобов'язання зберігання, наукового дослідження та реставрації пам'ятки [4]. У червні 2002 р. Волинський краєзнавчий музей уклав договір з ННДРЦУ про проведення науково-дослідних робіт та надання практичної допомоги (консультації, проведення науково-реставраційних рад, узгодження реставраційних методик, контроль за якістю виконання реставраційних робіт) у сфері реставрації ікони (реставратор – Анатолій Квасюк, завідувач реставраційної майстерні Волинського краєзнавчого музею) [5]. Наказом Генерального директора ННДРЦУ Світлани Стрельнікової № 43 від 4.06 2002 р. керівниками робіт з реставрації ікони були призначені провідні фахівці у галузі реставрації творів станкового живопису, художники – реставратори вищої категорії Ганна Волощук, Володимир Мокрій, Валентина Підкопаєва, Володимир Цитович, Анатолій Безкровний [6].

Фахівці центру (Володимир Цитович, Наталія Бредіс, Юлія Братушко, Вікторія Распопіна, Лідія Лугіна) провели фізичні, фізико-хімічні, хімічні дослідження Холмської ікони Богородиці, які дозволили визначити шляхи її подальшої реставрації [7]. Засідання розширеної Науково-реставраційної ради за участі фахівців Центру і Волинського краєзнавчого музею проводилися безпосередньо за місцем реставрації Холмської ікони Богородиці – у Музеї волинської ікони. У 2003 р. фахівці наукового сектору оптико-фізичних досліджень (завідувач Наталія Бредіс) провели фізико-технологічні дослідження прикрас з ікони. Були визначені їхні фізичні властивості, якісні та кількісні характеристики

*1. Лариса Обухович,
художник-реставратор ВКМ. 1987 р.*

*2. Анатолій Квасюк, завідувач
реставраційної майстерні ВКМ, Олена
Романюк, художник-реставратор. МВІ.
2001 р.*

*4. Науковці МВІ у Львівській філії
ННДРЦУ. 2017 р. Тарас Откович,
завідувач філії, розповідає про
реставрацію творів з колекції
музею. 2017 р.*

*3. Наталія Бредіс, завідувач сектора
оптико-фізичних досліджень ННДРЦУ.
Рентгенографічні дослідження ікони
«Св. Миколай» XVIII ст. МВІ. 2004 р.*

сплавів. Консерваційно-реставраційні заходи провів реставратор I категорії Віктор Голуб [8].

Музей продовжив дослідження Холмської Чудотворної ікони Богородиці у 2021 р. За сприяння судового експерта Сергія Мельника і його коштом у Центрі колективного користування приладами (ЦККНП) НАН України «Мінералого-геохімічні дослідження» при ДУ «Інституту геохімії навколишнього середовища НАН України» були проведені дослідження з радіовуглецевого датування деревини основи ікони. 21.09.2021р. Анатолієм Квасюком зі звороту іконного щита Холмської Чудотворної ікони Богородиці були відібрані проби деревини. 26.10.2021р. були отримані результати досліджень, у яких зазначалося, що дошка для ікони «Холмська Чудотворна ікона Богородиці» з вірогідністю 94% була виготовлена впродовж XI–початку XII століть, похибка становила плюс/мінус 30 років [9].

Співробітництво Музею волинської ікони з Національним науково-дослідним реставраційним центром України дає можливість застосовувати для атрибуції пам'яток сучасні техніко-технологічні дослідження. Такі дослідження творів темперного живопису проводили науковці відділу фізико-хімічних досліджень (Наталія Шевченко, Олена Асаулова) та сектору рентгенографічних досліджень (Наталія Бредіс, Любов Єфіменко). Отримані результати дають можливість зробити певні узагальнення щодо особливостей волинської школи іконопису, провести порівняльний аналіз для визначення приналежності творів до певних історичних періодів та майстрів [10]. У 2003 р. фахівці центру провели рентгенографування ікон, які на той час пов'язували з творчістю Й. Кондзелевича. У 2004 р. затвердили науково-дослідну роботу за темою «Рентгенографічні дослідження творів Йова Кондзелевича та майстрів його кола з колекції Волинського краєзнавчого музею» (Любов Єфіменко). В результаті була отримана повна інформація про складові ікон, виявлені характерні технічні авторські прийоми письма, визначені спільні риси та розбіжності в написанні ікон, що стало основою для висновків щодо авторства опрацьованих творів [11].

Ще одним напрямком співпраці двох інституцій є дослідження матеріалів поліхромного розпису храмових пам'яток дерев'яної пластики XVII–XIX ст. з колекції Музею волинської ікони (Наталія Шевченко, Олена Асаулова). У 2014 р. у рамках наукової роботи за темою «Хіміко-технологічне дослідження поліхромного розпису фрагментів іконостасів кінця XVII–початку XIX ст.» були досліджені шістнадцять творів поліхромного розпису та декоративного рельєфу з колекції музею. Головна мета – визначення художньо-декоративних характеристик поліхромного розпису та їхнього зв'язку з техніко-технологічними прийомами. Результати досліджень поповнили базу даних щодо технологічних прийомів та технік поліхромного розпису сакральних творів Волині і стали підґрунтям для розробки програми майбутніх реставраційних заходів. [12]. Дворічна праця науковців центру по дослідженню експонатів збірки музею була викладена у Звіті про науково-дослідну роботу за темою: «Дослідження поліхромного розпису скульптурних фрагментів іконостасів XVII–XVIII ст. з колекції Музею волинської ікони, м. Луцьк (технологічний аспект) [13]. У 2018 р. була розпочата спільна науково-дослідна робота за темою «Комплексне дослідження творів сакрального мистецтва – кіоту з Волинського краєзнавчого музею (м. Луцьк) та вівтаря з Камінь-Каширського народного краєзнавчого музею» [14]. Керівник – Наталія Шевченко, виконавці – Любов Єфіменко та Олена Асаулова. Вибір об'єктів дослідження визначався унікальністю обох вівтарів як творів дерев'яної пластики першої половини XVII ст. та їхньою близькістю за художньо-стильовими та пластичними ознаками. На той час вівтар з колекції Музею волинської ікони вже знаходився на реставрації у ННДРЦ України. У 2020 р. за результатами досліджень

5. Ганна Шустіна та Вікторія Коротких, художники-реставратори ННДРЦУ, проводять консерваційно-профілактичні роботи над частиною іконостаса XIX ст. з церкви Різдва Богородиці с. Гумнище Горохівського (нині Луцького) району. 2022 р.

6. Богдан Андрійшин, молодший науковий співробітник, ентомолог, проводить замір вологості деревини царських врат XVIII ст. Фонди МВІ. 2023 р.

був підготовлений до друку науковий збірник «Два найстаріших вітваря Волині XVII ст. Дослідження, атрибуція». До написання наукових статей були залучені Володимир Александрович, доктор історичних наук, головний науковий співробітник відділу історії середніх віків Інституту українознавства ім. Крип'якевича НАН України; Тетяна Єлісеєва, завідувачка Музею волинської ікони; Наталія Пась, директорка Камінь-Каширського народного краєзнавчого музею [15]. 21 жовтня 2021 р. у Музеї волинської ікони під час роботи XXVIII Міжнародної наукової конференції «Волинська ікона: дослідження та реставрація» відбулася презентація відреставрованого вітваря XVII ст. В продовження дослідження теми «Храмові пам'ятки дерев'яної пластики XVII–XIX ст. з колекції Музею

волинської ікони» у 2021 р. Дарина Жигалкін, художник–реставратор творів поліхромної скульптури та декоративного рельєфу ННДРЦУ обстежила 30 творів у фондах музею. На кожен експонат був укладений Паспорт обстеження стану збереженості музейних предметів музейного фонду України, де були зафіксовані атрибутивні дані музейного предмету, стан збереженості, рекомендації щодо зберігання та проведення необхідних реставраційних заходів. Укладання паспортів на експонати колекції фахівці продовжили у 2022 р. Олександр Головченко, художник-реставратор відділу реставрації творів з металу, обстежив 8 предметів металопластики виставки «Хрест у сакральному мистецтві Волині XVII–XIX ст.» [16].

Суттєвою допомогою музею є вивчення спеціалістами Центру умов зберігання та експонування пам'яток з виробленням рекомендацій щодо захисту експонатів від негативної дії фізичних, хімічних, біологічних факторів навколишнього середовища. Вперше співробітники наукового відділу біологічних досліджень були запрошені для оцінки екологічної ситуації у фондосховищах Музею волинської ікони у 1996 р. (Тетяна Кондратюк, Неля Жданова, Валентина Захарченко, Лідія Наконечна). Пізніше до дослідження мікологічного стану волинського іконопису та фондосховищ Музею волинської ікони долучилися Тетяна Митківська, Елеонора Коваль, Вікторія Коритнянська [17]. У 2016 р. спеціалісти Львівської філії ННДРЦУ провели комплексне обстеження фондів, експозиційних приміщень та експонатів Волинського краєзнавчого музею і його відділів – Музею волинської ікон, Художнього музею. Вивчалися параметри мікроклімату, мікрофлори повітря та стан збереженості експонатів музеїв з виробленням рекомендацій щодо температурно-вологісного режиму та освітленості [18].

Війна росії проти України внесла суттєві корективи в діяльність музеїв, які вимушені були демонтувати експозиції і переносити експонати у більш безпечні місця, а відповідно і у роботу фахівців ННДРЦУ та його філій. Основними завданнями для художників-реставраторів стали надання методичної та консультативної допомоги музеям щодо умов збереження музейних предметів, використання пакувальних матеріалів, здійснення невідкладних консерваційно–реставраційних заходів на пошкоджених творах безпосередньо на базі музейних закладів.

З 31 жовтня по 4 листопада 2022 р. Ганна Шустіна та Вікторія Коротких, художники-реставратори науково-дослідного відділу реставрації творів темперного живопису ННДРЦУ, працювали над іконами частини іконостаса Рідво-Богородичної церкви с. Гумнище Горохівського (нині Луцького) району Волинської області. Після зміцнення фізичного стану та поліпшення зовнішнього вигляду ікони набули експозиційного вигляду. Одночасно у музейних закладах Волинської області працювали художники-реставратори та наукові співробітники відділів кліматології та біологічних досліджень під керівництвом заступника генерального директора з науково-реставраційної роботи Тетяни Бичко. Фахівці визначили експонати, які вимагають невідкладного консерваційного втручання та виконання термінових реставраційних заходів на базі музеїв, надали консультативно-методичну допомогу щодо дотримання температурно - вологісного режиму та умов зберігання музейних предметів [19].

У серпні 2023 року художники-реставратори Львівської філії ННДРЦУ Марія Берко, Марія Шпаківська, Іван Карпа та Євген Манько під керівництвом завідувача філії Тараса Отковича обстежили стан збереженості музейних предметів XVIII–XX ст. (іконопис, декоративне різьблення, олійний живопис, церковні хоругви та плащаниці), які нещодавно поступили до Музею волинської ікони із Борисо - Глібської церкви села Романів Луцького району, і визначили потреби в їх подальшій консервації та реставрації. Ентомолог Богдан Андрієшин дослідив музейні предмети щодо можливого їх ураження

комахами-шкідниками (жуками-деревогризами, шкіроїдами, молями тощо) з метою подальшого вироблення висновків та рекомендацій для боротьби з ними [20].

Відрядження здійснювалася в рамках реалізації міжнародного проекту співпраці ННДРЦУ з Міжнародним альянсом з захисту культурної спадщини в зонах конфлікту ALIPH (Швейцарія) та транспортною компанією UBER Technologies Inc. (США).

У жовтні 2023 р. художники-реставратори Львівської філії ННДРЦУ Роксолана Мокрій, Євген Манько, Марія Берко, Марія Шпаківська та Іван Карпа здійснили консерваційно-реставраційні заходи над музейними предметами XVII–XX ст. – іконописом, дерев'яною поліхромною скульптурою і декоративним дерев'яним різьбленням. Була також обстежена група експонатів, рекомендованих музейниками для подальшої реставрації на базі Львівської філії ННДРЦУ.

У лютому 2024 р. у Волинському краєзнавчому музеї та його відділі – Музеї волинської ікони працювали фахівці Львівської та Харківської філій ННДРЦУ та головної організації ННДРЦУ (м. Київ). Генеральний директор ННДРЦУ Світлана Стрельнікова та директорка ВКМ Оксана Важатко обговорили шляхи подальшої співпраці обох закладів. На запит науковців Музею волинської ікони, які розпочали роботу над темою «Літургійне облачення священнослужителів східного і західного обрядів з фондів Волинського краєзнавчого музею», приїхали фахівці з реставрації творів з тканини та шкіри Олександра Загоруйко (Харківська філія ННДРЦУ) та Олена Кіслих (ННДРЦУ, м. Київ). Була обстежена колекція літургійного одягу для визначення потреби у консервації та реставрації.

Ще одним напрямком співпраці музею і Львівської філії ННДРЦУ стала робота фахівців над підготовкою музейних предметів, які планувалися експонувати на виставці «Дерев'яне облаштування храмів Волині XVII – XVIII ст.». У березні - квітні 2024 р. художники-реставратори Оксана Войтович, Анастасія Боднар, Олександра Гливка, Роксолана Мокрій, Наталія Білостоцька, Євген Манько, Олег Глібовецький, Марія Берко, Ольга Зінчук, Марія Шпаківська та Іван Карпа під керівництвом завідувача науково-дослідного реставраційного відділу Мирослави Білецької-Зварич провели реставраційно-консерваційні заходи щодо пам'яток збірки (ікони, фрагменти іконостасів та вівтарів, свічники, процесійні хрести) для надання їм експозиційного вигляду.

Музей активно працює з художниками-реставраторами щодо залучення їх до участі у міжнародних наукових конференціях «Волинська ікона: дослідження та реставрація», де вони виступають з науковими доповідями з дослідження та реставрації пам'яток музейної збірки.

30-річна діяльність Музею волинської ікони засвідчує, що збереження нашої культурної спадщини – це завдання, яке потребує спільних зусиль музейників та реставраторів. Важливо не тільки зберегти пам'ятки культури, а й зробити все можливе, щоб передати їх майбутнім поколінням у найкращому стан. Така співпраця робить колекції музеїв більш доступними для відвідувачів, вписуючи їх в активний туристичний простір, і, таким чином, сприяє самоосвіті, соціалізації та культурному визначенню українського суспільства.

Джерела та література

1. Докладніше див. Ковальчук Є. І. Формування фонду сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї (1929–2012 роки) : Монографія. Луцьк : Волинські старожитності, 2013. 296 с., іл.
2. Обухович Л. З досвіду роботи художника-реставратора Волинського краєзнавчого музею (30 років від започаткування реставраційної справи у ВКМ). *Волинська ікона: дослідження та*

реставрації. Матеріали XX міжнародної наукової конференції. Луцьк. 27–28 серпня 2013 року. Луцьк. 2013. С.30 – 36.

3. Квасюк А., Романюк О. Реставраційна майстерня при Волинському краєзнавчому музеї. *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації*. Тези та матеріали II Міжнародної наукової конференції. Луцьк: Ініціал. 1995. С. 20-21.

4. Архів Музею волинської ікони. Договір на передання від 15.09 2000 р. 3 с.

5. Архів Музею волинської ікони. Договір № Д - Н/8 - 09 на надання послуг і виконання науково-дослідних робіт у сфері реставраційної діяльності від 3.06 2022 р. 6 с.

6. Архів Музею волинської ікони. Наказ № 43 від 4.06. 2022 р. про реставрацію ікони «Богоматір Холмська».

7. Братушко Ю., Цитович В., Тимченко Т. Технологічні дослідження ікони «Богоматір Холмська». *Сакральне мистецтво Волині*. Наук. зб. Матер. IX міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 31 жовт.-1 лист. 2002 р. Луцьк, 2002. Вип.9. С. 48–52; Бредіс Н. Дослідження ікони «Богоматір Холмська» методами неруйнівної рентгенодіагностики. *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації*. Наук. зб. Матер. X наук. конф., м. Луцьк, 17-19 верес. 2003 р. Луцьк, 2003. Вип. 10. С.93–94; Цитович В. Дослідження ікони XI–XII ст. «Богоматір Холмська» в ультрафіолетових променях. *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації*. Наук. зб. Матер. X наук. конф., м. Луцьк, 17–19 верес. 2003 р. Луцьк, 2003 Вип. 10 С. 95–99; Новікова Г., Бредіс Н. Техніко-технологічні дослідження та їх роль у вивченні ікони «Богородиця Холмська». *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Матер. XXIII Міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 19-20 жовт. 2016 р. Луцьк, 2016. Вип. 23. С. 76–79; Архів Музею волинської ікони. Звіт згідно договору № Д- Н/8 - 09; Дослідження технології та техніки живопису візантійської ікони XI–XII ст. «Богоматір Холмська». Київ. 2022. 20 с. іл.

8. Голуб В. Особливості реставрації прикрас з Чудотворної ікони Холмської Богородиці. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Матер. XV міжнар. наук. конф. м. Луцьк, 25-26 верес. 2008 р. Луцьк: Б.в., 2008. Вип. 15. С. 97–104; Архів Музею волинської ікони. Паспорт реставрації пам'ятки історії та культури (рухомої). Національний науково-дослідний реставраційний центр України. Відділ реставрації скульптури та творів декоративно-ужиткового мистецтва Прикраси з Чудотворної ікони Холмської Божої матері. XI–XIII ст. 29.05. 2003 р. 16 с.

9. Архів Музею волинської ікони. Результати радіовуглецевого датування деревини основи Чудотворної ікони Богородиці Холмської. 3 с. Київ. 26.10. 2021 р.; Луньов Є., Мельник С. Проведення радіовуглецевого датування деревини основи Холмської Чудотворної ікони Богородиці. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Матер. XXIX Міжнар. наук. конф., присвяченої 30-річчю Музею волинської ікони. м. Луцьк, 19–20 жовт. 2023 року. Луцьк, 2023. Вип. 29. С. 36–42.

10. Братушко Ю., Люльєва С. Наноплактонова ідентифікація крейдяних левкасів волинської ікони. *Сакральне мистецтво Волині*. Матер. IX Міжнар. наук. конф. м. Луцьк. 31 жовт. – 1 лист. 2002 року. Луцьк, 2002. Вип. 9. С.53–57; Бредіс Н. Рентгенографічні дослідження творів іконопису з фондів Волинського краєзнавчого музею. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Мат. XI Міжнар. наук. конф. м. Луцьк, 3–4 лист. 2004 року. Луцьк, 2004. Вип. 11. С.103–108; Шевченко Н., Асаулова О., Обухович Л. Ікона «Свята Параскева» 1749 року з міста Каменя-Каширського Волинської області. Результати попереднього стратиграфічного аналізу. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Матер. XIV Міжнар. наук. конф. м. Луцьк. 25–26 жовт. 2007 року. Луцьк, 2007. Вип. 14. С.102-104; Шевченко Н., Асаулова О. Дослідження матеріалів волинського іконопису методами світової мікроскопії. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Матер. XVI міжнар. наук. конф. м. Луцьк. 4–5 лист. 2009 року. Луцьк, 2009. Вип. 16. С. 58–61; Шевченко Н., Асаулова О. До проблем дослідження пам'яток волинського іконопису: хіміко-технологічний аспект. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Матер. XIX міжнар. наук. конф. м. Луцьк., 24–25 жовт. 2012 року. Луцьк, 2012. Вип. 19. С. 143–150.; Асаулова О. Хіміко-технологічне дослідження матеріалів сакральної пам'ятки XVII ст. – ікони «Святий Георгій-Змієборець». *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Мат. XXII Міжнар. наук. конф. м. Луцьк. 21–22 жовт. 2015 р. Луцьк, 2015. Вип. 22. С. 73–76;

Асаулова О. Хіміко-технологічне дослідження матеріалів сакрального твору кінця XVIII ст. – ікони «Архангел Михаїл». *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Мат. XXIV Міжнар. наук. конф. м. Луцьк. 19–20 жовт. 2017 р. Луцьк, 2017. Вип. 24. С. 176–179; Єфіменко Л. Про рентгенографічне дослідження ікони «Моління про чашу» з фондів Музею волинської ікони. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. мат. XXI Міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 16–17 жовт. 2014 р. Луцьк, 2014. Вип. 21. С. 174; Єфіменко Л. Виявлення прихованих зображень методом рентгенографії на прикладі ікони «Христос Боремельський» із фондів Музею волинської ікони. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Мат. XXII Міжнар. наук. конф. м. Луцьк. 21–22 жовт. 2015 р. Луцьк, 2015. Вип. 22. С. 77–78; Єфіменко Л. Метод музейної рентгенографії при виявленні прихованих зображень в творах іконопису Волині. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Мат. XXIII Міжнар. наук. конф., м. Луцьк. 19–20 жовт. 2016 р. Луцьк, 2016. Вип. 23. С. 97–99; Шевченко Н., Асаулова О. Дослідження сакральних творів Волині в науковому відділі фізико-хімічних досліджень ННДРЦУ: підсумок багаторічної співпраці. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Мат. XIX Міжнар. наук. конф. м. Луцьк. 21–22 жовт. 2023 року. Луцьк, 2021. Вип. 29. С. 65–71.

11. Братушко Ю. Цитович В. Фізико-хімічні дослідження деяких ікон, що відносяться до спадщини Й. Кондзелевича. *Сакральне мистецтво Волині*. Наук. зб. Мат. Міжнар. наук. конф. м. Луцьк. 31 жовт.-1 лист. 2002 року. Луцьк, 2002. Вип. 9. С. 16–19; Єфіменко Л. Рентгенографічні дослідження фрагментів іконостасу с. Городище. До питання авторства Йова Кондзелевича. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Мат. XXIV Міжнар. наук. конф. м. Луцьк, 19–20 жовт. 2017 р. Луцьк, 2017. Вип. 24. С. 36–45; Єфіменко Л. Рентгенографічне дослідження ікони «Новозавітна Трійця» із фондової збірки Волинського краєзнавчого музею. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Мат. XXVIII Міжнар. наук. конф. м. Луцьк, 21–22 жовт. 2021 року. Луцьк, 2021. Вип. 28. С. 61–65.

12. Шевченко Н. Особливості застосування техніки «золотого лаку» в поліхромному розписі храмових пам'яток дерев'яної пластики 17–19 ст. з колекції Музею волинської ікони. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Мат. XXII Міжнар. наук. конф. м. Луцьк. 21–22 жовт. 2015 р. Луцьк, 2015. Вип. 22. С. 141–145; Шевченко Н. Хіміко-технологічні характеристики поліхромного розпису фрагментів іконостасів XVII – початку XIX ст. з храмів волинського регіону. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Мат. XXIII Міжнар. наук. конф. м. Луцьк. 19–20 жовт. 2016 р. Луцьк, 2016. Вип. 23. С. 86–90; Шевченко Н. Хіміко-технологічне дослідження поліхромного розпису фрагменту іконостасу XVII ст. – правої ступки Царських одвірок з колекції Музею волинської ікони. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Мат. XXIV Міжнар. наук. конф. м. Луцьк. 19–20 жовт. 2017 р. Луцьк, 2017. Вип. 24. С. 180–186; Єфіменко Л. Рентгенографічне дослідження дерев'яної поліхромної скульптури та предметів з декоративним різьбленням. Проблеми та методичні підходи до вирішення завдань дослідження (тези доповіді). *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Мат. XXV Міжнар. наук. конф., присвяченої 25-річчю Музею волинської ікони. м. Луцьк. 25–26 жовт. 2018 року. Луцьк, 2018. Вип. 25. С. 194–197; Шевченко Н., Асаулова О. Дослідження поверхні фрагментів іконостасів XVII–XVIII ст., оздоблених в техніках кольорових лаків: оптичні ефекти та оптичні ілюзії. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Мат. XXV Міжнар. наук. конф., присвяченої 25-річчю Музею волинської ікони. м. Луцьк. 25–26 жовтня 2018 року. Луцьк, 2018. Вип. 25. С. 198–205.

13. Архів Музею волинської ікони. Дослідження поліхромного розпису скульптурних фрагментів іконостасів XVII–XVIII ст. з колекції Музею волинської ікони, м. Луцьк (технологічний аспект). Виконавець старший науковий співробітник наукового відділу фізико-хімічних досліджень ННДРЦУ Шевченко Н. Київ, 2016 р. 218 с., іл.

14. Шевченко Н., Асаулова О. До проблеми визначення автентичності храмових творів дерев'яної поліхромної скульптури та декоративного рельєфу Волині. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Мат. XXVI Міжнар. наук. конф., присвяченої 115-річниці від дня народження українського мистецтвознавця Павла Жолтовського. м. Луцьк. 24–25 жовт. 2019 року. Луцьк, 2019. Вип. 26. С. 127–133; Шевченко Н., Асаулова О. Дослідження фрагментів

вівтаря XVII ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею м. Луцька: попередні результати. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Мат. XXVIII Міжнар. наук. конф. м. Луцьк. 21–22 жовт. 2021 року. Луцьк, 2021. Вип. 28. С. 82–83; Шевченко Н. Досвід віртуального відтворення розпису храмових творів сакрального мистецтва з застосуванням цифрових технологій: перспективи історичних реконструкцій в науковій реставрації. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Мат. XIX Міжнар. наук. конф. м. Луцьк. 21–22 жовт. 2023 року. Луцьк, 2021. Вип. 29. С. 71–75.

15. Архів Музею волинської ікони. Два найстаріших вівтаря Волині XVII ст. Дослідження, атрибуція. Науковий збірник. Київ, 2020. 236 с.

16. Архів Музею волинської ікони. Жигалкіна Д. Паспорти обстеження стану збереженості музейних предметів музейного фонду України (30 од.). ННДРЦУ. 22.10.2021 р. Головченко О. Паспорти обстеження стану збереженості музейних предметів музейного фонду України (8 од.). ННДРЦУ. 31.10.2022 р.

17. Кондратюк Т., Жданова Н., Захарченко В., Наконечна Л. Аспекти екологічної оцінки грибів. Які пошкоджують твори іконопису. *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації*. Тези та мат. II Міжнар. наук. конф. Луцьк: Ініціал. 1996. Вип. 3. С. 74–78. Митківська Т., Коваль Е. Ушкодження грибами царських врат з колекції Волинського краєзнавчого музею. *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації*. Наук. зб. мат. X наук. конф., м. Луцьк, 17–19 верес. 2003 р. Луцьк, 2003. Вип. 10. С. 75–78; Митківська Т., Коваль Е. Мікологічна експертиза деяких ікон зі збірки Волинського краєзнавчого музею. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. мат. XIII міжнар. наук. конф. м. Луцьк- м. Володимир-Волинський. 2-3 лист. 2006 р. Луцьк: Б.в. 2006. Вип. 13. С. 38–43; Архів Музею волинської ікони. Митківська Т. Результати обстеження фондосховища № 1 Музею волинської ікони. ННДРЦУ. 10 січня 2008 р. 4 с.; Архів Музею волинської ікони. Митківська Т. Звіт за результатами мікологічного дослідження проб, відібраних з внутрішніх поверхонь Музею волинської ікони – філії Волинського краєзнавчого музею. ННДРЦУ. 16 жовтня 2015 р. 3 с.; Митківська Т., Коваль Е., Регеда Л. Результати мікологічних досліджень деяких пам'яток сакрального мистецтва Волинського краєзнавчого музею. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. мат. XXIV Міжнар. наук. конф. м. Луцьк. 19–20 жовт. 2017 р. Луцьк, 2017. Вип. 24. С. 159–163; Коритнянська В. Ентомологічне дослідження фондосховищ Музею волинської ікони. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Мат. XXVI Міжнар. наук. конф., присвяченої 115-річчю від дня народження українського мистецтвознавця Павла Жолтовського. м. Луцьк. 24–25 жовт. 2019 року. Луцьк, 2019. Вип. 26. С. 151–156; Андрієшин Б. Попередні результати обстеження музейних предметів та приміщень на враження комахами-шкідниками у Музеї волинської ікони. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. Мат. XIX Міжнар. наук. конф. м. Луцьк. 21–22 жовт. 2023 року. Луцьк, 2023. Вип. 29. С. 3–4.

18. Архів Музею волинської ікони. Павленко О. Акт обстеження фондів, експозиційних приміщень та експонатів із Волинського краєзнавчого музею та його відділів: Музею волинської ікони і Художнього музею. Львівська філія ННДРЦУ. 8 листопада 2016 р. 15 с.

19. Архів Музею волинської ікони. Лушпійко І. Звіт за результатами кліматологічного обстеження фондосховищ Музею волинської ікони (відділ Волинського краєзнавчого музею). 7.11. 2022 р. ННДРЦУ. 5 с.; Архів Музею волинської ікони. Павленко О., Андрієшин Б. Звіт за результатами комплексного обстеження приміщень та стану збереженості музейних предметів Волинського краєзнавчого музею. 20.06 2022 р. Львівська філія ННДРЦУ. 19 с.

20. Архів Музею волинської ікони. Павленко О., Андрієшин Б. Звіт за результатами комплексного обстеження приміщень та стану збереженості музейних предметів Музею волинської ікони – відділу Волинського краєзнавчого музею. 30.10. 2023 р. Львівська філія ННДРЦУ. 8 с.

Тарас Верба (Луцьк)

ДУЛІБСЬКА МАТРИЦЯ ДЛЯ ВІДЛИВАННЯ ЛУННИЦЬ У ФОНДАХ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Стаття присвячена опису та аналізу форми-матриці X – поч. XI ст. для відливання лунниць, що була виявлена на березі Хрінницького водосховища у межах Дубенського району Рівненської області. Значне місце у дослідженні відведене характеристиці контексту виявлення знахідки та середовищу, яке пов'язане з її створенням та імовірним використанням.

Ключові слова: лунниця, ювелірна справа, слов'яно-руський період, Волинь, Стир.

У вивченні історії Волині періоду X – поч. XI ст. особливе місце займають пам'ятки середньої течії р. Стир, зокрема поселення слов'яно-руського періоду, що знаходяться вздовж берегів Хрінницького водосховища на теренах сучасного Дубенського району Рівненської області. Багаторічні масштабні дослідження на цій території, які проводяться експедиціями Інституту археології НАН України дозволили детально реконструювати картину заселення мікрорегіону протягом I – поч. II тис. н. е., охарактеризувати побут та культуру місцевого населення.

На території с. Хрінники відомі 10 пам'яток, які хронологічно належать до X – поч. XI ст. Усі вони розміщені на берегах водосховища або нижче по течії р. Стир. Пам'ятки були описані у 2016 р. дубенським археологом В. Ткачем [5]:

Хрінники-1 (ур. Шанків Яр) – багатошарове поселення маліцької, межановицької, лужицької, поморської, зубрицької, вельбарської, празької, райковецької культур, X – поч. XI ст., XII ст., XV–XVI ст. Пам'ятка знаходиться на корінній лівій терасі берега водосховища за близько 1,75 км на північний захід від ГЕС.

Хрінники-2 (ур. Цегельня) – двошарове поселення поморської культури та X ст., яке розташоване на мисі лівого берега водосховища, за близько 2,45 км на північний захід від ГЕС.

Хрінники-5 – виявлено знахідки періоду мезоліту, неоліту, енеоліту, тшинецько-комарівської, лужицької, зубрицької, вельбарської культур, X – поч. XI ст. Пам'ятка знаходиться на мисі правого берега водосховища за близько 2 км на північний захід від ГЕС та за 50 м на південний схід від бази лісництва.

Хрінники-6 – багатошарове поселення культури лінійно-стрічкової кераміки, межановицької, бабинської культур, IX–XI ст. Пам'ятка знаходиться на лісистому мисі на південь від пункту Хрінники-6 за близько 1,8 км на північний захід від ГЕС.

Хрінники-7 – багатошарове поселення культури лінійно-стрічкової кераміки, зубрицької, волино-люблінської, межановицької, лужицької культур, X – поч. XI ст. Пам'ятка знаходиться на високому правому березі водосховища за 1,75 км на північний захід від ГЕС.

Хрінники-8 – багатошарове поселення культури кулястих амфор, межановицької, тшинецько-комарівської, лужицької, поморської, зубрицької, X – поч. XI ст. Пам'ятка розташована на високому обривистому мисі правого берега водосховища за 1,5 км на північний захід від ГЕС.

Хрінники-9 – багатошарове поселення межановицької, лужицької, зубрицької культур, X – поч. XI ст., яке розташоване на високому правому березі водосховища за 1,25 км на захід від ГЕС.

Хрінники-11 – наявний культурний шар свідерської, трипільської, кулястих амфор, межановицької, тшинецько-комарівської, лужицької, зубрицької, райковецької культур, XI – XII ст., XV— кінця XVI ст. Пам'ятка знаходиться на правому березі р. Стир за 0,38 км на південний захід від ГЕС.

Хрінники-12 – виявлено знахідки тшинецько-комарівської культури, X – пер. пол. XIII ст., XIV – XVI ст. Пам'ятка займає мис правого берега водосховища за 0,26 км на південний захід від ГЕС.

Хрінники-15 – багатопарове поселення межановицької культури, слов'яно-руського часу, XVII ст. Пам'ятка знаходиться на надзаплавній терасі правого берега р. Стир, за 0,9 км на північний схід від ГЕС, вниз по течії річки.

Найбільш дослідженою пам'яткою є поселення Хрінники-1, де з 1993 р. працює експедиція Інституту археології НАН України. Протягом 1993–2014 рр. керівником розкопок був Д. Козак, саме в цей період вдалося розкрити значні площі, виявити найбільшу кількість об'єктів та отримати основну масу знахідок.

В ході розкопок 1993–2014 рр. на території багатопарового поселення Хрінники-1 (Шанків Яр) досліджено 47 жител, 6 споруд і 9 господарських ям, які відносяться до X – початку XI ст. [1, с. 211; 2, с. 202; 3, с. 8].

Колекції знахідок із вищезгаданих об'єктів і культурного шару поселення складаються з глиняних, кістяних, кам'яних та металевих виробів. Наймасовішим матеріалом колекцій є керамічний гончарний посуд. Горщики та їх уламки за формою вінець і технологічними ознаками можна розділити на два типи. До першого типу відносяться горщики з відігнутими назовні простими вінцями. До другого типу віднесені горщики, які на зовнішньому краї вінця мають потовщення («манжет»). Загалом, досліджені об'єкти X – поч. XI ст. характеризуються домінуванням гончарних горщиків курганного типу. Серед інших глиняних виробів зустрічаються прясла, тягарці, намистини, фрагменти сковорідок та цідилки [1, с. 231; 2, с. 210].

Серед виробів із заліза варто виокремити підбірку прямоспинних черешкових ножів, пружинні ножиці, шило та уламок коси-горбуші [2, с. 211-212]. На найпізнішому етапі вивчення пам'ятки вдалося також знайти ряд господарських та побутових виробів, серед яких варто виділити залізний замковий стержень, ще одне вістря до шила, а також залізне кільце [3, с. 68].

Вагомою складовою виявлених колекцій стали артефакти з кольорових металів. До них зокрема відносяться фрагменти двох срібних сережок «нітранського» типу. Одна із сережок має чітко виражену форму лунниці, кінці якої завершуються сферичними потовщеннями, а знизу прикраса має видовжену біконічну підвіску, декоровану псевдозерню. Друга прикраса представляє собою срібну підвіску від сережки такого ж типу [1, с. 232]. Цінною знахідкою стала лунниця підовальної форми. Основа виробу прикрашена чотирма сферичними виступами, а закінчення «рогів» завершуються змієподібними голівками. Зверху до прикраси припаяна трубка для пронизування нитки. Розміри прикраси становлять 4 x 3 см, товщина 1–1,5 мм. Лунниця імовірно має моравське походження, або ж виготовлена під моравським впливом. Від часу появи такі вироби поширилися на райковецьких пам'ятках [3, с. 68]. Крім цього, у ході досліджень було виявлено декілька фібул, бронзову накладку-бляху з кільцем, пінцетоподібну бронзову лопаточку та інші дрібні вироби. Загалом, за результатами розкопок знайдено значну кількість предметів із кольорових металів, в тому числі срібних, що може слугувати свідченням благополуччя та розвитку поселенської агломерації в районі Хрінницького водосховища.

Фото 1.

Фото 2.

У наукових працях, що стосуються окреслених вище хронологічних та територіальних рамок, детально описано колекції та підбірки знахідок з розкопок та розвідок, що проводилися протягом XX – поч. XXI ст. Однак автори випустили з поля зору неординарний та рідкісний артефакт – кам'яну форму-матрицю X – поч. XI ст. (Фото 1) для відливання лунниць, випадково виявлену луцьким істориком М. Собуцьким у 2008 р. на території с. Хрінники та передану до фондів Волинського краєзнавчого музею. Точне місце виявлення знахідки встановити важко, однак найімовірнішим місцем її знаходження є ур. Шанків Яр.

Матриця представляє собою невеликий шматок каменя-пісковика підпрямокутної форми розмірами 6 x 4,2 x см. та висотою 2 см. На одній із широких площин вирізьблено увігнуту форму лунниці з вушком для нанизування, яке переходить у лійчасте заглиблення для заливання металу. Діаметр отвору біля вушка становить 0,5 см, а на зовнішній частині матриці розширюється до 3 см. Від плечей форми лунниці до зовнішніх сторін форми пророблено два тонких канали, імовірно для виходу повітря при заливанні металу. Аналогічні два канали розміщені біля зовнішніх сторін «рогів» форми лунниці.

У 2016 р. працівники Волинського краєзнавчого музею спільно з луцькими ювелірами провели науковий експеримент у ході якого було створено точний дублікат матриці, за допомогою якого вдалося відлити срібну лунницю (Фото 2). Виготовлену лунницю можна віднести до типу «широкорогих» за класифікацією В. Гольмстен. Її розміри становлять 3,5 x 2,1 см. Передня сторона лунниці вкрита рельєфним випуклим орнаментом. У центральній частині прикраси розміщені три п'ятипроменеві зірки, які утворюють єдину композицію у вигляді перевернутого рівностороннього трикутника. По обидві сторони від композиції знаходяться ряди навскісних випуклих ліній повернутих нижніми краями ближче до центру. У кожному ряді по п'ять таких ліній. За ними ближче до «рогів» лунниці розміщуються з кожної сторони по одній п'ятипроменевій зірці. «Роги» лунниці прикрашені невиразним рельєфним орнаментом а на кожному завершенні знаходиться

по виступаючій п'ятипроменевої зірці. Контур лицьової сторони прикраси обрамлений декоративним буртиком з ледве помітними штрихами, що виступають у внутрішню сторону по всій його протяжності. Вушко для кріплення лунниці широке, прикрашене лінійними заглибленнями.

Як зазначає Н. Хамайко, лунниці є поширеним типом прикрас, що зустрічається у багатьох різних культурах, історичних періодах. Вони мають значну варіативність форм, декору, ювелірної техніки виготовлення, місця і ролі у використанні, об'єднані однак схожою формою, що нагадує місяць у його серповидному вигляді. Через характерну місяцеподібну форму прикрас, більшість вчених характеризує їх як язичницькі амулети, незалежно від часу виготовлення. [6, с. 317]. Разом з тим Н. Хамайко відмічала, що власне широкорогі лунниці датуються X – поч. XI ст. Вироби аналогічних розмірів походять лише з підкурганних поховань [6, с. 325].

Узагальнюючи, варто відмітити, що усі описані пам'ятки X – поч. XI ст. разом утворюють потужну поселенську агломерацію сільського характеру навколо сучасного Хрінницького водосховища, або вздовж давньої течії р. Стир. З великою долею ймовірності вони були у єдиній взаємній суспільній організації, а також пов'язані між собою культурно та економічно, тобто становили частину одного племінного об'єднання. Д. Козак у своїх працях зазначав, що сукупний матеріал отриманий з середньовічного поселення дозволяє зробити висновок про еволюційний розвиток матеріальної культури слов'ян від V–VII ст. до X ст. включно. Шляхом зіставлення писемних та археологічних джерел вчений визначив, що мешканцями слов'янського поселення були дуліби [3, с. 8]. Більшість з перерахованих пам'яток синхронно припинили своє існування в першій половині XI ст. – жодного об'єкта з матеріалами другої половини XI ст. поки що не виявлено. Новий період життя на пам'ятці спостерігається на пізньому етапі, у XII – пер. пол. XIII ст. [2, с. 212–213]. Наявність рідкісних та цінних ювелірних знахідок X – поч. XI ст., таких як лунниця, форма-матриця, фрагменти срібних сережок, дозволяють говорити про важливу роль пам'ятки Хрінники-1 в поселенській структурі мікрорегіону, а також дозволяють висловити припущення про існування тут владних інституцій або ж місцевого торгового осередку.

Джерела та література

1. Козак Д. Поселення неврів, слов'ян та германців на Стирі. Київ, 2012. 264 с.
2. Козак Д., Прищепа Б., Шкоропад В. Давні землероби Волині (пам'ятки археології на Хрінницькому водосховищі). Київ, 2004. 300 с.
3. Козак Д. Хрінники (Шанків Яр) – пам'ятка давньої історії Волині. Дослідження 2010-2014 рр. Київ, 2016. 118 с.
4. Седова М.В. Ювелирные изделия Древнего Новгорода (X–XV вв.). М., 1981. 195 с.
5. Ткач В. Археологічні пам'ятки, досліджувані Волинською рятивною археологічною експедицією під керівництвом Д.Н. Козака в 1998-2012 роках на берегах Хрінницького водосховища. *Наукові записки Рівненського краєзнавчого музею. Зб. наук. праць: Матеріали наукової конференції присвяченої 120-річчю музейної справи на Рівненщині.* 2016. № 14. С. 175–179.
6. Хамайко Н. Древнерусские лунницы XI–XIII вв.: проблема происхождения и семантики. *Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей.* Вип. 20. 2008. С. 319–338.

Зінаїда Пахолок (Луцьк)

АРХІВ ФРАНЦИСКАНОК СЛУЖАНОК ХРЕСТА В ЛЯСКАХ ЯК ДЖЕРЕЛО ПОПОВНЕННЯ ФОНДІВ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Архів францисканок служанок Хреста в Лясках містить інформацію про видатного уродженця Луцька Миколая Крушевського і його родину. Цінність матеріалів польського закладу полягає у відсутності особистого архіву мовознавця, який прожив коротке життя та змінив багато місць проживання. Колекція матеріалів про Миколая Крушевського у Волинському краєзнавчому музеї збагатилася оригіналами документів.

Ключові слова: Архів францисканок служанок Хреста в Лясках, Волинський краєзнавчий музей, Миколай Крушевський, колекція матеріалів, оригінали документів.

Архів францисканок служанок Хреста в Лясках знаходиться у 15 кілометрах від Варшави, столиці Республіки Польщі. Заклад створено матінкою Ельжбетой – Розою Чацькою (1876–1961), правнучкою Тадеуша Чацького гербу Свинка, який символізує мужність і безстрашність. Вона народилася у Білій Церкві Київської губернії в аристократичній родині Фелікса Чацького та Софії Ледуховської. У 1882 році, коли Розі виповнилося 6 років, батьки переїхали до Варшави, у цьому місті вона отримала добру освіту, вивчила декілька мов та навчилася грати на фортепіано.

Роза з дитинства мала проблеми із зором, а коли юнкою опановувала верхову їзду, то впала з коня і за два роки втратила зір. 1898 став переломним у долі молодой шляхтянки: вона вивчила шрифт Брайля та за кордоном засвоїла методи праці з незрячими. Власне Роза Чацька започаткувала тифлологію в Польщі, адаптувала шрифт Брайля до польської орфографії та у 1911 році заснувала у Варшаві осередок для незрячих жінок. Через рік осередок набув статусу Товариства опіки над незрячими. Головною метою Рози Чацької було навчити незрячих бути самостійними та допомогти родинам незрячих працювати з ними. Згодом у Варшаві з'явилися школа для незрячих хлопців, бібліотека з книжками шрифтом Брайля та майстерні.

У 1915 році Роза приїхала до брата на Волинь, але через війну не змогла повернутись у Польщу. Перебувала в Житомирі впродовж трьох років, де в 1917 році отримала ім'я Ельжбети в католицькому монашеському ордені францисканців. Через рік заснувала Згромадження Сестер Францисканок Служебниць Хреста, яке було націлене на допомогу незрячим і використовувало такі девізи: «*Caritas Christi urget nos*» (Любов Христова спонукає нас) і «*Pax et gaudium in Cruce*» (Мир і радість у Хресті).

У 1921 році вона отримала у подарунок 3 десятини землі на краю Кампінської пуці, в селі Ляски [4, с. 89], заснованому на початку XVII століття на місці вирубаного лісу. Свою власність передала Товариству опіки над незрячими для відкриття інтернату для незрячих дітей, про яких би дбали монахині.

У 1939 році під час бомбардування Варшава матінка Ельжбета була поранена і втратила одне око, через хворобу вона поклала свої обов'язки на сестру Бенедикту.

Сестра Бенедикта – внучка Миколая Крушевського (1851–1887), мовознавця зі світовим ім'ям, який народився у Луцьку. Представник шляхетного польського роду гербу Абданк був охрещеним у нашому місці [1, с. 121]. Навчався у Луцькому дворянському училищі, жив у Солотвині Голобської волості Ковельського повіту, куди пізніше, викладаючи в Казанському університеті, приїздив з родиною на відпочинок.

Видатний мовознавець прожив коротке життя, і саме тому не було прижиттєвих ювілейних статей, у яких би наводилися біографічні дані про вченого. Крім того, сімейні обставини обумовили часту зміну віддалених географічно місць проживання. Зрозуміло, що за таких обставин особистий архів вченого не міг зберігтися.

Миколай Крушевський з дружиною Юлією Ханкевич (1846–1928) мав четверо дітей. Найстарша донька в родині – Вацлава Крушевська (1878–1958) вийшла заміж за лікаря-психіатра Броніслава Валіцького (1868–1948), народила від нього доньку Веславу (1901–1975). У 1908 році В. Валіцька залишила чоловіка у Казані та з семирічною донькою поселилася у Закопане. Тут Веслава отримала приватно початкову освіту, заприятелювала з Бенедиктом Войчинським (1895–1927). У 1914 році вона разом із матір'ю переїхала до Вільна і навчалася в гімназії, яку закінчила з відзнакою у 1920 році. У тому ж році відразу вступила на гуманітарне відділення Університету Стефана Баторія. Разом із нею вчився Б. Войчинський, з яким вони заручилися. Молоді побралися 4 липня 1926 року, а 5 травня 1927 року Бенедикт помер від туберкульозу. У 1928–1933 роках Веслава працювала асистентом на університетській кафедрі філософії. У 1928 році отримала диплом доктора філософії і вчителя філософії та історії у середній школі, викладала пропедевтику цих дисциплін. Після смерті коханого чоловіка, у вересні 1927 року на філософському з'їзді у Варшаві почула про монастир під Варшавою, при якому діяла школа для сліпих, а згодом змогла приїхати і поспілкуватися з ініціаторкою цієї справи матінкою Ельжбетой.

Побачене вразило, тому 16 липня 1933 року В. Войчинська назавжди переїхала до Ляска. Спочатку працювала вчителькою історії і літератури у школі для сліпих, а 6 січня 1936 року прийняла чернечий постриг під ім'ям сестри Бенедикти. З 1945 по 1951 роки в Лясах викладала історію, польську мову та літературу на курсах і в школі для сліпих її мати В. Валіцька.

С. Бенедикта була однією з найближчих помічниць матінки Ельжбети. У 1948 році стала керівницею монастиря в Лясах, а з червня 1950 року отримала титул матінки [3, с. 529]. Основним її досягненням в цей період стало втримання автономності монастиря, який у сталінські часи не підпав під владу держави. У 1956 році с. Бенедикта була обрана на керівну посаду на другий термін повноважень, який закінчився у 1962 році. У 1963–1965 роках вона жила в Мучине, а з 1965 року – у Варшаві при монастирі сестер францисканок, де працюючи у бібліотеці, померла від серцевого нападу.

Друга донька М. Крушевського і Ю. Ханкевич – Станіслава Крушевська (1879–1944) закінчила у Казані гімназію, а у 1901–1904 роках навчалася в Ягеллонському університеті. У 1904 році вийшла заміж за краківського поета Адама Знаміровського (1880–1953), якого невдовзі залишила, тому що при одруженні вимогою нареченого була умова ніколи не мати дітей, оскільки, на його думку, не можна народжувати дітей у такий страшний час. С. Знаміровська спочатку жила у Водовіцах, а у 1905 році переїхала до Кельце. Вона належала до ініціативної групи по відкриттю у місті жіночої торгової школи. Навчальний заклад було відкрито 1907 року і С. Знаміровська працювала в ньому до початку Першої світової війни. У 1918–1932 роках була директоркою гімназії Св. Кінги в Кельце. У 1932–1939 роках С. Знаміровська жила у Варшаві, працювала на громадській роботі; коли почалася Друга світова війна, вона приватно викладала польську мову. Під час Варшавського повстання 8 серпня 1944 року німці схопили і вивезли С. Знаміровську спочатку до концентраційного табору Берген-Бельген біля Ганноверу, а пізніше до жіночого концтабору в Равенсбрюк, в якому вона померла 18 листопада 1944 року.

Донька С. Крушевської і А. Знаміровського Яніна-Юстина-Марія Знаміровська (1905–1974) закінчила три класи гімназії імені Ю. Словацького у Житомирі, а 28 серпня 1918 році вступила до IV класу гімназії Св. Кінги в Кельце. Яніна мала гуманітарне

Фото 1. Станіслава Знаміровська – середня донька Миколая Крушевського.

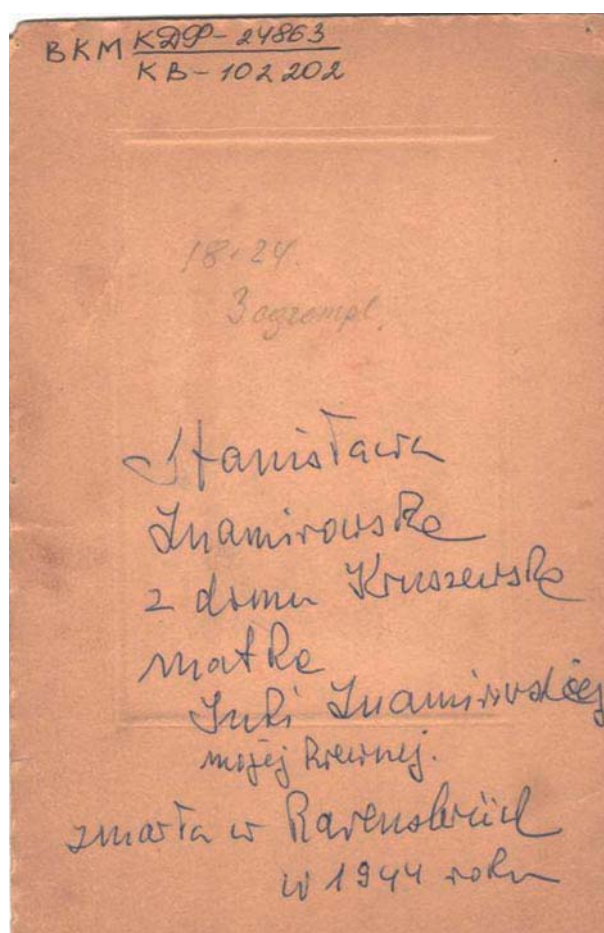

Фото 2. Станіслава Знаміровська у дівоцтві Крушевська. Мати Ірки Знаміровської моєї родички. Померла у Равенсбрюку в 1944 році.

Фото 3. Яніна Знаміровська (зліва) і Веслава Войчинська (зправа) – внучки Миколая Крушевського.

Фото 4. Славці було 9 років. Монахиня в Лясках. Матінка Бенедикта Войчинського. Знаміровській. Інці було 5 років. 1910 рік, Закопане.

спрямування, тому вступила до Варшавського університету, де вивчала польську мову у професора Юзефа Уейського (1883–1937). У 1930 році під його керівництвом захистила кандидатську дисертацію «Лірика листопадового повстання». Роботу продовжила у 1938 році невеличкою розвідкою «Поезія січневого повстання. Нарис ідеології». Я. Знаміровська займалася методичними проблемами, про що свідчить робота 1937 року «Спроба застосування циклічного підходу в навчанні літератури».

Третя дитина М. Крушевського і Ю. Ханкевич – син Маріан-Оскар Крушевський (1884–1916) життя якого обірвалось на фронті Першої світової війни. Він був одружений з Цецілією Андриєвською, про яку не маємо відомостей.

Четверта дитина М. Крушевського і Ю. Ханкевич була донька Берта-Юстина Крушевська (1885–1944), яка закінчила в Казані гімназію, а у 1902 році, приїхавши з родиною до Польщі, вчилася в Ягеллонському університеті. З 1905 по 1914 році вона викладала в Кельце. Під час Першої світової війни працювала вчителькою польської мови у Житомирі. Ю. Крушевська приїхала на Україну вже сформованою особистістю і саме тут поринула в активну громадську діяльність. Після жовтневих подій 1917 року Ю. Крушевська приїхала до Польщі, де у 1918–1933 роках працювала вчителькою польської мови у гімназії Св. Кінги в Кельце. Потім у 1933 році переїхала до Варшави і присвятила себе громадській роботі. На початку Другої світової війни під псевдонімом Юстина брала участь у діях підземної Армії Крайової на території Варшава-Захід, у 1940–1944 роках викладала у XIII Варшавській гімназії імені Е. Платер. 8 серпня 1944 року Ю. Крушевська була вивезена німцями спочатку до концентраційного табору Берген-Бельген біля Ганноверу, а пізніше до жіночого концтабору в Равенсбрюк, в якому померла 18 грудня 1944 року.

Стислий перебіг подій життя нащадків М. Крушевського свідчить, що славетна гілка родововоду мовознавця припинила своє існування у 1974 році зі смертю онуки Я. Знаміровської.

Старша донька М. Крушевського, Вацлава, і дві внучки Веслава і Яніна поховані на Лісовому цвинтарі в Лясках. Цвинтар з'явився у 1929 році одночасно з організацією інтернату для незрячих дітей і знаходиться на земельній ділянці, яка належить монастирю. Спочатку на цвинтарі ховали діячів, пов'язаних із Товариством опіки над незрячими та монахинь Згромадження Сестер Францисканок Служебниць Хреста, які служили при інтернаті. У повоєнний час на цвинтарі стали проводитися поховання варшавської творчої інтелігенції, діячів польської літератури та науки.

В Архіві францисканок служанок Хреста в Лясках зберігається особова справа с. Бенедикти. В ній документи різного характеру: книжки, записники, автографи, листування, спогади, світлини. Особливо цінно, що документи стосуються всієї родини.

Під час роботи над особою справою с. Бенедикти, вдалося повідомити про колекцію матеріалів, присвячену М. Крушевському і започатковану в 1990 році Волинським краєзнавчим музеєм [1, с. 128]. З огляду на цю обставину були подаровані оригінали документів, які стали цінним надбанням музею [2, с. 118–134].

На світлині ВКМ, інв. № КДФ – 24863/КВ 102202 зображено середню доньку М. Крушевського Станіславу Знаміровську. Кольорове паспарту робить світлину довершеною та додає глибини зображенню. На звороті напис: «18 24 3 екземпляри (написано олівцем). Станіслава Знаміровська у дівочтві Крушевська. Мати Інки Знаміровської моєї родички. Померла у Равенсбрюку в 1944 році (написано синьою авторучкою)». Напис було зроблено с. Бенедиктою, про це свідчить фраза: «Мати Інки Знаміровської моєї родички».

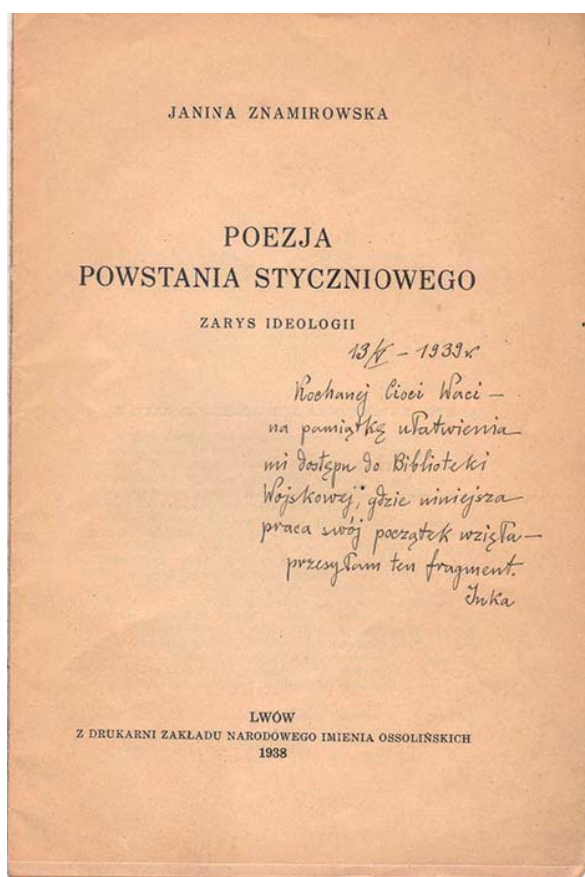

Фото 5. Титулка брошури Я. Знаміровської «Поезія Січневого повстання. Нарис ідеології» з дарчим написом.

Внучки М. Крушевського Яніна Знаміровська (зліва) і Веслава Войчинська (зправа) представлені на світлині ВКМ, інв. № КДФ – 24862/КВ 102201. На звороті читаємо: «Славці було 9 років. Монахія в Лясках. Матінка Бенедикта Войчинська. Знаміровській Інці було 5 років. 1910 рік, Закопане». Написи належать двом особам, про що свідчить орфографія та колір чорнил. Вочевидь, перші написи зробила В. Валіцька, яка використала домашні імена дівчаток. Стосовно другої особи можна лише висловити припущення, що під час упорядкування особової справи с. Бенедикти відповідальною монахинєю було зроблено другий напис. Необхідно звернути увагу на друкований рядок справа внизу: «Ательє “Стефа”, Закопане, Філіал “Морське око”». Цей фірмовий знак свідчить про високий рівень установи, яка надала послугу.

Брошура внучки Миколая Крушевського Я. Знаміровської «Поезія Січневого повстання. Нарис ідеології» ВКМ, інв. № КДФ – 24861/КВ 102200 На титульній сторінці чорними чорнилами зроблено дарчий напис: «13.V.1939 р. Милій тітоньці Ваці на згадку про полегшення мого доступу до Військової бібліотеки, де розпочалася ця робота, я надсилаю оцей фрагмент. Інка». Брошуру було подаровано В. Валіцькій, яку в родині називали Ваця.

Диплом про закінчення Віленського університету і присвоєння звання доктора філософії Бенедикту Войчинському ВКМ, інв. № ДМ – 48063, виданий чоловіку внучки М. Крушевського. Відомо, що у 1917 році він закінчив у Москві гімназію, працював у Московській Губернській Земській Управі. У 1919 році Бенедикт вступив до Університету Стефана Баторія на гуманітарне відділення. Після закінчення вищої освіти з 1923 по 1927

роки викладав пропедевтику філософії в гімназії імені Е. Ожешко та гімназії імені А. Міцкевича. В Особовій справі с. Бенедикти зберігається листування Б. Войчинського з майбутньою дружиною.

Отже, проведене дослідження дозволило віднайти в Архіві сестер францисканок служанок Христа в Лясах матеріали представників шляхетного польського роду і додати штрихи до біографії М. Крушевського та його потомства. Виявилось, що жіноча гілка родини мовознавця була тісно пов'язана з Лясками. Тут жили і працювали Вацлава Валіцька і Веслава Войчинська (с. Бенедикта), а до них на гостину приїздили Станіслава і Яніна Знаміровські та Юстина Крушевська. Особова справа с. Бенедикти, що зберігається в архіві, залишається єдиним ґрунтовним джерелом інформації про нащадків мовознавця, які мали теплі родинні взаємини. Отримані в дар оригінали документів з цієї справи поповнили колекцію Волинського краєзнавчого музею.

Джерела та література

1. Пахолук З. О. Дослідження та популяризація мовознавця з Волині Миколая Крушевського. *Краєзнавство*. 2019. № 4. С. 110–126.
2. Пахолук З. О., Несторук І. М. Миколай Крушевський і Волинь : каталог-довідник. Луцьк : Волинянин, 2012. 156 с. : іл.
3. Szachno V. Woyczyńska z Walickich Benedykta Wiesława (1901–1975). *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*. Warszawa : Arciwum Prowincji OO. Bernardenów, 1981. S. 529.
4. Żmuda R. Czacka Róża. *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*. Т. 1. Warszawa : Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, 1991. S. 88–90.

УДК 069.5(477.82):7.041

Володимир Александрович (Львів)

КОПІЯ ВТРАЧЕНОЇ КАРТИНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1570-Х РОКІВ АНТВЕРПЕНСЬКОГО МАЛЯРА ЙОАХІМА БЕЙКЕЛАРА (БЛ. 1530–1575) «КУХАРКА НА КУХНІ» В КОЛЕКЦІЇ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Аналізується співвіднесена в музеї з антверпенським малярем Франсом Снейдерсом картина «Кухарка на кухні». Показано, що вона не є оригінальним зразком малярства, а давньою копією. Відтворений оригінал не має нічого спільного з Ф. Снейдерсом та малярською культурою XVII ст. Доведено, що повинно йтися про репліку пізнього зразка творчості одного із зачинателів європейського натюрморту, антверпенського маляра Йоахіма Бейкелара (бл. 1530–1575).

У мистецькій колекції Волинського краєзнавчого музею в Луцьку серед експонатів європейського розділу як оригінал знаного представника фламандської школи малярства, антверпенського майстра натюрморту та зображень звірів Франса Снейдерса (1579–1657) під назвою «Натюрморт» виставлена чималих розмірів композиція з одинокою постаттю кухарки в інтер'єрі кухні з давньої колекції замку Радивилів в Олиці неподалік від Луцька [1]. (Фото 1.) Проте навіть поверхове зіставлення із чималим доробком антверпенського маляра переконує у цілком очевидній безперечній помилковості прийнятого в музеї трактування. Луцька картина насправді не спроможна мати нічого спільного з автентичними композиціями відомого антверпенського маляра. Найвиразніше це, звісно, виявляється при зверненні до тих із них, які здатні пропонувати загалом аналогічну

*1 а. Йоахім Бейкелар. Кухарка на Кухні. Копія.
Волинський краєзнавчий музей.*

*1 б. Йоахім Бейкелар.
Кухарка на Кухні. Копія. Фрагмент.*

*1 в. Йоахім Бейкелар.
Кухарка на Кухні. Копія. Фрагмент.*

схему з одинокою фігурою в інтер'єрі, умовно кажучи, кухні посеред різноманітних наявних у ній припасів. Тут навіть раніші зразки відповідної теми в доробку майстра, такі як «Кухонний натюрморт» бл. 1605–1610 р. (приватна збірка) [2] (Фото 2.), «Юнак при столі» бл. 1610 р. (Лондон, колекція Уоллес) [3] (Фото 3.), «Натюрморт зі слугою» бл. 1615–1620 р. (Мюнхен, Баварські державні зібрання картин, Стара Пінакотекка) [4], «Сцена в кухні: Христос в Емаусі» 1620 р. (Сібіу, Національний музей Брукенталь) [5] виказують цілком інший характер не тільки зіставлення постаті з оточенням, а й водночас при цьому також і самого оточення. Не кажучи про принципово відмінні, зовсім інакший характер як компоновання, так і манери виконання. Ще очевиднішою така різниця закономірно виявляється в зрілих картинах аналогічного зразка. Для прикладу можна вказати «Натюрморт зі служницею» 1633 р. (Мадрид, Національний музей Прадо) [6]. Проведене зіставлення переконує у відсутності в луцькій композиції взагалі будь-яких спільних моментів із доробком антверпенського митця – поза найзагальнішими особливостями єдиної, однак, безперечно, – немало віддаленої традиції. До того ж, ще й якнайвиразніше зафіксованої не тільки на різних, а й так само ще й принципово відмінних етапах її внутрішньої еволюції.

При тому водночас також сприймається не менш очевидним, що, всупереч прийнятим у музеї дотеперішнім – явно зовсім поверховим та цілковито позбавленим навіть елементів належного вивчення самого малярства – поглядам стосовно луцької картини повинно йтися ще також ніяк не про оригінал. За всією сукупністю притаманних їй індивідуальних ознак вона безперечно повинна бути визнана давньою копією, хоча й достатньо доброго фахового виконання, проте не без очевидних свідчень певної актуальної адаптації використаного взірця. Зазначена обставина так само неунікнено спроможна надавати потенційним міркуванням про неї зовсім іншого характеру.

Навіть при зовсім поверховому ознайомленні стає також очевидною здатність луцької картини пропонувати принципово інший та хронологічно виразно давніший період еволюції малярської практики, відображаючи її розвиток ніяк не за умов XVII, а ще безперечно – попереднього століття. Тобто, насправді вона явно належить не до спадщини періоду розквіту жанру у Фландрії, як і європейському мистецтві загалом, на який припадає професійна активність Ф. Снейдерса. Оригінал луцької картини цілком певно покликаний відображати часи не розквіту, а самого зародження та початкового утвердження натюрморту як окремого самостійного напрямку малярської культури в притаманній найдавнішій стадії його еволюції очевидній перевазі жанрового первістка ще за умов пізньонідерландської практики другої половини попереднього століття.

Початки жанру натюрморту в пізньонідерландському малярстві разом із побутованням того його різновиду, один із варіантів якого й належалося відтворити луцькій картині, співвідносяться з активністю амстердамського маляра Пітера Артсена (1508–1575), який більшу частину життя пропрацював в Антверпені, та його учня, брата його дружини Йоахіма Бейкелара (бл. 1530–1575). Власне останньому з них випало розробити й утвердити в нідерландському малярстві реалізований у луцькій копії варіант композиції із одинокою півфігурою кухарки, багатствами кухні та прикметною для тодішнього етапу еволюції мистецької практики додатковою мініатюрною сценою у глибині в сусідній кімнаті як відображенням вихідного жанрового родоvodu реалізованої теми. Сам майстер звично, правда, подавав при цьому насамперед новозавітний сюжет із Христом у домі Марії і Марфи, хоча не тільки (див. далі).

Зіставлення луцької композиції з картинами Й. Бейкелара виказує насамперед аналогічний характер компоновання та відповідність зображення самої кухарки персонажам ряду безсумнівних картин майстра. Для прикладу можна навести найперше

2. Франс Снейдерс. Кухонний натюрморт. Бл. 1605–1610 р. Приватна збірка.

3. Франс Снейдерс. Юнак при столі. Бл. 1610 р. Лондон, колекція Уоллес.

4. Йоахім Бейкелар. Кухарка. 1574. Відень, Музей історії мистецтв.

5. Йоахім Бейкелар. Вогонь. Лондон, Національна галерея.

певною мірою немов викадрувану зі зразка, відповідного луцькій копії, «Кухарку» (Відень, Музей історії мистецтв) [7] (Фото 4), фігуру продавчині в картині «На ринку» (Варшава, Музеум Народове) [8]. У П. Артсена, який першим вдався до зображення кухарки і інтер'єрі (1559) (Брюссель, Королівські музеї образотворчих мистецтв; Генуя, Musei di Strada Nuova – Palazzo Bianco) [9], випереджуючи акурат на півтора десятиліття згадану віденську картину свого учня, вона, як і весь доробок старшого майстра загалом, явно належить до стилістично давнішої, попередньої стадії еволюції мистецького досвіду.

Луцька композиція пропонує інтер'єр кухні, тісно виповнений розкладеним і розвішеним різноманітним посудом, дичиною, м'ясом з одинокою фігурою кухарки й видом на віддалену жанрову сцену в сусідній кімнаті з іншою, ще однією кухаркою перед столом, яка підносить до нього старанно укладені фрукти, та господарем разом з малолітнім сином позаду столу. Центральним виєкспонуваним елементом укладу подано вміщений під кутом у загалом звично для майстра не зовсім послідовно витриманій перспективі в правій половині на передньому плані чималий простий прямокутний дерев'яний стіл, немов дещо перехилений праворуч задля кращого показу тісно розкладеного на його поверхні винятково багатого набору різнорідної кухонної всячини. Тут переважає різного роду м'ясо, а при правому передньому куті сидять дві невеликі живі курки й лівіше лежить зв'язаний чималий пучок довгої білої моркви. У доступній тильній частині столу розставлений різноманітний посуд, а над ним від лівої сторони праворуч звисають чималий фазан, невелике порося та качка. Ліворуч спереду перед столом лівіше від середини в кошику на стільці стоїть городина з цвітною капустою й немалим пучком моркви, праворуч одинокою півфігурою кухарки вузький керамічний збанок із тонкою ручкою праворуч, а в лівому долішньому куті на підлозі видно праву половину неглибокої круглої посудини зі світлої жовтої міді. Позаду неї – невеликий фрагмент протилежного від глибини кута правої сторони ще одного, багатших форм столу з круглою точеною фігурною ногою.

За великим столом ліворуч біля його дальшого лівого кута позаду згаданого кошика з городиною зображена кухарка з тонким темним металевим рожном в опущеній додолу правій руці із невеликою обципаною птицею у піднятій до рівня плеча й відставленій праворуч лівій руці. Вона виразно «позує», немов готуючись настромити приготовану до підсмажування птицю на рожен, й така презентація головної героїні в Й. Бейкелара ніяк не рідкість. Близький мотив він використав, зокрема, в одній із пізніх серед його доробку згаданих віденській «Кухарці» та кухарці з картини «Вогонь» із серії «Чотири стихії» (Лондон, Національна галерея) [10] (Фото 5). За нею частково видно спрямованого до переду ліворуч невеликого білого собаку з більшими світло-вохристими плямами шерсті та опущеною до долу головою.

Наведені різнорідні аналоги цілком очевидно вміщують оригінал луцької копії поміж найпізнішими ідентифікованими досі картинами рано померлого антверпенського майстра. Конкретним часовим відсиланням при цьому слугує насамперед згадана віденська «Кухарка» 1574 р. Скромніший, менше розбудований варіант композиції зберегла давня копія оригіналу 1569 р. «Кухонна сцена з Христом у домі Марії і Марти» (Амстердам, Рейксмузей) [11] (Фото 6), а також інша, цілком відмінна версія композиції (Англія, колекція Шорп) [12] із поставленим так само під кутом столом й «незмінною» сценою із Христом у тлі. Обидва зазначені елементи присутні також у картині з кухаркою і старшою служницею (Мадрит, Національний музей Прадо) [13]. Наближена до реалізованого тут укладу й «Кухонна сцена» (Англія, замок Скотней) [14] (Фото 7) та «Кухонна сцена з Христом у домі Марії і Марти» (Стокгольм, Національний музей) [15].

6. Йоахім Бейкелар. Кухонна сцена з Христом у домі Марії і Марти. 1569. Копія. Амстердам, Рейксмузей.

7. Йоахім Бейкелар. Кухонна сцена. Англія, замок.

Не має натомість аналога поміж ідентифікованими досі композиціями антверпенського майстра додаткова жанрова сцена з кухаркою в глибині в інтер'єрі іншої кімнати, якій явно випало замінити відзначені практиковані тут раніше першопочаткові для відповідного періоду побутування жанру відкликання до теми перебування Христа в домі Марії і Марти, які запровадив ще П. Артсен. Для прикладу див. його картину з поєднанням історичного сюжету та зіставленого з окремих елементів натюрморту як хіба навіть ще виразно скромнішої складової композиції (Роттердам, Музей Бойманс ван Бейнінген) [16]. Цілісніший характер має явно дещо пізніша ринкова сцена на передньому плані з Христом та грішницею у тлі (антикварна торгівля) [17]. Така загалом ніби скромна, проте водночас немало показова з огляду еволюції самої традиції іконографічна переміна оригіналу луцької репліки також спроможна вказати на безперечне новіше походження композиції та її належність до молодшого доробку рано померлого майстра, підтверджуючи на такий спосіб наведений висновок іконографічного аналізу. З огляду цього скромного, проте важливого в структурі аналізованої композиції мотиву повинно йтися про не зафіксовану в актуально доступних оригінальних картинах антверпенського майстра варту уваги перемену осмислення опрацьованої структури подібної теми та її смислового наповнення. Тому луцька копія як одинокий актуально відомий приклад здатна зберігати важливий переказ не зафіксованої на інший спосіб істотної зміни в еволюції творчої практики рано померлого антверпенського маляра та традиції, яку їй випало репрезентувати.

Привертає увагу також постать самої кухарки як єдиного залученого елемента зображення з-поза неподільно домінуючого в композиції «кухонного» наповнення. Звично для подібних головних персонажів картин Й. Бейкелара, вона при цьому, як уже відзначено, відверто позує. Віднаходяться так само й очевидні аналогії її вбрання. Для прикладу можна навести згадану репліку картини 1569р. з Рейксмузеуму жіночу постать у зазначеному лондонському «Вогні» й пригаданій віденській «Кухарці», що відсилає до достатньо вузького проміжку часу в завершальному десятилітті рано перерваної професійної активності майстра. Правда, на відміну від кухарок та інших жінок в автентичних композиціях антверпенського маляра, у луцькій версії сама головна особа сприймається дещо тілістішою, із виразно також водночас ширшим обличчям, не характерним для жіночих персонажів майстра, як і так само нідерландської традиції його часу загалом. Очевидно, в цьому випадку би вбачати відображення певного

«особистого внеску» вже пізнішого копіїста разом із вірогідною присутністю також звично неунікненних за таких обставин слідів безпосереднього часу його активності.

Проведений докладніший розгляд цілком безпідставно поверхово співвіднесеної зі знаним антверпенським малярем першої половини XVII ст. Ф. Снейдерсом луцької «Кухарки на кухні» показав у ній хоч і не оригінальний зразок малярства, проте важливий переказ ранньої традиції нідерландського натюрморту періоду її розроблення та твердження у початковій опрацьованій у європейському мистецтві версії відповідної тематики. Картина відображає прикінцевий період професійного шляху одного з творців нідерландського натюрморту Й. Бейкелара й відтворює не розшуканий досі пізній його оригінал із виразними індивідуальними особливостями, здатний посісти помітне місце в еволюції творчої індивідуальності рано померлого майстра.

Хоча аналізована картина є лише копією, вона бути визнана вартим уваги переказом до творчості одного з важливих нідерландських майстрів другої половини XVI ст., який відіграв основну роль у розробленні й утвердженні натюрморту окремим спрямуванням пізньонідерландського малярства, заклавши основи його розквіту вже як самостійного жанру у творчій практиці фламандських та голландських спадкоємців нідерландської традиції за умов наступного століття. Луцька копія виявляється не просто реплікою загубленого оригіналу антверпенського маляра. Повинно йтися про відтворення одного з пізніх об'єктів його професійної практики з помітною самостійною позицією серед доробку рано померлого майстра. З цього огляду репліка луцької колекції не позбавлена окремого виразно зазначеного інтересу й здатна сприйматися вартим уваги поповненням загалом скромнішого фонду нідерландської малярської спадщини в музеях України.

Джерела та література

1. Кольорова репродукція: Художній музей у Луцьку. Відділ Волинського краєзнавчого музею. Путівник. Луцьк, 2003. С. 4 (іл.). У тексті картина відзначена цілком побіжно: Там само. С. 6–7.
2. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b5/Frans_Snyders_-_Kitchen_Still-Life_-_WGA21517.jpg (дата звернення: 11.09.2024).
3. URL: <https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbnANd9GcQgXBjyt0t0YgrZ1ob6dSux2qIk2wZP8KwfAg&s> (дата звернення 11.09.2024).
4. URL: <https://www.topofart.com/artists/Snyders/art-reproduction/10248/Pantry-Scene-with-Servant.php> дата звернення 11.09.2024).
5. URL: <https://artway.eu/userfiles/images/Frans%20Snyders%201610-20%20Emmaus.jpg> (дата звернення 11.09.2024).
6. URL: <https://cdn2.picryl.com/photo/2021/12/11/frans-snyders-the-fruit-basket-wga21511-1a3b78-640.jpg> (дата звернення 13.07.2024).
7. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/7/7a/Joachim_Beuckelaer_-_The_Cook_-_WGA2108.jpg/435px-Joachim_Beuckelaer_-_The_Cook_-_WGA2108.jpg (дата звернення 12.09.2024).
8. URL: <https://useum.org/artwork/Untitled-Joachim-Beuckelaer> (дата звернення 12.09.2024).
9. URL: https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Pieter_Aertsen_-_Cook_in_front_of_the_Stove_-_WGA00057.jpg; https://www.museidigenova.it/sites/default/files/2020-06/la%20cuoca_aertsen.jpg (дата звернення 12.09.2024).
10. URL: <https://www.nationalgallery.org.uk/media/34773/n-6588-00-000027-hd.jpg?cc=0,0.069701280227596016,0.33803012832359641,0.026328482490259725&width=576&height=576&v=1d6544af8cdfa90&bgcolor=fff> (дата звернення 12.09.2024).
11. URL: <https://www.rijksmuseum.nl/en/rijksstudio/artists/joachim-bueckelaer/objects#/SK-A-22511> (дата звернення 12.09.2024).

12. URL: https://d3d00swyhr67nd.cloudfront.net/w1200h1200/collection/WMR/TSCC/WMR_TSCC_SRR6369920-001.jpg (дата звернення 12.09.2024).
13. URL: <https://craftfineart.com/beuckelaer-joachim-kristus-v-dome-marty-a-marie-ido-8982> (дата звернення 12.09.2024).
14. URL: <https://scotneycastlent.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/01/kitchen-scene.jpg> (дата звернення 12.09.2024).
15. URL: [https://collection.nationalmuseum.se/eMP/eMuseumPlus;jsessionid=1D31FD5CE879F4C4507E42DFDFA20004?service=direct/1/ResultDetailView/result.inline.list.t1.collection_list.\\$TspTitleImageLink.link&sp=13&sp=Sartist&sp=SelementList&sp=0&sp=0&sp=999&sp=SdetailView&sp=0&sp=Sdetail&sp=1&sp=T&sp=0&sp=SdetailList&sp=0&sp=T&sp=2#artistReferences](https://collection.nationalmuseum.se/eMP/eMuseumPlus;jsessionid=1D31FD5CE879F4C4507E42DFDFA20004?service=direct/1/ResultDetailView/result.inline.list.t1.collection_list.$TspTitleImageLink.link&sp=13&sp=Sartist&sp=SelementList&sp=0&sp=0&sp=999&sp=SdetailView&sp=0&sp=Sdetail&sp=1&sp=T&sp=0&sp=SdetailList&sp=0&sp=T&sp=2#artistReferences) (дата звернення 15.09.2024).
16. URL: <https://storage.boijmans.nl/collection/tmsfotook1108-ok-2/medium-75bd814e6d0d68ca96172a69893637b08c46765.jpg> (дата звернення 12.09.2024).
17. URL: <https://mdl.artvee.com/sftb/300894rg.jpg> (дата звернення 12.09.2024).

УДК 069.68

Ірина Лукашик (Колодяжне)

ВИВЧЕННЯ МУЗЕЙНИХ ПРЕДМЕТІВ (ГРУПИ СКЛЯНИХ ВИРОБІВ) ЗНАЙДЕНИХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВО АРХЕОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИ РЕСТАВРАЦІЇ «БІЛОГО ФЛІГЕЛЯ» КОСАЧІВ

У статті досліджуються музейні предмети, виявлені під час проведення реставраційних робіт у 2021 році в Колодяжному. Дана стаття дає змогу більше дізнатися про життя та побут родини Косачів через предмети, що потрапили до фондів Колодяженського літературно-меморіального музею-садиби Лесі Українки в 2023 році. Робота по вивченню і опрацюванню музейних знахідок розширює уявлення про життя та побут родини Косачів, є джерелом знань про минуле Лесі Українки.

Ключові слова: археологічне дослідження, реставрація, скляні вироби, гутне виробництво, клеймо, склотара, аптекарський посуд, письмове приладдя.

Літературно-меморіальний музей Лесі Українки у с. Колодяжне був заснований 10 липня 1949 року. Першими експонатами музею були видання творів про Лесю Українку, її родину, світлини та документи, речі побуту, які належали родині Косачів. Щороку музейна колекція поповнюється музейними предметами за рахунок нових надходжень з фондів Волинського краєзнавчого музею, державних архівів, закупівлі предметів з приватних колекцій, подарунків від жителів села Колодяжне та шанувальників творчості Лесі Українки.

Станом на 1 січня 2024 року колекція нараховує 116 одиниць меморіального, 5865 одиниць основного та 5242 одиниці науково-допоміжного фонду. Важливе місце у фондовому зібранні займають експонати, які належали родині Косачів-Драгоманових. Кожна річ є надзвичайно важливою для розуміння культури, епохи та традицій родини.

У 2023 році колекція музею поповнилася новими, цікавими експонатами, які було виявлено під час реставрації «Білого будинку» Косачів при проведенні науково-рятівних археологічних досліджень у 2021 році. 23 предмети надійшли до фондів Колодяженського літературно-меморіального музею-садиби Лесі Українки в 2023 році.

Ще в 2021 році під час проведення реставрації «Білого будинку» Косачів, постало питання про доцільність проведення науково-рятівних археологічних досліджень. На

підставі Відкритого листа за №090/21 від 18 лютого 2021 р., виданого Інститутом археології Національної академії наук України; Дозволу Міністерства культури та інформаційної політики України (№22-029/21 від 24 квітня 2021 р.) та Договору між Охоронною археологічною службою України та Департаментом інфраструктури Волинської обласної державної адміністрації (№ 160-02-21 від 09 липня 2021 р.) у с. Колодяжне було проведено науково-рятивні археологічні дослідження «Білого будинку» Косачів. Роботи були пов'язані із потребою влаштування гідроізоляції згідно робочого проєкту «Реставраційно-ремонтні роботи пам'яток культурної спадщини «Білого та Сірого будинків» Косачів (охор. №030012-Н) у с. Колодяжне Ковельського району Волинської області.

Археологічні роботи проводились у відповідності до ст. 37 Закону України «Про охорону культурної спадщини».

Наукові археологічні дослідження здійснював науковий співробітник Охоронної археологічної служби України, заступник директора з наукової роботи Державного історико-культурного заповідника у м. Луцьку Баюк В. Г. До робіт було залучено членів Волинського регіонального відділення Спілки археологів України Богданця В. В., Рудяника І. П., Хом'яка П. П. та студентів Волинського національного університету імені Лесі Українки. Консультації в процесі робіт проводили заступник директора Охоронної археологічної служби Пінікарський А. В. та науковий співробітник Охоронної археологічної служби України Войтюк О. П.

Виявлені під час проведення археологічного дослідження, знахідки рубежу ХІХ початку ХХ ст. безсумнівно пов'язані із будівництвом та проживанням родини Косачів у с. Колодяжне на Волині.

Серед них цеглина із північної стінки фундаменту «Білого будинку» та фрагмент закладного каменя із кута північної стінки фундаменту занесені до інвентарної книги меморіального фонду музею (інв. № ПЕ-113, 114). Археологічне дослідження доводить, що цеглина та фрагмент закладного каменя на піщано-вапняному розчині складені із такої ж цегли що й «Білий будинок» Косачів. Відомо, що «Білий будинок» будувався в 1890 році. Наталія Косач, дружина Миколи Косача, у спогадах зазначає, що : «Цегла для цього дому була роблена на спеціальне замовлення, на ній були вибиті літери П. К. (Петро Косач), і вони дійсно були дуже тривалі. З усіх трьох будинків у Колодяжному Лесин дім, здається, був найбільш тривалим і «модерний» [1, с. 43].

У 60-рр ХІХ ст. в містах Волині діяли 29 цегельних заводів. Де саме Петро Антонович Косач замовляв цеглу невідомо. Цегла однієї партії розмірами 25,5x13x6 см чітко прослідковується на цоколі, фундаменті та конструкції первісного входу до підвалу «Білого будинку» Косачів. Ширина фундаменту 0,2 м., збережений він на 4 ряди цегли. Археологічні знахідки, серед яких цеглина із північної стінки фундаменту «Білого будинку» та фрагмент закладного каменя свідчать про будівництво та меморіальність «Білого будинку» Косачів у Колодяжному.

Під час розкопок було також виявлено три пляшки рубежу ХІХ – початку ХХ ст., одна з яких потрапила до меморіального фонду музею.

Якщо гутне скло було предметом наукових досліджень, то пляшки ХІХ – поч. ХХ ст. не привертала уваги дослідників. Інформації про них мало, є лише монографії про українське художнє скло та гутне виробництво й кілька наукових статей [2; 3; 4; 5].

Виявлені пляшки, є науковим джерелом, так як ними користувалися власники будинку.

Одна з пляшок (інв. № МФ-116) з темно-зеленого скла струнких пропорцій збережена без пошкоджень. Має багато повітряних бульбашок і не має елементів склеювання. Висота

пляшки 27 см., діаметр по дещу 7,7 см., діаметр по горлу 2,5 см. На дещі є випукле клеймо «TARGOVEK».

У процесі дослідження було з'ясовано, що у Польщі за адресою: Warszawa, ul. Radzyminska 116 знаходився скляний завод. Він був збудований у 1879 році товариством «Kijewski, Scholtze i S-ka, Spolka Fkcyjna Chemicznych Nyty Sklanej». Завод займався виробництвом лабораторного посуду та скляної тари. На початку ХХ ст. компанія орендувала територію фірми «Nyta i Rafineria Skla Torgowek», яка діяла до 1939-го року. Завод постачав аптеки та наукові установи спеціалізованими видами скла.

Стосовно конкретного предмета – пляшки «Targowek», наукові співробітники звернулися до Львівського реставратора історичних кахляних печей та колекціонера старовинної склотари Андрія Каменщика. Оглянувши пляшку, колекціонер підтвердив, що це виріб польської гуті «Таргувек». Дана пляшка не має вертикальних швів, тобто вона гарантовано належить до пляшок виготовлених до 1918 року. Їх видували вручну, а не формували з двох частин. Це правило діє, якщо пляшка без написів збоку.

Польський колекціонер гутного скла Arek Sa твердить, що ця пляшка початку ХХ століття виготовлена 1900–1917 рр.

Інші дві пляшки занесені до інвентарної книги побуту та етнографії (інв. № ПЕ-562, 563) темно-зеленого скла, струнких пропорцій. Пляшка під №562 збережена у повній формі без втрат. Висота 26,5 см., діаметр по дещу 6,7 см., діаметр по горлу 2,5 см. На дещі є невелике випукле клеймо у вигляді кола. Має повітряні бульбашки і сліди видування. Ймовірний період виготовлення 1900 р. Інша пляшка під №563 збережена без верхнього горличка. Висота 53 см, діаметр по дещу 7,5 см, товщина стінок пляшки 0,5 мм. Скляний виріб має вертикальні шви та незначні повітряні бульбашки. Час виготовлення 1900 р.

Косачі використовували скляні пляшки не лише для спиртних напоїв, таких як наливки з порічок та вишнівки (лист Ольги Косач-Кривинюк до Оксани Косач від 22 листопада 1925 р.), а й для різних олій, оцту, соусів, маринадів, ліків, для сипучих речовин на кшталт тютюну чи маку. На сімейних фотографіях (інв. № 136, 140, 151, 162) можна побачити наливку і лікер, який подавали у графинах, а також казенне вино у пляшках [6].

Під час розкопок було виявлено аптекарський посуд кін. ХІХ – поч. ХХ ст.

Відомо, що на початку 1910 років у Волинській губернії було 170 лікарняних закладів різного типу. Продаж ліків вели 210 аптек. У Ковельському повіті діяло 9 земських медичних закладів. Вони розвивалися переважно як торговельні установи, які мали своє невелике виробництво, де виготовляли ліки, ветеринарні засоби, косметичні препарати, тощо. Аптеки не мали нумерації, у кожній була своя емблема і відповідна назва, де згадувалося ім'я засновника або власника аптеки. Так, у Ковелі в кін. ХІХ ст. діяла аптека Фрідріксона, якою користувалася родина Косачів. На другому поверсі аптеки була спеціалізована лабораторія, де фахівці виготовляли мікстури та мазі. Для зберігання, транспортування та продажу ліків використовували скляну тару. Це були різні флакони, пробірки, ампули, пляшки. Препарати із світлочутливими компонентами наливали у посуд з темного скла.

Серед знайдених скляних пляшечок є три зразки аптекарського посуду ХІХ поч. ХХ ст. різної форми та розміру. Більшість з них виготовлені із зеленого та жовтого прозорого скла, для якого характерна наявність бульбашок. Висота посудинок коливається від 7 см до 7,5 см, товщина стінок становить (01–04 см), діаметр основи пляшечок від 2,5 см до 3,5 см, одна з них (інв. № ПЕ-567) має висоту 7,5 см товщину стінок – 0,3 см, внутрішній діаметр виробу 3 см, діаметр основи становить 3,5 см, її товщина 0,2 см посудинка виготовлена з прозорого скла світло-зеленого кольору, в якому наявна бульбашка діаметром 0,5 см. Зберігся оригінальний корок.

Інша посудинка (інв. № ПЕ-568) має висоту – 7 см, діаметр – 1,7 см, товщину стінок – 0,4 см, діаметр основи – 2,7 см, її товщина – 0,3 см. На денці складне випукле клеймо: вписана в трикутник буква U та цифра 25. Забарвлена у жовтий колір. Посудинка має численні повітряні бульбашки, два шви, заглиблення на вінчику (діаметр якого 1,7 см.), ймовірний час виготовлення 1900–1930 р. [4].

Схожа посудинка (інв. № ПЕ-569), округлої форми, жовтого скла, має різьблене горличко з кришечкою. Діаметр основи – 2,5 см, діаметр по вінці – 1,7 см, висота посудинки (аптекарьської) – 1,7 см. На денці складне випукле клеймо: цифри 2:0 вписані в коло.

Скільки разів родина Косачів зверталася за ліками, мазями і різноманітними мікстурами в аптеку Фрідріксона, сьогодні важко сказати, але аптека в Ковелі відіграла велику роль у підтриманні здоров'я родини, а аптекарські пляшечки знайдені під час проведення реставрації можуть працювати як джерело до вивчення життя та побуту Лесі Українки та її родини.

Не менш цікавими та цінними є скляні чорнильниці XIX поч. XX ст. Пляшки представлені 4-ма екземплярами (інв. № ПЕ-564, 565, 566, 570).

Наявність у будинку письмового приладдя – чорнила, чорнильниці, пера було невід'ємним атрибутом грамотності та освіченості його власників.

Виявлені чорнильниці різні за формою та виготовлені зі світло-зеленого прозорого скла. Вони використовувались у повсякденному вжитку.

Дві чорнильниці (інв. № ПЕ-564, 565) представлені двома зразками прозорого світло-зеленого скла, мають однакову висоту та форму. Збережені у повній мірі. Мають повітряні бульбашки та сліди видування. Висота посудинок 6 см, діаметр по денцю 5 см, діаметр по горлу 4 см від дна до плічок чорнильниці однієї форми. Від плічок пляшечки плавно звужуються до горличка, яке відігнуте на зовні.

Одна з виявлених під час розкопок чорнильниць зі слідами чорнила. На стінках посудинки (інв. № ПЕ-570) залишки коричневої фарби. Горличко з гвинтовою різьбою без кришечки. Висота пляшечки 7 см; діаметр по денцю 3,5 см, діаметр по вінцю 2,3 см, товщина стінок 0,4 см, глибина дна посудинки 0,2 см.

Чорнильниця (інв. № ПЕ-566) на половину заповнена спресованим, сухим, коричневим, чорнилом, яке готувалося з натуральних складників (галових горішків).

Горішкові чорнила темно-коричневого кольору протягом багатьох століть застосовувалися для письма та малювання. Вони відрізнялися особливою світлостійкістю – під дією світла не тільки не втрачали свого кольору, а, навпаки, набували більш насиченого темно-коричневого відтінку. На сьогоднішній день промисловість не виробляє подібне чорнило, але деякі графіки, що працюють пером готують такий продукт самостійно. Цікаво, що горішкове чорнило придатне лише для писання гусячим або тростинним пером. У свій час саме такими чорнилами користувалися родина Косачів та її сучасники. Найбільш затребуваними чорнила були у XVIII–XIX ст. Рецепт приготування чорнила зберігається в Музеї народної архітектури і побуту у Львові імені Климентія Шептицького. Для цього потрібні чорнильні горішки – 75 грам, залізний купорос 50 грам, гуміарабік (смола акацій) – 50 грам та півтора літра води.

Скільки шедеврів світової літератури написані саме такими чорнилами сьогодні важко уявити.

Дана чорнильниця (інв. № ПЕ-566) прямокутної форми виготовлена зі світло-зеленого прозорого скла, в якому наявна незначна кількість бульбашок. Діаметр горловини становить 3,5 см, товщина стінок 0,3 см, висота 5,5 см, внутрішній діаметр виробу 2 см, діаметр основи 3 см, її товщина 0,5 см. Пляшечка зі збереженим корком (ззовні поточений

шкідниками). Корок має вмятку з внутрішньої сторони. Висота корка 3 см., діаметр 1,5 см. та наявні сліди коричневого чорнила.

Одну з пляшок не вдалося ідентифікувати. Це скляна посудинка світло-зеленого прозорого скла з випуклими кільцями та цифрою 2 на дні посудинки (інв. № ПЕ-571).

Неоціненним скарбом знайденим під час археологічного дослідження став глиняний горщик (інв. № МФ-115), який доповнив колекцію меморіального фонду КЛММЛУ. Був виявлений при фундаменті «Білого будинку».

Горщик тонкостінний, світло-глиняний, з ручкою, збережений у повній мірі без втрат. Горщик опуклих пропорцій, висота 16,5 см, діаметр по денцю 10 см, діаметр по вінцю 14 см. Вінце невелике плавно відігнуте назовні та заокруглене. По плічках та тулубі виробу оформлення червоною фарбою у вигляді трьох паралельних ліній косих мазків. Із внутрішнього боку вінця та частково на плічках горщика сліди зеленої та жовто-зеленої поливи. По тулубу горщика виразні сліди повторного обпалу (сліди використання). Рубіж ХІХ – поч. ХХ ст.

Цей зразок народного гончарного посуду доносить інформацію про особливості розвитку давнього ремесла і висвітлює сторінки повсякденного життя Косачів.

Таким чином, при проведенні науково-рятивних археологічних досліджень було виявлено комплекс рухомого археологічного матеріалу: зразки цегли з цоколя, скляний посуд із клеймами, дев'ять чотирикутних кованих цвяхів, підкову, клямку, скляний та глиняний посуд часу будівництва та побутування «Білого будиночку».

Всі ці археологічні знахідки, які зберігаються, вивчаються й експонуються в музеї, є джерелом інформації про минуле родини Косачів. Вони відкривають різні сторони життя та побуту родини.

Згідно положення про Музейний фонд України, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20.07.2000 р. № 1147, предмети і колекції, виявлені під час проведення археологічних розкопок, окремі випадкові знахідки відносяться до Музейного фонду України.

Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки працює над пошуком і дослідженням археологічних знахідок. Питання місце виробництва предметів лишається відкритим. Ведеться подальша робота по вивченню й опрацюванню музейних предметів.

Джерела та література

1. Лариса Петрівна Косач-Квітка (Лєся Українка). Біографічні матеріали. Спогади. Іконографія. Нью-Йорк-Київ : ТЕМПОРА, 2015. 536 с.
2. Мартинюк С. Давнє скло в Україні. Скло в Україні. *Історія та сучасність*. Матеріали наук.- прак. конф. Львів, 1995. С. 41-45.
3. Курдина Ю. Колекція скляних виробів ХVІ–ХVІІ ст. з фондів Винниківського історико-краєзнавчого музею. *Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи*. Матеріали Х Міжнар. наук. конф. Чернігів, 2011.
4. Коваль В. Слово о бутылке. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. Збірка наукових статей. Київ, 2002. Вип. 11.
5. Калиниченко Л. Гутне скло на Україні (Короткий нарис). Мистецтво, фольклор, етнографія. Київ, 1947.
6. Скрипка Т. Родові гнізда Драгоманових-Косачів: Їх устрій та культура. Київ, 2013.
7. Документ. Звіт про проведення науково-археологічних досліджень при реставрації «Білого будинку» Косачів у с. Колодяжне, Ковельського р-н, Волинської області, 2021.
8. Косач-Кривинюк О. П. Лєся Українка. Хронологія життя і творчості. Репринт. Вид. Луцьк, 2006.

Наталія Карабін, Олександр Матейчук (Луцьк)

КОЛЕКЦІЯ НАРУЧНИХ ГОДИННИКІВ ЗІ ЗБІРКИ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Зібрання кишенькових годинників Волинського краєзнавчого музею вже було предметом нашого дослідження. Це дослідження присвячене наручним годинникам фондової збірки.

Колекція наручних годинників, яка зберігається у Волинському краєзнавчому музеї нараховує 75 одиниць зберігання і охоплює хронологічний період від кінця XIX ст. до наших днів. Значна частина годинників має художню або меморіальну цінність, одиниці з них виконані у сріблі та золоті з гравіруванням.

Колекція наручних годинників, які зберігаються у фондових зібраннях Волинського краєзнавчого музею, певною мірою відображають історію годинників. Хочемо згадати про винахід наручного годинника. Перші з них були створені у XVI столітті, проте їхній дизайн значно відрізнявся від сучасних моделей. Вони були далекі від ідеалу і звичного для нас вигляду. На них навіть були відсутні секундна і хвилинна стрілка, а годинна показувала час з сильними похибками. Тому, якщо власники таких годинників і стежили за часом, то дуже рідко: хіба цих механізмів становила близько 10–15 хвилин впродовж доби. Однак, можна було запросто привернути увагу протилежної статі красивим аксесуаром. Перші наручні годинники були не так приладом для вимірювання часу, як прикрасою.

У XVIII столітті наручні годинники і далі набували популярності серед жінок, які носили їх у якості аксесуару. Корпус перших наручних механізмів створювався виключно з благородних і дорогих матеріалів. Нерідко, моделі наручного годинника прикрашалися перлами, смарагдами та рубінами. Він був виключно жіночим привілеєм.

Перша світова війна подарувала наручним годинникам нове життя. В умовах військових дій офіцери оцінили можливість використання наручних годинників порівняно з кишеньковими. Носити годинник на ланцюжку було незручно за часів активних військових дій. Годинники, які ледве поміщалися в кишеню військової жилетки солдата, часто губилися або розбивалися. Більше того, перебуваючи в окопі або на полі бою, дорога кожна секунда часу, адже вона може коштувати бійцеві життя. Найперші наручні годинники виготовляли самі солдати з підручних засобів: майстрували шкіряні ремінці і прикріплювали на них циферблати кишенькових годинників, щоб носити на руці. Тому було прийнято рішення створити якісні та зручні наручні годинники і забезпечити всіх військових, які брали участь у боях і битвах. Практичний і простий у використанні, за короткий час наручний годинник поширюється як інструмент для ідеальної координації військ і стає необхідністю.

Після закінчення війни наручні хронометри отримали нове життя, військові не захотіли позбуватися своїх «бойових супутників» і, нарешті, цей аксесуар повністю втратив звання виключно жіночого. У XX столітті наручний годинник став незмінним аксесуаром у чоловіків.

Наручні годинники і далі зазнали багатьох технологічних змін. З'явилися механічні годинники, а потім електронні і кварцові моделі. Спрямовані на точність і функціональність, сучасні наручні годинники включають в себе багато додаткових функцій, таких як календар, таймер, годинник по світу і багато інших.

Фото 1. Годинник наручний. СРСР, сер. XX ст. ВКМ, інв. № Р4-61.

Фото 2. Годинник наручний. HAMILTON. США. 1940-і роки. ВКМ, інв. № Р4-705.

Фото 3. Годинник наручний. ПОБЕДА. СРСР. Друга половина XX ст. ВКМ, інв. № Р4-2769.

Фото 4. Годинник наручний. «Луч». Білорусь. Друга половина XX ст. ВКМ, інв. № Р4-2770.

Фото 5. Годинник наручний. SLAVA. СРСР. Друга половина XX ст. ВКМ, інв. № Р4-2771.

Фото 6. Годинник наручний. OMEGA. Швейцарія. 1950-і роки. ВКМ, інв. № Р4-2857.

У музейних фондах зберігаються наручні годинники німецького, швейцарського, американського, російського виробництва. У фондовій колекції представлені відомі швейцарські фірми «Omega», «Movado», «Doxa», «Zenith», «Сума» та ін. Також зберігаються швейцарські хронометри «Longines», які і донині утримують рейтинг популярності. Також у фондовій збірці представлений зразок німецької фірми «ZentRa» (1927–2001 рр.), якої не існує вже кілька десятиліть і сама назва є легендою. Чимало годинників радянського виробництва – «Восток», «Стрела», «Полет», «Луч», «Слава».

Впродовж свого існування музейні колекції поповнювалися за рахунок закупівлі, передачі до музею громадянами-дарувальниками, а також із персональних комплексів та збору експонатів працівниками музею. Значну частину збірки становлять годинники, передані з Волинської митниці (1992–2018 рр.).

У музейній збірці зберігаються іменні наручні годинники, які надійшли до фондів у різні роки. Перший наручний годинник (ВКМ, інв. № Р4-61*) надійшов до фондового зібрання 1977 року, переданий невстановленою особою. Годинник належав радянському прикордоннику, який брав участь у боях в червні 1941 року.

Деякі представлені зразки належали відомим особистостям і громадським діячам. У 2013 році професорка СНУ ім. Лесі Українки Оляндер Л. К. передала до музею наручні годинники другої половини ХХ ст. (ВКМ, інв. № Р4 – 2769-2771*), виробництва Мінського годинникового заводу «Луч», Першого Московського годинникового заводу «Победа», Другого Московського годинникового заводу «Слава». Годинники належали професорці Волинського державного університету імені Лесі Українки, доктору філологічних наук, члену Національної спілки краєзнавців України Бублейник Людмилі Василівні.

Музейна колекція у 2019 році поповнилася ще одним екземпляром – наручним годинником (ВКМ, інв. № Р4-3067*) Першого Московського годинникового заводу «Победа», датованим сер. ХХ ст. Годинник належав Йосипу Струцюку, українському письменнику-шістдесятнику, першому лауреату літературно-мистецької премії імені Агатангела Кримського, Почесному громадянину Луцька.

Фонди музею поповнилися ще одним меморіальним наручним годинником, швейцарської фірми «ОМЕГА», датованим сер. ХХ ст., (ВКМ, інв. № Р4-2857*). Годинник передав у травні 2017 року житель Франції Данило Штуль, який прибув до Луцька на відкриття виставки про свого батька «Довге повернення в Україну», присвяченої 100-річчю від дня народження Голови Проводу ОУН Олега Штуля. Під час свого візиту пан Данило передав до музею особисті речі, фотографії, документи свого батька, подарував музею фотоапарат та наручний годинник Голови Проводу ОУН, українського політичного і військового діяча Олега Штуля.

У музейній збірці зберігається подарунковий наручний годинник Київського годинникового заводу «Політ» (ВКМ, інв. № Р4-278*), який вручався за каденції президента України Леоніда Кучми.

Отримували радянські українські бійці й американські годинники за програмою ленд-лізу. Американський годинник марки «HAMILTON» (ВКМ, інв. № Р4-705*), представлений у музейній колекції, належав полковнику Смурову Сергію Володимировичу, командирі 1 гвардійського кавалерійського корпусу 13 армії I Українського фронту отримав, як пам'ятний подарунок від організації, створеної американцями для збору безоплатних пожертв і постачання необхідних товарів у Радянський Союз. Програма передбачала не лише поставки зброї та техніки, а й інших речей, необхідних воїнам Червоної армії. У музейних фондах зберігаються два годинники цієї фірми, які були, ймовірно, передані за програмою ленд-лізу.

*Фото 7. Годинник наручний. ПОБЕДА.
СРСР. 1950-і роки.
ВКМ, інв. № Р4-3067.*

*Фото 8. Годинник наручний. Політ.
Україна. 2000-і роки.
ВКМ, інв. № Р4-3278.*

Зразки наручних годинників використовуються в музейних експозиціях та на виставках. У 2012 році у ВКМ експонувалась виставка «Врятовано для України», де серед представлених декоративно-ужиткових речей експонувалися наручні годинники західно-європейського, російського виробництва від кінця ХІХ століття у срібних і металевих корпусах.

Колекція каталогізована за географічним принципом. За фізичним станом колекція музею збереглась відносно добре.

Повну версію каталогу представлено на сайті Волинського краєзнавчого музею у розділі Колекції.

Список скорочень:

ВКМ – Волинський краєзнавчий музей

Інв. – інвентарний номер

Р4 – група збереження «Метали, зброя, військове спорядження»

ДМ – допоміжні матеріали

* – позиція проілюстрована

Джерела а література

1. Гасиджак Л. Звіряючи час за годинниками історії. URL: <http://prostir.museum/ua/post/38537>.
2. Жам О. Колекція наручних годинників національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: історія формування та загальна характеристика. URL: www.academia.edu/86060164/.
3. Наручні годинники: історія революційного аксесуара. URL: <https://www.tapparini.it/uk/storia-orologi-da-polso/>.
4. Пушкар Н. А час іде...«Про бізнес». 2004. С. 28–29.

Людмила Кревська, Ілона Несторук (Луцьк)

СКУЛЬПТУРА МАЛИХ ФОРМ В КОЛЕКЦІЇ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ: ВИРОБНИЦТВА, МАЙСТРИ, НАЙКРАЩІ ЗРАЗКИ. МАТЕРІАЛИ ДО КАТАЛОГУ

Скульптурні вироби невеликого розміру, які у мистецтвознавчій літературі й художній практиці прийнято називати скульптурою малих форм, малою пластикою, настільною скульптурою тощо, у фондovій збірці Волинського краєзнавчого музею (ВКМ) представлені 60 зразками, з яких: основного фонду – 52 одиниці, допоміжного – 8 (ДМ- 6569, 68570/ 1–5, 71904, 71975) .

Наша сьогоднішня робота є своєрідним продовженням дослідження, здійсненого нашими колегами, котре було присвячене порцеляні [1].

Групу круглої скульптури складають, в основному фігурки, тварин (коники, баранці, козлики, олені, лисички, фантастичні звірі тощо), птахів (курочки, зозулі, одуди та ін.), людей (переважно жінки), багатофігурні композиції, персонажами яких є або одні тварини, або разом звірі й люди, що перебувають у певних сюжетних взаємовідносинах [2, с. 84].

Одним із перших зразків цієї частини фондovої збірки ВКМ є скульптурна композиція «Селянин під руку з ведмедем», виготовлена на початку ХХ ст. і подарована музею 1948 року (ВКМ, інв. № РЗ-64)*.

Найдавнішою за часом виготовлення є німецька порцеляна ХІХ – початку ХХ ст. У 1708 році при дворі імператора Августа Сильного (Саксонія) придворний алхімік Іоанн Беттер зміг виробити справжню порцеляну. Перша в Європі порцелянова мануфактура запрацювала в місті Мейсен з 1710 року. Серед усіх майстрів Мейсенської мануфактури найбільшу роль у започаткуванні випуску саме скульптури малих форм відіграв Йоганн Йоахим Кендлер. Близько 1740 року він очолив модельну майстерню, в якій трудилися понад 50 модельєрів. Й. Кендлеру активно й успішно допомагали його талановиті співробітники. Найвідомішими з них стали І.-Ф. Еберлейн, Л. Рейнике (працював у Мейсені в 1748–1761 роках, багато з його фігурок змішуються з роботами самого Кендлера) та Ф.-Е. Мейєр.

Саме починаючи з сорокових років у порцеляновій пластиці з'являються найрізноманітніші теми: алегоричні й міфологічні зображення, кавалери й дами в кринолінах, маски італійських комедій, типи іноземців, ремісники, селяни й торговці, солдати й мисливці, пастухи й пастушки [3, с. 196, 197].

Традиції рококо й неорококо, яких дотримувалися майстри Мейсена, позначилися безпосередньо на мотивах художніх виробів, зображальних формах і способах їх втілення. Це, наприклад, скульптурні групи «Пасторальна сценка у вигляді закоханої парочки», «Сценка біля карети», «Парочка зі скрипкою і клавесином», «Сценка біля відкритого екіпажу», «Амур і Псіхея» (ймовірно, копія з роботи Етьєна Моріса Фальконе), «Дівчина з собакою і м'ячем». ВКМ, інв. № РЗ-2983, 2993*, 2994, 2995, 2996*, 2998.

Іншими виробами такого типу у фондovій збірці нашого музею є порцелянові статуетки «Дівчина з кошиком квітів», «Пастушка», «Амазонка», «Ангел, який лежить, підперши голову руками», «Оголена жіноча фігура», «Хлопчик з кошиками». ВКМ, інв. № РЗ-2981*, 2982, 2995А, 2992, 2997, 4331.

Одним із найдавніших виробництв порцелянової малої пластики, зразки якої представлено в колекції ВКМ, є Городницький фарфоровий завод, функціонування

*Гл. 1. Селянин під руку з ведмедем.
ВКМ РЗ- 64.*

*Гл. 2. Парочка зі скрипкою і клавесином.
ВКМ РЗ-2993.*

*Гл. 3. Оголена жіноча фігура.
ВКМ РЗ- 2996.*

*Гл. 4. Сценка біля відкритого екіпажу.
ВКМ РЗ-2981.*

*Лл. 5. Півник.
ВКМ РЗ- 3871.*

*Лл. 6. Качечка-моряк.
ВКМ РЗ- 4561.*

*Лл. 7. Рибалка.
ВКМ РЗ- 3807.*

*Лл. 8. Риба-графін.
ВКМ РЗ- 3808.*

*Лл. 9. Олімпійський мішка.
ВКМ РЗ- 4040.*

*Лл. 10. Голуби.
ВКМ РЗ- 4041; РЗ- 4042.*

*Лл. 11. Нагорода в пам'ять
В. С. Мандзика (1986–2015).
ВКМ РЗ-3858.*

*Лл. 12. Півник з Бородянки.
ВКМ РЗ- 4317.*

якого розпочалося 1 квітня 1807 року. Власниками почергово були Ю. Чарторийський, Г. Любомирський і В. Руліковський (з 1856 року).

Городницький порцеляновий завод спеціалізувався, в основному, на виробництві декорованого посуду, сервізів, предметів вжитку (коробки, чорнильниці, табакерки). Однак дослідники відзначають у 1840-х роках були спроби налагодити створення виробів малої пластики. З ХІХ ст. до сьогодні збереглися лишедві скульптурки цього заводу: «Діана з лосем» і складна композиція, котра прикрашала тарілку: бура корова, що лежить, а біля неї на правому коліні стоїть жінка [4, с. 100, 113]. У збірці Волинського краєзнавчого музею мала художня пластика Городницького порцелянового заводу представлена ужитково-декоративною посудиною «Півник» і статуетками «Ведмедик з балалайкою» і «Качечка-моряк» (усі – друга половина ХХ ст.). ВКМ, інв. № РЗ-3871*, 4044, 4050, 4561*.

У середині 1860-х років на землях маєтку в містечку Полонне (нинішньої Хмельницької області) запрацювало порцеляново-фаянсове виробництво.

У 1890 році почала функціонувати фабрика порцеляни й фаянсу М. Шапіро, новим власником якої у 1897 році став А. Зусман, переорієнтувавши виробництво на випуск санітарного фаянсу.

У 1910 році в Полонному працювали також завод А. Я. Брички (колишнього робітника Зусмана) і фабрика, власниками якої були А. Г. Карміна та В. Поляк [4, с. 176]. Вироби заводу художньої кераміки в Полонному, представлені у фондівій збірці Волинського краєзнавчого музею, належать до другої половини ХХ ст., це оригінальні зразки посуду («Рибка»-чарочка, «Риба»-графін), статуетки («Дівчина, що сидить на лаві», «Хлопчик з біноклем», «Баяніст», «Рибалка», «Дівчина з квіткою», «Дівчина тримає штоф-графін») і скульптурні групи («Швея, що присіла біля клієнтки й дошиває сукню», «Майська ніч, або Закохана пара», «Мама з дівчинкою, що читають книгу»). ВКМ, інв. № РЗ-4327, 4328, 3883, 4037, 3809/1-4, 3807*, 3811, 3926, 3808*, 4003.

Як відзначають дослідники, окреме місце серед усіх виробництв, де випускалися порцеляново-фаянсові вироби, займає Київсько-Межигірська фаянсова імператорська фабрика, закладена 1798 року за указом Павла І. Станом на 1801 рік там випускалися надзвичайно різноманітні зразки столового й чайного посуду, вази, сервізи (в основному, на замовлення).

У групі порцелянових виробів малої пластики Київсько-Межигірської фабрики відзначаються портретні бюсти, а також сценки сентиментального характеру [4, с. 177, 179].

На базі цієї фабрики пізніше працював Київський експериментальний завод художньої кераміки. Л. М. Трофімова передала до музею деякі зразки малих скульптурних форм. У фондах ВКМ зберігається статуетка-штоф «Козак з бочкою та чорт». ВКМ, інв. № РЗ – 4038.

З 1909 року у м. Коростень розпочав роботу порцеляновий завод А. К. Пржибильського, нині це Коростенська фарфорова фабрика. Волинський краєзнавчий музей має у своїй колекції два однотипні зразки виробів цієї фабрики: статуетки «Риба» (50–60-ті роки ХХ ст.). ВКМ, інв. № РЗ-4012, 3170.

Окремий дуже важливий напрям у розвитку сучасної української майолікової пластики пов'язаний з її індустріальним виробництвом. Одержати точну копію еталона в цьому матеріалі неможливо. Незмінною в цьому випадку залишається лише скульптурна форма, а от кольоровий декор, що надає виробові певної художньої емоційності, щоразу буде трохи інший, адже виконується вручну, швидко, дещо імпровізовано, до певної міри інтуїтивно. Майже неможливо також вгадати, як потече й яким шаром ляже полива, від чого, в кінцевому підсумку, й залежить відтінок та інтенсивність кольору.

Індустріальне виробництво майоліки, якщо воно здійснюється на належному рівні, навіть при багаторазовому масовому повторенні одних і тих же зразків забезпечує своєрідну колористично-емоційну самотність та художню неповторність кожного тиражованого виробу [2, с. 100, 102].

У цьому ряду необхідно відзначити анімалістичні вироби Васильківського майолікового заводу, які є гарним зразком індустріального виробництва високохудожньої майоліки. Волинський краєзнавчий музей має у своїй колекції два зразки штофа «Півник», який став одним із найвідоміших символів сучасної російсько-української війни і відомий тепер усьому світові як «півник з Бородянки», уособлення незламного й непереможного духу нашого народу. ВКМ, інв. № РЗ – 3990, 4317*.

Вироби Тернопільського порцелянового заводу, заснованого у 1964 році, котрий спеціалізувався на випуску чайних і кавових сервізів, столових наборів і сувенірних виробів, колись славилися на всю Україну й не тільки. У 2006 році завод, на жаль, припинив роботу. З того часу його вироби перейшли в розряд антикваріату й мистецької рідкості. Одним із тих, хто зберігає у своїй приватній колекції вироби цього підприємства, є історик і краєзнавець Сергій Ткачов, якому найбільше до вподоби різноманітні статуетки [5].

У 2021 році Л. М. Трофімова з Луцька передала до Волинського краєзнавчого музею статуетку «Олімпійський мішка», випущену на Тернопільському порцеляновому (фарфоровому) заводі у 80-ті роки ХХ ст. ВКМ, інв. № РЗ-4040.

30 червня 1964 року було введено в експлуатацію один із наймолодших у цій галузі в Україні – Полтавський фарфоровий завод. Працюючи на привізній сировині (каолін – з Проснівки, пісок – з Новоселівки, глина – з Часового Яру), підприємство випускало спочатку лише тарілки. Завдяки технічній модернізації, здійсненій у 1970-х роках, було зведено дільницю для лиття. Це дозволило значно розширити асортимент, в якому з'явилися столовий посуд, чайно-кавові сервізи та скульптури. Їх прикметними ознаками є висока білизна черепка й глазури, завдяки чому готові вироби мінімально оздоблювалися додатковим декором (фарбами або золотом).

Одним із провідних художників Полтавського фарфорового заводу був В. Білоус. Саме цей майстер створив 1977 року парну скульптуру, що стала своєрідною візитівкою малої пластики підприємства, – «Псьол» і «Ворскла», алегоричне уособлення головних річок Полтавщини. Нині завод припинив свою діяльність, останній випад виробів відбувся у травні 2002 року [6]. Один зразок цієї, безсумнівно, знакової роботи зберігається у фондах нашого музею. ВКМ, інв. № РЗ-4329, 4030.

Однією з візитівок Мінського фарфорово-фаянсового заводу стали так звані «голуби», анімалістичні фігурки, два однотипні зразки яких зберігаються у фондовій колекції Волинського краєзнавчого музею (дар Л. Трофімової). ВКМ, інв. № РЗ-4041*, 4042*.

Мінські фарфорові фігурки 1960–1970-х років відзначалися особливим стилем, що поєднував білоруські національні мотиви й спокійну кольорову палітру з яскравими акцентами. Фігурки створювались і розписувались вручну. Нині це антикварна й художня рідкість [7]. Завод у Мінську, заснований 1883 року В. Поляком, господарем одного з порцелянових підприємств Полонного, припинив свою виробничу діяльність у 2009 році.

У фондах ВКМ зберігаються скульптурні фігурки, котрі ще чекають на докладну атрибуцію за виробником (статуетка «Собака на полюванні» і набір «Слоники» (6 штук). ВКМ, інв. № РЗ – 4039, 3527/1-6. Вони були популярні серед обивателів у часи Радянського Союзу, вважались потужним символом удачі й добробуту. Під час купівлі звертали також увагу на хобот того чи іншого слоника, адже слоники з піднятим хоботом, на переконання їх власників притягують у дім удачу і гроші, а слоники з опущеним хоботком – гроші зберігають і охороняють.

Особняком стоять дві статуетки-сувеніри.

«Воїн-піхотинець теракотової армії імператора Цінь Ши-хуанді». Створена у 210–209 роках до н. е. і віднайдена у 1974 році в гробниці першого імператора об'єднаного Китаю в провінції Шеньсі, колекція налічує близько 8 тисяч теракотових скульптур натурального розміру (175–200 см заввишки). Офіцери, зазвичай, вищі. Вони різняться за зростом, формою й зачіскою відповідно до чину. Обличчя у всіх унікальні [8]. У фондах ВКМ зберігається копія–сувенір, виготовлена в м. Сіан (Китай), кінець ХХ ст. ВКМ, інв. № РЗ-3580.

«Нагорода в пам'ять В. С. Мандзика (1986–2015)», капітана, оперуповноваженого Любомльського міжрайонного відділу УСБУ у Волинській області, котрий загинув в АТО. Матч відбувся 25.03.2018 року в м. Луцьку між українськими і польськими боксерами. Передана до музею матір'ю загиблого військовослужбовця О. О. Мандзик. ВКМ, інв. № РЗ-3858*.

Фондова колекція Волинського краєзнавчого музею постійно поповнюється новими експонатами. Вагому частку серед фондової збірки малої скульптурної пластики, котру зберігає Волинський краєзнавчий музей, складають колекції зібрані відомими на Волині й у Луцьку людьми: професоркою, доктором філологічних наук Л. В. Бублейник, головним хранителем фондів ВКМ у 1972–2020 роках Н. Ю. Пушкар, професором, доктором філологічних наук О. О. Рисаком, живописцем К. М. Якубеком. Такі зібрання цікаві не лише з мистецької, а й з особистісної точки зору, оскільки є своєрідним відображенням почувань, прагнень, духовного світу збирача. Саме цей аспект колекціонування як більш широкого культурного явища й стане предметом нашої наступної розвідки.

* Ілюстративний матеріал в додатках.

Список скорочень:

ВКМ – Волинський краєзнавчий музей;

Інв. № – інвентарний номер;

РЗ – речова група зберігання «Дерево, кістка, солома, скло, кераміка, пластичні матеріали»;

Ст. – століття.

Джерела та література

1. Порцеляна зі збірки Волинського краєзнавчого музею / авт. тексту Т. Садовнік; упоряд. Є. Ковальчук, відп. за вип. А. Силюк. Луцьк: Медіа, 2007. 16 с., іл. (Серія «Колекції Волинського краєзнавчого музею». Вип. 1).
2. Щербак В. Сучасна українська майоліка / відп. ред. Ю. Я. Турченко. К.: Наук. думка, 1974. 192 с.
3. Большая иллюстрированная энциклопедия древностей / Дагмар Гейдова, Ян Дурдик, Людмила Кибалова, Мирослав Мудра, Дагмар Стара, Либуше Урешова ; введ. Карла-Гейнца клингенбурга. Прага: Артня, 1980. 496 с.
4. Петрякова Ф. С. Украинский художественный фарфор (Конец XVIII – начало XX ст.) / отв. ред. П. Н. Желтовский. К.: Наук. думка, 1985. 224 с.
5. Бачан М. Тернопільський фарфоровий завод, що відійшов у вічність. Спогади і вироби, які стали антикваріатом. URL: te.20minut.ua. (дата звернення 18.04.2024)
5. Helga ko [О. П. Корусь]. Мала пластика Полтавського фарфорового заводу. URL: <http://prostir.museum> > post. (дата звернення 23.04.2024).
6. Мінський порцеляновий завод. URL: <http://ru.m.wikipedia.org>. (дата звернення 25.04.2024).
7. Теракотова армія. URL: uk.wikipedia.org. (дата звернення 25.04.2024)

Ангеліна Вигодник, Світлана Василевська (Луцьк)

КАТАЛОГІЗАЦІЯ ТВОРІВ ВОЛИНСЬКОГО ІКОНОПІСУ XVI-XVIII СТ. З КОЛЕКЦІЇ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Стаття присвячена висвітленню питання каталогізації колекції пам'яток іконопису XVI-XVIII ст., які впродовж десятиліть були недоступними для науковців. Багата духовна спадщина волинян, окремих майстрів, осередків і шкіл, які творили на Волині впродовж століть. Це заслуговує на популяризацію в Україні такого унікального явища як волинська ікона.

Ключові слова: Волинська ікона, експедиція, каталогізація, публікації, палеографія.

За визначенням ІСОМ «музей є некомерційною, постійною інституцією, покликаний служити суспільству та сприяти його розвитку, відкритий для публіки, який займається, набуває, зберігає, досліджує, популяризує та експонує матеріальну й нематеріальну спадщину людства, доквілля з метою просвіти, навчання та задоволення» [1]. В законодавчих документах музей визначається як «науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини» [2]. Отже, виходячи із міжнародних і державних визначень про музей, Музей волинської ікони, як відділ Волинського краєзнавчого музею, вже більше тридцяти років проводить широку дослідницьку і популяризаторську роботу, вивчаючи багатий пласт сакрального мистецтва Волині, який є грандіозним надбанням і гордістю держави Україна.

Наукове комплектування фондів – важлива ділянка музейної справи. Діяльність будь-якого музею розпочинається збиранням колекцій. Зібрані матеріали вивчають, використовують в експозиціях, дослідній та освітній роботі. Без цього багато визначних пам'яток не збереглося б і залишилось невідомими для людей. Збирання матеріалів необхідне для поповнення музейних фондів, доповнення експозицій, створення виставок. Завдання опрацювання музейної колекції не втрачає актуальності, а навпаки набуває нових вимог і параметрів, які покликані сприяти більш всебічному, точному опрацюванню, яке дозволить широкому колу дослідників та й пересічних пошановувачів старовини знати про унікальні предмети, які мають високу культурну та мистецьку цінність.

Найбільш важливою і потрібною, після прийняття на облік та інвентаризації експонатів, стає наукова робота по каталогізації музейної збірки, яка покликана ввести до наукового обігу пам'ятки сакрального мистецтва і цим розширити можливості їх вивчення і дослідження науковцями України і зарубіжжя. Отже, каталогізація це підсумовуючий та найважливіший етап обліку й оцінки матеріальних цінностей кожного музею. А ще клопітка наукова діяльність, яка вимагає від музейних працівників спеціалізованих фахових знань, високої кваліфікації й експертного досвіду.

У Музеї волинської ікони зібрана одна з найбагатших колекцій пам'яток іконопису XVI-XVIII ст., які впродовж десятиліть були недоступними для науковців. Бо лише поодинокі експонати публікувалися і використовувалися дослідниками у наукових розвідках, стаючи наочним прикладом нашої історії та культурного розвитку. З роками укладається цілком цілісна картина багатої духовної спадщини волинян, окремих майстрів, осередків і шкіл, які творили на Волині впродовж століть і залишили своїм нащадкам прекрасні зразки професійного і народного іконотворення. Створені на території Волині, як нинішньої адміністративної одиниці – прикордонного регіону, де тісно переплелися

католицизм і православ'я, ікони увібрали в себе світову іконографічну практику Сходу і Заходу. У збірці є зразки професійного і народного малярства XVI–XVIII ст., що свідчать про високий рівень виконавчої майстерності волинських іконописців, які працювали на замовлення храмів. Унікальності колекції надає той факт, що переважна більшість пам'яток були невідомими у науковому середовищі, на відміну від творів в інших музеях, наприклад, Києва і Львова. Саме тому їх впровадження до наукового опрацювання стало одним з найважливіших відкриттів у дослідженні давнього українського мистецтва останніх трьох десятиліть.

Експедиційна діяльність Волинського краєзнавчого музею 1980-х, 1990–2000-х років і розгорнута планомірна робота з реставрації творів волинського іконопису спеціалістами Національного науково-дослідного реставраційного центру України, Львівської філії ННДРЦУкраїни, Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, реставраційної майстерні ВКМ створили необхідний фундамент для інтенсивного і всебічного їх вивчення. У даній роботі подаємо екскурс етапів роботи по вивченню збірки МВІ, результати яких публікувалися протягом років у збірниках наукових конференцій по волинському іконопису. У різні роки до цієї відповідальної роботи залучалися всі наукові співробітники Музею волинської ікони – Людмила Карпюк, Ангеліна Вигодник, Тетяна Єлісеєва, Світлана Василевська, Олена Низькохат, які зробили вагомий внесок у відродження феномену волинської ікони, сьогодні званої у світі. Практично у кожному науковому збірнику конференцій друкувалися матеріали до каталогу волинської ікони. Ця робота була спрямована на формування узагальненого каталогу волинського іконопису і розуміння наскільки нелегким є цей процес, який вимагав безпосереднього дотику до кожної речі.

Вже у матеріалах II міжнародної наукової конференції «Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації» 1995 р. подавався каталожний список ікон колекції [3]. Це був результат підготовчої роботи до укладання повного каталогу, який планувався і мав включати твори волинського іконопису в музеях України. Автором Людмилою Карпюк були безпосередньо оглянуті 195 ікон, про які подавалися короткі дані щодо матеріально-технічних характеристик, стану збереженості. Більшість творів були не реставровані, часто перебували в аварійному стані і навіть під профілактичними заклеюваннями.

У матеріалах III Всеукраїнської наукової конференції «Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації» 1996 р. вміщувався каталог ікон, які експонувалися у залах музею. Ікони (21 експонат) переважно були відреставровані і репрезентували іконопис XVII ст. [4].

У матеріалах IV наукової конференції «Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації» 1997 р. подавалися 35 ікон вже XVII–XVIII з експозиції музею, зокрема твори Йова Кондзелевича [5].

Побудова каталогу повинна сприяти тому, що кожен зацікавлений у вивченні феномену волинської ікони зміг би знайти всі найважливіші вихідні дані про ікону: матеріально-технічні, хронологічні, реставраційні, сюжетні. Матеріал подавався у вигляді каталожної статті, структура якої складається з назви твору, якщо відомо – автора, інвентарного номера, дати створення, розміру, походження (місце віднайдення ікони), даних про реставрацію, матеріали і техніку виконання, стан збереження, опису зображення, інформації про експонування ікони і публікації.

У матеріалах VI міжнародної конференції по волинському іконопису «Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть: питання дослідження, збереження та реставрації» 1999 р. [6]. Автори Світлана Василевська, Ангеліна Вигодник, Тетяна

Слісеева, Олена Низькохат опрацювали 150 ікон, розширивши каталог коротким описом, відомостями про експонування, публікації. Знову тут були вміщені як реставровані, так і не реставровані ікони, зрідка повідомлялося прізвище реставратора.

У матеріалах ІХ міжнародної наукової конференції «Сакральне мистецтво Волині» 2002 р. об'єктом дослідження стали твори, що поповнили колекцію в результаті успішно проведених науковими працівниками музею експедицій по обстеженню храмів у 2000-2001 роках (наприклад, апостольський ряд Свято-Троїцької церква с. Матейки Маневицького району). В окрему групу увійшли ікони, які повернулися після реставрації у 2001–2002 роках. Більшість творів подавалися вперше [7].

У матеріалах ХІІ міжнародної наукової конференції «Волинська ікона: дослідження та реставрація» 2005 р. вже подавалися 18 ікон відреставрованих, зокрема, відреставровані 12 ікон апостольського ряду з Свято-Троїцької церкви с. Матейки Маневицького району. Детальнішим став опис творів, розширилося коло публікацій [8].

У матеріалах ХІІІ міжнародної наукової конференції «Волинська ікона: дослідження та реставрація» 2006 р. подавалися сім відреставрованих ікон, які знаходилися в експозиції музею [9].

У матеріалах ХІV міжнародної наукової конференції «Волинська ікона: дослідження та реставрація» 2007 р. вперше був надрукований каталог ікон на полотні ХVІІІ–ХІХ ст. (15 експонатів), які експонувалися на тематичних виставках у ВКМ і МВІ [10]. Нині продовжується опрацювання цієї цінної частини колекції, маловідомої широкому загалу. В останні роки були відреставровані чимало речей, які заслуговують на увагу і дослідження.

У матеріалах ХV міжнародної наукової конференції «Волинська ікона: дослідження та реставрація» 2008 р. об'єктом дослідження були 13 ікон та феретронів, які публікувалися вже раніше невідреставрованими, а тут подаються відреставровані нещодавно [11].

У матеріалах ХVІ міжнародної наукової конференції «Волинська ікона: дослідження та реставрація» 2009 р. справжнім відкриттям стали ікони з Успенської церкви с. Баїв Луцького району, які були оперативно відреставровані у реставраційній майстерні ВКМ і поповнили відому творчу спадщину Йова Кондзелевича [12].

У матеріалах ХVІІІ міжнародної конференції «Волинська ікона: дослідження та реставрація» 2011 р. каталог доповнився кількома іконами ХVІІ ст. та картушами авторства Томаша Михальського [13].

На жаль, каталоги тих років не містили якісних кольорових світлин експонатів, хоча у деяких вже подавалися чорно-білі, що додатково сприяло б кращій орієнтації дослідників, додаючи можливість візуально оцінити пам'ятку.

З часом, оцінивши публікації у збірниках матеріалів до каталогу ікон нереставрованих і відреставрованих, коли одна ікона могла подаватися не один раз і цим складалися певні труднощі й часто плутанина для дослідників. Врахувавши пропозиції і побажання колег, було прийнято рішення надалі у роботі подавати лише відреставровані пам'ятки, коли вже повністю відкритий авторський іконопис без замальовань і перемальовок, коли відновлюються донаторські написи, точні дати написання, а інколи навіть кардинально змінюється сюжет. Для наукового опрацювання особливо цінно дійти до першообразу, враховуючи, що дошка могла використовувати неодноразово для внутрішніх потреб храму написання того чи іншого образу (сюжету).

У 2013 р. у каталозі «Волинська ікона ХVІ–ХVІІ століть з колекції Волинського краєзнавчого музею», частина І, були внесені 84 відреставровані ікони волинської школи іконопису, що експонуються чи зберігаються у музеї [14]. Це дозволило дослідити і представити автентичний іконопис середньовічної Волині. Цінним було те, що подавалися

уточнені дані щодо сюжетів, атрибуції і авторства ікон, приналежності до певних малярських осередків і стилістичних груп. Вперше у каталозі подавалися кольорові світлини, які є важливим додатком для зорової фіксації пам'ятки.

Продовженням каталогу 2013 р., стали напрацювання 2015 р., коли у каталозі «Волинська ікона XVI–XVIII століть з колекції Волинського краєзнавчого музею», частина II, подавалися 94 ікони, більшість з яких експонувалися у залах музею [15].

Наступні роки, враховуючи матеріальні труднощі у друкуванні наукових матеріалів, каталог «Волинська ікона XVI–XVIII ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею», частина III 2018 р., був підготовлений в електронному варіанті [16]. У третій збірник увійшли 37 пам'яток темперного живопису XVII–XVIII ст., які були відреставровані в останні роки, переважна більшість яких зберігаються у фондосховищах музею. Окремий розділ даного збірника присвячений творам живопису західноєвропейської традиції XVIII–XIX ст., які побутували на Волині. До каталогу увійшли 33 відреставровані твори. Більшість пам'яток походять із старих музейних фондів або привезені науковими експедиціями Волинського краєзнавчого музею з храмів Волині у різні роки. Ікони на полотні репрезентують твори невідомих майстрів України, Польщі, Білорусі та творчість волинських іконописців. Тогочасне малярство розвивалось на основі місцевих культурних традицій минулих століть, а також під впливом західноєвропейського мистецтва, оскільки Волинь перебуваючи у складі Речі Посполитої, існувала на стику двох культур – західної і східної. Твори вирізняються вільною інтерпретацією іконографічних схем, творчим підходом до першоджерел, бажанням утвердити власне бачення того чи іншого образу. Характерними ознаками є утвердження реалізму, поєднання церковного канону та національних особливостей, поширення біблійних та апокрифічних сюжетів, образів шанованих в Україні святих. На особливу увагу дослідників заслуговують авторські роботи Йозефа Прехтля та Лукаса Шрейдера. У каталог був введений єдиний у колекції музею образ Страшного суду, яких одиниці залишилися у волинських церквах. Твори написані на заґрунтованому домотканому полотні. Ширина полотна визначалась можливостями ткацького верстата, тому зустрічаються зшиті полотнища. Грунти – олійні, клеєві та крейдяно-клеєві. У живописі використані олійні фарби, виготовлені з пігментів органічного і мінерального походження та лляної олії. У процесі реставрації полотно було продубльоване на сучасний матеріал, зроблені професійні підрамники.

У роботі останніх років цінним є те, що у каталозі подаються уточнені дані щодо сюжетів, дат створення і авторства ікон, приналежності їх до певних малярських осередків і стилістичних груп. Це дозволило представити і дослідити автентичний іконопис середньовічної Волині, що допоможе фахівцям аналізувати точніше й повніше широкий пласт духовного надбання краю. Світлини розширюють можливості візуального сприйняття творів, не залишаючи місця невідомості і неточності. Побудова каталогу сприяє тому, що кожен зацікавлений у вивченні волинської ікони зможе знайти всі найважливіші дані про ікону: матеріально-технічні, хронологічні, реставраційні, сюжетні.

Нині наша держава та музейні заклади перебудовуються на вимогу воєнного часу. Це потребує і збереження цінних експонатів, і створення умов для опрацювання збірки зацікавленими особами, дослідниками і науковцями. Друкування традиційного паперового каталогу вирішили не робити, зважаючи на значні матеріальні витрати, які є недоцільними у час війни, коли важливіше направляти кошти на потреби ЗСУ, які боронять незалежність України. У час повсюдного технічного оснащення цифровий формат каталогу є найбільш вдалим і доступним, бо здебільшого придбати його за межами музею є проблематичним. Електронний варіант каталогу 2023 р. [17] допоможе і початківцям, і досвідченим науковцям у вивченні волинського іконопису. Автори Ангеліна Вигодник

і Світлана Василевська старалися подати уточнені основні дані, залишаючи можливість кожному за потреби на доповнення окремих розділів. Цей процес буде продовжений і надалі, враховуючи аргументовані зауваження і побажання користувачів.

Традиційну структуру даного каталогу доповнили параметром палеографія. Це результат наукового опрацювання волинських ікон, дослідження особливостей написів саме на волинських іконах. Автор цього розділу, старша наукова співробітниця Музею волинської ікони Ангеліна Вигодник, дає ідентифікацію кожного збереженого напису, відсилаючи дослідників до першоджерел. Написи, що піддавалися аналізу – це іменування образу, іменні написи та різного типу монограми, тексти на сувоях та відкритих книгах, донаторські написи, дати створення, авторські підписи. Подані фото дають змогу бачити графіко-орфографічне оформлення написів і обійтися без детального аналітичного опису.

Таке широке ознайомлення з творами волинського іконопису XVI–XVIII ст. відкриває нові можливості для дослідників мистецького спадку українського народу і сприятиме популяризації творчої спадщини волинських майстрів-іконописців.

Наукові напрацювання волинських музейників заслуговують на поширення такої практики і в інших інституціях, щоб з часом підготувати загальний каталог волинської ікони, використавши дані музеїв України. Тоді картина цього унікального мистецького явища стане цілісною і гідно поцінованою.

Джерела та література

1. Кодекс професійної етики ІКОМ стаття 3 Статуту Міжнародної ради музеїв. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995/760>.
2. Закон України «Про музеї та музейну справу» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95>.
3. Карпюк Л. Каталог ікон волинської школи іконопису XVI–XVII ст. із збірки Волинського краєзнавчого музею. *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації*. Тези та мат. II Міжнарод. наук. конф., м. Луцьк, 29 лист. 1 груд. 1995 р. Луцьк, 1995. С. 35-47.
4. Вигодник А. Матеріали до каталогу волинської ікони (ікони XVI–XVII ст. з експозиції Музею волинської ікони. *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрація*. Наук. зб. мат. III Всеукр. наук. конф. м. Луцьк, 12-13 грудня 1996 р. Луцьк, 1996. С. 34-48.
5. Василевська С., Вигодник А. Ікони XVII–XVIII ст. з експозиції Музею волинської ікони. *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрація*. Наук. зб. мат. IV наук. конф. м. Луцьк, 17-18 грудня 1997 р. Луцьк, 1997. С. 118-135.
6. Василевська С., Вигодник А., Низькохат О., Єлісеєва Т. Матеріали до каталогу волинської ікони XVI–XVIII ст. з фондів Волинського краєзнавчого музею. *Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть: питання дослідження, збереження та реставрації*. Наук. зб. мат. VI міжнар. наук. конф. з волинського іконопису, м. Луцьк, 1-3 груд. 1999 р. Луцьк, 1999. С. 143-183.
7. Василевська С., Вигодник А. Матеріали до каталогу волинської ікони XVI–XVIII століть з фондів Волинського краєзнавчого музею. *Сакральне мистецтво Волині*. Наук. зб. Мат. IX міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 31 жовт. – 1 лист. 2002 р. Луцьк, 2002. Вип.9. С. 143-151.
8. Василевська С., Вигодник А. Матеріали до каталогу волинської ікони XVI–XVIII століть з фондів Волинського краєзнавчого музею. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. мат. XII міжнар. наук. конф. м. Луцьк, 27-29 жовтня 2005 р. Луцьк, 2005. Вип.12. С. 62-72.
9. Василевська С. Матеріали до каталогу волинської ікони XVI–XVIII століть з фондів Волинського краєзнавчого музею. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. мат. XIII міжнар. наук. конф., м. Луцьк м. Володимир-Волинський, 2-3 лист. 2006 р. Луцьк, 2006. Вип.13. С. 49-52.
10. Василевська С., Вигодник А. Матеріали до каталогу волинської ікони XVI–XVIII століть з фондів Волинського краєзнавчого музею (ікони на полотні). *Волинська ікона: дослідження та*

реставрація. Наук. зб. мат. XIV міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 29-30 жовт. 2007 р. Луцьк, 2007. Вип.14. С. 78-88.

11. Василевська С., Вигодник А. Матеріали до каталогу волинської ікони XVI–XVIII ст. з фондів Волинського краєзнавчого музею. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. мат. XV міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 25-26 верес. 2008 р. Луцьк, 2008. Вип.15. С. 200-207.

12. Василевська С. Матеріали до каталогу волинської ікони XVI–XVIII ст. з фондів Волинського краєзнавчого музею. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. мат. XVI міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 4-5 лист.2009 р. Луцьк, 2009. Вип.16. С. 226-235.

13. Василевська С., Вигодник А. Матеріали до каталогу волинської ікони XVI–XVIII століть з фондів Волинського краєзнавчого музею. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Наук. зб. мат. XVIII Міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 27-28 жовт. 2011 р. Луцьк, 2011. Вип.18. С. 202-214.

14. Волинська ікона XVI–XVII століть з колекції Волинського краєзнавчого музею. Каталог. Ч. I. Упорядники А. Вигодник, С. Василевська. Луцьк: Волинські старожитності, 2013. 174 с., іл.

15. Волинська ікона XVI–XVIII століть з колекції Волинського краєзнавчого музею. Каталог. Ч. II. Упорядники А. Вигодник, С. Василевська. Луцьк: Вежа-Друк. 2015. 196 с., іл.

16. Волинська ікона XVI–XVIII століть. Каталог. Автори-упорядники А. Вигодник, С. Василевська. Луцьк, 2018. URL: <https://www.istvolyn.info/post/481>.

17. Волинська ікона XVI–XVIII століть. Каталог. Луцьк, 2023. Автори-упорядники А. Вигодник, С. Василевська. URL: https://volynmuseum.com/scientific_work:katalog_volinska...

УДК 001:929 "](477.82)

Леонід Гарбарчук (Луцьк)

ВОЛИНСЬКІ НАУКОВЦІ РУХАЮТЬ ПРОГРЕС (ВІД ЦИФРОВОГО КОМП'ЮТЕРА ДО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ)

Подается коротка історія піднесення математичних наук на Волині: від одного з найвидатніших математиків світового рівня Михайла Кравчука до новітнього українського академіка (кібернетика, теорія інформації, штучний інтелект) Володимира Гарбарчука.

Ключові слова: комп'ютер, інформаційні і телекомунікаційні технології, штучний інтелект.

У нинішній час тяжких випробувань для нашої України, коли московські агресори поставили за ціль знищити нашу країну як Державу, ми, волиняни, маємо необхідність пам'ятати своїх славетних земляків, які внесли свій достойний вклад у піднесення та розвиток не тільки нашого рідного Краю, але й всієї нашої неньки України та навіть всього світового цивілізованого суспільства. Особливо це стосується до прогресу на теренах науки: математики, кібернетики.

Пригадаймо, адже саме на Волинській землі, в селі Човниця народився видатний математик, один із розробників першого в світі цифрового комп'ютера, академік Михайло Пилипович Кравчук [1]. На початку 1930-х років у наукових працях професора математики Михайла Кравчука був розроблений відомий нині, як «метод моментів Кравчука, який пізніше, вже після трагічної смерті вченого в сталінському Гулазі (9 березня 1942 року) був застосований у США в перших цифрових комп'ютерах при вирішенні технічних задач так званого «розпізнавання образів». У сучасних комп'ютерах, смартфонах, мобільних телефонах рішення задач «розпізнавання образів» базуються на використанні саме методу Кравчука, поряд з іншими, модифікованими (SOFTWARE).

Наведемо ще один ближчий до наших днів приклад постави наукової еліти Волині.

28 березня 2024 року виповнилося 80 років від дня народження Академіка Української академії інформатики НАН України Володимира Івановича Гарбарчука. Він народився на хуторі Дубецьк поблизу м. Камінь-Каширська на обійсті діда по батькові Василя Гарбарчука, який після повернення з заробітків у США (1913–1921 рр.) купив у польського осадника землю та ліс під забудову нового обійстя, де й народилися його внуки*.

Володимир Гарбарчук видатний український математик зробив свій вклад у розвиток кібернетичних методів при вирішенні багатьох актуальних задач т. зв. штучного інтелекту. У 1961 році після закінчення Камінь-Каширської середньої школи Володимир поступив в Одеське вище інженерне морське училище (ОВІМУ) на факультет автоматики. На той час – це був єдиний у своїй кваліфікації факультет зі всіх морських вузів тодішнього срср. Нині це – Одеська національна морська академія, де українські курсанти здобувають знання по спеціальностях: інженер-механік по експлуатації (автоматизації) суднових силових установок, судновий штурман та судновий електромеханік.

По закінченню ОВІМУ в 1967 році, після короткого періоду роботи на транспортному флоті, Володимир Гарбарчук почав працювати на науковій ниві: закінчив аспірантуру при Севастопольському приладобудівному інституті, в 1974 році захистив кандидатську дисертацію, а в 1984 році – докторську. Тема докторської стосувалась наукової спеціальності «Технічна кібернетика і теорія інформації» і була віднесена до грифу ДСК (для службового користування), тобто з закритим доступом. Захист відбувся у Харківському інституті радіоелектроніки ім. академіка М. К. Янгеля.

Професор В. Гарбарчук працював завкафедрою в Одеському політехнічному інституті, пізніше – в своїй альма-матер – ОВІМУ. Паралельно читав лекції курсантам Одеського інституту сухопутних військ МО України [2; 3; 4].

У 1999 році Володимир Гарбарчук разом зі своїм аспірантом А. Петренко отримав Державний Патент України на винахід «Кривошипно-шатунний механізм» [5].

У 2002 році на запрошення Волинського державного університету імені Лесі Українки переїхав з Одеси на рідну Волинь для роботи професором на математичному факультеті. За його ініціативи в університеті було відкрито нову спеціальність для ІТ-програмістів при кафедрі «Прикладна математика», яка давала можливість випускникам університету працювати програмістами на комп'ютерах (сучасні т. зв. ІТ-ки, які нині затребувані в будь-якій країні).

У той час Володимиром Гарбарчуком було налагоджено співпрацю ВДУ імені Лесі Українки з Люблінською Політехнікою Республіки Польща [6; 7]. У 2004 р. на запрошення Люблінської Політехніки В. Гарбарчук починає працювати в цьому польському вузі на посаді професора при Інституті інформатики, де незадовго перед тим за його ініціативою було створено нову кафедру «Системи захисту інформації». На цій кафедрі професор В. Гарбарчук підготував декілька докторів наук з числа польських аспірантів. У співпраці з польськими колегами-науковцями було видано п'ять науково-учбових книг для польських студентів та спеціалістів з проблем захисту комп'ютерної інформації, також наукові статті з питань штучного інтелекту [7; 8; 9; 10].

У 2007 р. Швейцарським Енциклопедичним виданням Ральфа Хюбнера «WHO IS WHO» професор Володимир Гарбарчук був визнаний одним із 500 кращих науковців Польщі, з врученням відповідного сертифікату, медалі та спеціальної книги «WHO IS WHO W POLSCE» на польській мові [11].

Наведемо матеріал зі статті В. Гарбарчука про розвиток сучасних компютерних технологій [12]. У березні 2008 в м. Ганновер (Німеччина) відбулася виставка «ЦЕ-БІТ 2008» – найбільша у світі щорічна виставка інформаційних і телекомунікаційних

технологій. У роботі виставки взяли участь 5845 учасників з 77 країн світу. Українські розробники інформаційних технологій також брали участь у виставці [12].

На відкритті Виставки зі вступною промовою «П'ята революція – базовий сценарій» виступив Генеральний директор Microsoft corporation Стів Баллмер. Він виклав головні етапи розвитку обчислювальної техніки і технологій, які назвав революціями, що відбуваються за його баченням приблизно кожні сім років, починаючи з 80-х років минулого століття.

1- Під час першої революції ПЕРСОНАЛЬНИЙ КОМП'ЮТЕР став доступним пануючим продуктом. Ця революція вперше віддала обчислювальну владу в руки людей.

2- Друга революція характеризувалась появою ГРАФІЧНОГО ІНТЕФЕЙСУ користувача.

3- Революція номер три базувалась на становленні ІНТЕРНЕТУ, коли ЕЛЕКТРОННА ПОШТА стала щоденним інструментом комунікацій, коли майже будь-яку інформацію стало просто знайти і використати.

4- Четверта революція ПОЧАЛАСЬ у 2002 році і триває по сьогоднішній день (2008 р.). Характеризується створенням ГЛОБАЛЬНОЇ WEB- СИСТЕМИ, яка використовує Internet як трансферний засіб. Основою такої системи є мережа серверів, як розподілена інформаційна мультимедійна користування. система колективного Під час цієї революції інформація стає доступною для користувачів усього світу. Четверта революція підтримувалась зростанням можливостей комп'ютерів, особливо швидкістю та наявністю великих розмірів пам'яті.

Для розв'язання надскладних задач у сучасному світі використовуються суперкомп'ютери, в яких застосовується архітектура т. зв. кластерних систем. Потужність найбільшого з сучасних суперкомп'ютерів (2008 р.) дорівнює майже 600 трильйонів операцій за секунду.

5- П'ята комп'ютерна революція, яка розпочалась з 2009 року дозволила розпізнавати голос і написані слова з великою точністю, появою інтерфейсів, які керуються за допомогою рук і жестів, тобто з використанням технологій ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ.

Вочевидь, нині ми живемо в період шостої наукової революції, під час якої можливий такий рівень комп'ютерних технологій і штучного інтелекту, які перевищать сучасні людські можливості !

Джерела та література

1. Возняк Г. М. Михайло Кравчук. Моя любов – Україна і математика. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2012.
2. Інформаційні технології INTERNET та інформаційний тероризм. *Посібник для підготовки військових фахівців при Одеському інституті Сухопутних Військ*. Одеса, 1999.
3. Гарбарчук В. І. Метатеорія розумних систем на принципі ієрархії Богів. Універсум. 1996.
4. Гарбарчук В. І. Розум без плоду: мова, інтелект, людина з погляду інформатики. *Журнал Південно-регіонального наукового центру*. Одеса, 1992.
5. Кривошипно-шатунний механізм: патент за заявниками : Гарбарчука В. І., Петренко А. Г. Рішення про видачу Патенту на винахід. Держпатент України від 02.06.1999 р. Науково-дослідний центр патентної експертизи . м. Київ.
6. Гарбарчук В., Зинович З., Свіц А. Кибернетический подход к проектированию систем защиты информации. Киев- Луцк -Люблин, 2003.
7. Гарбарчук В.. Концептуальні основи теорії штучного інтелекту. *Искусственный интеллект*. 2004. № 3; 2008. № 4.
8. Harbarchuk W., Koziel G. Lublin University of Technology Poland. The Rewiew of Sound-based stegonographic Technigues. *Искусственный интеллект*. 2008. № 4.
9. Garbarczuk W., Swic A. Podstawy ochrony informacji. Lublin: Politechnika Lubelska, 2005.

10. Garbarczuk W., Swic A. Metodologia ochrony informacji . Lublin, 2006.
11. Hubner R.. Who is who w Polsce, 6 wydanie , 2007.
12. Науковий огляд «Тенденції розвитку інформатики» за матеріалами виставки ЦЕ-БІТ – 2008.

УДК 94(477.82=411.16)

Олена Дубень (Луцьк)

ТРАГЕДІЯ ВОЛИНСЬКИХ ЄВРЕЇВ У СПОГАДАХ ШМУЕЛЯ ШИЛА

У статті подаються особисті спогади уродженця Волині Шмуеля Шила про події Голокосту єврейського населення в роки Другої світової війни, повстання євреїв в Луцькому гето. До Другої світової війни лише третина євреїв встигла евакуюватися з території України. Під час війни чимало волинян ризикували власним життям, щоб врятувати євреїв. Відомі рятівники з Волині – Вітольд Фоменко, родина Круть з Торчина, родина Солтис з Маркович Горохівського р-ну, Віра Каспрук з Луцька, Петро Токарський з с. Ерастів Турійського р-ну, Олександр Гнатюк з Маневичів, родина Пилипчуків, Бузь, Лещуків, Ярмлюків з Любомльського р-ну, Анастасія Абрамович з Любомля, яка була розстріляна за укриття єврейської родини Штернбаум, Ядвіга Скубікіна, яка врятувала двох єврейських хлопчиків, та багато інших. На період нацистської окупації на Волині проживало понад 110 000 євреїв, які майже всі загинули.

Ключові слова: Шмуель Шило, Голокост, Луцьк, нацистська окупація, гето.

Шмуель Шило – (ізраїльський актор, режисер, учасник повстання у Луцькому гето) народився 1 грудня 1929 р. в Луцьку в інтелігентній родині, де зберігались єврейські традиції і культура. На той час Волинь входила до складу Польщі. Під час навчання в школі став членом молодіжного руху Бейтар.

Нацисти захопили Луцьк вже 25 червня 1941 р. Одразу після окупації німецьке командування здійснило перепис населення, за яким виявилось, що в місті проживає значна кількість людей єврейської національності. Такі ж дії відбулися по всій Волині [8, с. 22]. Після створення трьох гето в місті Луцьку Ш. Шило зазнав непоправного особистого горя: під час масових розстрілів євреїв Луцька загинули його батьки. Загалом в серпні 1942 р. окупантами знищено 17 000 євреїв міста Луцька. Ця непоправна трагедія має своє відлуння і сьогодні [9]. За спогадами Ш. Шила, він ще змалку постійно втікав від смерті. Переховувався у сільській місцевості. Пізніше, після розстрілів, Ш. Шило повернувся додому в Луцьк, знайшов там свого вцілілого брата, разом вони перебралися до трудового табору, де нацисти розмістили 500 єврейських робітників та ремісників.

У грудні 1942 р. під час ліквідації трудового табору його ув'язнені чинили відчайдушний спротив. Це був один із перших випадків в історії Голокосту, коли регулярні частини вермахту СС зіткнулись із спротивом беззбройних євреїв. За чотири місяці до повстання у Варшавському гето вижити вдалося лише кільком учасникам повстання. Брат Ш. Шила загинув, самому йому вдалося вирватися із оточення і втекти у сусідні села.

Спогади Ш. Шила із книги пам'яті луцьких євреїв «Сефер Луцьк» (книга зберігається у фондах Волинського краєзнавчого музею) [2, с. 519]: «Коли всіх людей охопив розпач, став бляхар Моше, і своїм охриплим голосом оголосив: «Тамут нафші їм плиштим! (Знаменита фраза Самсона, суть якої: Загину зі своїми ворогами). Євреї, не підемо як

вівці на забій! Хапайте сокиру та ножі та все, що потрапить під руку, і загинемо з честю! Кожен, хто спробує сховатися і не підтримає повстання – буде вбитий!».

Більшість євреїв, і першими – члени організованої групи, рушили за ним. Мужність, прихована у глибинах душ, вирвалася назовні. Усіх охопила радість приречених. На столах з'явилися продукти, які зберігали на «чорний день», і розпочалася остання трапеза. Пляшки горілки передавалися по колу. Сп'яніння перед боєм запалило серця, і євреї, які лише годину тому ходили зі схиленими головами, тепер стояли горді й готові до страшної битви. Тільки в одному кутку збилися в купку євреї, одягнені в «таліти», і вимовляли молитву.

Було споруджено загородження біля дверей, кожен отримав робочі знаряддя та пляшки з кислотою. Столи розібрали, ніжки від них використали як кийки. Внутрішню стіну зруйнували, спорудивши з кам'яних блоків барикади.

Світанок віщував початок страшного дня. Раптом пролунав крик одного з хлопців: «Смерть німцям! – і дерев'яні бруси, кам'яні блоки, пляшки з кислотою полетіли на голови жандармів, а разом із ними дикі крики: Кров! Кров за кров!». Поранені жандарми відступили. Кислота позбавила зору їхнього командира! Жандарми, що розосередилися навколо табору, виглядали шокованими та наляканими. Їх охопив страх! Радість ілюзорної перемоги поширилася серед євреїв, які як один кинулися до сходів – у бій. Насилу Моше вдалося повернути їх на свої місця.

Друга атака також була відбита. З початком третьої атаки було вирішено: кинутися на ланцюг жандармів, що оточив табір, і загинути у рукопашному бою. Брати стали прощатися один з одним. Сильні тривалі рукостискання. Відчужені погляди [2, с. 525].

Шма Ізраель – шепотіли багато вуст перед останнім боєм. Пролунала команда – і будівлю охопило полум'я. З гучним співом почали кидатися один за одним перед перекрученими в страху гримасами українців. Ланцюг жандармів здригнувся і почав відступати. А хлопці здиралися на високий колючий дріт. Маса збожеволілих хлопців здиралися по колючому дроту, а кулеметні черги розривали їх у шматки.

Після вигнання нацистських військ з території України Ш. Шило знайшов свою сестру та добрався до Італії. Звідти в липні 1946 р. на кораблі «Картіель Яфе» Ш. Шило відправився до Палестини. Їхній корабель затримали англійці, після цього він ще декілька місяців провів у таборі для нелегалів на острові Кіпр. Прибути до Палестини вдалося лише у грудні 1946 р. Згодом він стає членом кібуца «Мішмар ха-Шарон». Невдовзі поступив на службу в ПАЛЬМАХ, а в 1948 р. брав участь у війні за незалежність Ізраїлю.

Ш. Шило став одним із засновників кібуца «Цеелім» в м. Ніхев. Захопився акторським мистецтвом, що спонукало до навчання в Тель-Авівському університеті. На протязі багатьох років Ш. Шило працював у театрі «Габіма», був співзасновником театру кібуца та Бер-Шевського театру. В 1983 р. заснував театр Негева і керував ним на протязі чотирнадцяти років.

Ш. Шило був режисером багатьох вистав, зокрема, «Ромео та Джульєтта», «Тев'є молочар». Крім того, він знявся у кінофільмах: «Сімнадцятилітня Ноа», «Захоплені» (серіал), «Закоханий Бруно», «Дві сторони», «Прощай Нью-Йорк».

Ш. Шило двічі в Ізраїлі був визнаний в номінації «Актор року», одержав премію Ешколь. У травні 2010 р. Ш. Шило нагороджено премією «Золотий їжак» за вагомий вклад у театральне мистецтво.

Як один із небагатьох уцілілих учасників Луцького повстання Ш. Шило намагався увіковічнити пам'ять про загиблих героїв. Його спогади про волинський Моссад відображені книзі «Сефер Луцьк», присвяченій історії луцьких євреїв, а також в автобіографії «Приватна розповідь», що вийшла друком у 2007 р.

Ш. Шило незадовго до смерті відвідав Луцьк, щоб вшанувати пам'ять своїх рідних, які загинули під час Другої Світової війни, згадати про Праведників народів світу, українців, які рятували єврейське населення [6, с. 64]. В музеї зберігається документальний фільм «Якщо лишишся живим» 2010 р., де демонструються кадри перебування Ш. Шило з сином у Луцьку.

Джерела та література

1. Безаров О. Т. Історія єврейського народу країн Східної Європи у новий час. Навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Фетьковича. 2023. 285 с.
2. Книга пам'яті луцьких євреїв «Сефер Луцьк». Тель-Авів: Яд Вашем, 1961. 621 с.
3. (Не) дитячі історії: помічник для роботи з виставкою / упоряд. Уфімцева Н. С., Бобров В. О. К.: Український центр вивчення історії Голокосту, 2021.
4. Подольський А. Ю. Уроки минулого: Історія Голокосту в Україні / Навч. посібник. К.: ТОВ «Спринт-Сервіс», 2016. 104 с.
5. Розслідування Голокосту від куль. 10 свідчень: Литва, Білорусь, Польща, Україна, Молдова, : навч. Посібник, Укр. Ін.-т вивчення Голокосту «Ткума», Яхад-ін Унум, Париж; вступ. Сл. Патрік Дебуа – 2-ге вид. Дніпро: Ліра ЛТД, 2020. 45 с.
6. Брухфельд С., Левін П. «Перекажіть це дітям вашим...» : Книга про Голокост в Європі 1933–1945. Друге українське видання, доповнене та розширене. Дніпро : Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», 2018. 130 с.
7. Український центр вивчення Голокосту. URL: [https:// holocaust.kiev.ua](https://holocaust.kiev.ua)
8. Щупак І. Я. Голокост в Україні: пошуки відповідей на питання історії : Навчальний посібник для учнів старших класів серед. загальноосвіт. навч. закладів. Дніпро : Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», 4-те вид., змін. і доп., 2018. 147 с.
9. Shmuel Spektor. The Holocaust of Volynian jeus. 1941–1944. Yad Vashem, 1998. 383 p.

УДК [069:316.74:323.15](477.83/.86)“1919/1939”

Любомир Хахула (Львів)

МУЗЕЙНИЦТВО ГАЛИЧИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ ХХ СТ.: ЕТНОСОЦІОКУЛЬТУРНІ КОНТЕКСТИ*

У статті проаналізовано головні тенденції музейного руху в трьох східногалицьких воєводствах міжвоєнної Польщі – Львівському, Станиславівському, Тернопільському. Розкрито організаційні аспекти становлення музейних інституцій, багатство музейних колекцій, а також роль міжнаціонального середовища в збагаченні культурної традиції Галичини. Доведено, що польські, українські, єврейські, вірменські музейні ініціативи здебільшого зароджувалися в результаті інтелектуальної взаємодії національно-культурних еліт.

Ключові слова: II Річпосполита, Східна Галичина, музейна справа, інституції культури, колекції, міжкультурна взаємодія,

Закінчення Першої світової війни та постання національних держав після розпаду Австро-Угорщини породило низку етносоціокультурних викликів, зокрема в сфері інституціоналізації музейної діяльності. Поразка українців в українсько-польській війні 1918–1919 рр., а згодом і передача Східної Галичини під юрисдикцію II Річпосполитої

* Дослідження здійснене в рамках Стипендійної програми «Воєнні втрати Польщі», фінансованої Інститутом воєнних втрат ім. Яна Карського (Instytut Strat Wojennych im. Jana Karckiego).

в 1923 р. зумовили формування багатоетнічної спільноти, яка активно прагнула до публічного самовираження, зокрема й за посередництвом музейної справи. Відрадно, що вказаним амбіціям сприяла добра теоретико-концептуальна основа, сформована у період галицької автономії у складі імперії Габсбургів.

Теоретичні узагальнення музейної діяльності у Львівському, Тернопільському, Станіславівському воєводствах появилися в перших декадах ХХ ст. Музеолог Мечислав Третер, закладаючи основи польського музейництва міжвоєнного періоду, запропонував класифікацію закладів відповідно до місії музейних інституцій – служіння науці та її популяризація [37]. На сторінках київського часопису «Польський музей» дослідник запропонував визначення музеїв як «наукових інституцій, в яких, за допомогою систематизації планово та професійно зібраних й належно реставрованих предметів (твори природи, оригінали, копії, репродукції, моделі), унаочнюється цілість відносно однієї галузі суспільного знання про природу всесвіту чи про людину, її цивілізацію та культуру» [38, s. 62–63]. Польські музеї М. Третер розділив на дві великі групи – природничу та історичну. До першої він відніс загальні природничі музеї (напр. Музей Ординації Дідушицьких), краєзнавчі (Покутський музей в Коломиї, Подільський музей в Тернополі), етнографічні, технічні («технологічні»). Музеї історичної групи М. Третер поділив на загальноісторичні (Музей Князів Любомирських, Історичний музей міста Львова та ін.), суспільно-історичні та історико-мистецькі (Міська галерея Львова, Галерея картин Оссолінеуму) [38].

Директор Національного музею у Львові, українець Іларіон Свенціцький, маючи досвід 20-літньої музейної діяльності, виклав спостереження щодо теоретичних засад становлення української музеології у праці «Промузейтамузейництво». Вважаючи тогочасні музеї «скарбницею творчості людини у зв'язку із всесвітом», учений класифікував музеї за змістом та загальним значенням на «музеї творів духа людського, отже людського життя, та музеї життя природи» [9, с. 34]. Особливу увагу І. Свенціцький присвятив діяльності територіально-національних музеїв у Львові й Києві, а також практичним аспектам збору, опрацювання та експонування артефактів. Аналізуючи діяльність польських музеїв краю директор Свенціцький зазначив, що «польське музейництво мало приблизно державно-громадську основу для свого розвитку, подібно як російське. Завдяки цьому польське музейництво Галичини мало спромогу завчасу вступити на шлях широкої організаційно-видавничої діяльності та природної спеціалізації, маючи за своїх представників найвизначніших знавців мистецтва і умітностей в Польщі» [9, с. 31]. Натомість українське музейництво Галичини характеризували станово-партійні розбіжності: «Хоч як не легко уявити собі партійний та становий музей при загальному змістові його збірок, то все таки в невеличкій частині України – Галичині склалися відносини громадянства до поодиноких галицьких музеїв під знаменем партійно-станових інтересів» [9, с. 26].

Вказані теоретичні узагальнення музейної справи Східної Галичини постали завдяки багатому досвіду організації музейних закладів. Ще 25 грудня 1823 р. засновник Національного Закладу ім. Оссолінських, граф Юзеф Максиміліан Оссолінський, підписавши умову з князем Генриком Любомирським про передачу до Оссолінеуму родинної колекції монет та медалей, дав поштовх діяльності Музею Князів Любомирських. У 1845 р. граф Володимир Дідушицький заснував музей природничо-археологічного характеру, названий згодом Музеєм Ординації Дідушицьких. Інша музейна ініціатива вийшла від графа Віктора Баворовського, який 1857 р. організував при Бібліотеці Баворовських музей [10, с. 243–245]. В останній третині ХІХ ст. ці приватні ініціативи доповнили міські/громадські музейні заклади (Міський музей художнього промислу

1. Експозиція Музею Князів Любомирських, 1920–1930-ті рр.

2. Королівська кам'яниця на пл. Ринок, 3, поч. XX ст.

3. Відділ гармат Національного музею ім. Короля Яна III, 1920-ті рр.

5. Учасники XIII з'їзду Об'єднання музеїв Польщі, Львів, 12 червня 1937 р.

4. Гуцульський музей в Жаб'є, 1930-ті рр.

(1874); Музей Ставропігійського інституту у Львові (1889); Історичний музей міста Львова (1892); Музей Наукового товариства ім. Шевченка (1892) та ін.).

В складі II Речіпосполитої галицькі музеї відносилися до різних форм власності – були міськими (гмінними), приватними, державними, громадськими. Закон «Про опіку над публічними музеями», ухвалений 28 березня 1933 р., музеями називав «усі колекції в галузі мистецтва, культури та природи, за винятком бібліотек, організовані з точки зору наукової, художньої чи меморіальної цінності» [30]. Міжвоєнне музейництво Східної Галичини, як і Волині у своїй структурі репрезентувало національну, релігійно-конфесійну, культурну різноманітність регіону. Музейна першість належала Львову, де наприкінці 1930-х рр. діяло 25 музеїв різних форм власності та понад 70 приватних музейних колекцій [6, с. 7].

Музей князів Любомирських, як найдавніший історичний музей, збагатив свої фонди картинами (Галерея Домбських), графікою (колекція графа Леона Пінінського) [35]. У 1938 р. його колекція сягнула 66 000 предметів (з чого майже половина – рисунки і графіка) [29]. Музей Ординації Дідушицьких мав багаті колекції археології, природи, етнографії. Будучи найбільшим природничим музеєм в Польщі, інституція складалася з 5 відділів: зоологічного, ботанічного, мінералогічно-геологічного, доісторичного, етнографічного. Наприклад, в археологічному відділі зберігалася бл. 7 000 викопних пам'яток, серед яких і частина відомого Михалківського скрабу VIII–VII ст. до н. е., знайденого в 1876 і 1897 роках поблизу села Михалків Борщівського повіту [16; 1]. Музей при Бібліотеці Баворовських, розташований в давньому Палаці Сенявських, нараховував понад 200 картин польських й європейських художників XVI–XIX ст., також багаті зібрання давньої зброї, порцеляну, монети, медалі, меблі [22 s. 43–51; 15, s. 25]. У 1905 р. греко-католицький митрополит Андрей Шептицький заснував Український національний музей, куди ввійшли приватні збірки церковного мистецтва, кириличні друки, українське малярство, археологічно-етнографічні пам'ятки. У 1939 р. згаданий Музей експонував 15 000 артефактів із загальної кількості 82 000 пам'яток.

Частина львівських музеїв підпорядковувалася міському самоврядуванню. У міжвоєнний період XX ст. тут діяло 8 інституцій культури: архів, бібліотека та шість музеїв, кожен з яких охоплював «окрему групу пам'яток, творів мистецтва чи виробів художнього промислу» [25, к. 9]. Фонди міських установ були розташовані у 4 будівлях й 105 залах й нараховували понад 100 000 одиниць.

Міський музей художнього промислу від 1874 р. збирав давні й новітні вироби художнього промислу, ремесл. На початку XX ст. Музей отримав репрезентативний будинок біля Великого (Оперного) театру, а його директор Владислав Стронер провадив активну діяльність, зокрема щодо організації IV З'їзду Об'єднання музеїв Польщі, який проходив у Львові в 1924 р. [27, s. 116]. Напередодні Другої світової війни колекції Міського музею художнього промислу нараховували 7707 предметів, які практично повністю експонувалися [19, s. 21]. У 1920-х рр. в Музеї зберігалася, перенесена з Великого театру, завіса «Парнас» (1900) авторства Генрика Семирадзького, карета львівських римокатолицьких архієпископів, гіпсові відливи вавельських гробівців королів Владислава Ягайла та Казимира Ягеллончика.

Наприкінці XIX ст. з ініціативи історика Александра Чоловського було утворено Історичний музей міста Львова, куди увійшла частина пам'яток із Міського архіву давніх актів. 22 грудня 1892 р. президент Львова Едмунд Мохнацький підписав Відозву про утворення у Львові історичного музею, а вже 1897 р. мігістрат ухвалив Статут для новоствореної інституції. Початково музей містився у Міському архіві, згодом – в Національному музеї ім. Короля Яна III, а від 1929 р. в новопридбаній Чорній кам'яниці

на пл. Ринок, 4. Коли Історичний музей міста Львова збирав пам'ятки з минулого міста, то Національний музей ім. Короля Яна III, почавши діяльність в 225 річницю переможної Віденської битви 1683 р., зосереджувався на загальнопольській тематиці [13, s. 20]. Його перша експозиція репрезентувала постать короля Яна III Собеського, родинне коло, епоху. Великою колекцією, яка збагатила Музей, стали історичні артефакти, зібрані мистецтвознавцем Владиславом Лозинським – 672 предмети поділені на дві групи – Зброя (холодна, вогнестрільна, обладунки, відзнаки) і Твори мистецтва та вироби художнього промислу (картини, портрети, скульптура, меблі, тканини, шкло, срібло). Відділом Національного музею ім. Короля Яна III була експозиція «Колекція Болеслава Ожеховича», подарована місту власником [20, s. 177]. Під кінець міжвоєнного періоду ХХ ст. Національний музей зібрав понад 50 000 пам'яток – портрети польських королів, гетьманів, шляхти, пам'ятки родини Собеських, національні артефакти – українські, вірменські, єврейські, а також костельні і церковні речі [13, s. 22].

Ідея утворення Національної галереї міста Львова зародилася під впливом Загальної крайової виставки 1894 р. У 1907 р. місто закупило Галерею Яна Яковіча з Сітковіц – 300 оригіналів і копій творів видатних художників, представників художнього промислу. Це дало поштовх до розвитку нового спеціалізованого львівського музею. У 1914 р. музей отримав частину колекції згаданого В. Лозинського, а 1917 р. – Рацлавіцьку панораму (в статусі відділу). В міжвоєнний період Галерея, не маючи власного будинку (експонувала пам'ятки в Палаці Лозинських та Міському музеї художнього промислу), збрала 1 282 картини польських художників, 322 – іноземних авторів, 137 польських мініатюр, 611 медалей, 77 скульптур [13, s. 22].

На початку 1930-х рр. у Львові поживалося музейне життя з огляду на утворення нових міських інституцій – Етнографічного музею та Музею праісторії Червенської землі [24]. Проте до початку Другої світової війни обидва музеї не змогли запрацювати повноцінно.

Ще однією групою львівських музеїв були установи створені при громадських та релігійних організаціях. Це були переважно національні музеї – українські, єврейські, вірменські, хоча також і польські. Найбільшим громадським музеєм вважався Музей наукового товариства ім. Шевченка, створений у 1892 р. В міжвоєнний період Музей провадив діяльність в трьох великих відділах (фактично окремих музеях) – культурно-історичному, природничому, військово-історичному [7, с. 94]. Адміністративну опіку над Музеєм Товариства здійснювали археолог Ярослав Пастернак та історик Іван Карпинець [18, s. 379]. Напередодні Другої світової війни Музей НТШ володів колекцією в 90 000 заінвентаризованих етнографічних, археологічних, військово-історичних пам'яток [7, с. 126].

Наприкінці ХІХ ст. свою діяльність розпочав Руський музей Ставропігійського інституту у Львові, який громадив «цінні документи і предмети про Русь і львівських русинів» – дипломи Казимира III, пам'ятки церковного мистецтва, рідкісні друки, медалі, портрети [34, s. 20]. Великий внесок у наповнення музейних фондів зробив професор Львівського університету Ізидор Шараневич [35, s. 3]. В міжвоєнний період у 4 музейних відділах зберігалися рукописи і церковні стародруки, архівні матеріали, твори церковного живопису, давня скульптура, монети, тканини, археологічні знахідки. В окремому відділі вивчали мартирологічні пам'ятки з таборів Галергофа і Терезина.

В 1920-х рр. в колах галицького духовенства та музейників зародилася ідея організації Музею вірменської культури. Її популяризатором був археолог, реставратор пам'яток Богдан Януш, також пов'язаний із діяльністю Покутського музею в Станіславові та Подільського музею в Тернополі. Від 1923 р. Б. Януш виконував адміністративні функції

державного реставратора доісторичних пам'яток із повноваженнями на Львівське, Станіславівське, Тернопільське воєводства [14, s. 9]. Багаторічні старання прихильників вірменського музею були реалізовані в травні 1932 р., коли в чотирьох залах львівського Архідієцезіального об'єднання вірмен відкрито Виставку вірменських пам'яток у Львові. На ній представлено релігійні предмети, ікони, історичні портрети, вірменські рукописи й документи, рисунки, графіку, фотографії. Експонати походили із львівської вірменської катедри, станіславівського костелу, львівського архіву, Оссолінеум, бібліотеки Баворовських, Історичного музею міста Львова, Українського національного музею, інших приватних збірок.

Про власний музей старалася також єврейська релігійна гміна, представники якої утворили в 1931 р. Товариство прихильників Єврейського музею у Львові на чолі із лікарем та колекціонером Марком Райхенштайном [39]. В травні 1934 р. в будинку єврейської громади міста відкрито Музей єврейської релігійної громади, який презентував пам'ятки єврейського мистецтва і художнього промислу [34, s. 20]. Найціннішими предметами були срібні літургійні речі, тканини XVII–XIX ст., (парохети, капорети), що походили з львівських синагог, ханукові лампи, ритуальна кераміка, фаянс, акварелі, італійські шлюбні контракти – кетуби.

Крім згаданих музеїв у Львові також діяли: Музей гігієни, Польський шкільний музей, Музей Народознавчого товариства, Музей пам'яток заслужених польок, музеї Львівського університету та Львівської політехніки. Після приходу до міста радянської адміністрації в вересні 1939 р. музейні колекції поділено між п'ятьма новоствореними установами – Історичним, Етнографічним, Художнього промислу, Картинною галереєю, Літературним музеєм ім. І. Франка [8, с. 248].

Музейно-культурного життя жваво розвивалося і в Станіславівському воєводстві, зокрема від останніх десятиліть XIX ст. У вересні 1880 р. Чорногірський відділ Татрського товариства організував Етнографічну виставку в Коломиї з метою «представлення одягу, житла, знарядь, промислів мешканців коломиїського повіту» [11]. У 1892 р. свою діяльність розпочав приватний Покутський музей ім. Стаженських, засновник якого – директор Коломиїської ощадної каси – граф Едмунт Стаженський зібрав у своїй віллі «найрізноманітніші пам'ятки минулого у вигляді книг високої цінності, давніх рукописів, нумізматики, викопних пам'яток» [28]. У згаданому форматі музей невдовзі припинив діяльність й був відновлений з ініціативи Товариства народної школи в 1913 р. [21]. Проте початок Першої світової війни та російська окупація Коломиї спричинили знищення музейних колекцій.

Вже в 1920-х рр. центр покутського музейництва перемістився до Станіслава, де розпочала діяльність Музейна комісія при Регіональному комітеті Станіславівського воєводства. Її члени – Чеслав Хованец, Богдан Януш, Станіслав Треля – прагнули відновити діяльність Покутського музею й просили громадськість сприяти в наповненні фондів найрізноманітнішими предметами культури чи природи [31]. В грудні 1928 р. в Станіславівській ощадній касі відбулося відкриття «Історичної виставки міста Станіслава», що «документувала вікове співжиття чотирьох національностей (поляків, українців, вірмен, євреїв), які зробили вагомий внесок у розвиток міста» [34, s. 20]. Виданий Каталог виставки мітив описи 147 презентованих історичних артефактів, згрупованих в 10 тематичних розділах. Третину пам'яток виставки склали вірменські речі, які висвітлювали історію та культуру станіславівських й львівських вірмен. Значний внесок у розвиток Покутського музею у 1930-х рр. зробив історик мистецтва Юзеф Грабовський, старанням якого музей поповнився срібними та мідними монетами, пам'ятками гуцульського мистецтва, пам'ятними медалями [17; 12, s. 29]. Наприкінці

міжвоєнного періоду Покутський музей нараховував 6 000 пам'яток, серед них – 80 картин і рисунків.

Захоплення дослідниками й туристами гуцульською традицією та карпатськими краєвидами надихало місцевих музейників творити нові «гуцульські» інституції. Ними стали Музей «Гуцульщина» ім. Йосафата Кобринського в Коломиї (1926) та Гуцульський музей в Жаб'є (1934). Коломийський музей володів історичними, етнографічними, церковними пам'ятками, а також предметами гуцульського ремесла, нумізматики, сфрагістики загальною кількістю 5 000 одиниць [4, с. 421]. Відкриття Гуцульського музею в Жаб'є стало результатом діяльності Товариства прихильників Гуцульщини, яке мало значну підтримку серед військових [33, с. 112]. В 1934 р. при Товаристві постав науково-музейний осередок під назвою «Гуцульський музей», а через 4 роки почав діяльність як сам Музей, так і наукова станція. В новозбудованому будинку музейний відділ охоплював 3 секції – історичну, краєзнавчо-туристичну, економіки Східних Карпат. Загальна кількість пам'яток музею у 1939 р. дорівнювала 5 000 одиниць [32, с. 262].

Знакове культурне середовище зародилося ще з кінця XIX ст. і в Тернополі, де промоцію музейної діяльності активно провадив місцевий відділ Товариства народної школи. Опікуючись локальними бібліотеками Товариство популяризувало правила захисту національної спадщини, принципи колекціонування старовини. 1907 р. голова місцевого кола Товариства народної школи Станіслав Сроковський організував в Тернополі музейно-бібліотечну комісію. Невдовзі, в квітні 1913 р. свою діяльність розпочав Подільський краєзнавчий музей Товариства народної школи. У восьми розділах – археологія, кераміка, зброя, етнографія, мистецтво, нумізMATика, сфрагістика, природа – зберігалось близько 10 000 пам'яток. Найбільшу частину (6 000 од.) становила нумізMATика – односторонньо вибиті монети-брактеати з XII–XIII ст.; знайдені на Західному Поділлі й Буковині 44 монети Стародавнього Риму; чеські, польські середньовічні монети [2, с. 129; 29]. Після знищення росіянами Музею у 1915 р. наступила десятирічна пауза в музейній традиції Тернополя. Лише 1925 р. знову розпочалися старання про відбудову Подільського музею. Подібно як і в Станиславові, організатори звернулися за допомогою до громадськості, згодом з Москви вдалося повернути збірку монет С. Сроковського, а також отримати бібліотеку професора-бібліографа Людвіка Фінкля. У листопаді 1930 р. в будинку Товариства народної школи відновив свою діяльність уже Регіональний подільський музей Товариства народної школи. Установа складалася з 4 відділів – історичного, етнографічного, художнього промислу, природничого. Із приходом більшовиків Музей реорганізовано в Тернопільський історико-краєзнавчий музей [3].

Міжкультурна взаємодія в Східній Галичині відбувалася за посередництвом організованих форм музейного руху. Від 1921 р. у Польщі діяло Об'єднання польських історико-мистецьких музеїв (згодом – Об'єднання музеїв Польщі). Галицькі музеї були серед 102 установ-учасників Об'єднання, яке в міжвоєнний період організувало XV музейних з'їздів, з них два – у Львові. Крім згаданого IV З'їзду (вересень 1924 р.), 12–14 червня 1937 р. в Національному музеї ім. Короля Яна III відбувся XIII З'їзд, який зібрав 60 делегатів з 47 музеїв [23]. Підготовлений керівником Дирекції архівів, бібліотек і музеїв гміни міста Львова, доктором Александром Чоловським захід вважався найбільшим музейним з'їздом в міжвоєнній Польщі [27]. В з'їздах брали також участь єврейські та українські музейники Галичини. Останні утворили й свою координаційну структуру – Комітет українських обласних музеїв Галичини. У 1931–1938 рр. Комітет організував VI З'їздів українських музеологів – делегатів із Львова, Яворова, Коломиї, Перемишля, Самбора, Сокаля, Стрия, Сянока [5].

Таким чином, етнокультурні аспекти музейного руху Східної Галичини міжвоєнного періоду ХХ ст. проявилися в багатому досвіді музейної діяльності, добрих теоретичних засновках, розгалуженому інституційному середовищі (як за формами власності, так і за національною приналежністю), активних формах професійної взаємодії. Для польської історичної пам'яті культурний ландшафт південно-східних воєводств II Речіпосполитої асоціюється із музеями як «арсеналами польського знання та культури». Проте багатонаціональна структура станіславівського, львівського, тернопільського воєводств дозволяє стверджувати етнокультурне різноманіття музейних переказів та публічну присутність національних меншин в суспільно-культурному житті регіону.

Джерела та література

1. Бандрівський М., Крушельницька Л. Золоті Михалківські скарби та їх доля. Львів, 2012. 242 с.
2. Гаврилюк О. Музей у Тернополі: історія заснування та розвитку. *Тернопільський осередок НТШ. Збірник праць: том 8. Музеї Тернопільщини*. Тернопіль, 2013. С. 129–135.
3. Гайдукевич Я. Музейна справа на Тернопільщині. *Тернопільський енциклопедичний словник*. Тернопіль, 2005. Т. 2. К–О. С. 574.
4. Клапчук В. Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст.). Львів–Івано-Франківськ, 2009. 506 с.
5. Королько А. VI з'їзд українських музеологів Галичини в Коломиї 1938 р.: передумови, хід та результати проведення. *Сучасні акценти музейництва. Історія, здобутки, перспективи. Матеріали науково-теоретичної конференції* (Івано-Франківськ, 14 травня 2018 р.). Івано-Франківськ, 2018. С. 5–19.
6. Крутоус А. До питання формування окремих музейних збірок України та м. Львова у ХІХ – першій третині ХХ ст. *Наукові записки Львівського історичного музею*. 1998. № 7. С. 3–13.
7. Кушнір В. Музей Наукового товариства ім. Шевченка. Львів, 2021. 192 с.
8. Музеї на службі комуністичної агітки. *Західня Україна під більшовиками*. ІХ. 1939–VI. 1941 / за ред. М. Рудницької. Нью-Йорк, 1958. 494 с.
9. Свенціцький І. (1920). Про музеї і музейництво. Нариси і замітки. Львів: З друкарні «Діла», 1920. 80 с.
10. Сеньків М. Фундатори і меценати львівських музеїв кінця ХІХ – початку ХХ століть. *Скарбниця української культури: збірник наукових праць*. 2007. № 8. С. 242–256.
11. Brykowski R. W setną rocznicę pierwszej polskiej wystawy etnograficznej w Kołomyi. *Polska Sztuka Ludowa*. 1981. Т. 34. Nr 2. S. 117–128.
12. Ciwkaż O. Z dziejów Biblioteki miejskiej im. W. N. Smagłowskiego w Stanisławowie (1872–1939). *Acta Universitatis Lodzianis*. 2006. Folia 13. S. 21–34.
13. Czołowski A. Lwowskie zbiory muzealne. *Pamiętnik Muzealny*. 1938, Zesz. 7. S. 17–24.
14. Czołowski A. *Wystawa zabytków Ormiańskich we Lwowie*. 19 VI – 30 IX 1932. Lwów, 1932. 70 s.
15. Gwioździk J. Podstawy organizacji bibliotek Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie. *Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy*. 2018. № 4 (54). S. 13–29.
16. Hadaczek K. *Złote skarby Michałkowskie*. Kraków, 1904. 86 s.
17. Hawryłyszyn P. Józef Grabowski – polski historyk sztuki i muzealnik. *Centrum Kultury Polskiej i Dialogu Europejskiego w Iwano-Frankiwsku, dawnym Stanisławowie*. URL: <https://www.ckpide.eu/pl/aktualnosci/wydarzenia/5058-jozef-grabowski-polski-historyk-sztuki-i-muzealnik> (dostęp: 27 kwietnia 2023).
18. Horban I. Wielokulturowe środowisko muzealne Lwowa w okresie dwudziestolecia międzywojennego. *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej* / red. W. Walczak, K. Łopatecki. Białystok, 2013. Т. VI. S. 373–390.
19. Horban I. Życie muzealne we Lwowie. Rok 1939. *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej* / red. W. Walczak i K. Łopatecki. Białystok, 2010. Т. II. S. 19–29.

20. Jagielska–Burduk A. Działalność Bolesława Orzechowicza – mecenas sztuki i nauki we Lwowie. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2013. Вип. 49. С. 174–180.
21. Janusz B. Zniszczenie «Muzeum Pokuckiego» w Kołomyi. *Gazeta Lwowska*. 1917. Nr 197. S. 5.
22. Kotula A. Biblioteka fundacji Wiktora hr. Baworowskiego. *Publiczne biblioteki lwowskie*. Lwów, 1926. S. 43–51.
23. Mansfeld B. Dwa zjazdy muzealne we Lwowie. *Muzealnictwo*. 1993. Nr 35. S. 6–17.
24. Mansfeld B. Sprawy muzealne u progu II Rzeczypospolitej. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Zabytkoznawstwo i konserwatorstwo*. 1980. Zesz. IX (112). S. 147–172.
25. Materiały do działalności Aleksandra Czołowskiego jako dyrektora zbiorów miejskich we Lwowie. T. 5. Sprawa reorganizacji Archiwum Akt Dawnych Miasta Lwowa. URL: <https://polona.pl/preview/372c9301-3925-43e5-95aa-d59a717e5029>.
26. Matwijów M. Muzea lwowskie wczoraj i dziś. *Niepodległość i Pamięć*. 2006. № 13/3. S. 175–196.
27. Murawska A. Związek Muzeów w Polsce w latach 1914–1939. *Muzealnictwo*. 2015. Nr 56. S. 115–125.
28. Muzeum Huculskie w Kołomyi. *Tygodnik Ilustrowany*. 1903. Nr 14. S. 274.
29. Muzeum Podolskie w Tarnopolu. *Świat*. 1913. R. VIII. Nr 20. S. 9–10.
30. O opiece nad muzeami publicznymi: Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. *Dziennik Ustaw*. № 32. Poz. 279.
31. Odezwa „Muzeum Pokuckiego: przy Komitecie Regionalnym Województwa Stanisławowskiego w sprawie ratowania zabytków kultury i zasilania zbiorów muzealnych, 1928. URL: <https://polona.pl/preview/15ebaca0-1146-4866-97eb-6a2ea35d8250>.
32. Olszański M., Rymarowicz L. *Powroty w Czarnohorę*. Pruszków, 1993. 304 s.
33. Quirini-Popławski Ł. Muzeum Huculskie w Żabiem. Historia powstania, funkcjonowanie, współczesne próby reaktywacji idei. *Plaj*. 2008. Nr 36. S. 111–131.
34. Smirnow J. Muzeum Ormiańskie we Lwowie. *Kurier Galicyjski*. 2010. Nr 106. S. 20–21.
35. Szaraniewicz I. *Ruskie Muzeum Instytutu Stauropigijskiego we Lwowie*. Lwów, 1937. 24 s.
36. Tołysz A. Lwów, galeria Dąbskich (1820). *Muzeum w polskiej kulturze pamięci*, URL: <http://muzeumpamieci.umk.pl/?p=2886>.
37. Treter M. Muzea współczesne. Studium muzeologiczne. Początki, rodzaje, istota i organizacja muzeów. Publiczne zbiory muzealne w Polsce i przyszły ich rozwój. *Muzeum polskie*. 1917. Nr 1. S. 5–32.
38. Treter, M. Muzea współczesne. Studium muzeologiczne. Początki, rodzaje, istota i organizacja muzeów. Publiczne zbiory muzealne w Polsce i przyszły ich rozwój. *Muzeum polskie*. 1918. Nr 4. S. 1–70.
39. Tymczasowy Katalog Wystawy Żydowskiego Przemysłu Artystycznego. Lwów, 1933. 24 s.

УДК 394

Ростислав Романюк (Львів)

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ПІД ВІДКРИТИМ НЕБОМ: МУЗЕЙ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОБУТУ У ЛЬВОВІ ІМЕНІ КЛИМЕНТІЯ ШЕПТИЦЬКОГО

В статті проведено оцінку значення Музею народної архітектури та побуту у Львові імені Климентія Шептицького у пізнанні та збереженні народної архітектури та виклики, які стояли і зараз стоять перед Музеєм. Висвітлено питання відображення архітектури представлених в Музеї етнографічних груп з урахуванням етнографічного районування; визначено потребу розширення

окремих секторів Музею та збереження вже наявних об'єктів.

Ключові слова: скансен, музей просто неба, експозиційні сектори скансену, збереження народної архітектури.

На початку ХХ століття місцеві будівлі житлового, господарського чи навіть сакрального призначення не сприймалися як культурна цінність. Вони відігравали виключно свою практичну функцію. Навіть столітні споруди не вважалися пам'ятками народної архітектури.

Як б доля чекала шедевр дерев'яного зодчества, невеличку бойківську церкву зі села Кривка: її або могли продати в бідніше село, або просто використати дерево на опалення. Сьогодні вона є окрасою Музею народної архітектури та побуту у Львові [6, с. 438].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що традиційна народна архітектура зараз є «на межі виживання», її витісняє сучасне житло, яке не відображає жодних культурних особливостей регіону, а є скоріш «жертвою» глобалізації. Як і споруджена 1763 року дерев'яна церква св. Миколая із села Кривка, так і будь-яка інша будівля зі скансену (етнографічного музею народної архітектури просто неба) могла бути знищена навіть без злого умислу – виключно з міркувань практичної доцільності, необхідності перебудови, оновлення, збільшення, модернізації; це вже не кажучи про умисне знищення або незрозумілі розпорядження місцевої влади, про які згадував Архип Данилюк, коли «швидко і непомітно щезла пам'ятка, яка б збагатила експозицію музею» [16, с. 22].

На щастя для науковців і просто поціновувачів народної архітектури, церква зі села Кривка збереглася. Під час дискусії з громадою щодо майбутнього старої церкви отець Маркелій Куновський звернувся до відомого мистецтвознавця Михайла Драгана, який попросив допомоги Митрополита Андрея Шептицького і переконав його, що варто викупити в села цю церкву і перевезти її до Львова. Під керівництвом М. Драгана стару церкву розібрали й перевезли до Львова, започаткувавши у такий спосіб Музей народної архітектури й побуту просто неба. Церкву перевезли возами з Кривки і змонтували на новому місці 1930 року [6, с. 439].

Більше двадцяти років тривало змагання громадськості за «життя» церкви св. Параскеви 1822 року з селища Стоянова Радехівського (зараз – Червоноградського) району Львівської області. У 1970 році кандидат у депутати І. Грушецький, прибувши до Стоянова звернув увагу, що біля новозбудованого сільського будинку культури стоїть старенька церква, і висловив побажання, щоб вона «не псувала» вигляду новобудов п'ятирічки. Районне керівництво звернулося із листом до Львівського облвиконкому за дозволом негайно розібрати церкву. Над церквою нависла небезпека знищення, хоча і включена вона була до списку пам'яток, який увійшов у рішення облвиконкому 1969 року. Коли 1975 року обраний головою Верховної ради УРСР В. Грушевський обурився через невиконання вказівки, тоді обласна влада запропонувала директору Музею забрати церкву до Львова. Того ж року церква була розібрана і перевезена до Музею. Під пильним оком обкому КПУ Музей не міг довгий час розпочати відновлення церкви. Але під натиском громади Стоянова, яка вимагала відновлення церкви 1982 року було встановлено дзвіницю. Реставрація церкви тривала довго ще й тому, що Львівська міжобласна реставраційна майстерня постійно перекидала майстрів з одного об'єкту на інший. Крім того, часто затримували роботу нестача будівельних матеріалів для заміни пошкоджених деталей. Завершальні роботи відбулися аж у 1991 році [12, с. 95–98].

Найактивнішими учасниками будівництва музеїв під відкритим небом стали етнологи, котрі зіткнулися з низкою нерозв'язаних дослідницьких проблем, передовсім з питанням структуризації і принципами організації українських музеїв-скансенів [9; 21].

Станом на зараз Музей народної архітектури та побуту у Львові імені Климентія Шептицького містить понад 120 архітектурних пам'яток, які відтворюють особливості етнографічних регіонів чи історико-етнографічних груп західної частини України: Бойківщини, Лемківщини, Гуцульщини, Буковини, Покуття, Поділля, Закарпаття, Львівщини та Полісся.

Первинно в Музеї в 1965 році пропонувалося створити 5 секторів: поліський, волинський, подільський, буковинський, карпатський. В останньому секторі передбачались підрозділи: Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина [8, с. 242-243]. Відсутність докладного історико-етнографічного районування України було однією із проблем музеєзнавців-етнографів, тож це питання піднімалося і на наукових конференціях, і на шпальтах періодичних наукових видань. У підсумку в українських музеях-скансенах архітектурні експонати розташовували за зонами чи секторами, поділ на які базувався переважно на історико-етнографічних принципах [3, с. 184].

Станом на 1980 р. у львівському музеї просто неба народна архітектура із західних областей України розміщувалася у секторах Бойківщина, Гуцульщина, Лемківщина, Поділля і Полісся [3, с. 184]. Крім того, як стверджували автори одного з перших путівників, передбачалося створити експозиційні сектори Буковина, Волинь і Львівщина [17, с. 9–10] – незважаючи на те, що при заснуванні Музею головним критерієм формування експозицій обрали саме етнографічний [3, с. 184].

В деяких випадках, вирішуючи питання етнографічного районування окремі дослідники штучно ділять один етнографічний район на декілька частин, переважно за адміністративно-територіальним, історико-політичним, географічним [4, с. 9] та іншими критеріями, що, очевидно, ніяк не сприяє порозумінню між дослідниками [5, с. 10]. Часто такий поділ застосовують до Полісся. Тоді як Львівщина як адміністративно-територіальна одиниця навпаки поєднує в собі різні етнографічні райони.

Мизхайло Глушко, який вивчав питання етнографічного районування України, з цього приводу вказував, що подібний поділ викликає низку питань, зокрема, чому не було створено таких секторів, як Опілля і Надсяння, або на підставі яких наукових аргументів типова комора зі села Оглядова та церква св. Параскеви зі села Стоянова Радехівського (зараз – Червоноградського) району, садиба 1920-х років із села Сельця Сокальського (зараз – Червоноградського) району та тогочасна хата із села Боратина Бродівського (зараз – Золочівського) району експонується в секторі Львівщина, а не в секторі Волинь. На думку М. Глушка, ситуацію, що склалася, неможливо вирішити лише перейменуванням чи механічним поділом деяких секторів – як, наприклад, у випадку Львівщини, виділивши в її межах окремі сектори (Опілля, Надсяння чи інші), а ті пам'ятки народної культури, що стосуються Волині та Поділля як історико-етнографічних районів, об'єднати з експонатами відповідних секторів [3, с. 185].

Як пояснював А. Данилюк, виділення експозиційного сектору «Львівщина» було пов'язано з вимогою тодішнього обласного керівництва [14, с. 248].

У нарисі про музей А. Данилюк відзначав, що у давньому будівництві Львівщини склалися деякі територіальні відмінності і вказує на особливості будівель Опілля, Галицької Волині [10, с. 39–40].

Роман Радович залучивши значний обсяг нового польового етнографічного матеріалу, зафіксованого під час численних наукових експедицій і відряджень на теренах Галичини, виявив типові архітектурно-етнографічні особливості опільського житла та на їх основі запропонував власний погляд стосовно етнографічної території й меж Опілля [20].

Олександр Буць-Бодревич (який займався схемами забудови та відбором основних типів архітектурних експонатів секторів Бойківщини, Гуцульщини, Поділля) пропонував

представити садиби Розточчя, Яворівщини, Львівського Прикарпаття, Опілля [8, с. 243; 14, с. 248].

Як писав Р. Радович, народна архітектура регіону північно-західної Галичини та південно-західної Волині відзначається значною поліваріантністю просторово-планувальних, архітектурно-конструктивних рішень, застосування різноманітних технік та технологій тощо. Основні типологічні ознаки житлово-господарського будівництва українців дослідженої території свідчать про його етнокультурну єдність із загальноукраїнським будівництвом [19, с. 139].

Однозначно, механічний поділ не вирішить питання етнографічного районування секторів Музею. Цей поділ мав би бути чітко окресленим ще на етапі створення Генерального плану Музею. Як згадував А. Данилюк, робота по створенню Генерального плану Музею тривала до 1989 року. Складність підготовки вихідних даних до Генплану і його розробки зумовлювалася тим, що народне будівництво було слабо досліджене, зовсім не була розроблена його типологія [8, с. 243]. В 1981 році експозиція вже складала 74 пам'ятки народної архітектури [7, с. 52]. Таким чином, станом на 1989 рік, коли Генплан врешті вже було схвалено, потрібно було враховувати наявну тоді обстановку Музею.

До моменту затвердження Генплану між науковими співробітниками велася дискусія щодо відтворення експозиції секторів. Перші дискусії виникали в Музеї щодо типології народного будівництва Карпат, зокрема «довгої хати» та її відтворення в експозиції Бойківського сектора (1970 р.). О. Буць-Бодревич полемізував з Ю. Гошком і П. Жолтовським щодо місця окремих типів хат в експозиції скансену. Він подавав великий текст доповіді голові оргкомітету по будівництву Музею у Львові, заступнику голови облвиконкому Т. Мартьяновій (1971 р.). Згодом ці дискусії закінчились, і в побудові експозиції місце «довгих хат» було визначено з врахуванням вже існуючої на той час забудови [8, с. 244].

Будівлі (житлові, господарські, виробничі) відтворювалися в тих ансамблях, до яких вони належали. Таким чином, в музеї створюється ряд мікросіл з 15-20 архітектурних об'єктів [10, с. 5]. А. Данилюк писав, що головне у композиційному задумі – не в ефективному розміщенні об'єктів, які сприймалися б самі по собі за власними архітектурними якостями, а в реалістичному віддзеркаленні традиційного українського села та його щоденного побуту як гармонійної єдності будівництва, виробництва, культури, ландшафту тощо. Тому кожний експозиційний сектор — це «мікросело» з усіма типовими приватними і громадськими будівлями, спорудами, природним довкіллям [8, с. 244–245].

Важливе значення мають, звичайно, мистецька цінність будівель, пропорційне співвідношення частин і деталей. При відборі архітектурних експонатів враховується стан конструктивних деталей та їх вік (до Музею намагаються привозити найдавніші споруди). Силами музейних реставраторів пам'ятки відновлюються, навіть коли деталі дуже пошкоджені або перероблені [13, с. 3].

У Пояснювальній записці до Генерального плану зазначалося, що Музей будується тільки на оригінальних архітектурних експонатах при умові заміни знищених деталей новими та реставрацією, доведення до первісного стану, якщо при перебудові власник будівлі провів зміни, нетипові для традиційних зразків народної архітектури [8, с. 245].

Оригінальні речі несуть пам'ять про покоління, які жили та працювали на нашій землі, вкладали душу в свої творіння. Серед критеріїв їх оцінки – типовість, час побудови, архітектурно-художнє вирішення, збереженість первісного вигляду, документальні відомості про час побудови, майстрів, легенди (різні додаткові відомості з історії хати, її власників) [12, с. 118].

Музей претендує на відтворення образу села зі всіма його характерними елементами: садами, деревами, кущами, травами, городами коло хат, бур'янами, рослинами, які побували і служили прикрасою, використовувалися в обрядовості, одним словом, рослинами одного ландшафту, створеного природою і людиною. Рослинність тут повинна бути підпорядкована відповідній етнографічній зоні і служити для реального, здорового сприйняття експозиції і разом з нею становити єдине ціле [1, с. 5].

Територія, на якій розташовується музей, завдяки різноманітності рельєфу, який має багато мікроформ, порізаний старими ярами, дозволяє в кожному етнографічному секторі створити обстановку, наближену до натуральної, вдало вписати архітектурні експонати у ландшафт [1, с. 5].

Втім, в архітектурному плані не усі сектори Музею розвинені однаково добре. У 2001 році А. Данилюк вказував, що сектори Львівщини, Поділля і Полісся поповнюються з великими труднощами [12, с. 9]. Для прикладу, сектор Полісся зараз представлений хатою із с. Соломир (20-х років ХХ ст.), яку монтують після перевезення до Музею. В 1970-х роках кількість будівель, які потенційно могли суттєво наповнити сектор Полісся була значно вищою. А. Данилюк доклав колосальних зусиль для віднайдення та перевезення цікавих експонатів до скансена. Описи пошуків будівель, які могли б бути цінними експонатами Музею описані в його численних працях.

В експедиціях було виявлено та перевезено до музею такі архітектурні пам'ятки: два вітряки з Волинського Полісся (перевезено 1970 р.) [16, с. 28-29], семигранну клуню (тік) кінця ХІХ ст. (перевезено 1972 р.) [15, с. 60-61], замкнутий двір (підварок) середини ХІХ ст. з комплексом будівель (хата, пукліт, шопа, проїзд-брама, клуня, хлів, свинарник (перевезено 1974 р.) [11, с. 45]. Через недостатнє фінансування у секторі Полісся так і не вдалося встановити перевезені пам'ятки, вони перебували у заскладованому стані [2, с. 223], а станом на зараз, ймовірно, їх вже не вдасться відновити з оригінальних матеріалів.

Світовий досвід створення музеїв просто неба не заперечує реконструкції з нових матеріалів, якщо оригінальна пам'ятка знищена, або немає можливості її придбати. Перевезти експонат (лемківський типовий храм 1831 року розшуканий в с. Котані Кросненського повіту) з Польщі в ті часи (початок 1990-х років) не вдавалося. В селах типові лемківські храми використовувалися як костели. Тому наукові працівники Музею підтримали ініціативу Фондації дослідження Лемківщини – відтворення церкви на території Музею з нового матеріалу [12, с. 87].

Значну увагу в Музеї слід приділяти безпосередній безпеці об'єктів. 6 лютого 2022 року охопила пожежу гуцульську гражду. Пожежу гасили понад 20 надзвичайників, втім врятувати будівлю не вдалось. В самій будівлі було близько 200 експонатів, здебільшого побутового вжитку – це бочки, ложки, виделки, тарілки, кераміка, глечики. Попередньо встановлено, всі ці експонати на місці, але вони згоріли і непридатні до використання. Було прийнято рішення про те, що на цьому місці буде відновлюватись об'єкт – шляхом реконструкції або перевезення об'єкта такої тематики з інших населених пунктів [18]. Було проведено експедицію для пошуку об'єкта, який би міг замінити згорілу гражду. У наш час знайти неушкоджену гражду дуже складно: вона або вже використовується як музейний або туристичний об'єкт, або втратила музейну цінність внаслідок перебудов, або є замешканим житлом. Зрештою, в експедиції знайшли автентичні об'єкти з одного села, які скомпонують в єдиний комплекс – гражду.

Керівництву Музею слід докласти зусиль для уникнення подібної ситуації в подальшому, адже є ризик втрати цінних експонатів народної архітектури та побуту. Варто розглянути варіант облаштування камер спостереження або пожежної сигналізації в об'єктах.

Порівняно несуттєвим фактором, який, втім, впливає на загальне враження про Музей, є помилки інформаційних табличок з назвою об'єкта. Так, на водяному млині з села Либохора українською вказано, що це об'єкт Сколівського району, тоді як англійською – Турківського (Turka district). Задля формування цілісного позитивного враження про Музей, працівникам слід уважно підходити до такого роду інформаційних вивісок, стендів, а за потреби – консультуватися із фахівцями, перекладачами.

Музей народної архітектури та побуту у Львові імені Климентія Шептицького є чудовим прикладом збереження об'єктів, які становлять велику етнографічну та культурну цінність.

Незважаючи на докладені раніше зусилля, окремі сектори Музею все ще потребують більшої розробки, шляхом наповнення цих секторів новими об'єктами.

Керівництву Музею слід попрацювати над усуненням описаних недоліків задля збереження, підтримання в належному стані об'єктів та для популяризації Музею серед відвідувачів.

Джерела та література

1. Билень М. М. Зелена стежка музею: путівник. Львів: УПП ім. Ів. Федорова, 1988. 24 с.
2. Гілевич І. Польові етнографічні дослідження Полісся України науковцями львівського скансену: історія, географія, тематика, результати та подальші перспективи. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Зб. наук. пр. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне, 2009. Вип. 16. С. 221–225.
3. Глушко М. С. Етнографічне районування України: стан, проблеми, завдання (за матеріалами наукових досліджень другої половини ХХ – початку ХХІ століть). *Вісник Львівського університету*. Серія історична. Вип. 44. Львів, 2009. С. 179–214.
4. Глушко М. С. Історико-етнографічне районування Галичини: сучасний стан *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. Івано-Франківськ: Плай, 2009. №1. С. 8–18.
5. Глушко М. С. Історико-етнографічне районування України: сучасний стан і наукові перспективи. *Народна творчість та етнологія*. Київ, 2018. С. 9–21.
6. Горак Р. Д. Канікули 1888 року (Листи Антона Березинського до Івана Франка). *Науковий вісник музею Івана Франка у Львові*. Вип. 20. Львів: Априорі, 2016. С. 438–439.
7. Гудченко З. С. Музеї народної архітектури України. Київ, 1981. 120 с.
8. Данилюк А. Г. З історії створення Генерального плану Львівського скансену. *Музей народної архітектури та побуту у Львові: наукові записки*. Вип. II. Львів: НВБД УАД, 2008. С. 242–245.
9. Данилюк А. Г. Музеї просто неба і проблеми їх становлення в Україні. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1995. Т. ССXXX: Праці Секції етнографії та фольклористики. С. 479–492.
10. Данилюк А. Г. Музей в Шевченківському гаї. Львів: Край, 1993. 40 с.
11. Данилюк А. Г. Народна архітектура Волинського Полісся. Рівне, 2002. 86 с.
12. Данилюк А. Г. Оповіді про експонати Львівського скансену. Львів: Сполом, 2001. 128 с.
13. Данилюк А. Г. Переднє слово. *Музей народної архітектури та побуту у Львові: наукові записки*. Вип. I. Львів, 1998. С. 3–4.
14. Данилюк А. Г. Подвижник. *Музей народної архітектури та побуту у Львові: наукові записки*. Вип. II. Львів: НВБД УАД, 2008. С. 246–249.
15. Данилюк А. Г. Релікти давнього будівництва. Пам'ятки народної архітектури Рівненського Полісся. Рівне, 1995. 80 с.
16. Данилюк А. Г. Шляхами України. Етнографічний нарис. Львів: Світ, 2003. 256 с.
17. Данилюк А. Г., Красовський І. Д., Рибак Б. Я., Янов В. Л. Музей народної архітектури та побуту у Львові. Путівник. Львів, 1980. 183 с.
18. Пожежа в «Шевченківському Гаю». Що каже дирекція музею. *Суспільне Львів*. 7 лютого 2022. <https://suspilne.media/lviv/204735-pozeza-v-sevcenkivskomu-gau-so-kaze-direkcia-muzeu/>

19. Радович Р. Б. Етнографічне районування народного житла північно-західної Галичини та південно-західної Волині. *Етнічна історія народів Європи*. Київ, 2008. Вип. 25. С. 138–143.
20. Радович Р. Б. Традиційне сільське житло на Опіллі другої половини XIX - початку XX століть. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Т. ССXXX. С. 79-106.
21. Федака П. М. До питання про структуру і принципи організації українських музеїв просто неба (На матеріалах Закарпатського музею народної архітектури та побуту). *Культура і побут населення Українських Карпат (Матеріали республіканської наукової конференції)*. Ужгород, 1973. С. 176–182.

УДК 069:75](477.52)«364»

Алла Качур, Світлана Морозова (Суми)

ВИСТАВКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СОХМ ІМ. НИКАНОРА ОНАЦЬКОГО ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті висвітлено особливості організації виставкової діяльності в Сумському обласному художньому музеї ім. Никанора Онацького під час воєнного стану. Проаналізовано методичні матеріали проведених виставок, підкреслено їх актуальну спрямованість відповідно до вимог надзвичайної ситуації.

Ключові слова: виставкова діяльність, експонування, експозиція, війна, мистецтво, художник.

Наразі наша країна знаходиться в постійному напруженому стані, який досить різко впливає на всі ланки суспільного життя. Особливо від війни потерпає культура, до якої відносяться й музеї – найбільш незахищене середовище збереження мистецької спадщини. Адже вороги свідомо знищують подібні заклади, позбавляючи українців їхньої самоідентифікації, відбираючи історичну пам'ять. Тому, головна місія музейних працівників на даному етапі – це турбота про цілісність зібрань. Сумський обласний художній музей ім. Никанора Онацького сповна відчув на собі вплив військових дій, бо розташований у прикордонній зоні. Через стрімку окупацію частини Сумської області з перших днів співробітниками нашого закладу демонтовано постійну експозицію, а твори в короткі терміни підготовлено до евакуації.

Перші місяці війни музей зберігав інформаційну тишу, не маючи можливості працювати із відвідувачами. Однак, життя не стоїть на місці, потребує динаміки, тому науковці поступово повернулися до взаємодії із глядачем, але спочатку у віртуальному просторі. Так продовжилася робота над інтернет-проектами: «Вшануймо митця» (2022), «Музейні історії: колекції, імена, долі» (2023), «Мистецький календар» (2024).

Різка зміна акцентів у життєдіяльності музеїв спочатку обмежила, а згодом стала рушійним підґрунтям для змін і в секторі виставкової діяльності, до якої наш заклад повернувся вже влітку 2022, розширивши при цьому межі, створивши відкриту платформу як для митців Сумщини, так й інших регіонів України.

Першим, відкритим для загалу, став виставковий проєкт «Мистецькі імпрези: перехрестя століть», присвячений 140-річчю із дня народження Давида Бурлюка. Він дав змогу продемонструвати роботи видатних художників уродженців Сумщини – живопис і графіку Давида Давидовича, Олександра Богомазова, братів Василя і Федора Кричевських, Георгія Нарбути, творчість котрих стала своєрідним символічним початком нової доби в українському образотворчому мистецтві. Додатково виокремлено

експозицію робіт викладачів Сумської міської художньої школи ім. М. Лисенка, написані під впливом мистецького доробку Давида Бурлюка. Суттєвим доповненням стали твори декоративного мистецтва, пов'язані територіально із місцевістю, де народився Бурлюк, що демонструють різноплановість і багатство народних ремесел України, зроблено таким чином акцент на необхідності подальшого їхнього відродження. Серед них представлено: ткацтво, кераміку, різьблення, розписи, вишивку.

На початку осені, в День міста Суми, презентовано виставку акварельних робіт «Осінній букет від Олександри Трегубової» – до 75-річчя художниці, члена НСХУ Олександри Іванівни. Сповнені колористичного звучання твори влучно підкреслили силу віри, надії та непереборної жаги до світлого переможного майбутнього.

Слід зазначити, що відбувається постійна плідна співпраця Сумської організації Національної спілки художників України із нашим закладом у часи лихоліття. Оскільки основну кількість музейних експонатів сховано, то є можливість працювати з представниками спілки, які намагаються популяризувати свою діяльність у мистецьких колах сучасності. Для кожного майстра це честь – влаштувати власну виставку саме в художньому музеї.

Наступна експозиційна подія, жовтнева, відзначилася виставкою членів саме цієї спілки під назвою «Мистецька Сумщина в палітрі часу». Серед учасників: заслужений і народний художник України Олександр Садовський, заслужений діяч мистецтв України Микола Жулінський, заслужені художники України Іван Гапаченко, Ігор Василевський, Ігор Швачунов, які поділилися власними хвилюваннями від перших днів війни, про тижні творчих пауз, котрі переродилися у хвилю мистецького сплеску, надавши можливість писати історії на полотнах із глибоким переосмисленням людського буття.

На початку грудня світ відзначав 300-ліття з дня народження Григорія Сковороди. Наш колектив також ушанував великого філософа виставкою «Григорій Сковорода та Сумщина», презентувавши скульптурні проекти у виконанні земляка, знаного майстра, режисера, сценариста Івана Петровича Кавалерідзе. Паралельно було побудовано експозицію «Митець високої міри» до 135-річчя від народження Івана Кавалерідзе, продемонструвавши глядачеві авторські реконструкції монументальних творів, його станкову й мініатюрну пластику, особисті речі, документи, світлини.

Наступною стала виставка до 100-річчя із дня народження українського художника Станіслава Шинкаренка (1922–1991), в основі творчості котрого завжди була людина та її духовна цінність, а створені ним персонажі сповнені пафосу трудової романтики.

Завершальним акордом 2022 року виступила традиційна різдвяно-новорічна виставка «Зими чарівна круговерть», яка дала можливість доторкнутися не лише до живописного доробку із фондів нашого закладу, а й сакрального мистецтва в образах Святого Миколая.

Отже, 2022-й став переломним у житті закладу, дав поштовх для переосмислення та реорганізації виставкової діяльності. Враховуючи ці виклики війни, науковці мали змогу реалізувати нездійснені задуми в наступному 2023 році.

Звичайно збільшилася кількість виставкових проєктів. Війна відібрала можливість працювати в секторі пересувних художніх виставок, коли ми мали змогу їздити Сумщиною і знайомити мешканців із образотворчою спадщиною. Як результат – науковці почали створювати відеоролики на кшталт віртуальних виставок.

Таким чином, науково-експозиційна робота в 2023 році була зосереджена на виставках:

- із фондів музею;
- членів Сумської організації НСХУ та представників Сумського обласного осередку Національної спілки майстрів народного мистецтва України;

- місцевих майстрів, художників, діячів, які не є спілчанами, але свій життєвий шлях присвячують культурним подіям;
- виставки, що з'явилися у співпраці із різними приватними галереями, організаціями, школами тощо.

Щодо тематичного спрямування виставок:

- визначні, державні дати, професійні свята (День Незалежності, День Конституції, День художника, Міжнародний день музеїв, день Захисників і захисниць, тощо);
- дні пам'яті художників, які відійшли в засвіти;
- виставки-присвяти, в центрі котрих – ювілейні дати митців, котрі активно працюють в наші дні;
- зимові, весняні, осінні виставки, що влучно підкреслюють красу кожної пори року, мета яких, перш за все, подарувати глядачеві естетичну насолоду;
- окремий сектор – виставки військового спрямування, орієнтовані на благодійний вектор. Їх ціль – зібрати кошти для допомоги нашим захисникам, ушанувати подвиг кожного з них.

У своїй роботі наукові співробітники демонструють симбіоз мистецтв, піднімають і торкаються глибоких філософських пластів, соціально-значущих питань, але при цьому найголовніша мета – надати можливість глядачеві відпочити – інформаційно, естетично, емоційно.

Найбільший сектор експозиційної роботи – виставки із фондів музею, присвячені переважно дням пам'яті художників, державним святам. Для музею це прекрасна можливість відкривати фонди і демонструвати публіці багатство минулих епох, популяризувати творчість визначних мистецьких й історичних постатей, знайомити глядача із творчими особистостями нашого краю.

Так, на початку 2023 року до 150-річчя з дня народження Василя Кричевського та 125-ліття – його сина, Миколи Кричевського встановлено виставку «Василь і Микола Кричевські – творчий дует новатора українського мистецтва та його сина». Її мета – простежити еволюцію мистецьких поглядів старшого й молодшого поколінь родини Кричевських, розкривши творчість кожного. Оригінальність, ліричність, продуманість у трактуванні обраних композицій, широке використання спадщини української орнаментики: символів, ритміки, стилізації, розмаїтість мотивів Василя Григоровича вдало поєдналися із насиченим європейським подихом, мажорними живописними нотами, виваженою кольоровою гамою, чіткістю композиційних рішень його сина Миколи – художника постімпресіоністичного спрямування.

Переїняла ініціативу міні-виставка сумської художниці «Порцелянова соната Олександрі Єрмоленко», запланована до її 85-ого ювілею. Але сумні події, пов'язані із передчасною смертю майстрині зробили цей захід пам'ятним. У своїй самотній та оригінальній творчій діяльності вона зуміла поєднати українські народні традиції із сучасним промисловим виробництвом фарфору. У створених нею роботах відчувається органічний зв'язок із природою, що втілюється у формах і декорі порцелянових наборів, сервізів.

Сьогодні диктує свої правила, завдання, тому проживаючи кожен день в умовах військового лихоліття, розумієш важливість підтримки нашої армії. У зв'язку з такими обставинами колектив Сумського обласного художнього музею ім. Никанора Онацького цього року провів ще один новий вид експозиційної форми роботи – благодійний мистецький марафон «Вистоїмо. Допоможемо. Переможемо» у співпраці із викладачами й учнями Сумської дитячої художньої школи ім. М.Г. Лисенка. Мета проекту – допомога Збройним Силам України задля мирного майбутнього держави. У залах музею було

побудовано експозицію виставки із творів вчителів і вихованців вищезазначеного закладу, презентованих для подальшого продажу. Протягом місяця щоденно в приміщенні проходили майстер-класи викладачів художньої школи, а вироби, створені дітьми під час їх проведення, подаровано військовим на передових позиціях для підняття морального духу. У приміщенні стояла скринька благодійних пожертв для армії, тому кожен бажаючий міг долучитися до гарної справи. Після закінчення цього марафону за зібрані кошти придбано акумуляторні лед-лампи для воїнів Збройних сил України. Проведення подібних заходів відіграє важливу роль для суспільства, адже таким чином відбувається справжнє єднання народу, котрий працює і творить заради спільної перемоги [1, с. 177–178].

1 березня кожного року для закладу особливий – музей святкує день народження, тому представлено виставку із фондів «Художник у провінції. Творчість Костянтина Власовського», присвячену 160-річчю із дня народження нашого земляка, людини «малої долі», але високого покликання. Цей проєкт є результатом пошукової роботи наукових співробітників ще 80-х рр. минулого століття, коли відбулося відкриття нікому невідомого художника Костянтина Власовського з міста Охтирки, після чого продовжилося вивчення його життєтворчості.

Традиційними стали виставки до річниць із дня народження Тараса Григоровича Шевченка. Так, у 2023 р. презентовано загалу експозицію під назвою «Грім Кобзареві струни через віки людей розбудить». Слід зазначити, що «шевченкіана» в нашому музеї має різнобічну спрямованість. На поч. 20-х рр. ХХ ст. завдяки зусиллям першого директора Н. Онацького до закладу надійшли твори Т. Шевченка й художників його доби. На сьогодні в зібранні – твори лауреатів Шевченківської премії, народних і заслужених художників України, які гідно презентують духовні й естетичні здобутки митців ХІХ – ХХ століть.

Реалізовано спільний проєкт із Музеєм-майстернею І.П. Кавалерідзе (місто Київ), що передбачав відкриття мобільної виставки «Світ їх не спіймав» до 300-ліття з дня народження Григорія Сковороди та 135-річчя – Івана Кавалерідзе. Зали музею репрезентували роботи художників Грузії, Литви, Італії, Польщі, Ізраїлю та України. Виставка стала своєрідною популяризацією творчого доробку Івана Кавалерідзе шляхом вільного відображення однієї з найбільш значущих постатей у його творчості – українського філософа Григорія Сковороди. Експозиційний ряд дав можливість по-іншому сприйняти розвиток українського мистецтва в контексті світового, набуваючи нового переосмислення.

Навесні відкрито персональну ювілейну виставку «Чорно-білий світ Миколи Жулинського», присвячену 70-річчю із дня народження заслуженого діяча мистецтв України. Понад 30 творів живопису – це розповідь про наше сьогодення, одвічну боротьбу між полюсами добра і зла. Мистецький проєкт став своєрідним результатом роздумів і спостережень щодо вартості кожного дня, позначених вірою в перемогу світла.

У 2023 році науковим співробітникам вдалося організувати виставки, залучивши при цьому нетрадиційні прийоми. Таким прикладом послугував виставковий проєкт, присвячений Всесвітньому дню вишиванки і Міжнародному дню музеїв, під назвою «Світоглядна культура: традиції та сучасність», який складався з декількох етапів. Захід розпочався із дефіле учасників дизайн-студії «ART'el' moda» під керівництвом Лариси Ванєєвої з демонстрацією колекції «Вільний птах» дизайнерки Лариси Коханої. Ткани елементи орнаментів для костюмів виконала заслужений майстер народної творчості Олена Петрова на основі кролевецького візерункового переборного ткацтва, занесеного до Національного переліку нематеріальної культурної спадщини. Кролевецьке ткацтво – гордість Сумського регіону, відоме далеко за межами України. Таким чином відбувається

популяризація даного виду художнього ремесла в сучасних дизайнерських речах. У рамках проєкту відбулося також і відкриття виставки живопису відомої родини сумських художників Ярових, а фінальною яскравою подією дня став подарунок музею мозаїчного панно за мотивами роботи «Танок квітів» Ганни Собачко-Шостак у виконанні художників майстерні «Glass Art Stories» Івана Пивоварова. Даний формат артпростору мав досить насичену програму, але увага глядачів переключалася на різні роди діяльності закладу, що давало змогу не лише ознайомитися із творчістю художників, роботи котрих представлено в експозиції, а й поринути в невимушену атмосферу спілкування з прекрасним. Подібні заходи супроводжуються грою на інструментах або музичними композиціями у виконанні викладачів і студентів Сумського фахового коледжу мистецтв і культури імені Д.С. Бортнянського. У такий спосіб відбувається поєднання різних видів творчості задля успішної організації культурного дозвілля відвідувачів [1, с. 177].

Початок літа ознаменувався відкриттям персональної виставки сумської художниці Любові Белінської «Акварельна імпресія», присвяченої Міжнародному дню захисту дітей. Легкі, сповнені свіжого подиху, гармонії, естетичної насолоди твори експонувалися впродовж літа і вдало виконали головну мету – подарувати насолоду глядачеві, що є вкрай необхідним в умовах воєнного сьогодення.

До Дня Конституції України відбулася традиційна щорічна (тринадцята) виставка майстрів народного мистецтва Сумщини «Кращий твір року – 2023», присвячена пам'яті Ігоря Білевича – різьбяра, заслуженого майстра народної творчості України, члена Національної спілки майстрів народного мистецтва, засновника козацького клубу «Гарда», доцента кафедри технологічної і професійної освіти Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Із початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну Ігор Володимирович гідно захищав рідну землю, віддавши життя, визволяючи від російської окупації Донбас. Члени Сумського обласного осередку Національної спілки майстрів народного мистецтва України, а також окремі талановиті автори, які дотримуються національних традицій, надали понад 200 творів, виконаних протягом року. Свої роботи в 11 номінаціях презентували близько 30 учасників, серед яких більшість – яскраві особистості в галузі народної творчості: ткацтва та вибійки, вишивки та декоративного розпису (малярства та писанкарства), гончарства та рушникарства, витинання та різьблення, лялькарства та бісероплетіння.

До Дня Української Державності представлено виставку «Від Шевченка до постмодернізму», де розглянуто історію українського мистецтва XIX – поч. XXI ст. Експоновані полотна музейної колекції видатних майстрів I-ї пол. XIX ст. академічного письма та демократичного спрямування так званої «срібної доби», твори носіїв «української національної школи живопису», а також художників-авангардистів, роботи митців, життя й творчість яких пов'язана з Україною, полотна художників «нової генерації» (1950-60-х і 1980-90-х) – «шестидесятників», представників «нової хвилі».

До Дня Незалежності України та 60-річчя із дня народження народного художника України Олександра Чередниченка встановлено персональну виставку «Творчість – сенс життя». Ліричні та монументально-епічні пейзажі, яскраві натюрморти, чуттєві портрети, сюжетно-тематичні картини продемонстрували багатогранність таланту автора, широту його творчого діапазону. Шукаючи нові форми, методи, стилі, техніки, митець вивершив свою, оригінальну манеру виконання, яка вирізняє його серед інших майстрів пензля.

До Дня міста Суми подарунком для відвідувачів стала персональна виставка «Мова символів у вишивці Ольги Гулей» заслуженого майстра народної творчості. Використовуючи різні види орнаментів, Ольга Гулей намагається поєднати не тільки їх, а й різноманітні техніки вишивки, створюючи своєрідний синтез. Беручи за основу

традиційні мотиви, вона завжди привносить щось нове, неповторне, розробляє власні композиції на основі глибокого вивчення народних традицій.

До Дня захисників і захисниць України сум'янам презентовано виставку «Мистецтво маленьких кроків» із зібрання приватної галереї фармацевтичної компанії «Кусум». До експозиції ввійшли арт-об'єкти з використанням безпечних фрагментів боєприпасів російсько-української війни у виконанні сучасних українських митців: Ростислав Котерлін, Олександр Моргацький, Леонід Колодницький, Антон Поперняк, Анатолій Звіжинський, Ярослав Яновський, Анатолій Шматок, Денис Ісаков, Уляна Балан. Автори втілили свої ідеї на наконечниках артилерійських набоїв, гільз, патронів із застосуванням різних матеріалів: дерева, річного каменю, бісеру, ланцюгу, емалі для розписів. Також представлено живописні твори та колажі. Майстри прагнули у своїх творах показати реальність, що оточує нас і яка все змінила. У цьому проєкті основним завданням стало перетворення зброї, що служить предметом руйнування та вбивства, на витвори мистецтва, сповнюючи їх новим сенсом. Експозицію також доповнили живописні твори сумських художників, членів НСХУ: Ігора Швачунова, Івана Гапоченка, Олександра Садовського, Ігора Василевського, Олександра Чередниченка, Петра Кишенюка та Юрія Ковальчука.

До Дня художника вдалося відкрити виставку пам'яті «У єдиному просторі: Борис Данченко та його учні» відомого живописця, педагога, керівника студії образотворчого мистецтва в місті Суми. У дружній атмосфері запрошені на вернісаж студійці згадали свого талановитого вчителя, поділившись теплими спогадами про непересічну особистість у художньому житті нашого міста.

70-річчя від дня народження заслуженого майстра народної творчості України, члена Національної спілки майстрів народного мистецтва України Валентини Коздровської музейна спільнота відсвяткувала персональною виставкою «Паперове мереживо Сумщини». В експозиції представлено понад 30 робіт, в яких майстриня дотримується давніх традицій, притаманних українській витинанці. Усі твори художниці – симетричні, виконані в одному або кількох кольорах, де основну роль відіграє крупна контурно-силуетна форма, характерна для Слобожанщини.

На завершення року, до Різдвяно-новорічних свят, відбувся вернісаж персональної виставки «Ангели надії» художниці, архітектора за фахом Анни Черненко. Презентовано їй нову серію ілюстративної графіки – понад 20 робіт, виконаних аквареллю й акрилом, створені в період воєнного часу. Янголи художниці – чутливі, наївні, смішні, дивлячись на них, повертаємось у дитинство, яке потайки живе в кожній дорослій людині. Це образи Світла та Добра, всі вони пов'язані єдиною метою – дарувати радість і Надію на щастя, благополуччя, перемогу...

2024 рік почався із персональної виставки «Архітектурні Святині» конотопського фотохудожника Сергія Карнауха – до 85-ї річниці утворення нашої області. Слід підкреслити, що зали художнього музею давно не бачили саме фотовиставок. Тому дана подія стала приємною несподіванкою для постійних відвідувачів, залишивши після себе безліч позитивних відгуків. В основу концепції покладено принцип «художньо-історичного» зображення святинь, які є невід'ємною частиною міських і сільських краєвидів. Під час відбору світлин використано умовну класифікацію за територіально-адміністративними та природно-кліматичними принципами висвітлення сакральної архітектури з урахуванням її історично-культурних і стилістичних особливостей у часовому просторі. Відтак, виставка презентувала пам'ятки православних храмів регіону, розташованих на історичних землях Сіверщини, Слобожанщини й Полтавщини.

Наступною приємною несподіванкою для громадськості міста стало відкриття персональної виставки політичної сатири «Час писати історію» сумчанина, художника,

графіка, ілюстратора та карикатуриста Михайла Волова. Рисунки на політичну тематику у його творчості є своєрідним засобом боротьби за незалежність України, способом демонстрації власного ставлення до тривожного сьогодення. Не лише карикатурами відомий він у мистецьких колах. Не менш цікавими і змістовними є його графічні твори, присвячені сумській архітектурній спадщині, де кожен – це документальна правда, гармонійно поєднана з художньою красою, що дає можливість відчувати особливий подих минулого.

«Київська рисувальна школа Миколи Мурашка: видатні постаті» – виставка привітання з нагоди дня заснування Сумського обласного художнього музею ім. Никанора Онацького. До експозиції ввійшли живописні твори учителів й учнів Київської рисувальної школи, заснованої 1876 р. Це навчальний заклад став унікальним явищем в історії становлення мистецької освіти в Україні. За четверть століття її стіни випустили когорту талановитих художників, роботи котрих є прикладом майстерності й стійких мистецьких переконань.

Окремим потужним пластом у виставковій діяльності музею є популяризація, розвиток і відродження народних ремесел Сумщини. Протягом весняних місяців організовано такі виставки членів Сумського обласного осередку Національної спілки майстрів народного мистецтва України:

- «Від традиції до сучасності», що знайомить глядачів із творчістю двох ювілярів – різьбяр Віталія Шума та ткалі, художниці Олени Петрової – заслужених майстрів народної творчості України. В експозиції представлено понад 30 творів об'ємної дерев'яної пластики (скульптура, горельєф) та близько 30 кралецьких рушників, виконаних у техніці ручного переборного ткацтва. Сюжетний ряд умовно поділяється на три фундаментальні розділи – «родини й весільної обрядовості», «шевченкіана», «війни» й «хліба»;

- «Життєдайна сила оберегів» – персональна виставка писанок Дарини Гулої, презентована до Великодніх свят. Її творам властиві теплі кольори (жовті на зеленому тлі, гірчично-маслиново-коричнуваті на чорному) та холодні (блакитні на білому). Дарина Гула застосовує як рослинний орнамент (дубове та кленове листя, «мальви», «туліпани»), так і геометричні елементи («ружі», хрести, розетки, «сонця»). Більшість писанок авторки об'єднані в колекції. Майстриня використовує у своїй практиці не лише восковий розпис, а й техніку травлення, яка створює багатогранний художній образ за допомогою складного графічного вирішення. Роботам притаманні багатоколірність, складна композиційна побудова, філігранне письмо. Завдяки діяльності таких майстрів, як Дарина Гула, в Україні відроджено унікальний старовинний вид воскового письма, який на сьогодні може поповнити Репрезентативний список Нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО;

- персональна виставка «Барвистий настрій» майстрині декоративного розпису Тетяни Суркової – до Міжнародного дня музеїв. У своїх роботах мисткиня творчо використовує традиції народного живопису, створює яскраві композиції в жанрі народної картини. Розписи авторки насичені, мають складний малюнок і вишуканий смак. За допомогою точних художніх засобів, продуманих ліній, форм, плям і контурів у картинах вміло «оживають» замріяні казкові птахи, закохані пари, «цвітуть» неймовірні ажурні стилізовані квіти, з'являються привабливо-загадкові тварини і кумедні сюжети із життя простих людей.

Підсумовуючи все вищевказане, розуміємо значимість виставкової діяльності не лише для мистецьких кіл, а й естетичної насолоди та реабілітації містян і туристів. Сумський художній музей у часи лихоліття намагається тримати культурний фронт, підтримувати моральний дух сумчан, які кожен день відчувають інформаційний тиск і наслідки воєнних

дій країни-агресорки. Часто чуємо вислів: «не на часі», але спростовуємо його, доводячи своїми виставковими проєктами, що це актуально. Мистецтво лікує, надихає, відволікає. Музейники роблять усе задля психологічного комфорту глядача, а відвідувати заклад чи ні – рішення кожного.

Джерела та література

1. Качур А. Модифікації та новації в діяльності Сумського обласного художнього музею ім. Никанора Онацького у надзвичайних умовах. *Волинський музейний вісник* : Наук. зб.: Вип. 13. / Департамент культури, молоді та спорту Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. музеєзнавства, пам'яткознавства та інформ.-аналіт. діяльн. ВНУ імені Лесі Українки; упоряд. Є. І. Ковальчук. Луцьк: ПП «Волинська друкарня» 2023. С. 175–178.

2. Качур А. Музейні форми роботи в умовах воєнного стану. *Музейна педагогіка в умовах воєнного стану* : зб. матеріалів Міжнародного круглого столу, м. Київ, 26 травня 2022 р. Київ, 2022. С. 68–71.

УДК908(477.84)(091)+719

Любов Шиян (Вишнівець)

ОСОБИСТІ ПОКОЇ ВЛАСНИКІВ ВИШНЕВЕЦЬКОГО ПАЛАЦУ У ДЖЕРЕЛАХ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТ.

Вишневецький палац - один з кращих барокових ансамблів Волині XVIII ст. презентує цілий пласт тогочасної матеріальної та духовної культури. Для його відновлення відповідно до сучасних вимог необхідно провести комплексні пам'яткознавчі дослідження. У статті на основі історичних джерел аналізується рухоме майно особистих покоїв власників палацу як один із способів самоідентифікації.

Ключові слова: Волинь, Вишневецький палацовий ансамбль XVIII ст., особисті покої власників, історичні джерела.

Палацовий ансамбль князів Вишневецьких в смт. Вишнівець Кременецького району Тернопільської області – пам'ятка історії, архітектури та ландшафтного мистецтва XVI–XVIII ст. Ядро комплексу – бувший оборонний замок початку XVI ст. поступово трансформувався у розкішний палац з багатими інтер'єрами та історичними реліквіями. Впродовж XVIII–XIX ст. палац являвся важливим культурним осередком спочатку Речі Посполитої, а згодом Російської імперії. Незважаючи на свої втрати, ансамбль і сьогодні є одним з кращих втілень традицій західноєвропейського бароко на теренах України.

У 60-х рр. XX ст. резиденцію перепланували і використовували як адміністративну споруду. В результаті проведених робіт були знищені навіть ті залишки інтер'єрів, які вціліли після війн та пожежі 1944 р. У наш час Вишневецький палацовий ансамбль увійшов до складу Національного заповідника «Замки Тернопілля», який проводить тут відновлювальні роботи.

Актуальним питанням є не просто фізичне збереження пам'ятки, а і відтворення її документального та меморіального характеру, пов'язаного з важливими подіями та особистостями національної історії. Відомі описи Вишневецького палацу, опубліковані головню у XIX ст., включають інформаційний матеріал стосовно перебігу історичних та культурних подій в регіоні. Окремі дослідження інтер'єрів, проведені у XX ст. М. Піотровським, В. Томкевичем, а згодом Р. Афтаназі мали узагальнений характер.

Однак, як і інші пам'ятки архітектури, Вишневецький палац – це складний комплекс з характерними рисами та особливостями: загальнокультурними, національними, структурними, конструктивними, художньо-декоративними.

Метою відновлювальних робіт, які проводить Національний заповідник «Замки Тернопілля» у Вишневецькому палацовому ансамблі XVIII ст., є відтворення його історичних залів. У дослідженні аналізуються особисті покої власників палацу першої половини XVIII ст. через призму їх особистості.

Магнатська резиденція в очах сучасників була не лише архітектурною спорудою чи садибою, і навіть не родовим гніздом, а передовсім місцем концентрації збірок та колекцій, які виражали суть її мешканців. Предмети ці крім свого практичного призначення були атрибутами шляхетства, свідчили про матеріальні статки та були важливим елементом ідентифікації власників [14, с. 19].

Рухоме майно, яке наповнювало резиденції, з одного боку було виразником сучасної йому побутової культури, з іншого, об'єднуючи окремі індивіди або цілі групи, набувало значень соціального статусу та ставало засобом суспільної комунікації. Таким чином, студія є спробою представити модні тенденції та зміни в матеріальній культурі як спосіб самовираження власників. Джерельним матеріалом для дослідження слугували інвентарі Вишневецького палацу 1748 та 1761 р., план середини XVIII ст., а також реєстри рухомого майна, зокрема, срібла, одягу, книг, скарбниці і т.п [7–10].

Матеріальну культуру можна розуміти не лише як результат розвитку технологій та побутової культури, а також як засіб невербальної комунікації. Соціальний статус багатії шляхти, а в нашому випадку і магнатерії, не був даністю раз і назавжди, а досягався у т.ч. і відповідним способом життя. Він був своєрідним горизонтом, котрий наближувався чи віддалявся по мірі успіхів чи невдач його здобувачів. В історії Вишневецького палацового ансамблю умовно можна виділити три періоди. Перший охоплював період з 30-і–60-і рр. XVIII ст., другий – кінець XVIII ст. – середина XIX ст., третій – середина XIX ст. – поч. XX ст.

З концептуальних позицій перший період був визначальним і найкраще представлений джерельним матеріалом. Як головна резиденція впливового та могутнього роду українського походження князів Вишневецьких, побудована у родовому Вишневі, вона презентувала його майже чотирьохстолітню історію. Впродовж століть Вишневецькі були одними з найактивніших у всіх сферах життя української нації, зокрема як її провідники та оборонці. Споріднені з багатьма правлячими династіями Європи, вони впливали і на європейську політику. Серед представників української магнатерії лише Михайло Корибут Вишневецький посів престол Речі Посполитої.

Багато поколінь князів Вишневецьких займалися колекціонуванням. Тому пишні барокові інтер'єри палацу початку XVIII ст. вражали своїми мистецькими збірками і порівнювалися сучасниками з королівськими резиденціями. Для іміджу України як держави було б важливо відновити саме цей період історії резиденції. Не менш значимо це було б з позицій ідеологічних, для виховання патріотизму та гордості за своє минуле у наших співвітчизників, зокрема молоді.

Другий період тривав з 70-х рр. XVIII ст. до середини XIX ст., стосувався часткових стильових змін, перебудов служб та поповнення палацових колекцій.

Третій період – середина XIX ст. – поч. XX ст. через часту зміну власників маєтку, став, головню, періодом занепаду.

Власниками Вишневецького палацу у першій половині XVIII ст. був його фундатор, останній з Вишневецьких Михайло Серватій (1680–1744), великий литовський гетьман, канцлер ВКЛ та його зять Ян Кароль Мнішек (1716–1759), підкоморій великий литовський

[13, с. 427; 11, с. 197]. Обидва були сенаторами, і попри те, що перший був представником великої родової магнатерії, а другий по своєму статусу, якщо користуватися термінологією епохи, відносився до панства, вони були яскравим втіленням т. зв. «сарматської» шляхетської ідеології.

Для шляхтича у Речі Посполитій існували певні приклади та ідеали людини та громадянина. Десятиліттями формувалися основні риси, якими мав володіти сармат. Визначальними були волелюбність, індивідуальність, відвага, гостинність, патріотизм. Головним обов'язком шляхтича був захист не власних інтересів, а державних, зокрема здобутих свобод і прав.

Сарматизм як система цінностей формувала не лише стиль життя, вірність традиціям, родинним цінностям, але й усю матеріальну культуру. Особливого розвитку сарматизм як ідеологія набув у кінці XVII – поч. XVIII ст. коли гармонічно поєднався з ірраціональністю бароко.

Про прихильність обох власників Вишневецького палацу до сарматизму свідчать, насамперед, такі документи, як реєстр особистого гардеробу та зброї (частина цих речей представлена в інвентарі 1761 р.). Їх одяг, доволі значний, має виражений національний характер [4, с. 110]. Він суттєво вирізнявся від того, який носили в тогочасній Європі. Підтвердженням цього є також їх портрети, написані з натури. Серед гардеробу – кунтуші, сардути, бурки, венгерки, ковпаки, пояси, шарфи – все ще мають ознаки національного, а не європейського стилю [7, арк. 12].

Жупани для урочистих подій, «на вихід» та кунтуші, які нагадували плащі з довгими рукавами, які іноді сягали аж до колін були головними в чоловічих гардеробах.. Носили також коштовні пояси, прикрашені золотом та дорогими каменями або виготовлені з перських та турецьких тканин. Серед хутра перевагу надавали хутру з рисі чи ведмедя. Тобто, мода була усталена, шляхетська, а водночас багата, солідна та розрахована на тривале використання. Такою ж традиційною для шляхтича є представлена в реєстрі палацової скарбнички холодна та вогнепальна зброя, лати та кінська зброя [6]. Отже, у першій половині XVIII ст. західна мода навіть серед впливової шляхти ще не стала загальноновживаною і не була домінуючим елементом соціальної вишесті.

Михайла Серватія Вишневецького називали справедливо «останнім сарматом» [3, с. 341]. Інтер'єри Вишневецького палацу часів свого фундатора носили яскраво виражений характер, притаманний епосі сарматизму. Надзвичайно розкішні, з широким використанням позолоти, кришталю, дзеркал, вони вирізнялися і своїм колоритом, яскравим, з перевагою кармазинових, червоних та пурпурових кольорів [5; 6].

Не стільки предмети самі по собі, як їхня семантика, були спробою визначення засобів виразу суспільної ваги. Одним з найважливіших ужиткових речей, які найчастіше передавалися у спадок, символізували зв'язок поколінь і гарантували довгострокове використання, було срібло.

Ян Кароль Мнішек отримав Вишневецький маєток як посаг своєї дружини Катерини, внучки Михайла Серватія і вступив у права власника лише у 1747 р. Від 1748 р. до Вишневеця за його розпорядженням частково перевозиться рухоме майно з резиденції Мнішків у Ляшках Мурованих на Львівщині [8; 9]. Часто перебуваючи закордоном (Мнішек був послом Речі Посполитої у Туреччині), Ян Кароль надовго покидав Вишневець. Тому за його часів, а це практично 10 років, інтер'єри палацу Вишневецьких не зазнали великих змін. Про це свідчить інвентар палацу та служб 1761 р., складений уже після його смерті. В примітках документу подаються відомості, яке наявне на той час рухоме майно колись належало Вишневецьким, а яке перевезено Мнішеком з інших родових резиденцій. Таким чином, новий власник поповнює і рухоме майно, яке має суто практичне застосування,

і колекції, зокрема книги, картини, ікони та родові портрети. Хоча, загалом, до початку 60-х рр. палац і зовні, і всередині все ще мало відрізняється від палацу Вишневецьких.

Визначальне значення для ідентифікації власників мали їхні особисті покої. До них відносилися алькови, кабінети та допоміжні приміщення, гардеробні. Традиційно чоловіча та жіноча частина палаців розмежовувалися [1, с. 435; 2, с. 203]. Відповідно до плану середини XVIII ст. у Вишневці чоловічі особисті покої розміщувалися у лівому крилі. Реєстр меблів, представлених у цих приміщеннях, є яскравим вираженням значення інтер'єрів в якості соціального простору. Тип, стиль, матеріали та виконання меблів не були лише звичайним свідченням західноєвропейських впливів, а й займали певне місце в умовній шляхетській ієрархії рухомого майна. Такими предметами є різноманітні шафи, прикрашені дерев'яною інтарсією, слоновою кісткою та бронзою, столики з мозаїкою, різьблені стільці, обтягнуті шкірою, оксамитом чи шовком [2, с. 214].

Для втілення репрезентативної функції палаців важливим було здійснення т.з. «сценарію доступу». Аудієнції, як правило, відбувалися в альковах (спальнях). У цих приміщеннях були ніші для встановлення ліжка. Воно мало складну конструкцію і часто представляло собою великий намет. Ось як описується спальня в інвентарі 1748 р.: *«Покій з альковом, до якого з передсіней ведуть подвійні лаковані двері аналогічні настінним панелям, при них англійський замок з латунними гатками і залізними засувками. Над дверима натюрморт з квітами в гіпсовій рамі, в тому покої чотири вікна з чотирма [віконницями] і 28 шибками, на завісах з гатками, латунними бляшками та залізними засувками. Третину того покою [займає] ліжко з трьома аркадами. Стеля в тому покої плоска, гіпсова, під стелею карниз до самих панелей, підлога проста, з обрізних дошок, пічка перед аркадами з великих зелених кахлів в саксонському стилі, камін «szafiasty», мистецької роботи, з ламаними карнизами»* [5, арк. 16].

Інвентар 1761 р. подає опис спальні більш розлого. *«Спальний pokій, який оббитий двадцятьма чотирма бретами кармазинового адамашку в великі квіти від JM Tarла з Ополя. По периметру [покою] дерев'яна позолочена лиштва. Шість бретів нижнього оббиття з меншими квітами від JM Tarла з Ополя, внизу доточені вишневецьким оббиттям. Таким же вишневецьким, кармазиновим в квіти, адамашком оббите ціле склепіння [покою], вгорі чотири брети однотонного оббиття. В ніші [міститься] дерев'яне ліжко на одну особу, в кутках дерев'яні блейтрами, [ліжко] вгорі покрите кармазиновим адамашком, в головах і в ногах покрите вишневецьким адамашком, біля ліжка килим з тканим вовняним валом. Шість фіранок для завішування двох вікон і ніші, кожна фіранка з двох бретів тарловського кармазинового адамашка. До третього вікна від каміна чотири фіранки з вишневецького кармазинового адамашку* [6, арк. 6].

В наметах часто використовувалися дорогі східні тканини, перського та турецького походження, обшиті золотим галуном. В скарбничці палацу згадується декілька таких предметів, які Ян Кароль Мнішек привіз з Туреччини [6, арк. 12, 18]. Дорогою з золотом перською тканиною в квіти різного кольору були також оббиті канапка та десять різьблених позолочених стільців. Столик з мозаїкою на стільничці довершував інтер'єр.

Крім ліжка з наметом у спальні були і інші меблі. Зокрема, парадне китайське пурпурове ліжко. Зсередини обшите зеленою тканиною з рисунком у китайському стилі. Балдахін та занавіска з зеленої китайки (напівпрозора тканина), підшиті по периметру золотим галуном. Увінчувало ліжко корона, вишита таким же галуном [6, арк. 12 зв.].

На початку другої половини XVIII ст. європейці отримали можливість, хоча і обмежену, торгувати з Китаєм. Тому наявність у Вишневецькому палаці в цей час предметів китайського походження є ще одним свідченням статусу та майнової потужності

власників. До слова, останній з князів Вишневецьких був одним з найбагатших людей свого часу у Речі Посполитій. Його статок оцінювали в 14 мільйонів злотих.

Не лише багатство інтер'єрів, а й композиційне планування приміщень виконували презентаційні функції. Впровадженню «сценарію доступу» сприяло анфіладне розташування покоїв. Таким чином посилювався емоційний настрій та утверджувалась сакральність влади.

Поряд зі спальним покоєм, як правило, знаходилася гардеробна. Крім шаф для одягу та столиків для складання та прасування суконь, в гардеробній були предмети особистої гігієни. Таких приміщень у палаці було чотири [6, арк. 8].

Найкраще індивідуальність власників проявлялася в їх власних захопленнях. Справжніми інтелектуальними майстернями були їхні бібліотеки та кабінети. Останні слугували не лише для ведення господарчих справ, а й містили різноманітні колекції.

У кабінетах крім шаф та письмових столів, які мали функціональне призначення, містилися також колекції. Це, зокрема, живописні полотна. І якщо, в більшості польських інвентарів навіть кінця XVIII ст. в покоях згадуються лише родові портрети та ікони, то у Вишневі не лише у кабінеті, а й у інших приміщеннях – це і портрети, і жанрові полотна, і натюрморти [14, с. 25].

Демонстрацією ставлення до власних культурних традицій був інтерес до історії держави, краю, роду, родинних традицій. Значну частину колекції живопису палацу складали портрети не лише представників власного роду та споріднених родів, а і відомих політиків Речі Посполитої та Європи, зокрема, портрети козацьких гетьманів.

Про західноєвропейські впливи та освіченість власників палацу свідчить також наявна в кабінеті колекція скульптур, від епохи Античності до Нового часу. Інвентарний опис приміщень, у т. ч. кабінету, демонструє, що попри свою крихкість, порцеляна починає поступово витісняти традиційне срібло. І це стосується не лише посуду, але і декоративних предметів, зокрема, ваз.

Модою на «ученість» було, насамперед, колекціонування книг. Вишневецька бібліотека вирізнялася від інших приватних книгозбірень того часу. І не лише тому, що сформувалася на майже пів століття раніше, але і тим, що включала крім статутів, правничих та релігійних книг широку наукову тематику. У часи Михайла Серватія палацова книгозбірня нараховувала близько 1, 5 тис. фоліантів. Проте нещодавно віднайдений документ рухомого майна, складений у 1744 р. для вдови Михайла Серватія Теклі Ружи Радзивілл, свідчить, що на той час книжковий фонд бібліотеки нараховував 3094 примірники [12, с. 25; 10, арк. 97].

Ян Кароль теж перевіз до Вишневі частину своїх книг, поповнивши наявний фонд. Для порівняння з іншими книгозбірнями, наприклад, у 1743 р. в бібліотеці каштеляна рогозинського Франциска Роздражевського, мешканця найбільш західного та багатого Великопольського воєводства, було 111 власних книг та 17 позичених, 73 з них на французькій мові [14, с. 25].

Про освітній рівень мешканців резиденції свідчили не лише книги, але і предмети, які були науковими здобутками часу і відображали моду «на ученість». Зокрема, в інвентарі згадуються термометри та якісь «інструменти електричні» [6, арк. 26]. В кабінетах у шафах знаходилися предмети, які служили для занять точними науками, і серед них декілька математичних глобусів, привезених з Парижа, астрономічний глобус з Варшави [6, арк. 18].

Реєстри та інвентарі в цьому сенсі важливі для дослідників не лише як джерела матеріальної спроможності власників, а, насамперед, як характеристика їх індивідуальності, самоідентифікації. З цієї точки зору палацові інтер'єри, наповнені різноманітними

предметами, набували значення певного суспільного простору. Властиво в резиденції в рамках однієї структури з'єдналися три типи культур: політичної, релігійної та звичаєвої.

Внесок резиденції у розвиток культурного життя краю був у прямій залежності від інтелектуальних інтересів її власника чи членів його родини. Не менш важливе значення мав і характер цих інтересів. Культурні ініціативи були довготривалі та планові, якщо власники керувались суспільними інтересами, і навпаки – короткими, якщо були зумовлені винятково особистими амбіціями. Власники Вишневецької бібліотеки постійно сліdkували за новими цікавими виданнями, виписували їх, передплачували періодику, а книгозбірнею могли користуватися не лише члени родини.

У своєму прагненні знайти нові ефективні засоби впливу на різні соціальні групи сучасного їй суспільства, еліта XVIII ст., зверталася до політичних практик минулих епох. Вона намагалася не лише зберегти притаманну їй сакральність, яка була освячена волею бога, але і виправдати її в нових умовах відповідно до існуючої європейської політичної традиції. В пошуках парадигми політичних практик ідеологи XVIII ст., використовували коди і образи пам'яті насамперед античної онтології з її тезою про існування універсального вселенського порядку речей, спільного для богів та людей. Про це свідчить велика кількість предметів сакрального та античного мистецтва в палаці, зокрема скульптура, розписи, ікони, світильники, вази, релікварії і т.п.

Колекції, які збирали не одне покоління власників резиденції з часом втрачали свої первинні функції, унітарні чи естетичні, і отримували суто суб'єктивне значення, пов'язане з самовідчуттям людини та її прагненням до гармонії з навколишнім світом. Описи рухомого майна, зокрема в особистих апартаментах є важливим джерелом для пізнання індивідуальності власника з одного боку, а з іншого дають можливість встановити його соціальні зв'язки. Оточуючи себе предметами матеріального світу, власники формували свій внутрішній світ і сприймали це оточення як частину себе.

Таким чином, у першій половині Вишневецька резиденція поступово перетворювалася на значний культурний осередок краю. І це було найкращим свідченням нових ознак стилю життя власників Вишневецького палацу. На жаль, важко сказати, чи такі зміни способу життя були притаманні усій шляхетській еліті Речі Посполитої першої половини XVIII ст., чи були зумовлені виключним становищем Вишневецьких як представників старої родової магнатерії та першого власника з роду Мнішків Яна Кароля, відомого політика та дипломата.

Джерела та література

1. Архитектура Польши XVII – начала XIX в. *Всеобщая история архитектуры* : в 12 т. М. : Изд-во л-ы по строительству, 1969. Т. 7. 620 с.
2. Бартенев И., Батажкова В. Очерки истории архитектурных стилів. М. : Изобразительное искусство, 1983. 384 с.
3. Вялікае княства літоўскае: в 3 т. Минск: Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2010. Т. 3. 2010. 690 с.
4. Князі Вишневецькі. / Ред. І. Тесленко. Київ: Видавництво ТОВ «Балтія-Друк». 2016. 319 с.
5. Опис Вишневецького замку. [Вміщений в маєтностях Крем'янецького та Летичівського повітах Волинського та Подільського воєводств]. Інститут рукопису, Нац. Наук. б-ка України ім. В. Вернадського. Ф.1.Спр. 150. 1748 р. 45 арк.
7. Реєстр гардеробу Яна Кароля Мнішека підкоморія Великого князівства Литовського. Відділ рукопису Львів. Наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України. Фонд Чоловського. Спр. 117/III. 1760 р. 26 арк.
8. Реєстр рухомості та інших речей Яна Кароля Мнішека. Відділ рукопису Львів. Наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України. Фонд Чоловського. Спр. 119/III. 1760 р. 44 арк.

9. Реєстр рухомості і інших речей Яна Кароля графа Мнішека підкоморія Великого князівства Литовського у Вишневецькому палаці. Відділ рукопису Львів. Наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України. Фонд Чоловського, спр. 120/Ш. 1760 р. 27 арк.

10. Реєстр рухомості та інших речей Теклі з Радзивилів Вишневецької. Відділ рукопису ЛННБУ. Фонд Чоловського. Спр. 310/Ш. 1743 р. 170 арк.

11. Российская родословная книга : в 12 ч. СПб. : Печатано в типографии Эдуарда Веймара, 1867. Ч. III. 523 с.

12. Ціборовська-Римарович І. Родові бібліотеки Правобережної України XVIII ст. К. : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2006. 395 с.

13. Chamańska I. Wiszniowiecscy. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2007. 553 s.

14. Dumanowski J. Magnacki splendor, szlacheckie dostatki. *Materialne ramy życia bogatej szlachty wielkopolskiej w XVIII wieku Dwory magnackie w XVIII wieku*. Warszawa : Wydawnictwo DIG, 2005. S. 19–28.

АВТОРИ ЗБІРНИКА

Александрович Володимир Степанович, доктор історичних наук, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, провідний науковий співробітник відділу історії середніх віків Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, м. Львів.

Андрішин Богдан Олегович, молодший науковий співробітник відділу наукових досліджень Львівської філії ННДРЦУ, м. Львів.

Антонюк Ольга Петрівна, наукова співробітниця Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки філії Волинського краєзнавчого музею, с. Колодяжне.

Білецька-Зварич Мирослава Василівна, завідувачка науково-дослідного реставраційного відділу Львівської філії ННДРЦУ, м. Львів.

Білик Вікторія Андріївна, кандидат історичних наук, доцентка кафедри всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі Українки, провідна наукова співробітниця Музею історії Луцького братства відділу Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Бойко Ольга Петрівна, завідувачка Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки філії Волинського краєзнавчого музею, с. Колодяжне.

Василевська Світлана Іванівна, провідна зберігачка фондів Музею волинської ікони відділу Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Верба Тарас Володимирович, доктор філософії, старший викладач Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк.

Вернидубов Олександр Петрович, старший науковий співробітник відділу науково-методичної роботи Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Вигонник Ангеліна Петрівна, старша наукова співробітниця Музею волинської ікони відділу Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Волох Катерина Петрівна, молодша наукова співробітниця Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки філії Волинського краєзнавчого музею, с. Колодяжне.

Гарбарчук Леонід Іванович, кандидат технічних наук, м. Луцьк.

Дмитренко Алла Адамівна, кандидат історичних наук, доцентка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк.

Дмитрук Валерій Юхимович, вчений секретар Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки, м. Луцьк.

Дубень Олена Миколаївна, наукова співробітниця науково-експозиційного відділу історії Волині Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Завада Людмила Михайлівна, наукова співробітниця відділу музейного розвитку та екскурсійного забезпечення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Зек Богдан Миколайович, кандидат історичних наук, завідувач науково-експозиційного відділу історії Волині Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Євтушок Євгенія Олексіївна, заступниця директора з наукової роботи Волинської державної обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олени Пчілки, м. Луцьк.

Єлісєєва Тетяна Миколаївна, завідувачка Музею волинської ікони відділу Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Карабін Наталія Дмитрівна, старша наукова співробітниця відділу фондів Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Качур Алла В'ячеславівна, старша наукова співробітниця Сумського обласного художнього музею ім. Никанора Онацького, м. Суми.

Ковальчук Євгенія Іванівна, кандидат історичних наук, вчена секретар Волинського краєзнавчого музею, доцентка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк.

Коць Любов Іванівна, начальниця відділу інформації та використання документів Національного архівного фонду Державного архіву Волинської області, м. Луцьк.

Кревська Людмила Іванівна, старша наукова співробітниця відділу фондів Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Левицька Тамара Леонідівна, старша наукова співробітниця Художнього музею відділу Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Лис Яна Володимирівна, членкиня Національної спілки краєзнавців України, координаторка регіонального представництва ГО «Інсайт» у Луцьку, м. Луцьк.

Лукашик Ірина Павлівна, наукова співробітниця Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки філії Волинського краєзнавчого музею, с. Колодяжне.

Матейчук Олександр Васильович, науковий співробітник відділу фондів Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Морозова Світлана Анатоліївна, наукова співробітниця Сумського обласного художнього музею ім. Никанора Онацького, м. Суми.

Наїдко Ріта Василівна, бібліотекарка Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Несторук Ілона Миколаївна, старша наукова співробітниця відділу фондів Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Обухович Лариса Ярославівна, художник-реставратор I кваліфікаційної категорії станкового темперного живопису, завідувачка сектору реставрації Музею волинської ікони відділу Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Откович Тарас Мирославович, кандидат наук, доктор філософії (Ph.D.), завідувач Львівської філії ННДРЦУ, м. Львів.

Павленко Олександра Володимирівна, завідувачка відділу наукових досліджень Львівської філії ННДРЦУ, м. Львів.

Пахолок Зінаїда Олександрівна, доктор філологічних наук, професорка кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи Луцького інституту розвитку людини ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”», м. Луцьк.

Пилипенко Галина Миколаївна, старша наукова співробітниця Літературно-меморіального музею Лесі Українки, м. Звягель.

Романюк Ростислав Олегович, незалежний дослідник, м. Львів.

Самоліч Ірина Русланівна, молодша наукова співробітниця відділу музейного розвитку та екскурсійного забезпечення Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк.

Стасюк Людмила Антонівна, заслужений працівник культури України, м. Луцьк.

Хахула Любомир Ігорович, кандидат історичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник Центру дослідження українсько-польських відносин Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, м. Львів.

Хомяк Наталія Дмитрівна, завідувачка відділу краєзнавчої роботи Волинської ДОУНБ імені Олена Пчілки, м. Луцьк.

Чашук Марія Борисівна, молодша наукова співробітниця Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки філії Волинського краєзнавчого музею, с. Колодяжне.

Чопко Віра Юріївна, завідувачка Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського відділу Волинського краєзнавчого музею, с. Затурці.

Шапошнікова Анастасія Валеріївна, наукова співробітниця Музею «Літературне Придніпров'я» КЗК «Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. Яворницького» ДОР, м. Дніпро.

Шиян Любов Миколаївна, кандидат історичних наук, наукова співробітниця Вишнівецького відділу Національного заповідника «Замки Тернопілля», м. Вишнівець.

ЗМІСТ
Розділ 1.**ВОЛИНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ: ІСТОРІЯ, ДОСЛІДЖЕННЯ****Ковальчук Євгенія, м. Луцьк**

Роль особистості в історії Волинського краєзнавчого музею 3

Вернидубов Олександр, м. Луцьк

Створення експозиції Волинського краєзнавчого музею у 1985 році..... 8

Білик Вікторія, м. Луцьк

До історії формування музейної колекції матеріалів про життя та творчість академіка Агатангела Кримського 17

Завада Людмила, Самоліч Ірина, м. Луцьк

Музей, зрозумілий для відвідувачів. досвід створення рубрики про історію Волинського краєзнавчого музею..... 23

Зек Богдан, м. Луцьк

Мультимедійна виставка «Волинські герої російсько-української війни»: музейні практики, дослідження та збереження історії 36

Левицька Тамара, м. Луцьк

З історії виставкової діяльності Художнього музею в Луцьку 40

Несторук Ілона, м. Луцьк

Українські художники, або квіти вдячної пам'яті... ювілейні роздуми 44

Дмитренко Алла, м. Луцьк

Фотографи, фотосалони і фотографії в наукових пошуках і виставковій роботі Наталії Пушкар 52

Антонюк Ольга, Бойко Ольга, с. Колодяжне

Реекспозиція меморіальних «Будинків Косачів»..... 58

Волох Катерина, с. Колодяжне

Комунікація зі світом – неодмінна умова розвитку музею. На основі спогадів Віри Комзюк 65

Наїдко Ріта, м. Луцьк

Становлення і розвиток бібліотеки Волинського краєзнавчого музею 69

Чопко Віра, с. Затурці

Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського: виклики часу та можливості зростання..... 80

Розділ 2.
ОЛЕНА ПЧІЛКА І РОДИНА КОСАЧІВ:
ПОСТАТІ НА ТЛІ ЕПОХИ І СУЧАСНОСТІ

Євтушок Євгенія, м. Луцьк

Олена Пчілка та родина Косачів в науковій діяльності Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки 84

Дмитрук Валерій, м. Луцьк

Постать Олени Пчілки на сторінках діаспорських видань (з фондів Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки) 94

Коць Любов, м. Луцьк

Родина Косачів в джерельній базі Державного архіву Волинської області 99

Пилипенко Галина, м. Звягель

Епістолярій подружжя Олександра і Віри Рисаків в архіві Літературно-меморіального музею Лесі Українки у Звягелі 102

Лис Яна, м. Луцьк

Роль Олени Пчілки у становленні феміністичного руху в Україні наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. 109

Чашук Марія, с. Колодяжне

Одеський вектор у житті і творчості Лесі Українки (до 180-ліття від дня народження М. Ф. Комарова) 114

Стасюк Людмила, м. Луцьк

Натхненні іменем Олени Пчілки (краєзнавці головної бібліотеки Волині, причетні до формування бібліографії видатної письменниці) 121

Хомяк Наталія, м. Луцьк

Біобібліографічний показчик «з братами ще я словом поділюся» – важливе джерело для вивчення та дослідження життєвого і творчого шляху Ольги Петрівни Косач (Олени Пчілки) 124

Шапошнікова Анастасія, м. Дніпро

Поза межами народництва: прозова творчість Олени Пчілки крізь призму життєпису 128

Розділ 3. МУЗЕЇ У ЗБЕРЕЖЕННІ, ВИВЧЕННІ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

- Откович Тарас, Білецька-Зварич Мирослава,
Павленко Олександра, Андрійшин Богдан, м. Львів**
Співпраця Львівської філії Національного науково-дослідного реставраційного центру України з музеями Волині: обстеження, консервація та збереження музейних цінностей в умовах воєнного стану 2022–2024 рр. 133
- Обухович Лариса, м. Луцьк**
Допомога Національного науково-дослідного реставраційного центру України в порятунку музейного фонду Волинського краєзнавчого музею (літо 2022 р. – весна 2024 р.) 138
- Єлісєєва Тетяна, м. Луцьк**
Роль Музею волинської ікони у збереженні та реставрації фонду сакрального мистецтва Волинського краєзнавчого музею 140
- Верба Тарас, м. Луцьк**
Дулібська матриця для відливання лунниць у фондах Волинського краєзнавчого музею..... 151
- Пахолок Зінаїда, м. Луцьк**
Архів францисканок служанок Хреста в Лясках як джерело поповнення фондів Волинського краєзнавчого музею 155
- Александрович Володимир, м. Львів**
Копія втраченої картини першої половини 1570-х років антверпенського маляра Йоахіма Бейкелара (бл. 1530–1575) «Кухарка на кухні» в колекції Волинського краєзнавчого музею..... 160
- Лукашик Ірина, с. Колодяжне**
Вивчення музейних предметів (групи скляних виробів) знайдених під час проведення науково-археологічного дослідження при реставрації «Білого флігеля» Косачів 167
- Карабін Наталія, Матейчук Олександр, м. Луцьк**
Колекція наручних годинників зі збірки Волинського краєзнавчого музею 173
- Кревська Людмила, Несторук Ілона, м. Луцьк**
Скульптура малих форм в колекції Волинського краєзнавчого музею: виробництва, майстри, найкращі зразки. Матеріали до каталогу 176
- Вигодник Ангеліна, Василевська Світлана, м. Луцьк**
Каталогізація творів волинського іконопису XVI–XVIII ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею..... 183

Гарбарчук Леонід, м. Луцьк

Волинські науковці рухають прогрес

(від цифрового комп'ютера до штучного інтелекту) 188

Дубень Олена, м. Луцьк

Трагедія волинських євреїв у спогадах Шмуеля Шила 191

Хахула Любомир, м. Львів

Музейництво Галичини міжвоєнного періоду ХХ ст.:

етносоціокультурні контексти..... 193

Романюк Ростислав, м. Львів

Культурна спадщина під відкритим небом: Музей народної архітектури та

побуту у Львові імені Климентія Шептицького 201

Качур Алла, Морозова Світлана, м. Суми

Виставкова діяльність СОХМ ім. Никанора Онацького під час дії воєнного стану 207

Шиян Любов, м. Вишнівець

Особисті покої власників Вишневецького палацу у

джерелах першої половини ХVІІІ ст..... 214

АВТОРИ ЗБІРНИКА 221

**ВВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА РАДА
ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ВОЛИНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ
ВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ІМЕНІ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ
ВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ
КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ВОЛИНСЬКИЙ МУЗЕЙ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Випуск 7

**Матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої
95-річчю Волинського краєзнавчого музею та 75-річчю Колодяжненського
літературно-меморіального музею Лесі Українки,
м. Луцьк 14 червня 2024 року**

Друкується в авторській редакції.

**Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен,
географічних назв та інших відомостей несуть автори публікацій.**

**Виготовлення оригіналу-макету: *Олександр Трофімук.*
Дизайн обкладинки: *Тетяна Радь.***

Здано на виробництво 24.10.2024 р. Підписано до друку 20.11.2024 р.
Формат 60x68 1/8. Гарнітура Times.
Папір друкарський. Офсетний друк. Ум. друк. арк. 25,1. Обл.-вид. арк. 36,2.
Вид. №. 537.
Замовне.

Виготовлювач – Вежа-Друк (43000, м. Луцьк, вул. Сверстюка, 1).
Свідоцтво Державного комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4039 від 30.08.2013 р.

Волинський музей: історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 7. Матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 95-річчю Волинського краєзнавчого музею та 75-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, м. Луцьк, 14 червня 2024 року. Упоряд. Є. Ковальчук. Луцьк, 2024. – 229 с., іл.

У науковому збірнику вміщено статті учасників VII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 95-річчю Волинського краєзнавчого музею та 75-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки, яка відбулася в Луцьку 14 червня 2024 року. У виданні представлено статті з історії та діяльності Волинського краєзнавчого музею, його філіалу та відділів; публікації з питань ролі музеїв у збереженні, вивченні та популяризації культурної спадщини. Окремий розділ збірника присвячений Олені Пчілці і родині Косачів.

Розраховане на науковців, краєзнавців, музейних працівників та широке коло шанувальників минувшини.

УДК 069(477.82)(06)